

ARKIV
FÖR
NORDISK FILOLOGI

UTGIVET MED UNDERSTÖD AV AXEL KOCKS FOND FÖR
NORDISK FILOLOGI SAMT STATSBI DRAG FRÅN
SVERIGE DANMARK OCH NORGE

GENOM

KARL GUSTAV LJUNGGREN

UNDER MEDVERKAN AV

JOHS. BRØNDUM-NIELSEN JÓN HELGASON
VALTER JANSSON TURE JOHANNISSON HJALMAR LINDROTH†
MAGNUS OLSEN DIDRIK ARUP SEIP PETER SKAUTRUP
ELIAS WESSÉN

SEXTIOANDRA BANDET.

FEMTE FÖLJDEN. SJÄTTE BANDET.

C. W. K. GLEERUP
LUND

ROSENKILDE OG BAGGER
KÖPENHAMN

LUND MCMXLVII

INNEHÅLL.

Andersen, Harry, Dr Phil., Universitetslektor, Köpenhamn, Det yngre Runealfabets Oprindelse	203
Beckman, B. J., Fil. dr, Lektor, Strängnäs, Om tiden och sättet för Hertig Fredriks försvenskning	263
Danell, Gideon, Fil. dr, f. d. Rektor, Borghamn, Nekrolog över Natan Beckman	268
Diderichsen, Paul, Dr Phil., Universitetsadjunkt, Köpenhamn, Rec. av Chr. Westergård-Nielsen, Låneordene i det 16. År- hundredes trykte islandske Litteratur	280
Dovring, Folke, Docent, Lund, »Gilzla oc grutha» i Smålands- lagen	258
Ejder, Bertil, Docent, Lund, Ett ställe i Äldre Västgötalagen	261
— Rec. av I. Modéer, Studier över slutartikeln i starka femininer	142
Harding, Erik, f. d. Folkskolelärare, Dalfors, Till frågan om utvecklingen av svagtonigt <i>e</i> i nord.-germanskan	172
— Till <i>i-(j-)</i> omljudets kronologi	179
Hoff, Ingeborg, Cand. philos., Universitetsstipendiat, Oslo, Tinnsmålet	244
Jansson, Sven B. F., Docent, Antikvarie, Stockholm, Till tolkningen av Gårdbystenen på Öland	186
— Rec. av S. Nordal, Hrafnkatla	273
Johannisson, Ture, Professor, Göteborg, Isl. <i>ankvista</i> (<i>antvista</i>) och nno. <i>forkvista</i>	196
Lindblad, Gustaf, Docent, Lund, Kring adjektivändelsen <i>-er</i>	228
Ljungberg, Helge, Docent, Stockholm, Trúa. En ordhistorisk undersökning till den nordiska religionshistorien	151
Ljunggren, Karl Gustav, Professor, Lund, Nekrolog över Erik Noreen	128
— Litteraturkrönika (1947)	291

Lundahl, Ivar, Docent, Stockholm, De germanska <i>i</i> -verben. Ett genmäle	120
Lundeby, Einar, Cand. philol., Universitetslektor, Lund, Vokalismen hos hånd a (hovedhånden) NkS 1640 qv.	25
Palmér, Johan, Docent, Universitetslektor, Lund, Den okända hånden i reformationsskrifterna från år 1526	104
Silfors, Elov, Fil. lic., Trelleborg, Rec. av B. Björseth, Dialekt och riksspråk i en bohuslänsk socken	286
Wieselgren, Per, f. d. Professor, Docent, Lund, Hertig Fredriks datering	1
— Rec. av V. Jansson, Eufemiavisorna	134
Meddelanden	298
Till red. insända skrifter	299

PER WIESELGREN

Hertig Fredriks datering.

Såsom med särskild skärpa framhävts av Erik Noreen,¹ är tidsföljden mellan de två Eufemiavisorna Hertig Fredrik och Ivan Lejonriddaren en fråga av största vikt för hela vår uppfattning av dessa visors tillblivelse, proveniens och litteraturhistoriska ställning. Debatten har under senare år också i rätt stor utsträckning kommit att röra sig om åldersförhållandet mellan Fr och Iv. Noreen² och Savicky³ ha sökt visa, att Iv övertagit många klichéer, fraser och anspelningar från Fr; Jansson⁴ har sökt visa, att det delvis förhåller sig tvärtom, delvis rör sig om inflytande från gemensam miljö.

Diskussionen synes mig ha tydliggjort, att man inte medels en aldrig så noggrann penetrering av dikternas språk och stil kan komma till metodiskt hållbara resultat, emedan det allt för ofta är möjligt att tolka materialet på mer än ett sätt. Inte heller leder den mödosamma uträkning av stavelseantalet i verserna och den undersökning av rytm och rimteknik i de tre visorna och med dem samtida diktverk, som Jansson företagit, till några säkrare resultat. Detta sammanhänger i någon mån därmed, att frågan om en eller flera författare till Eufemiavisorna inte alls är slutgiltigt löst.

Det först av Schück⁵ lancerade skälet, att man på grund av de

¹ Sakkunnigutlåtande angående lediga professorsämbetet i nordiska språk vid universitetet i Lund 1942, s. 36.

² Undersökningar rörande det inbördes förhållandet mellan de s.k. Eufemiavisorna, Samlaren 1930.

³ Die Eufemiavisor, Lund 1939. (Skrifter utg. av K. Human. vetenskaps-samfundet i Lund 28.)

⁴ Eufemiavisorna, Lund 1945. (Uppsala universitets årsskrift 1945:8.)

⁵ Svensk litteraturhistoria, Stockholm 1890, s. 107. Av samma skäl tillskrev Schück den gången (i anslutning till v.d. Ropp) också Erikskrönikan samme förf. som Euf.

dåvarande förhållandena i Sverige inte gärna borde operera med flera skriftställare, anser jag vara föga värt. Om man kunnat kalla Eufemiavisornas bearbetare för verkliga skalder, hade argumentet varit bärkraftigt. Men de voro föga mer än habila rimmare, av vilka en, Ivan Lejonriddarens översättare, dock visar en mångsidigare litterär bildning och en större självständighet i konceptionen än vad som framträder hos de övriga.¹ Detta kan man naturligtvis alltid på något sätt förbinda med tanken på gemensamt författarskap, men mig synes både rytmiskt och stilistiskt alla tre visorna vara — om vederbörlig hänsyn toges till de betydande likheter, som naturligen måste uppstå hos verk i samma genre, från samma tid och i samma versmått — så pass olika, att det naturliga är att anta skilda författare, såsom ju också Nordfeldt² och Savicky³ med tämligen långtgående stöd av Noreen⁴ gjort. En av de ivrigaste förespråkarna för en ende författare, Anton Blanck,⁵ har själv gjort sitt bästa för att bevisa, hur gott om bildat folk det var i Sverige i början av trettonhundratalet efter Parisuniversitetets kulturspridande inflytande bland nordborna.⁶ Det var naturligtvis en bedrift⁷ att som förste man införa

¹ Fr har däremot en ovanligt lättflytande skildring och fyndig komposition men är mycket naivare än de båda andra. Fl har mindre fyllnadsgods och schablonmässiga uttryck än föregångarna och står stilistiskt ett trappsteg högre än de.

² En svensk riddardikt och dess original, Studier i modern språkvetenskap utg. av Nyfilologiska sällskapet i Stockholm VII, Uppsala 1920, s. 122 f.

³ A. a. s. 33 ff.

⁴ A. a. s. 68 sammanfattar Noreen sina åsikter i tre punkter, av vilka den första lyder: »De s.k. Eufemiavisorna äro icke författade av en och samma person, utan åtminstone Flores har särskild författare.» I en anmälan av Savickys bok (Handelstidningen 19. 9. 1939) biträder Noreen dennes uppfattning. I sitt sakkunnigutlåtande om Janssons avhandling s. 36 vidhåller Noreen sina reservationer mot teorin om det gemensamma författarskapet.

⁵ »— att det är samma bearbetare för alla tre 'visorna' tror jag mig kunna bevisa» (Folkungatids-studier, Samlaren 1927, s. 187). Jfr Sverige och den franska litteraturen i Bellman vid skiljövågen, Stockholm & Uppsala 1941, s. 67 f.

⁶ Bellman vid skiljövågen s. 60 ff. S. 62 beräknas antalet svenska studenter i Paris till omkring 50 per år. Även Geete, Studier rörande Sveriges romantiska medeltidsdiktning I, Upsala 1875, s. 23 ff., framhävde starkt det svenska bildningslivets blomstring under de franska studiernas inflytande decennierna före och efter 1300.

⁷ De estetiska värdeomdömena om Euf ha som bekant utfallit synnerligen

versberättelsen i nordisk litteratur, men sedan detta en gång skett och isen brutits, var det inte så svårt att fortsätta på den inslagna vägen. Oberoende av om man tänker sig en eller två förff till Fr och Iv, torde man såsom sannolikast kunna hävda, att den kortare och naivare Fr representerat det första försöket.

Det viktigaste, som måste ske för att vinna klarhet i åldersfrågan, är, som jag ser saken, en förnyad och grundlig penetrering av handskriftsmaterialets egna kronologiska uppgifter om Fr:s avfattningstid. Kan man här komma till metodiskt normgivande slutsatser, så få de många övriga vagare skälen för och emot rätta sig efter källornas utsago.

Vi ha som bekant i Fr tre olika uppgifter om denna dikts tillkomsttid.

I hs G, vars textkritiska betydelse är synnerligen stor, såsom Noreen framhävt,¹ heter det:

*tha m winter och try e aar,
syden Gusz søn[s] fødelsæ for gongen war,
ther til jet aar och moned to,
tha worte thenne bog dict saa.²*

I hs A, som är den äldsta av de bevarade svenska hss, heter det:

*Tha thusand aar ok thryhundhrath aar
fra guz födhilse lidhin var
ok ther til atta manadha ok twa*

olika. Savicky, a. a. s. 215, skattar den insats Fr-tolkaren gjort synnerligen högt. Trots allt vad man kan anmärka och trots det tydliga beroendet av en tysk förlaga är hans gärning en banbrytande prestation, »ein wahres Wunder». Malmström kunde däremot, så romantiker han var, i sin Grunddragen af svenska vitterhetens historia I, s. 8, Örebro 1866 (tryckt postumt) avfärda alla tre visorna i en enda sats: »Med det oväsentliga undantaget af de s.k. drottning Euphemias visor — sakna vi helt och hållet den ridderliga poesien i vår medeltids sköna litteratur.»

¹ Studier rörande Eufemiavisorna. 2. Bidrag till Hertig Fredriks textkritik, Uppsala 1927 (Skrifter utg. av K. Human. Vetenskapssamfundet i Uppsala 22:7). Inledning till utgåvan av Hertig Fredrik s. VIII, X.

² Romantisk Digtning fra Middelalderen udgiven av C. J. Brandt I:283, København 1869.

*var thæsse bok diktath swa
som han kunne at thydha
hwa hænne lyster lydha¹*

I hs B, vars text i allmänhet anses stå den i G något närmare än vad den i A gör och som lagts till grund för Noreens nyedition, heter det:

*Tha thusændh vinter och iijc aar
fra gudz føtzlo lidhin war
och ther til viij aar och manade twa
war thæsse bok diktad swa
som hon kan at thydha
them hona lyster lydhæ.²*

Här har nu forskningen plägat anse hss G och B såsom ungefärligen likställda, under det hs A å detta ställe betraktas som korrupt. Noreen har dock förmenat, att B har en ur metrisk synpunkt tungrodd text och misstänker, att raden ursprungligen lytt »ok ther til et aar ok manade twa» liksom den danska.³

Stötande i forskarnas inställning till detta textkritiska problem är det ständigt återkommande men helt obestyrkta antagandet, att hs A här skulle vara korrumpad. Med undantag för Storm, som i Sagnkredsene om Karl den store og Didrik af Bern s. 133, not, med ändring av sin tidigare uppfattning⁴ verkligen i dess egenskap av äldsta hs tillerkänt A vitsord, äro alla eniga om att utmönstra den.⁵ Och dock är den text, som ges i A fullständigt begriplig. Vad är det som kan anses så stötande i densamma, att man icke vill låta den gälla? Är det uttryckssättet 'åtta och två' med dess pleonasm i st.f.

¹ Hertig Fredrik af Normandie. En medeltids-roman. Efter gamla Handskrifter på Svenska och Danska af J. A. Ahlstrand, Stockholm 1853, s. 106.

² Hertig Fredrik av Normandie. Kritisk upplaga på grundval av Codex Verelianus utgiven av Erik Noreen, Uppsala 1927, s. 170.

³ Sakkunnigutlåtandet s. 36.

⁴ Denna återfinnes i uppsatsen Om Eufemiaviserne, Nordisk Tidskrift for Filologi og Pædagogik, Ny Række I, s. 42. Om man jämför med yttrandena s. 40, framgår dock, att Storm ej heller den gången (1874) betecknade A som fördärvad. Det senare arbetet utkom förövrigt redan samma år.

⁵ Noreen har kanske inte alltid känt sig övertygad av den allmänna meningen, ty han uttrycker sig försiktigt i Samlaren 1930, s. 57: »Även om vi anta att uppgiften i A beror på korruption . . .» Men i utlåtandet 1942 heter det: »Texten i A är uppenbart korrumpad».

det enklare tio? Men vimla icke de fsv rimverken av onödigt språkligt fyllnadsgods, som tydligen tillkommit för att snabbt få raderna färdiga och inte behöva grubbla över rimmen? Hade man här alls kunnat hitta ett lämpligt rim på tio? Knappast. Men på *two* inställer sig genast *swa* som lättfunnet rimord och raden blir metriskt oklanderlig, när tio återges med åtta och två. Vad skulle då behöva avhålla skrivaren från att uttrycka sig som han gjort? Ett alldeles analogt fall påträffas i Kungl. Bibliotekets visbok i 8:º, där det i Visan om Herr Nils och Unge Herr Tideman, vars handstil lär vara en av de äldsta i bandet, heter:

*Dee lade sig et Stalbröders lag,
i otta wintrar och Siu,
dhet skulle ingen i werlden weta
mehr ähn dhe begge tu.*¹

Det är inte av någon motvilja mot talet femton, som visan uttrycker sig på detta sätt. Femton är tvärtom jämte två, fyra, fem och åtta det vanligaste räkneordet i balladdiktningen. Inte heller bör man tyda stället på så sätt, att kontrahenterna först ingått sitt förbund på 8 år och därpå förlängt det med 7 år. Det finns nämligen flera jämförbara fall i svensk rimmad litteratur samt skotsk och norsk balladdiktning, som visa samma böjelse att upplösa ett större tal i två mindre, även när detta strider mot prosaiskt språkbruk, och även då det icke kan vara fråga om någon slags periodindelning. Jag skall anföra dem jag påträffat. I själva Fr heter det rad 339: *the waræ fæm och ther til een* (om dvärgdrottningens damer). I Konung Alexander lyder rad 253 f.:

*a enom dagh alexander reedh
thætighi ok sicæxtighi rasta leedh.*

En jämförelse med den latinska källan visar, att någon indelning i två etapper inte avsetts: *et quingentis stadiis, id est sexaginta tria miliaria et medium, sub unum diei cursum transmissis . . .* Jfr också den ffra texten: *il chevauçà en ·1· jour ·v· cens estages, qui sont ·LXIII· milles et demie.*² Översättaren är ju visserligen här rätt fri gentemot källan,

¹ 1500- och 1600-talens visböcker utgifna af Adolf Noreen och J. A. Lundell VI (Skrifter utgifna af Svenska litteratursällskapet VII:6) s. 193.

² Alfons Hilka, *Der altfranzösische Prosa-Alexanderroman*, Halle 1920, s. 109, latinsk och fransk parallelltext.

varför exemplet inte hör till de säkraste, men att det i första rummet är rytmen, som förmått bearbetaren till det valda uttryckssättet, synes dock klart.

Bergsäkert är följande fall ur Sturekrönikan 3476 f.:

*Tha man scriffuer nyetie iiii och eeth meer
wunderligh ärende i swerige oc danmark skeer.*

Intet annat än hänsyn till ett lättfunnet rim och bekväm taktfyllnad har behövt ge kronisten anledning att undvika nittiofem.

Man kan emellertid ha lov att jämföra med fall som följande:

*Svein Nordmann tener i kongjens gård
i åtte vintrar og eit år.¹*

*Herr Nikelus tener i kongjens gård,
han tente sjau vetrar og så eit år.²*

*Lagje tente i kongjens gård,
som de var no von,
i tretten måna'r og dertil eit år.³*

Femten Vinter og end et Aar.⁴

Även följande fall kunna belysa pleonastiskt uttryckssätt vid räkneord i balladlitteraturen:

*Dei ruta ut or steinstoga
kjempune ti og tolv.⁵*

*Dei slogest ut på Ronsevollen
i dagane två og trjå.⁶*

Tag du 5 och 10 dertil.⁷

¹ Knut Liestøl og Moltke Moe, Norske folkevisor, Kristiania 1920—24, I:156.

² Sst. III:71.

³ Sst. III:94.

⁴ Ernst v. d. Recke, Danmarks Fornviser, København 1927—29, I:193.

⁵ Liestøl-Moe II:88.

⁶ Sst. III:55.

⁷ Noreen-Lundell III (XII):447.

Om också helt säkert minsta motståndets lag varit utslagsgivande för tillkomsten av de ställen ur den fsv litteraturen, som jag nyss citerat, så har man dock rätt att i dessa se ännu ett indicium för det inflytande från balladen på de fsv verseperna, som för Euf:s vidkommande i flera andra fall konstaterats av Frandsen, Savicky och Jansson.¹

Det är möjligt, att forskningens avvisande hållning till den behandlade raden i Fr inte bara beror på det pleonastiska uttrycksättet utan också på den viktiga detaljen, att det substantiv, som de båda räkneorden närmare bestämma, utsatts i texten blott vid det första räkneordet. Så var ju fallet även i exemplet från visan om Herr Tideman. Men här behöver man inte tänka på folkvisestilen. Tvärtom befinner sig Fr i denna punkt i full harmoni med dåtida gällande språkbruk vid angivande av sammansatta talförhållanden. Då jag nu har visat ett flertal ställen, varest enkla tal i dikningen upplöstes till tvenne av verstekniska bekvämlighetsskäl, varigenom en rytmisk likhet med sammansatta taluttryck uppstod, ligger intet märkligt i att denna likhet, när versen så krävde, kunde förstärkas medels anslutning till en allmänt tillämpad regel för ordställningen. När *wintrar* utelämnas efter *Siu* i folkvisan och *manadha* efter *twa* i Fr, så är detta rytmiskt analogt med det västnordiska uttrycksättet *prettán dýnur ok tuttugu*,² *fjörtán vetr ok tuttugu*,³ *sjarutján merkr ok tuttugu*.⁴ Den konstruktionen är också typisk i balladstilen. Noreen-Lundell har 4 fall därav: *Fembtan fambner och fyrætyo*.⁵ I fda kan det heta *tí aar ok fyrtywe*.⁶ Likaså kunna en mängd fall ur fsv citeras. Att substantivet i prosa, såframt man inte ville upprepa det, sattes

¹ Folkevisen. Studier i Middelalderens poetiske Litteratur, København 1935, Savicky, a. a. s. 43 ff., 193 ff., Jansson s. 213 ff. Redan Noreen i Samlaren 1930 påpekade för övrigt, när han undersökte det schablonmässiga i Euf, att episka schabloner, som innehålla »ett formelbundet uttryck för en icke individualiserad, ständigt återkommande situation», äro »särskilt välbekanta från balladen» (s. 36). Rad 339 i Fr räknar Jansson s. 149 med bland de formelliknande uttrycken.

² Íslenzkt fornbréfasafn, Kjöbenhavn 1857, III:289.

³ Biskupa sögur I, Kjöbenhavn 1858, s. 445.

⁴ Sst. I:874. Stavningen i de isl. ex. normaliserad.

⁵ II (VII):351, jfr sst. s. 356, 386, 393 samt v. d. Recke I:193.

⁶ Jfr Nye Danske Magazin V:176 enligt Kalkars Ordbog.

ut endast första gången, beror enligt Ternér¹ på att det första räkneordet brukade ange det lägre talet. Denna ordställning kan emellertid användas, även om det mindre talet står sist, åtminstone i poesi eller vid förbindelse med hundra. Exempel: *ƒæm ar ok tiughu*,² *ƒry ar ok ƒrætighi*,³ *siax dagha ok ƒrætighi*,⁴ *ƒæm ar ok ƒæmtighi*,⁵ *enom manne ok tiughu*,⁶ *fyra stunder ok tiughu*,⁷ *epter siw dagha ok tiughu*,⁸ *firitighi munka ok hundradha*,⁹ *tu aar oc tiughu*,¹⁰ *try hundradha kirkior oc ƒæm oc sextighi*,¹¹ *han var thiughu ara oc hundradha gamal*,¹² *hundradha skip ok attatighe*,¹³ *hundradha mæn tiughu oc siw*,¹⁴ *xxx aar oc ther til siw*.¹⁵ I det väsentliga — nämligen ordställningen — överensstämma alla här anförda exempel, vilka lätt kunde utökas, med raden *atta manadha ok tva*. Rytiskt sett är likheten särskilt påfallande just med den i prosaverken omtyckta konstruktionen: räkneord + huvudord + bindeord + räkneord. Det var denna typ, som föresvävade författaren.

I den skotska balladen framträder tydligt beröringen mellan den normala konstruktionen och folkpoesiens pleonastiska upplösning av enkla tal. I balladen *The Earl of Mar's daughter* heter det sålunda i strof 16 *For sax lang years and ane* och i strof 18 *For twenty years and three*.¹⁶ Konstruktioner av den senare typen äro mycket vanliga. Det större talet nämnes då städse först. Man kan också konstruera

¹ Studier över räkneordet *En* och dess sekundära användningar, förnämligast i nysvenskan, Uppsala & Helsingfors 1922, s. 61.

² Ett fornsvenskt legendarium, Stockholm 1847—74, I:99.

³ Sst. I:61.

⁴ Sst. I:170.

⁵ Sst. I:532.

⁶ Sst. I:140.

⁷ Svenska medeltidens bibelarbeten, Stockholm 1848—53, I:70. Sst. *Tiughu stunder oc æn en*.

⁸ Sst. I:171.

⁹ Klosterläsning, Stockholm 1877—78, s. 104.

¹⁰ Sst. s. 273.

¹¹ S. Patriks-sagan, Stockholm 1844, s. 3.

¹² Sst. s. 4.

¹³ Konung Alexander, Stockholm 1862, rad 1915.

¹⁴ Sst. rad 7404.

¹⁵ *Historia Sancti Olavi* rad 1902 (Svenska medeltidsdikter och rim, Stockholm 1881—82, s. 313 ff.).

¹⁶ Citerat efter Gardner, *The Ballad Minstrelsy of Scotland*, London 1893, s. 101.

efter typen *four-and-twenty*, men då sättes huvudordet efteråt. I dessa ballader äro för övrigt 7 och 3 de omtycktaste räkneorden; det senare är särdeles vanligt i rim.

I Gardners samling har jag noterat fall av uttryckssätt helt i överensstämmelse med det angripna stället i Fr. Utom det redan nämnda märkas:

*Oh, they ha'e lived in Elmond wood
For nine lang years and ane* (Hynde Etin 14).¹

*And he has loup'd fifteen feet and three,
Tho' his hands were tied behind his back*
(Hughie the Græme 12).²

*They thought King James and all his men
Had won the house with bow and spear;
It was but twenty Scots and ten
That put a thousand in sic a stear!*
(Kinmont Willie 33).³

Av sammanhanget, som skulle ta för stor plats att här anföra, framgår tydligt, att det inte är fråga om en grupp delad på två avdelningar om 20 och 10 man. Det är endast av hänsyn till rimmet och rytmen, som man säger 20 skottar och 10 i st.f. 30 skottar. De anförda beläggen höra till olika epoker i balladdiktningens historia. The Earl of Mar anses ha »the highest claim to antiquity»⁴, Kinmont är yngst och berör en händelse på 1590-talet.

Svårigheten att hitta något mer eller mindre analogt fall i det rika danska materialet, under det Norges sparsammare folkviselitteratur genast gav flera exempel, kan möjligen tyda på att ett västligt inflytande föreligger.⁵ I tysk balladdiktning och medeltidslitteratur

¹ A. a. s. 201.

² Sst. s. 499.

³ Sst. s. 562. Likaså i Allingham, *The Ballad Book*, London 1904, s. 276, och Milman, *English and Scotch Historical Ballads*, London 1871, s. 206.

⁴ Gardner s. 99 (efter Buchan, *Ancient Ballads and Songs of the North of Scotland* 1828).

⁵ Gemensam för skotsk och dansk balladstil är typen *Det var ikke efter Maaned foruden fem, Vesterlin er ikke Aar uden fem, Han havde ikke Svende uden fem* (v. d. Recke I:176, III: 129, III:77), *He hadna been on unco ground, A month, a month, but barely three, They had not sail'd upon the sea A week but barely three, I wat a mile but barely three* (Gardner s. 109, 135, 575).

har jag vid gjorda stickprov intet funnit, som kan belysa de svenska exemplen.

Men att även ur den rika tyska litteraturen exempel skulle kunna letas upp, det visar ett studium av Knopfs Zur Geschichte der typischen Zahlen in der deutschen Literatur des Mittelalters.¹ Detta arbete, som Rolf Pipping i sin kommentar till Erikskrönikan fäst uppmärksamheten på, behandlar räkneorden med annat syfte än mitt. Trots detta finner man i förbigående i ett avsnitt, som redogör för talet tre som rimord (övriga tal betraktas sällan från just denna synpunkt), två mycket analoga fall, där man icke dragit sig för att upplösa en siffra i två mindre för rimmets skull.

»Im Volksepos ist 3 im Reime zugleich Zugabezahl, wobei jedoch die kleinere Zahl auf die grössere folgt», säger Knopf² och anför ur Biterolf 326 ff.:

*swenne er ze tische gât,
so tragent im ir krône bî
zehen künige unde drî.*

detta väl i analogi med ett normalare fall som *funfzic woche unde drî*³.

Ur Kudrun 186 anför han:

*Dâ vant man under stoube
dem wirt rîten bî,
daz ouch künige hiezen,
zweleve unde drî.*

Ett slösande bruk av poetiska friheter med räkneord är vanligt i fornfranskan, enligt A. Rauschmaiers studie Über den figürlichen Gebrauch der Zahlen im »Altfranzösischen».⁴ Ofta radas tal upp, så att man säger fyra och fyra, tre och tre i st.f. fjorton eller dylikt. »Nebeneinanderstellung von Zahlen» kallar förf. hithörande avsnitt i boken. »Da es sich hier neben der Anschaulichmachung gar oft auch um eine bequeme Ausfüllung der Verszeile handelt, so brauche ich

¹ Dissertation från Leipzig 1902.

² A. a. s. 24.

³ Biterolf 1860.

⁴ Münchener Beiträge zur romanischen und englischen Philologie II, Erlangen & Leipzig 1892.

wohl nicht viele dieser Beispiele anzuführen.»¹ Ett annat kapitel handlar om siffror i slutet av versraden. Här ger förf., som tar hänsyn även till medelengelsk och italiensk diktning, ett med Fr fullt analogt exempel från ingen mindre än Chaucer: *This maid of age twelf yere was and tway* »(also 14)».² Sammanfattande yttrar Rauschmaier: »Aus der vorstehenden Zusammenstellung ist ersichtlich, dass die Reimnot der Dichter veranlassen kann, gewisse Zahlen, sei es allein oder nebeneinander gestellt oder mit anderen verbunden, oder endlich als Zugabezahl am Versende zu verwenden, ein Hilfsmittel, das auch Dichter wie Dante und Ariosto nicht verschmähen — allerdings nicht in diesem Umfange.»³

Bland de exempel, jag anförde i början av denna utflykt på räkneordens marker, var ett ur själva Fr, där man för rimmets skull upplöst sex till fem och en i anslutning till ett i balladstil förekommande uttryckssätt. Det finns ännu en egendomlig sifferuppgift i Fr. Rad 1351 f. lyder i Noreens efter G restituerade text: (*For*) *et aar ok thraetan vikur minna var han ut ridhin at thetta sinne*. Här hade man snarare kunnat anfäktas av tvivel på traderingen, men de svenska hss, som velat ändra den, ha misslyckats. De skriva: *xvij aar och ey minnæ han riddar(e) war før æn han foor finnæ. i thenne skogh a ævnytyr, the honum wartho alt offdyr*. Fortsättningen passar utmärkt till texten ur G (försvenskad av Noreen). Till de svenska hss kan den bara anslutas, om man antar, att ett uttryck »fara finna a ævnytyr» 'fara för att finna på (leta efter) äventyr' kunnat förekomma. Men även om så varit fallet, strandar den svenska texten på rad 1341: *Iach atte en son, en ungan man* och rad 1355 f.: *Han haffde ey full xx aar tha han riddar slagen war*. Det är alldeles tydligt, att Fr inte menat, att sonen skulle varit 33 år gammal, när han red ut för att kämpa mot jätten. Kampen förmenas ha ägt rum, när han vid 20 års ålder dubbats till riddare och verkligen var en ung man. Noreen har sålunda med all rätt ändrat texten efter G, hur konstigt denna handskrifts tidsuppgift än är formulerad.⁴ Nio månader hade ju varit enklare än ett år minus tretton veckor.

¹ A. a. s. 101.

² A. a. s. 109. Canterbury Tales 11964 (jfr ed. Koch 1915:11970).

³ A. a. s. 111. Jag vill också hänvisa till Albert Wifstrands essay om räkneord i poesin (Tider och stilar, Lund 1944, särskilt s. 105 ff.).

⁴ Just i danska källor kan man dock hitta liknande uttryckssätt såsom

Vi ha således i Fr trenne fall av pleonastiskt eller ovanligt uttryckssätt i samband med räkneord, av vilka de två märkligare blivit föremål för misstro redan från ett par handskriftsredaktörers sida. I själva verket stämmer den i A lämnade uppgiften om Fr:s tillkomsttid rätt nära med den i G. Det blir en skillnad på fyra månader. Följa vi G, få vi tiden omkring 1 november 1300, följa vi A, få vi tiden omkring 1 mars 1301. Och denna skillnad kan lätt förklaras, om vi tänka oss, att det bland de äldsta hss funnits någon, som tagit fasta på tidpunkten för arbetets igångsättande, medan en annan förmedlat tidpunkten för dess avslutning till eftervärlden. Att en tidrymd av fyra månader behövs för Fr:s bearbetning från tyska till något nordiskt mål, förefaller rimligt, åtminstone antaget, att den person, som drottningen anställt för arbetets utförande, fått odelat ägna sig åt sin uppgift.¹ Det antagande, jag här gjort, kräver givetvis inte flera grupper av hss än dem Noreen opererar med, när själva diktens text kan ha varit lika i övrigt.

Det förefaller inte heller, som om forskarna tänkt sig in i vad de egentligen förutsätta, när de anse denna A:s tidsuppgift om tillkomsten av Fr korrumperad. De förutsätta, att skrivaren av A, som visserligen kan göra allehanda småfel liksom alla skrivare men dock är en av de bättre, som stå till vårt förfogande, plötsligt, när han kommer till ett särskilt viktigt ställe, skulle göra två grova fel på samma rad: först hoppa över ordet *aar* och därpå kasta om placeringen av de återstående två orden och sedan inte ens lägga märke till eller vilja rätta den helt förändrade mening, han kommit att delge läsarna. Allt detta är mycket osannolika antaganden, som inte böra göras utan tvingande skäl. Och sådana föreligga inte.

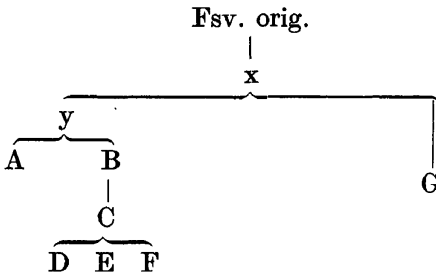
Däremot kan jag mycket väl tänka mig, att redan på 1300- eller 1400-talet en avskrivare gripits av samma misstro mot stället, som lett så många moderna filologer att förkasta det: Euf:s traditionella samband med hertig Erik har krävt en ändring av kronologien. Skrivaren av B (Codex Verelianus) tycks ju ha varit en rätt duktig

Theth wor wedh viii c tw myndhæ [æen xx aar] (Den danske Rimkrønike, ed. Nielsen, 2789) d.v. s. 782. Här ha vi kanske att göra med tyskt inflytande. Jfr t. ex. Kaiserchronik, ed. Massmann, 15985 ff.: *Daz rîche hete er vur wâr zweir minre denne vierzic jâr unde zwelf tage mêre.*

¹ Jfr G 2405: *Nw ær hwn wend i staked timæ*, A 3206 & B 3284: *jnnan stuntan timæ.*

man och kan mycket väl ha besuttit så mycken historisk kunskap, att han förstått osannolikheten av att Eufemia redan 1300 skulle låtit föranstalta om denna tolkning till ära för en ännu icke vuxen kungason i Sverige, som hon rimligen aldrig ännu träffat. Han kan ha vetat, att Eufemia då ännu inte alls trätt i förbindelse med svenska kretsar. När han då kanske också fann radens formulering litet sällsam, så kan han ha funnit det behöfligt med en korrektion, lagt till ordet *aar* efter ordet *atta* och därav drivits att låta de båda orden *manadha ok* byta plats med varandra. Medels detta antagande förklaras fakta mycket enklare än med hypotesen om grovt slarv hos skrivaren av A. Ingendera skrivaren har slarvat, men B:s skrivare har haft samma inställning som en mängd nutida lärde och därav förletts till en konjektur av den art, som tyskarna kalla Verschlimmbesserung.

Noreen har för Fr uppställt följande stamträd:¹



Jag hoppas ha visat, att båda huvudgrenarna haft samma uppfattning om diktens tillkomsttid (månaderna kring årsskiftet 1300—01) och att årtalet 1308 inkommit först i B och sedan går igen hos dess avläggare. Detta årtal måste sålunda ur metodisk synpunkt förkastas.

Betrakta vi det alltså som fastslaget, att Fr är äldre än Iv och tillkommen 1301, så gäller det närmast att ta ställning till Noreen och Savicky. Enligt den senare har Eufemia redan så tidigt som detta år kunnat låta tolka Fr till svenska.² Detta antagande är mycket djärvt och förefaller vid första påseendet att negligera historiskt kända

¹ Utgåvan 1927, s. VIII.

² A. a. s. 214 ff.

fakta. De svenska och norska hoven hade sedan 1285 varit helt isolerade från varann.

Detta berodde dels på att de svenska furstarna voro barn och att Thyrgils Knutsson i egenskap av marsk regerat landet, dels på att de båda ländernas utrikesförbindelser varit helt annorlunda lagda. Norge hade sedan Håkan den gamle haft mycket starka intressen västerut, Sverige däremot i öster. Till Danmarks kungahov stod Sverige i mycket gott förhållande, Norge däremot bekrigade Danmark. Det norska hovet hade suttit i det avlägsna Bergen. Först med den i Oslo rotfaste hertig Håkans tronbestigning 1299 började ett nytt politiskt skede i Norge.

Men detta kunde inte *omedelbart* göra sig gällande mot Sverige. Fejden med Danmark fortsatte. Vänskapligare förbindelser med Hansan än förut inleddes av den tyskvänlige Håkan. Förbindelserna mot väster slappnade av. Efter tre år ledde detta jämte ett infall av karelare i Nordnorge till att kontakt söktes även med Sverige, varvid Håkan inte avsåg att uppmuntra Erik till inbördeskrig utan från början blev hans vän i tron, att detta skulle befordra ett gott grannförhållande och främja utsikterna för svenskt-norskt samgående i utrikespolitiken.

Om man undersöker drottning Eufemias förehavanden år 1300—01 finner man, att hon sommaren 1300 deltog i en flott demonstration mot Danmark, som Håkan ledde, och att det norska hotet på höstsidan tvang Erik Menved till förhandlingar om treårigt stillestånd. Munch har räknat ut, att dessa hållits i september och försiggått i trakten av Varberg.¹ Vid dessa förhandlingar anser han, att Eufemia

¹ Tyvärr äro primärkällorna för detta års norsk-danska händelser till ytterlighet magra. De danska källorna äro kända endast genom ett otillfredsställande referat i Huitfeldts krönika, som icke innehåller något mer än vad Munch i sin tur anför. De isländska äro kortfattade annalnotiser. Slutligen ha vi en urkund utställd den 22 juni 1300 på Öykerö (Öckerö) utanför Hisingen och tryckt i Norskt diplomatarium I som nr 92. Det heter där: *Oc til sanz vitnis burdar oc fullrar stadfaestu til þessarar varar gærdar, sættom ver fyrir þænna cyrographum vart insigli oc fru drotningenn Eufemia, varpå följa namnen på biskopar och andra höga herrar, som medundertecknat brevet.* I de isländska Annales regii (Islandske Annaler indtill 1578 udg. ved G. Storm) heter det: *a mccc . . . Hákon konvngr fór leiðangr til Danmarkar. — Tekinn dagr til friðar. Fvndvz i Hallanndi Hákon konvngr ok Eiríkr Danakonvngr. ok settv frið vm. iij. ár.* Samma uppgift i Henrik Høyers annaler. Man vet, att Håkan från Öckerö

spelat en aktiv roll i fredsvänlig riktning. I Halland sammankommo då de danska och norska kungarna, drottning Eufemias morfar¹(?)

först begett sig till Jylland och därpå till trängsta delen av sundet mellan Jylland och Fyen. Han skulle därpå ha erhållit inbjudan till ett möte nära Korsör, som omnämnes hos Huitfeldt men är okänt för islänningarna. Munch menar, att mötet efter Håkans önskan förlagts till Halland, där han kände sig tryggare. Håkan har i en senare anklagelseskrift, som Huitfeldt refererat, anspelat på uppkomna komplikationer. Jerker Rosén, den forskare, som senast mera ingående behandlat denna tids händelser, tillmäter liksom Munch de isländska annalerna trovärdighet, fast han inte diskuterar eller refererar uppgiften, att det nya stilleståndet ingåtts i Halland (Striden mellan Birger Magnusson och hans bröder, Lund 1939, s. 12).

¹ Huruvida Eufemia var dotter eller dotterdotter till Vitzlav II, Rügens hertig 1260—1302, och hans maka Agnes av Braunschweig-Lüneburg, är svårt att avgöra och har inte blivit föremål för någon pålitlig utredning av moderna historiker. Vitzlav själv kallar henne i sitt testamente, dat. Oslo 27.12.1302 två dagar före hans död, och tryckt på mer än ett håll, *domine regine norwegie filie mee predilecte* (samma uttryck om hans övriga döttrar) och kung Håkan kallas *filium meum in christo, Dominum haquinum, regem norwegie illustrem*. (cit. efter Fabricius, Urkunden zur Geschichte des Fürstenthums Rügen III:2, s. 128 f., Stettin 1853). Och i Pommersches Urkundenbuch, där för övrigt även testamentet är tryckt, läser man under nummer 1875 (III:357) en samtida rapport från slutet av 1298: *Nuncii regis et ducis Norwegie Stralsundis venient in brevi, ut duci Norwegie adducant filiam principis Ruianorum*. Vidare hette Vitzlavs moder Euphemia. Och Vitzlavs son och efterträdare Vitzlav III var en man med fin litterär bildning och själv Minnesånger. Hans kärlekslyrik har utgivits flera gånger. Det skulle inte vara märkligt, om han haft en syster med litterära intressen. Om Eufemia inte varit i sin första ungdom, när hon ingick äktenskapet med Håkan (jfr Munch, Det norske Folks Historie IV:2, s. 326), så behöver detta inte vara något skäl mot Vitzlavs verkliga faderskap. Den tyske historiker Carl Hamann, som senast behandlat Rügen under dess inhemska dynasti (Die Beziehungen Rügens zu Dänemark von 1168 bis zum Aussterben der einheimischen rügischen Dynastie 1325, Greifswalder Abhandlungen zur Geschichte des Mittelalters 4, Greifswald 1933, s. 79 ff.) vet intet annat än att Eufemia var Vitzlavs dotter. Detta beror dock på att han felciterar de isländska annalerna, som faktiskt i två fall kalla henne dotterdotter till herra *Visleif af Réy*, i ett fall (Skálholtsannalerna) *dottur greifa af Vindlandi*. Namnskicket, som gärna lät en dotter uppkallas efter sin farmor eller mormor, talar inte till förmån för de isländska uppgifterna. Ej heller A. Hofmeister, Genealogische Untersuchungen zur Geschichte des pommerschen Herzoghauses, Greifswald 1938 (nr 11 i nyssnämnda serie), s. 124, drar Vitzlavs verkliga faderskap i tvivelsmål. Inte heller kan man med Munch (a. a. IV:2, s. 319) åberopa »den paalidelige Detmar» som en första rangens källskrift. Överdrivet är, att en hs av hans Die Chroniken der niedersächsischen Städte stöder Annales regii,

hertig Vitzlav av Rügen, som för henne trätt i faders ställe, och hade inflytande även på Erik Menveds politik, samt ett stort antal av

i det den säger: *do wart koning sin broder, hertoghe Haquin, de nicht langhe dar bevoren hadde nomen des greven dochter van Reppin, de was dochter des vorsten van Rryen* (ed. Leipzig 1884, s. 382 f.). Utgivaren ställer sig helt avvisande: »Der Bericht ist unverständlich, die Hamburger Handschrift führt nur irre.» Det är också en överdrift, när Munch skriver, att Riedel, *Geschichte der geistl. Stiftungen der Mark Brandenburg IV*, s. 4 f. skulle ge fullständig upplysning om Eufemias släktskapsförhållanden (Munch IV:2, s. 318, not 3). Ett par av Riedels uppgifter äro oriktiga och han hänvisar i sin tur till Westphalens *Monumenta inedita IV:261* och *II:1648 ff.* På det första av dessa ställen i B. Latomi *Genealochronicon Megapolitanum 1610* får man veta, att Nicolaus Barnet av Rostock varit förlovad med en icke namngiven dotter till greven av Ruppın och Lindow, att han slagit upp både denna och andra förlovningar och slutligen på inrådan av Vitzlav, furste av Rügen, samt en Johan Moltke i stället tagit till äkta dottern till hertig Bogislav. Det andra stället är ännu mindre givande. Där kallas den förskjutna grevedottern av Lindau för Sophia, änka efter Johannes III av Werle! Däremot heter det hos en annan auktor N. Mareschalcus i samma arbete I:273 f., att den förskjutna bruden, grevedottern av Ruppın och Lindau, kort efteråt förmäldes med den norske kungen.

Detta vittnesbörd skulle ju vara mycket viktigt, om det vore samtida eller någorlunda samtida, men det synes här röra sig om en refererande krönika från en kompilator, som avled år 1525. Sammanställes detta uttalande med de isländska annalerna, så förefaller det ju dock, som om någon äldre källa eller åtminstone äldre tradition legat till grund, och man vill ju gärna tro, att islänningarna haft reda på sin egen drottningens antecedentia. Därtill kommer så Detmarhandskriftens förvirrade vittnesbörd. Viktigt för ett avgörande i saken vore en undersökning, huruvida autentiska belägg finnas därpå, att i testamenten från denna tid barnbarn eller fosterbarn utan vidare kunnat betecknas som egna barn av testator. Kan detta visas ha varit fallet, så blir det ej helt omöjligt att hålla fast vid den norska historieforskningens åsikt, ty notisen från 1298 kan väl tänkas ha betecknat en fosterdotter och dotterdotter, vilken redan omkring 12 år levat hos morfadern såsom dennes dotter. Günther av Ruppın dog 1284. Egendomligt är, att Koht, som dock skrivit en utförlig uppsats om alla de norska drottningarna i Syn og Segn 1926, inte med ett ord omnämmer möjligheten, att Eufemia verkligen varit Vitzlavs egen dotter.

Bland tyska forskare är däremot filologen Lütjens ensam om att betvivla Vitzlavs faderskap. I sitt nedan s. 18 a. a. s. 96, not 1, säger han sig ämna publicera sitt material om Eufemias härstamning men denna avsikt har ej utförts. Han menar, att Günther varit Eufemias far men påpekar likvisst, att »schwere Bedenken chronologischer Art» uppressa sig mot alternativet, att Vitzlav varit Eufemias morfader.

Däri har Lütjens rätt. Munch tog för lätt på den sidan av saken. Det skulle därför inte alls förvåna, om E. Schröder också hade rätt, när han i sin anmälan

Danmarks högst uppsatta män. Från oktober anses Eufemia åter ha varit i Oslo och där övervintrade hon. Hösten 1301 flyttade hovet till Bergen för att tillbringa den vintern där.

Om den unge Eriks förehavanden under samma tid är intet närmare bekant. Men det sannolika är, att han vistades vid kung Birgers hov eller möjligen uppehöll sig i Sörmland. Där var hans fars hertigdöme, till vilket han var designerad, så fort han blev myndig. Han tycks ha varit för ung att delta i kriget mot ryssarna. Naturligtvis låter det sig tänkas, att hans ärelystnad drivit honom att redan vid denna tidpunkt söka kontakt med Håkan, men därom är alls intet bekant. I alla händelser torde man kunna anta, att han inte personligen träffat Eufemia.

Av de historiska fakta, jag nu redogjort för, ses, att Savickys idé endast under en rätt speciell förutsättning kunde tänkas motsvara verkligheten. Denna förutsättning vore, att Eufemia på något sätt — kanske under sin vistelse vid västkusten 1300 — fått tag i en svensk eller halländsk man, lämpad för översättningsarbete och överlämnat det till honom. Den som anser, att Janssons språkliga vindicering av sydvästsvensk proveniens för Euf är övertygande och måste upprätthållas även för Fr, står det ju fritt att med det kanske något luftiga stöd, som Munchs rekonstruktion av händelseförloppet kan skänka, föreställa sig, huru Eufemia, när hon höll hov i Halland för de många stormän, som där skola ha församlats, fått tag i en lämplig arbetskraft med de språkliga karaktärsdrag, som Jansson spårat — en västgöte eller kanske rent av en bildad man från själva Nordhalland, om det fanns någon sådan. Det är intressant, att man även med mina utgångspunkter har möjligheten att hålla fast vid Valter Janssons geografiska inringningsförsök. Men på en säkrare grund torde man dock befinna sig, om man förklarar den oss föreliggande texten i Fr annorlunda. Innan dess vill jag dock ta ställning till Noreens åsikt.

av Lütjens skrift (Gött. Gel. Anz. 1916, s. 716 f.) i en not gör gällande, att de motstridiga källställena bero på en sammanblandning mellan Eufemia och en hennes faster och gudmor med samma namn, vilken verkligen blivit gift med greven av Ruppin. Schröder avvisar barskt Lütjens försök att fränkänna Vitzlav faderskapet. Någon faster med namnet Eufemia har jag dock inte kunnat hitta. Männe Schröder i hastigheten själv sammanblandat Vitzlavs mor med en förment syster? Säkert är emellertid, att Eufemia var ett rätt utbrett namn i dåtida nordtyska furstesläkter.

Denna går ut på att negera de svenska handskrifternas utsago om Eufemias initiativ till översättningen av Fr.¹ Den danska G, som stundom kortar av texten, saknar nämligen denna uppgift.

Men ett avgörande skäl mot Noreens ståndpunkt ligger däri, att just Fr på historiskt-genealogiska grunder inte får ryckas loss från det traditionella sambandet med Eufemia. Lütjens² har med instämmande av Schröder, Ehrismann, Pipping och Jansson³ påvisat, att den tyska förebilden till Fr diktats vid Otto Barnets hov i Braunschweig cirka 1250. I Norden har denne blandats ihop med sin något äldre namne kejsar Otto IV, som för övrigt också var braunschweigare. Men Eufemias mormor och fostermor Agnes⁴ var Otto Barnets dotter. Då finns det ju alla skäl att godkänna traditionen i de svenska hss om sambandet mellan drottning Eufemia och Fr. Det är, som Lütjens sagt, mycket påfallande, att en dikt, som i Tyskland spelade en så blygsam roll, att den snart glömdes och endast genom de nordiska tolkningarna bevarats åt eftervärlden, skulle före så många märkligare alster av kontinentens diktkonst komma i åtanke för översättning. Naturligt nog ter sig dock detta, om dikten i fråga varit en kär ungdomsläsning för drottning Eufemia, om en hs därav gått i arv inom hennes mödernesläkt och hennes framstående förfader patroniserat dess författare.

Såväl textkritiska som historiska rön låta oss alltså hävda:

1. Drottning Eufemia har verkligen låtit översätta Fredrik från tyskan.
2. Hertig Erik har intet haft med denna översättning att skaffa.

Den som vi sett icke helt ofrånkomliga men dock naturliga slutsatsen härav blir, att tolkningen gjorts till norska.

¹ Samlaren 1930, s. 64. Jfr s. 68: »Drottning Eufemia har icke haft något att göra med tillkomsten av Hertig Fredrik.»

² Herzog Friedrich von der Normandie, Ein Beitrag zur Geschichte der deutschen und schwedischen Literatur des Mittelalters (Münchener Archiv für Philologie des Mittelalters und der Renaissance 2), München 1912, s. 88 ff.

³ Göttingische Gelehrte Anzeigen 1916 s. 722 f., Geschichte der deutschen Literatur bis zum Ausgang des Mittelalters 2, Schlussb. s. 98, München 1935, Nordisk kultur VIII A:69, Jansson s. 53.

⁴ Agnes levde vid Vitzlavs död, ty hon nämnes i testamentet, där hon är en av de främsta legatärerna. Vare sig Agnes var Eufemias mor eller mormor, hade de sålunda varit tillsammans ända intill Eufemias giftermål.

När man nu invänder häremot, att just Fr visar så tydliga tecken på direkt kännedom om det tyska originalet, så blir den lättfunna repliken: den svenske bearbetaren har haft tillgång också till den tyska Fr. Alla forskare äro eniga om att Iv — enligt somliga även Fl — vilar på bearbetning av såväl fransk som fornnorsk förlaga till svenska. Varför skulle icke även Fr-översättaren ha haft det ordnat på liknande sätt? Han kunde då ansluta sig till tyskan, när detta tedde sig bekvämast, men bibehålla det norröna målets vändningar, när dessa utan svårighet läto sig försvenskas. Men liksom han tagit upp mycket främmande tyska uttryck i sin tolkning (om icke detta skett redan i den norska redaktionen), så kan man även finna fornnorska remiscenser hos honom.

En sådan, som icke observerats av tidigare forskare, torde föreligga Fr 1392: *han ær væghen medh æræ*. Söderwall känner utom detta ex. på *væggha* i betydelsen 'slå, dräpa, fälla', endast ett (från den likaledes norskpåverkade Alexander) men i västnordiskan är ju den betydelsen så mycket vanligare. *Gudh thakke* i betydelsen 'Gud löne' är en påfallande norvagism, som Emil Olson dragit fram.¹ Det synes vara ett speciellt norskt uttryck med 8 belägg från Norskt diplomatarium hos Fritznér. Beläggen äro 6 i Fr, 10 i Iv. Må vara, att detta är litterär påverkan. Noreen har dock i festskriften för Pipping² påvisat ett märkligt fall, *sighia (i)fra* i st.f. *aff*, »det kanske mest bestickande beviset för att Euf ursprungligen förelegat i en norsk version», skriver Jansson.³ I Fr förekommer detta uttryck 19 ggr i rimställning, 3 ggr inne i versen. Det motsvarande svenska uttrycket står 3 ggr inne i vers, 0 ggr i rim. 5 ggr står i Fr det likaledes norska *mæla um*, 1 gång typen »hava (20) år».

Svårigheterna att bearbeta en dikt från norska till svenska tror

¹ Från filologiska föreningen i Lund 4, s. 88 ff.

² En norvagism i vårt medeltida språk, Skrifter utg. av Svenska litteratursällskapet i Finland CLXXV, s. 406 ff., Helsingfors 1924.

³ A. a. s. 208. Jansson anser, att bevisvärdet försvagas av det faktum, att uttrycket nästan enbart används i rimställning. Här är jag av alldeles motsatt mening. Just detta, att uttrycket nästan bara dyker upp i rimställning, tyder ju på att det övertagits från en rimmad förlaga. Det har varit besvärligt att hitta på något annat och så har det fått stå kvar — en eller annan gång även inne i texten. Iv och Fl kunna tänkas ha fått konstruktionen från Fr, fastän det nog ligger närmare till hands att även där tänka på en norsk förlaga.

jag hava blivit överdrivna av forskarna. Vi måste ju, såsom v. Friesen¹ m.fl. framhållit, inte utgå från den klassiska fornvästnordiskan utan från den svenskan närmare stående oslo-dialekten. Hur ringa skillnaderna behövde vara mellan denna och fornsvenskan framgick rätt tydligt av en provöversättning av de 30 första raderna i Iv, som Konrád Gíslason företog den gång Iv skulle av Stephens utges i SSFS.² Inte mer än ett rimpar behövde ändras och detta kunde ske medels en enkel ordomställning. Inuti raderna voro ändringarna mycket enkla att verkställa och inverkade inte på rytmen. Vi få också komma ihåg, att inga litterära prov på den sortens östnorska språk, som vi kunde vänta i Fr, stå att uppvisa. Vad vi ha är kansli-språk och en del högtidlig berättande prosa samt brev. Detta skriftspråk står under inflytande av den klassiska västnorskan. Jag tror därför, att man inte alls behöver anta en längre tidrymd med en långsamt fortlöpande utveckling till svenskare former genom talrika nya avskrifter för att förklara de få norvagismerna i Euf. De allra flesta kunna ha utrensats redan vid en första bearbetning till svenska. Iv och Fl kunna redan från början ha avfattats på svenska, om de ha andra förf. än Fr. För deras vidkommande kan allt förhålla sig ungefärligen så som Jansson säger. Det beror ju på, vad för slags arbetskraft Eufemia haft till sitt förfogande. Den fullständiga bristen på spår av dessa visor i den norska litteraturen talar för att bara den äldsta funnits på norska. Denna tystnad är annars inte så märkvärdig. En sådan diktart som knittelberättelsen stötte troligen på starkt motstånd från den norska litterära opinionen och än mindre kan det ha intresserat islänningarna att söka spåra upp och tillvarata vad den tyska furstinnan borta i Oslo försökte lancera för nytt efter tyska smaken.

Vad skillnaderna i allmänhet mellan de nordiska språken angår, så tror jag, att man vid ett litteraturhistoriskt bedömande inte bör överskatta dem. Svenskan t.ex. var ju full av starkt särpräglade dialekter och under sitt ständiga rundresande i landskapen fick det svenska hovet rikliga tillfällen till konfrontation med än det ena, än det andra målet.³ Även de nordiska mål, som talades utanför grän-

¹ Rö-stenen i Bohuslän, Uppsala universitets årsskrift 1924, s. 156.

² 1849 års edition s. XXV.

³ Jfr Beckman, Principfrågor i svensk språkhistoria. II. Hovspråk och riksspråk, Studier i nordisk filologi VI (1914).

serna, kunde uppfattas som avarter av samma språk. Därför bör man inte lägga Euf:s danska bearbetare till last, om de uttryckt sig så, som skulle Euf från början ha förelegat på danska i st.f. på svenska eller norska. Och säger svensken (Iv) *vart maal*, vilket för övrigt kan ha betecknat norska¹ och ha övertagits från förlagan, i stället för ett kanske ursprungligt *norraent*, behöver man ej lägga honom detta till last eller dra förhastade slutsatser därav.

Under unionstiden — och det är ju under denna, som den handskriftliga traderingen försiggått — ökades givetvis känslan för de nordiska dialekternas samhörighet.

Den historiska vetenskapens målsmän skulle möjligen vara böjda för att helt underkänna värdet av de traditionella uppgifterna om Euf:s ålder och förebrå såväl Jansson som mig överdriven tillit till handskrifternas påståenden.² Men då kunde vi filologer med rätta tillvita historikerna en alltför grov metod. Visst är den medeltida svenska traditionen i regel rätt opålitlig och lätt utsatt för förvanskning och missförstånd, men vart fall måste bedömas för sig och efter sin särart. Det är psykologiskt orimligt, att just dessa märkligt detaljerade upplysningar om Eufemiavisornas tillkomstdata, där icke blott ett noggrant bestämt årtal utan till och med antalet månader kan anges, skulle vara exempel på förvanskning. Är det icke sanning,

¹ *Þat þýdist krásir eðr scellfi á váru máli* (Stjórn 68:10, Eufemias gemáls álsklingsbok), *þú lætr eigi þurfa í váru máli þessa nú raddarstafi* (Snorra Edda I:224). Dessa ex. ur Fritzner. Cleasby-Vigfússon *har til várs máls: in our tongue, í vóru máli* (Skálda 163, 166, 167, 169), *kynnask vart mál* (Biskupasögur I:59).

² Storm och Koht (bland filologerna Nordfeldt och Olson) ha varit inne på den linjen. Koht sätter i Syn og Segn 1926 visornas tillkomst i samband med bröllopet mellan Eufemia d.y. och Albrekt av Mecklenburg 1336. Troligen ha Olsons försök att påvisa språkets yngre karaktär i Euf inverkat på Koht. Mot Olsons argumentering anförde redan Beckman i den nyss anförda uppsatsen vägande motkritik. Men även om Olson haft rätt, skulle därav endast kunna följa, att Euf snart undergått en språklig modernisering eller också att deras överflyttande till svenska från norska ägt rum vid en senare tidpunkt än man velat förmoda. Med tanke på att Euf säkerligen brukade föredras muntligen, kan man dock med Beckman våga förmoda, att de representera ett avancerat talspråk, i relation till vilket den samtida juridiska och religiösa litteraturen har en arkaiserande prägel. V. Janssons språkgeografiska forskningsmetod har visat sig nyttig som stöd åt teorin om de unga språkformernas ursprunglighet. Jansson själv är dock beredd medge senare omdaning i vissa fall (jfr t. ex. a. a. s. 260) och försiktighet är säkert av nöden.

så är det medveten uppfinning. Det senare sakna vi varje skäl att anta, så mycket mer som de för Iv och Fl givna data utmärkt väl passa in i det historiska sammanhanget. Att detsamma kan sägas för Fr:s vidkommande har denna uppsats velat visa. Man kunde naturligtvis tänka sig, att traditionen något förvanskats i fråga om beskaffenheten av den tolkning, Eufemia lät göra 1300—1301. Det kan möjligtvis ha varit endast en prosabearbetning. Men något positivt skäl till att på denna punkt gå ifrån den naturliga tolkningen av de traderade uppgifterna, har jag vid närmare eftertanke inte kunnat finna.

Jag tänker mig händelseförloppet på följande sätt. Under sitt besök i Oslo julen 1302—1303 fick hertig Erik göra bekantskap med den förnorskade Hertig Fredrik (och kanske även med det tyska originalet). Erik blev livligt tilltalad och Eufemia beslöt med anledning härav att låta för honom föranstalta om en svensk bearbetning av någon annan riddardikt. Hon fann i Eriks följe en person, som kunde åta sig detta, och resultatet blev den svenska Ivan. Jansson kan sålunda, om man ser saken endast ur den svenska litteraturhistoriens snävare synvinkel, ha rätt i sin tes, att Iv är äldre än Fr. Men ur den gemensamma nordiska litteraturhistoriens synpunkt, en synpunkt som gott kan anläggas vid behandling av tretton- och fjortonhundredatalens och det tidiga femtonhundredatalets litteratur, ter sig Fr som det första försöket. Tidpunkten för dess försvenskning är oviss. Man kan tänka sig, att denna, lagd i händerna på annan person, följde omedelbart, så att Fr i sitt svenska skick blev färdig vid ungefärligen samma tid som Iv. Man kan också tänka sig, att någon strävan att åstadkomma en svensk Fr icke på länge gjorde sig gällande, då den i sin norska fattning¹ var fullt tillgänglig för svenska intressenter. Ivan Lejonriddaren med sin om en viss frigjordhet mot källorna och vidare litterära utsikter vittnande skildring vore en icke ovärdig början på Sveriges sköna litteratur.

Vid valet mellan dessa möjligheter kan det vara klokt att ta hänsyn

¹ Troligen var det denna fattning, som Magnus Eriksson år 1340 förärade den norske stormannen Erling Vidkunnarson. Att uppgiften därom avfattats på en blandning av svenska och latin (*unum librum de hærtogh Fræthrik*) behöver verkligen inte vara något hinder för att handskriften kunnat vara på norska, ja, t.o.m. på tyska. »Man gjør vistnok Uret i at fordre bibliografisk Nøiagtighed af en Foged i 14de Aarhundrede» (Storm, NTFFil. 1874, s. 43).

till vad Fr själv har att förmåla, låt vara att dess yttranden i denna punkt inte ha sådana äkthetskriterier som den kronologiska uppgiften. Finnes intet vägande skäl att förkasta källan, tror jag, att man lämpligen må kunna följa den även i ett fall som nedanstående, fast med öppen blick för att den här lätt kan ha undergått förvanskning.

Raderna 3283 ff. i Fr lyda i Noreens edition:

*Nw ær hon annan tiidh giordh til rima
nylikæ innan stuntan tima
aff thyzko och j swænskæ thungo
thet forstanda gamble och vngæ.
Hona loth wændæ a thetta mall
Eufemiæ drøtning ...*

Här påstår alltså någon handskriftsredaktör efter Eufemias död, att hon för icke länge sedan låtit översätta Fr från tysk till svensk vers. Man har brukat påpeka det ringa värdet av denna utsago med en hänvisning till den danska Fr, där det (dock utan att Eufemia nämnes) heter, att Fr översatts *aff tysk och i danskæ tunge*.¹ Denna invändning är dock inte avgörande, ty den danska översättarinnan kan ju ha känt bruket av 'dansk tunga' som synonym för nordiskt språk i allmänhet. Uteslutet är nog inte heller, att även hon liksom den svenska versionens upphovsman kan ha haft tillgång till den tyska Fr. Redan detta kan göra de båda redaktionernas uttryckssätt mera försvarligt och skulle inte behöva utesluta, att i den svenskas fall en norsk, i den danskas fall en svensk version kommit till kraftigt utnyttjande. I fråga om den danska Fr kan det dock räcka med en hänvisning till det tvetydiga uttrycket 'dansk tunga'. Beträffande den svenska texten bör påpekas, hur lätt pronomenet *thetta* kan ha satts in i st. f. ett ursprungligt *norraent*, varvid raden om översättningen från tyska till svenska jämte dess bara för rimmet tillkomna parallellrad kunde vara senare inskjutna i texten. Men skola vi acceptera texten reservationslöst, så kan den uppfattas på två sätt. Antingen måste den tydas som bevis för att det aldrig funnits någon norsk Fr och då stöder detta ställe det alternativ för tillkomsten av Fr, som jag behandlat ovan s. 17: att Eufemia under sin västkustsejour 1300 fått tag i en »sydvästkandinav» med sådana språkliga karaktärsdrag, som dem

¹ Brandt a. a. I:283.

Jansson skisserat i slutorden av sin bok.¹ Eller också syftar den bara på en av Eufemia såsom uppmärksamhet mot Erik föranstaltad försvenskning av den redan färdiga norska översättningen. Skulle denna ändå skrivas ut i ett nytt exemplar, kan det hända, att man samtidigt tog itu med att rensa ut norvagismerna. Om tidpunkten är det bäst att inte yttra sig, ty *nylikæ* är för obestämt.

Så måste vi resignera inför frågan om den exakta tiden för den eventuella försvenskningen av Fr och nöja oss med konstaterandet av att denna dikt, oberoende av om den från början förelegat i norsk eller i svensk bearbetning och oberoende av frågan om en, två eller tre författare till Eufemiavisorna är äldre i Norden än Iv.

¹ A. a. s. 318.

Korrekturnot.

Till de exempel ur medeltida rimverk och folkdiktning, som jag ovan meddelat, rörande den stundom tillämpade metoden att uppdelat ett tal i två mindre kan jag nu tack vare en hänvisning från denna tidskrifts huvudredaktör lägga ännu ett. Prof. Ljunggren har nämligen vid studiet av den isländska rimnan Griplur i strof 15 funnit följande goda belägg på ifrågavarande företeelse:

*Átti Gripr og Gunnlǫð sjá
— gjǫraz af vísur klókar —
arfa sex og aðra þrjá,
allir kallaz hrókar.* (Finnur Jónssons Rímnasafn I: 353).

Motsvarande prosakälla (Hrómundr Greipssons saga, Fornaldarsögur 2:365) säger: *pau áttu 9 sonu.*

Ur de norska folkvisorna kunde ytterligare anföras:

*tie troll og tyttuge
dei ferd med hitut av.* (Liestøl-Mon II: 19.)

EINAR LUNDEBY

Vokalismen hos hånd a (hovedhånden) i NkS 1640 qv.¹

Kap. I. Håndskriftet.

Det hskr. som her kalles NkS 1640 qv. er en pergamentskodeks, nr. 1640 qv. i Ny kongelig Samling i Det kongelige Bibliotek i København.

Boka er beskrevet av Gustav Storm i NgL IV side 423 ff. Den inneholder 113 blad, ikke 112 som Storm sier, og er skrevet av 5 hender. Av disse har, i følge Storm,

hånd *a* skrevet blad 1—29r, 36v—90r, 92—113.

» *b* » » 30—36v.

» *c* » » 54 (senere inskudd).

» *d* » » 90v—91r.

» *e* » » 91v.

Om hånd *a* som her skal behandles, sier Storm: »Frakturhaand fra c. 1280—1300, fast, stor og næsten uden Forkortelser, gaar tvers over Siden mellem Linjer. Capiteloverskrifter røde, Initialer dels røde, dels blaa og ofte med Ornamenten av den ene Farve naar Bogstaven av den annen. Retskrivningen er konsekvent og ejen-

¹ Denne utgreiinga ble til som hovedfagsavhandling ved filologisk embets-eksamen i Oslo 1940. Derav dens begrensning til *vokalismen* i det håndskriftet den gjelder; av konsonantismen er bare visse spesielle drag tatt med.

Jeg gjør oppmerksom på at avhandlingen her trykkes som den forelå i 1940; litteratur som er kommet ut seinere, er altså ikke utnyttet.

For verdifulle råd og vink under arbeidet skylder jeg dosent *Trygve Knudsen* stor takk.

dommelig, Skilletegn kun Punkter; Redaktionen i det hele god. Den gamle Form av v (ϕ) anvendes overalt.»

Det er vanskelig å sette skillet mellom hånd *a* og hånd *b*, da både skrift og ortografi er svært like. Det er greitt at hånd *b* tar til på blad 30r, der begynner den et nytt kapitel; men det er vanskelig å avgjøre nøyaktig hvor den slutter og hånd *a* begynner igjen. — Kr. Kålund sier i sin katalog over Oldnorsk-Islandske Håndskrifter s. 189: »bl. 30—36 (incl. 36v øverste halvdel) antages skrevet med en særlig hånd». Antakelig er det midt på side 36v at G. Storm også tenker seg skillet; annen halvdel av 36v, fra ordene »logboc skyrir» er skrevet med en annen sort blekk. — Prof. Seip synes å sette skillet et annet sted, han har i sin »Norsk Språkhistorie» s. 250 benyttet eksemplet *ætlæddu* og henfører det til hånd *b*. Formen fins i boka bare s. 36v:22, og er altså i følge Kålund (og Storm) skrevet av hånd *a*.

I denne utgreiing har jeg holdt meg til Kålunds og Storms oppfatning av hva hånd *a* har skrevet. I det som er skrevet av hånd *b* har hånd *a* satt til overskriftene, men disse overskrifter inneholder ingenting av særlig interesse for språket hos hånd *a*, og jeg har derfor ikke tatt eksempler fra dem i det følgende.

Boka inneholder:

- 1) Landsloven — Eidsivatings lov.
- 2) Eirik Magnussøns og Håkon hertugs retterbot om avgifter til kirken.
- 3) Håkon hertugs retterbot om arbeidstakster på Opland.
- 4) Bergens bylov i utdrag.

Av dette har hånd *a* skrevet det meste av landsloven og hele byloven.

Det fins ingen opplysninger i boka sjøl om når og hvor den er blitt til eller hvem som har skrevet den. — I NgL II s. 4 står det om hånd *a*: »neppe yngre enn 1300.» I NgL IV s. 423 sis det »fra c. 1280—1300», men i NgL III s. 17 og 18 omtaler utgiverne hendene *c* og *d* og trur disse er identiske med hånd *a*, og sier: »Retterbod med samme Haand fra første Halvdel av fjortende Aarhundrede hvormed Ec i Landsloven.» (Ec er hånd *a*). Det tør vel være riktig at hånd *a* er fra før 1300, de andre hendene noe yngre.

En note nederst på 110v viser at lovboka har vært brukt i Tønsberg. Denne note lyder: »Sua skall huar maðr annan tax æsta þænna uægh(e)n

froða kældo ok gunnars bœar. skelia stæins ok midz vaghsæns sæm i kaupanghe sealf(u)m. þat tak skall føra æda er h(a)n sæck(e)r mork.» Gunnarsbø og Skeljastein er navn fra Tønsberg (jfr. Rygh: Norske Gaardnavne VI s. 232). Den hånd som har skrevet denne noten anslås til å være fra ca. 1350. NgL IV s. 425).

Prof. Edv. Bull har berørt dette hskr. i en avhandling i Norsk Historisk Tidsskrift V R. VI s. 375 ff. (den delen av håndskriftet som inneholder Eidsivatingsloven). Han viser der at dette hskr. sammen med hskr. Ee og Bf av landsloven inneholder bestemmelser som er overtatt fra gammel østlandsk rett og innarbeidd i landsloven. Dessuten nevner han (s. 379, note) en del påfallende overensstemmelser mellom NkS 1640 qv. og AM 309 fol., som også inneholder Eidsivatingsloven. Bull antyder at NkS 1640 qv., som er eldst, muligens kan ha vært forelegg for AM 309 fol. De varianter fra de to hskr. som er oppført i notene til NgL synes også å tyde på en sammenheng mellom dem. Ea (AM 309) og Ec (NkS 1640) står ofte sammen om variantene; særlig kan nevnes kap. VII/53 (NgL II s. 138) hvor disse to hskr. tilføyer et stykke som ingen andre hskr. har.

Det er ting som tyder på at forelegget for NkS 1640 har vært en lovbok for Gulatinget. Ved slutten av landsloven (90r) står: »Magnus konungr . . . for sialuer til gula þings oc let þar upp lesa oc gaf þingmonnum bokena.» Her har AM 309 »til Eiðsivapings.» — Nederst på side 90r står: »þessi bok var logtæikin a gula þingi Jons voku dag» etc. Også her i AM 309: »a Eiðsivapingi.» — Side 58v: »skal logmadr hava pundara þessa alla oc mæle kerold oc vettr oc stikkur oc a gula þingi» — i AM 309: »a Eiðsivapingi.»

Navnet Gula þing på disse steder i NkS 1640 kan neppe være kommet inn på annen måte enn ved at forelegget har vært skrevet for Gulatinget. Skriveren har i det vesentlige kunnet følge dette forelegg uten å gjøre endringer, og derfor har han på enkelte steder kommet til å overføre også navnet uforandret. Når AM 309 mer konsekvent har gjennomført tilpasningen til Eidsivating, og har det riktige navn overalt, skyldes det vel at avskriften er senere.

Edv. Bull sier i Norsk Hist. Tidssk. V R. VI s. 330: »Håndskriftene av Borgartingsloven, såvidt man kan se av utgaven i Norges gamle Lover, synes ikke å være hvad man kunde kalle »officielle utgaver», men mer eller mindre unøiaktige avskrifter efter Frostatings- eller

Gulatingsbøkene.» En slik avskrift er vel også NkS 1640qv., og i dette tilfelle framgår det også tydelig hvilket ting forelegget skriver seg fra.

Side 90v sis det at lovboka ble vedtatt på Gulating år 1274. Dette årstall viser også til forelegget. Bull sier (sst. s. 383) om årstallet 1274 i avskriftene av Borgartingsloven: »efter hvad vi har set om lovens vedtagelse på Eidsivating, synes dette årstallet ikke å kunne være riktig og det naturlige er vel å oppfatte hele passussen i disse håndskriftene som en tankeløs avskrift efter et oprindelig vestlandsk eller trøndsk forelæg». Et annet hskr. av Eidsivatingensloven (Sth. 17 qv.) sier at loven ble vedtatt på Eidsivating 1277, men da dette årstallet står i strid med en annen tidsbestemmelse, »i kong Magnus' 13.år», trur Bull det er feil og at vedtagelsen på Eidsivating har skjedd senere.

Når NkS 1640 på dette punkt følger forelegget og ikke nevner noe om vedtagelse på Eidsivating, kan det skyldes at det er en avskrift etter Gulatingsboka som er gjort i tida mellom vedtagelsen på Gulating og Eidsivating. Det er vanskelig å forstå denne »tankeløse avskrift» dersom den er gjort kort tid etter at loven var vedtatt også på Eidsivating. Dette skulle altså tyde på at hskr. er så gammelt som fra slutten av 1270-årene. Men en kan sjølsagt ikke vite med sikkerhet om NkS 1640 er en direkte avskrift etter Gulatingsloven eller om det har vært mellomledd som skriveren av dette hskr. har kopiert ordrett, så noen sikker slutning om hskr.'s alder er det umulig å trekke.

Forøvrig sier Edv. Bull om NkS 1640 (Ec) sst. s. 382 at det »dog ialfald har en tilknytning til Oplandene», i motsetning til de fleste andre lovbøker for Eidsivating som er knyttet til Oslo. Hva han bygger denne formodning på, sier han ikke, men det er trulig at han har tenkt på den retterbot om arbeidstakster på Oplanda som boka inneholder.

Kap. II. Lydtegnene.

a. *Vokaler.*

Vokaltegnene er: *a, o, u, i, e, æ, y, œ*. Hskr. har i regelen ingen særskilt betegnelse for vokallengde.

a står: 1) For kort *a*: *haua* 1r:6, *landeno* 1r:8, *hana* (pron.) 1r:13, *iarðir* 2r:3.

2) For lang *a* (i norm. skr. *á*): *Hakonar* 1r:2, *at* (part.) 1r:8, *sua* 1r:12, *sa* (pron.) 2r:11, *a* (prep.) 2r:12. Lyden er skrevet *aa* i: *laan* 109r:21, *aa* (fem. akk.) 111v:15. Ellers betegnes vokallengde aldri ved dobbeltskrivning; når den forekommer nettopp ved *a*, er grunnen antakelig at den lange *a* var rundet till *å*, og at *aa* nærmest betegner kvaliteten. Merkelig nok forekommer én gang *aa* for kort *a*: *maaðr* 14r:4.

o står: 1) For kort *o*: *akomit* 2r:9, *skoten* 4v:10, *boren* 4v:11, *fríðbrot* 5r:18.

2) For lang *o* (norm. skr. *ó*): *bokina* 1v:4, *botum* 2r:12, *soknu(m)* 2r:5, *þiofa* 2r:7.

3) For kort *o* (*u*-oml. *a*): *logum* 1r:4, *oðru* 1v:17, *onnur* 2r:15, *foður* 8r:6, *lond* 21v:22.

4) For lang *o* (norm.skr. *ó, á* — *u*-oml. *á*): (bare i visse tilfelle): *uopn* 5r:9, *uon* 10r:11, *forsio* 1r:12.

u står: 1) For kort *u*: *skulut* 1r:9, *fluttir* 1v:5, *urðu* 2r:16, *hugga* 2r:12, *muni* (akk. pl.) 2v:23.

2) For lang *u* (norm.skr. *ú*): *truir* 8r:18, *mutu* 24v:12.

For konsonantisk *u* (v,f): *sua* 3r:20, *halua* 3r:8, *uera* 3v:12, *hueriu* 3v:16.

I steden for *u* er ofte skrevet *v*, både som vokal og konsonant: *mtu* 48r:15, *vurdu* 5v:6, men *uurdu* 5v:7. Iblant er *v* tydeligvis brukt for å unngå forveksling: *uvilia* 21r:22 — *vuilia* 21r:25, *krouw* (= *krøfu*) 74r:23. Bokstaven *v* har alltid den angelsaksiske form *ƿ*.

i står: 1) For kort *i*: *uinum* 1r:3, *uitit* (2. pres. plur.) 1r:15, *þings* 1r:6, *mikit* 1r:12, *uið* 1r:13.

2) For lang *i*: *riðir* 1r:15, *slikum* 1r:20, *þui* 1v:4, *tortima* 2r:8.

3) For konsonantisk *i* (j): *iarðir* 1v:22, *sækia* 2r:6, *fiolskyllða* 2r:21, *sialldar* 2r:22. — *j* forekommer, men sjelden: *jolum* 7r:13.

y står: 1) For kort *y*: *þykkir* 1r:11, *byskopin* 1v:13, *byggja* 2r:3, *fylki* 3r:1.

2) For lang *y* (*y*): *lyðni* 1v:10, *synduzt* 2v:23, *syslu* 3r:2.

æ står: 1) For kort *æ* (*i*-omlyd av *o* eller *o*): *hægg* 18r:13, *kæmer* 10v:18, *æxi* 13v:3, *sæuer* 56r:21 (av *sofa*).

2) For lang *æ* (norm. skr. *ó*, *æ*): *dæmizt* 6r:2, *tæke* 2r:23, *sækia* 2r:6, *bætr* 2r:11.

3) For *o* en gang: *læðzlu* 92r:28 (akk. av *hladzla*, *f*.) Bokstaven er alltid skrevet *æ*.

e og *æ*: Skrivemåten av disse lyd er behandlet i et eget kap. (se s. 43).

b. Diftonger.

1) *au* i norm. skr. har alltid skrivemåten *au*. (Om *lo^ust* = *loust* se s. 52), Av og til er *au* sammendratt til ett tegn *w*: *kawa* 84r:2, 4; *wra* 88r:8. *nawsyniar* 92v:15. På disse steder står diftongen i slutten av en linje, og sammentrekningen er gjort for å spare plass. — *au* står undertiden for *o*, dette er behandlet under *u*-omlyd, s. 22. ff.

2) *ei* i norm.skr. betegnes med *ei* eller *æi*. De to skrivemåtene forekommer omtrent like ofte. På de 25 første sidene fins *ei* 15 gg., *æi* 18 gg. Det er ikke mulig å påvise noen regel for fordelinga av de to skrivemåter, samme ord kan være skrevet snart med *ei*, snart med *æi*: *græiðir* 3v:3 — *greiða* 11r:4. Pronominalformer har oftest *æi*: *þæirra* 1r:10, *þæim* 1v:16, *þæir* 1v:20. — *ei* og *æi* betegner også nyutviklet diftong; i denne funksjon er *æi* hyppigere enn *ei*, f.eks. alltid *æi* i *gæirir*, men *sæigia*, *sæigir* har 29 gg. *æi*, 26 gg. *ei*.

3) *ey* i norm.skr. skrives alltid *œy*: *gœysi* 1r:17, *trœystande* 1r:22, *lœysti* 8r:11, *ulœyui* 47r:9.

4) De stigende diftonger *ia*, *io*, *iu* har undertiden former med *e* istf. *i*: *ea*, *eo*, *eu*. Dette er imidlertid forholdsvis sjeldne unntak; skrivemåten med *i* er den dominerende, og jeg finner det derfor unødvendig å gi eksempler på den.

De tilfelle hvor *e* forekommer er følgende:

sea 22r:22, 23v:8; *lea* (dat. av *lé*, *m*.) 71v:8, *fear* 83r:6, 109v:27, *sealuer* 18r:5, *sealf* 24v:2, *sealfs* 24v:13; i alt fins forskjellige former av *sjalfr* 12 gg. med *ea*; *sea* (pron.) 90r:14, *a seo* 9v:15, *leosta* 25r:23, *leop* 26v:10, *neota* 71r:2, *tree* (n.pl.) 63r:13, *le^osta* (= *ljósta*) 66v:16, *seukr* 69v:1.

Om disse skrivemåter nærmere side 8.

c. Forkortelser.

Forkortelser er forholdsvis sjeldne i dette hskr., og det system av forkortelser som er brukt, er meget enkelt; det er sjelden grunn til tvil om hvordan oppløsningen skal være.

Der hvor det i denne utgreiing er brukt eksempler som i boka er skrevet med forkortelse, er den forkortede delen av ordet satt i parentes.

Forkortelsestegn:

1) Tegnet *ı* er det vanligste forkortelsestegn; det ser ut som en *r* av den typen som brukes etter runde bokstaver (*o*, *d* etc.). Antakelig er tegnet utgått fra dette bokstavtegn, betydningen er også i dette hskr. oftest *r*. Eks.: *riđiı*=*riđir* 1r:15, *færiı*=*færr* 1v:2, *heilagiı*=*heilagrar* 1v:9, *stundiı*=*stundar* 7r:11.

Men ofte har tegnet fått betydningen vokal *+r*, kanskje fordi det mange ganger var usikkert om en endelse skulle være *r* eller vokal *+r* (svarabhaktivokalen skulle vanligvis ikke betegnes.) Eks.: *eptı*=*eptir* 1v:2. *VIII ærtogı*=*ærtogar* 5r:8, *uı*=*uer* 1r:20, *uıa*=*uera* 1v:8, *vıđı*=*værðer*, *værđı* 10v:25. I blant er det usikkert om oppløsningen skal være *r*, eller *er*, *ir*: *tækiı* 2r:24=*tækr* eller *tæker*, *tækı*, *gefiı* 17r:24=*gefr* eller *gefer*, *gefir*.

Fra anvendelsen i ord som *uıa* er det antakelig tegnet *ı* har kunnet få betydningen *e* eller *i*. Skriveren har ikke funnet lydbetegnelsen i et slikt ord tydelig nok, og har satt inn en *r* ekstra; så er *r* blitt stående igjen med lydverdien *e* eller *i*. Eks.: *hendı*=*hender* eller *hendir* 4v:14, *gođı* *menn*=*goðer* eller *gođir* 6v:4, *gıritı*=*gerir* 9v:19.

2) Tegnet *ˆ* er oftest nasaltegn (= *m* eller *n*). Eks.: *siđsēđum*=*siðsendum* 1v:5, *framı*=*frammar* 3v:8, *sē*=*sem* 13v:3, *monı*=*monum* 18r:7, *paı*=*pann* 2v:16, *māne*=*manne* 3r:8, *rađı*=*rangt* 5v:12, *stæfnāde*=*stæfnande* 7:21.

Samme tegn brukes ofte til å forkorte ord som forekommer ofte, og derfor ikke misforstås om de forkortes. Eks.: *pıra*=*pæirra* 1r:24, *hıra*=*herra* 1r:23, *kı*=*konungr* 5r:10, *koıngs*=*konungs* 8v:9, *pı*=*pæir* 15r:9.

Med samme betydning som *ˆ* fins av og til — eller |—|. Eks.: *monı*

=monnum 14v:3, $\overline{u\bar{a}p\bar{a}}$ =uapna 14v:8, $\overline{k\bar{o}}$ =kom 40v:23, $\overline{p\bar{r}\bar{a}}$ =pæirra 14v:1, $\overline{k\bar{o}ng}$ =konung 14:16.

3) Strek gjennom en konsonant er forkortelse for forskjellige lyd, brukes mest i småord og ord som er meget vanlige. Eks.: \overline{skt} =skal 3v:9, 10r:17, \overline{h} =hann 6v:17, 13r:1, $\overline{kroskiu}$ =kroskirkíu 101v:23, $\overline{þ}$ =þat 38v:23, \overline{segt} =segel 102v:19.

4) Enkelte småord forkortes på forskjellige måter: \overline{m} :=med 1r: 16, \overline{v} :=við 40v:5, $\overline{t'}$ =tíl 12v:2, $\overline{p'}$ =pvi 28r:14, \overline{q} =ok 14v:22, \overline{logmr} =logmaðr 4r:6, $\overline{s'}$ =silfrs 4r:4, \overline{puast} =prouast 5v:19.

Kap. III. Aksent og kvantitet.

a. Aksent.

Skrivemåten *ea*, *eo*, *eu* av de stigende diftonger reiser spørsmålet om på hvilket tidspunkt aksentomkastningen i disse diftonger har funnet sted. Har de former med *e* som forekommer i dette hskr. noe grunnlag i en uttale på den tida da det ble skrevet, eller er de rent ortografiske eiendommeligheter? (Eks. er nevnt s. 6 f.)

Noreen hevder i Gr. I § 133 at *e* i disse diftonger er gått over til konsonantisk *i* »wenigstens etwas vor 1200». Derimot sier Seip (Spr. h. s. 141) at »det er mulig at aksentomkastningen her ikke er gjennomført overalt» (i det 13. hundreår). — I Hom. s. 53 nevner Wadstein eksempler av lignende art som de man finner hos hånd *a* i dette hskr. og han sier bl. a.: »*léá* visar, att i Hom. *ea* är att läsa tvåstafvigt.»

Undertiden forekommer i gno. skrifter stavemåter som *seia* (*sjá*), *feiar* (*fjár*) osv. Av disse har Trygve Knudsen trukket den slutning (MM 1936 s. 204) at det kan ha eksistert en lesespråksuttale med to stavelser i disse ord også etter at det alminnelige talespråk hadde gjennomført aksentomkastningen. Denne forklaring synes meget rimelig. På den ene siden må nødvendigvis omkastningen ha vært kjent i det 13. hundreår siden skrivemåten med *i* er så hyppig. På den annen side ligger det nær å tru at skriversne som holdt på den tradisjonelle skrivemåten *ea* osv., har uttalt ordene med *e* og to stavelser når de skrev dem eller leste opp det skrevne; da blir det lettere å forstå at skrivemåten *ea* holdt seg helt til 14. hundreår.

Det er ikke nødvendig å anta at aksentomkastningen og forlengelsen av siste komponent i diftongen har foregått samtidig i alle dialekter. I et ord som *ljá* (obl.kas. av *lé*, m.) må forlengelsen i enkelte østl. dialekter ha foregått etter rundinga $a > \bar{a}$, for ordet heter nå, iallfall i Østfold, *jā*. Denne vokalrundinga trur en skal være foregått i begynnelsen av 13.hundreår (Seip Spr.h. s. 163). Om aksentomkastningen da enda ikke var gjennomført, er det rimelig nok at de nye forhold ved slutten av hundreåret ennå ikke var stabilisert; iallfall kan en arkaiserende leseuttale enda ha holdt på to stavelser. — Muligens har i noen dialekter omkastningen aldri foregått; M. Hægstad sier i Gtr.(s. 72): »I ljodbrotet *ia* eller *iæ* kann der ikkje alltid i Trøndelag ha voret yvergang av *i* til kons. *i*, skal ein døma etter nytr. *bil*, *fil*, *hil* Stjørd., *hël* Innh. (av gtr. *biella*, *fiell*, *hiell*)».

Interessant er forholdet ved ordet *sjalfr*. Her fins *ea* ofte, men er nesten bare brukt i slike former av ordet som ikke har noen vokal i endelsen, og derfor tilsynelatende er enstavelsesformer: *sealfr* forekommer 6 gg., *sealf*, *sealfs*, *sealft* i alt 5 gg. (til sammenligning anføres at *sialfr* er notert 10 gg., *sialfs* etc. 6 gg.) Derimot fins *sealuer* (med svarabhaktivokal) bare en gang (18r:5), mens *sialuer* (sing. med sv.b.vokal) opptrer 12 gg., og *sialuer* (plur.) 7 gg. Det ser således ut til at svarabhaktivokalen ikke har hatt noen plass i formene med *ea*. Dette må bero på en tostavet uttale, *se'alfr*, som gjorde at stavelsen *-alfr* fikk svakere trykk. Vokalen mellom *f* og *r* ble da så utydelig at den ikke krevde uttrykk i skrift.

barrun 10r:12 og fl. st. *natturulego* 24r:24. *hin korrnade* 17r:21

Dobbeltkonsonanten viser at aksenten i disse fremmedord er flyttet over på første stavelse; forlengelsen av kons. ville ellers være uforståelig.

b. *Kvantitet.*

Det gno. språk hadde 2 kvantitetsforhold som er forsvunnet i moderne norsk:

- 1) Kort vokal + kort konsonant.
- 2) Lang vokal + lang konsonant.

I foreliggende hskr. ser det ut til at disse kvantitetsforhold ikke lenger er fullstendig bevart; utviklinga mot de nynorske kvantitetsforhold har begynt.

Det holdepunkt som fins for bedømmelse av kvantiteten, er enkelt- eller dobbeltskrivning av bokstaver.

Av vokaler er bare *a* skrevet dobbelt, og dette bare i 3 tilfelle. (Se s. 5) — Som nevnt henger denne skrivemåten utvilsomt sammen med at den lange *a* hadde fått en særskilt kvalitet.

Når det gjelder konsonantene, er enkelt- og dobbeltskrivning brukt forholdsvis konsekvent til å betegne kvantiteten. Det er likevel vanskelig å trekke sikre slutninger på dette grunnlag, men enkelte eiendommeligheter gir iallfall et fingerpek om at kvantitetsforholdene holdt på å forandre seg.

1. Forlengelse av kort konsonant etter kort vokal.

Eksempler: *vannkunniga* 1r:21, *vannkun(n)enda* 45v:5, *yvir litt* 5v:7, *skipp* 12v:10, *uluttum* 18v:4, *brott* (adv.) 15v:13, *vitt* (pron.) 46r:6, *mitt* (pron.) 98r:3, *þatt* (pron.) 51r:19, 109r:26, *skall* 46v:4, *balka brott* 51r:19, *mett* (subst.) 83v:20, 103v:22, *arga fass* 112r:27, *drapp* (impf.) 60v:7. *frammar* 3v:8, 48r:23, *siðsamma* 2r:12, *herraðe* 48r:9, *þar setto* 61v:23, *metta*, inf. 60v:17.

Det framgår av dette materiale at det er særlig i enstavelsesord man kan konstatere stavelsesforlengelsen. De flerstavelsesord som er nevnt har fått forlengelse av konsonanten på grunn av særlige forhold: Fordobling av *m* etter kort vokal er et meget gammelt fenomen (jfr. Seip Spr.h. s. 100, s. 144), — derfor *frammar* og *siðsamma*. — *herraðe* kan ha fått konsonanten forlenget på grunn av at aksenten er flyttet over fra en senere stavelse til første (altså på samme måte som fremmedordene *barrun* osv., nevnt s. 9) — *þar setto* er skrevet delt på 2 sider og er antakelig en skrivefeil, 1 linje tidligere stå *þar seto*. — *metta* er det eneste eks. på et vanlig tostavellesord med forlenget kons., det er imidlertid sannsynlig at *tt* her skyldes påvirkning fra *met*, n. som skrives *mett*.

Spørsmålet om den første stavelsen i tostavellesord har vært forlenget eller ikke er meget viktig. I østn. inntrådte reduksjon *a > æ* etter lang stavelse, men ikke etter kort, og den har aldri inntrådt etter kort stavelse selv om den senere er blitt forlenget. Man kan derfor med bestemthet si at vokalreduksjonen i østn. har satt inn før forlengelsen av de korte stavelser ble alminnelig gjennomført.

I dette hskr. mangler vokalreduksjonen i 2.stavelse, og det ville

være meget vanskelig å forklare dette dersom man var nødt til å anta en gjennomført forlengelse av de gamle korte stavelser. — Tidspunktet for denne forlengelse er noe usikkert; Seip sier (Spr.h. s. 144): »Denne omveltning har ikke gått for seg i alle dialekter i det 13de hundreår og er sikkert gjennomført til ulik tid på flere kanter av landet.» Det skulle ikke være noe i veien for å anta at den dialekt som skriveren av dette hskr. representerer ved slutten av det 13. hundreår bare stod ved begynnelsen til kvantitetsomveltningen — kort stavelse var forlenget i enstavelsesord, men enda ikke i tostavelses.

Stavelsesforlengelsen i norsk og svensk er behandlet av Bengt Hesselman (i Språk och Stil 1901: Studier öfver nysvensk kvantitetsutveckling). Om målet i Fjärdhundra i Uppland, en del østsvenske dialekter og dalmålet sier han: »Dessa mål äro särskilt interessanta, därför att de tydligen representera ett öfvergångsstadium i utvecklingen som öfriga dialekter tidigare genomgått. De visa med stor sannolikhet att äfven i andra förlängningen bör ha skett tidigare i en- än i tvåstafviga former.»

At utviklinga har gått på samme måten i norsk, viser forholdene i Vågåmålet, en dialekt som enda for en stor del har bevart gammel kort stavelse. I »Aksent og kvantitet i Vaagaamaalet» sier Helga Horne: »I tostavelsesord som *holo*, *bæta*, *snuru*, er det jo temmelig almindelig baade paa Østlandet og i Trøndelagen at kort rotstavelse bevares kort eller halvkort; her fordeler nemlig ettertrykket og lengden sig paa begge stavelser. Av slike tostavelsesord er det derfor i V.m. faa som har faat forlænget rotstavelse, mens dette er tilfældet med en mængde enstavelsesord.»

2. Forlengelse av konsonant foran annen konsonant.

l blir i regelen skrevet dobbelt foran *d*, *t*, *g*. Det er ytterst få unntak fra denne regel; rimeligvis betegner dobbeltskrivningen en palatal uttale av *l* i disse stillinger. (Se s. 72 f.).

Andre konsonanter skrives dobbelt foran *l*, *r*, konsonantisk *i*. Eks.: *mikklu* 1v:20, *micklar* 23r:24, *ættla* 2r:23, *skynsamra* 44v:16, *uettra* 45v:11, *sækk* 3v:1. *uekkia* 18v:11, *usekkru* 99r:3, 102v:19.

3. Forlengelse av kort konsonant etter lang vokal.

Denne forlengelse forutsetter at den foregående lange vokal er forkortet. Det skjedde neppe uten når ordet ble brukt i trykksvak stilling; det er derfor bare ved spesielle ord dette fenomen opptrer.

Alminnelig er *uttan* f. eks. 2v:26, ordet har ganske sikkert hatt vokalen forkortet. Likedan *utti* 58v:13, 89v:13, også i *uttlægr* 87v:7. — Ordet *bót*, f. har tydeligvis fått vokalen forkortet når det sto som annet ledd i sammensetninger: *rettar bott* 80r:16, *auærika bott* 53v:3, *skaða bott* 52v:4. I ordene *kaupp* 9v:2, 37r:22, 43v:22 og *máll* 18v:8 er det vel rimeligst å se den dobbelte konsonant som en rent grafisk foreteelse. (Jfr. dog s. 55).

4. Konsonantforkortning etter lang vokal.

Eksempler: *sæt* (f.) 18r:3, 108v:27; *mæte* (av *mega*) 1r:16, *atung* 11r:24, *vato(m)* 39v:12, *uata* (akk.pl. av *váttr*, m.) 55r:5, *landzdrotin* 53r:5, *þæiri* (dat. fem.) 74v:6, *setungr* 83v:13, *ate* (av *eiga*) 86v:6, *sætazt* 108v:26, 111v:24, *vatar* (pres.) 42r:7.

Ofte er brukt enkel konsonant i part. og adj. i nøytrum: *lyt* (av *hlýða*) 1v:2, *míot* 23v:19, *hat* (adj.n.) 43r:17, *unøyt* (av *neyta*) 81v:15, *ueit* (av *veita*) 95v:17, *knyti* (impf. av *knýta*) 96r:19.

Det ser ut til at den lange konsonant i blant har vært forkortet etter lang vokal, men det er mulig at enkeltskrivningen mange ganger skyldes ufullkommen ortografi og ikke har noe lydlig grunnlag. — De gamle overlange stavelser er ellers ofte forkortet ved at vokalen er blitt kort, mens kons. har beholdt sin lengde.

5. Kvantitetsforhold i trykklett stilling.

Konsonantforkortning på grunn av trykklett stilling forekommer i verbet *þykkja* : *þyki* 61v:20, *þykir* 78v:1. Likedan skrives pron. *nokkur* regelmessig med enkel *k*: *nokor* 4r:9, *nokot* 5r:16.

Ordet *menn* (m. pl.) får ofte forenkling av konsonanten når det står som annet ledd i sammensetninger, og derfor har svakt trykk. Eks.: *armen* 3v:5, *þingmen* 4r:14, 4r:3. Som simpleks skrives ordet i regelen *menn*, men av og til er skrivemåten *men* overført fra smstn.: *men* 3r:2.

Svakt trykk på første smstn. ledd er antakelig grunnen til konsonantforenklinga i: *miski*pt 39v:14, *oro*stu 37r:6,7.

Besynnderlig er dobbeltkons. i følgende ord i ubetont stilling: *getitt* (part.) 1r:7, *vititt* (best.nøyt.) 13r:14, *strætess* (gen.) 101v:22. Noe lydlig grunnlag har disse former neppe.

Derimot kan palatal uttale være grunnen til skrivemåten *nn* i utlyd i trykksvak stilling, f. eks. *samann* 50v:10. (Se s. 120).

Kap. IV. Omlyd og brytning.

a. a-omlyd.

a-omlyd av i.

I de svake hankjønnsord med *i* i stammen skulle man vente en lydlovmessig veksling mellom ikke-omlydt vokal, *i*, i nom. og omlydt vokal, *e*, i de obl. kasus. Men ved utjamning kan *e* trenge inn i nom. også; derved er oppstått formene *sele* 16r:2 og *stege* 102v:11.

sedan 48r:7. Den vanlige gno. form av ordet er *sidan* med lang *i*. Men opprinnelig har ordet antakelig hatt kort vokal, den lange *i* er kommet inn fra komp. *sidari* (Noreen Gr. I § 241). Den lange *i* skulle ikke gjennomgå a-omlyd. Men enten har den opprinnelige korte vokal holdt seg som en sideform, eller også er vokalen i *sidan* blitt forkortet igjen; den korte vokal fins iallfall ved siden av den lange. — Axel Kock mener at *i* er den opprinnelige vokal i ordet, men at denne vokal alt i urnordisk tid er blitt forkortet i trykksvak stilling. Slik forklarer han at ordet har a-omlyd i gammelgutnisk. (UBAS s. 4 f.)

I den trykksvake form med kort *i* måtte a-omlyd kunne inntre også i gno. At den omlydte form *sedan* ikke forekommer ofte, forklares lett ved at assosiasjon med adv. *sid*, *sidari* etc. lå nær og holdt *i* oppe, til dels har altså slik assosiasjon også gjort *i* lang.

Det er også mulighet for at formen *sedan* er oppstått sent, som et utslag av en tendens til å åpne *i* til *e* foran *ð*. Denne lydutvikling er omtalt av Seip i Spr.h. s. 260. Men denne overgang synes å være belagt først i 14. hundreår, og en så tradisjonstro skriver som denne ville knapt ha anvendt en så aldeles ny form som *sedan* måtte være

på hans tid etter denne teori. Det fins heller ikke noe annet eksempel i boka på en slik overgang. Jeg finner det derfor rimeligst å anse *sedan* for en gammel sideform med *a*-omlyd.

uegande 17r:9, *ueganda* 21r:1,8, 22r:4 veksler med *uiganda* 17r:9,19 (på siste sted er *uiganda* rettet til *ueganda*.) — De vekslende former av dette ord skyldes visstnok at to ord med forskjellig avlydstrin er blandet sammen, ett med kort *i* som fikk *a*-omlyd, og ett med lang *i* som ikke fikk omlyd.

a-omlyd av *u*.

I ordet *sunr*, m. skulle *u* og *o* veksle i stammen etter som endelsen inneholdt *a* eller ikke; egentlig hører *o* hjemme bare i gen. sing. & plur. Men det er tidlig oppstått forvirring i dette bøyningssystem, delvis fordi ordet etter navn sto trykksvakt (jfr. Spr.h.s. 106). I dette hskr. brukes *o* og *u* om hverandre uten regel. *son* forekommer 5 gg. (i nom. & akk.), i gen. er *sonar* notert 1 gang (87v:4), *sunar* 3 gg.

Veksling mellom omlydt og ikke-omlydt vokal fins også i ordet *fulga*, f. (=betaling for ens underhold): *folgo* 79v:22 — *fulgu narut* 80r:2. De fem. *ön*-stammer skulle ha *a*-omlyd bare i nom.sing., der $\bar{o} > a$; i alle obl. kasus var \bar{o} i urnord. tid dekket av nasal, og gikk i gno. tid over til *u*. (Kock UBAS s.23). Men utjamning har naturligvis tidlig satt inn, og det regelmessige skiftet *u*—*o* er blitt forstyrret. I ordet *fulga* er øyensynlig vokalen enda ikke festnet ved år 1300. P. N. Grøtvedt nevner at det er vakling i dette ord også i sørøstn. hskr. som han har undersøkt. (Lovhskr. s. 29).

b. *i*-omlyd.

I *i*-stammenes bøyning skulle omlydte og ikke-omlydte former veksle etter som endelsen hadde *i* eller ikke. Alle *i*-stammer skulle ha omlyd i nom. & akk.plur., de langstavede også i nom. & akk. sing. Som oftest er vekslinga utjamnet til fordel for den ene eller annen form, men i enkelte ord har den holdt seg lenge og fins også i dette hskr.

skuld — *skyld*: *skulld* er det vanlige i sing., notert 24 gg. f. eks. 6v:14; *skyllid* bare 1 gang, 75v:14. I plur. fins *skyllidir* 3 gg., eks. 21r:7, *skulldir* 6 gg., eks. 17r:22. Av andre former er notert: *skulldar*

(gen. sing.) 37r:23, *skylddar* 103r:23, *skulldum* 37v:24, *skylldu* (akk. sing.) 23r:3. Den opprinnelig regelmessige veksling er altså gått i oppløsning ved dette ord.

I *fundr* er den derimot regelrett så langt materialet rekker. Følgende former fins: *fund* (akk. sing.) 17v:2, *fyndi* (dat. sing.) 97v:15, *hualfyndi* (akk. plur.) 72r:14.

sjón — *sýn* (f.): *innan fjarðar sionhending* 111v:14. Ellers er skrevet *syn*, f. eks. 92r:22.

beztr — *baztr* (superl.) Formen *bast* forekommer 2 gg. (62v:16 og 63r:3), begge steder som adv., ellers er ordet skrevet med *e*. Det skulle ha yngre *i*-omlyd i nom., **batistaR* > **bætistr*, derimot ikke i akk., **batistan* > *baztan*. Fra akk. er senere *a* trengt inn i nom. og i adverbet, men det er blitt lite anvendte former; i det vanlige skriftspråk er *e* alminneliggjort slik at akk. også har *e*, *beztan*. Vokalen *e* har hatt støtte i komp. *betri* hvor omlyden skulle inntre lydrett i alle kasus. (Kock UBAS s. 81 & 127, Noreen Gr. I § 67c.)

huetvitna 97v:26, 98r:12 (av *hvatvetna*); *huærvitna* 5r:16 *huervitna* 5v:24 og flere steder (av *hvar*=hvor, jfr. Noreen Gr. I § 65). Siste ledd i disse ord er subst. *vétr*; på grunn av svak betoning i 2. smst. ledd ble *é* forkortet og gikk over til *i*. (Noreen § 151, 2.) Da *vitna* ikke lenger assosiertes med *vétr* ble *hvatvitna*, *hvarvitna* oppfattet som usammensatte ord, og *i* kunne virke omlyd.

i-omlyd er gjennomført i *bryllaup*, n.: *bryllaupum* 24v:4, *bryllaupa* 41r:11. Omlyden skyldes en senere synkopert *i* som har vært komposisjonsvokal: **brūði-hlaupa* > *brýði-hlaup* > *bryllaup*. Når *i* her ble bevart så lenge at den kunne virke omlyd, skyldes dette aksentforholdene. (Kock UBAS s. 76)

I følgende tilfelle beror den omlydte vokal på analogisk overføring:

lykkli (dat.) 84r:18, *lykla* (gen. plur.) 51r:10. De synkoperte former skulle lydlovmessig ikke ha omlyd; *y* er kommet inn fra nom., akk. sing. *lykill*.

garðbæta (gen. pl.) har omlyden fra nom. pl. *garðbætr*. — *fiarmegni* (dat.) 68r:22 har omlydt vokal fra nom. *megin*.

æptan 2v:9, *æptans* 109r:10 (på siste sted synes *aptans* å være rettet til *æptans*). — Vokalen *æ* eller *e* i dette ord er vanskelig å for-

klare; den har trengt igjennom over hele Østlandet slik at ordet nå heter *efta*. — Alf Torp i NEO antar at det har eksistert en sideform **eptinn*; *eptann* blir da å forklare som en kontaminasjon av denne form og *aptann*. Men det ligger vel nærmere å anta at *e* er overtatt fra ord som *eptir* (prep.) og *eptri* (komp.) Ved siden av disse ord med *e* hadde man adv. *aptan* (bakfra), *aptr* og superl. *aptastr*. Når *a* og *e* vekslet i denne ordgruppe, kunne vekslinga lett overføres til subst. *aptann*. (Jfr. A. Kock ANF XXXIII s. 255, note.) Vokalen fra *eptri* etc. synes til og med å ha trengt inn i adv. *opt*; komp. av det er skrevet *æptare* 3v:25 (»Fyrsta sinni . . . skal madr þenna æið sueria en æigi æptare þo at hann se optar i nefndr»). Det er verdt å legge merke til at betydningen av *æptare* her egentlig er *senere*, det er vel det som har framkalt assosiasjonen med *eptri* etc.

Et slags *i*-omlyd synes å foreligge i *lœyuis lœyst* 49r:18 (= *leyfis-laust*), et forsøk på forklaring av formen er gitt i kapitlet om diftongforenkling (s. 90). *i*-omlyd kan det ikke godt være tale om her da det aldri har vært noen *i* i ordet.

I pres. av sterke verb er *i*-omlyden regelmessig gjennomført unnatt i 2 tilfelle: *skutr* 112v:9 (av *skjóta*), og *fær* = *farr* eller *farer* 113r:17. — *skutr* mangler ikke omlyd i vanlig forstand; verbet heter *skjóta*, og en eventuell ikke-omlydt presensform måtte ha *jó* eller muligens i østn. *ju*. *u* istf. *y* her skyldes en tilnærming mellom de to vokaler som gjorde at de stundom kunne forveksles. Dette er behandlet s. 51 f.

farr er derimot et eksempel på ikke-omlydt presens slik som man ellers kan finne av og til i østn. D. A. Seip synes å ha godtgjort at slike presensformer faktisk eksisterte i sørøstn. mål i gno. tid (MM 1931, Spr. h. s. 151 og s. 241 f.), men det er usikkert hvordan de skal forklares. I vår tid er det også de sørøstn. mål som mangler omlyden i presens. (Om utbredelsen av disse former se Seip MM 1931 s. 49).

Det er imidlertid tvilsomt om den form som her foreligger er en ikke-omlydt presensform av vanlig art. Det må virke mistenkelig at det er nettopp verbet *fara* som oppviser denne form; dette verb har nemlig omlyd i presens i dialekter som ellers mangler omlyd i alle verb. Ross Ordb. fører opp: pres. *fær* (Rom., Oslo, Modum), *fær'r* (Hadeland, Ringerike, Vestfold). Jeg kjenner denne form også fra Østfold. Omlyden i pres. av dette verb har til og med omdannet vokalen i inf. Ross Ordb. fører opp inf. *fær(r)a* fra Fosen, Y. Namdalen, Helgeland. O. Skulerud oppgir at verbet i Norderhov heter *færa*,

pres. *fæ'r'*(*ə*). (Utsyn over målet i Norderhov s. 50.) I nordre Østfold heter inf. *fæ'ra* eller *fë'ra*.

Etter dette mener jeg det ville være urimelig å regne med at *farr* skyldes manglende omlyd i sterkt pres. i skriverens mål. Det ligger nærmere å forklare *a* i dette enkeltstående tilfelle som en omvendt skrivemåte. Det er sikkert at skriveren har vært vant til å skrive *a*, men hadde *æ* i uttalen i slike ord som hadde fått progressiv *j*-omlyd. Således skriver han i regelen *giallda* osv., men hans uttale røper seg av og til i skrivemåter som *giællda* 113v:15 og *gelde* 106r:9 (3. pres. konj.) Etter mønster av slike ord kan han ha kommet til å sette inn *a* for *æ* også i pres. av *fara*.

Det er dessuten ting som tyder på at skriveren av NkS 1640 ikke har vært fra de sørøstnorske strøk, men fra det indre av Østlandet, Oplanda. Og målet her har omlyd i pres. i vår tid, og har etter all sannsynlighet hatt det også i gammelnorsk tid.

c. Palatal-omlyd.

dryknir 99r:18 (part. m. pl.) ser ut til å ha fått palatalomlyd. Denne omlyd er sjelden ved andre vokaler enn kort *a* i gno., men i part. av *drekka* er den omlydte vokal ikke ukjent; *dryckit* forekommer i Elis saga (Nevnt i Spr. h. s. 152).

Det er mulig at den omlydte vokalen skyldes påvirkning fra beslektede ord som lydlovmessig hadde omlyd, f. eks. *drykkr*, m. og *drykkja*, f. (drikkelag). Slik forklarer A. Kock formen *drykkin* i gsv. (UBAS s. 96). Denne forklaring støttes av formene *drykna* (3. pres. plur.) og *dryknar* (pres.) 79v:16 av verbet *drukna*. Her er det ikke tale om noen »lydrett» utvikling av vokalen; den er kommet til på analogisk vei. Og når den er kommet inn på den måten her, kan den godt være det også i part. *dryknir*.

d. Progressiv *j*-omlyd.

De fleste eksempler på denne omlyd er av typen *ia* > *iæ*:

giælkryri 102v:30, 104r:13, 109r:12, *giælkryra* 108v:20.

giællkryri 103r:4

giællda 113v:15, *gelde* (3. pres. konj.) 106r:9.

miædkonor 113v:8.

Denne omlyd synes å ha inntrådt tidligere etter palatal *g* (og kanskje *k*) enn ellers. (Se A. Kock i ANF XXXIII s. 254, note.) Eks. *miæðkonor* viser at omlyden for dette hskr.'s vedkommende også er kjent i andre lydforbindelser, selv om de fleste eksempler er å finne ved *gi*-.

Vokalen i *miæðkonor* viser tilbake på *a* selv om ordet er sammensatt av *mjōðr*. Det er vanlig at man istf. brytningsdiftongen *iō* eller *io* har *ia* i første smst. ledd.

Dette forklarer A. Kock (UBAS s. 297 ff.) slik at komposisjonsvokalen har vært *a* også for *i*- og *u*-stammer, noe som er kjent i gotisk. Derfor har man her fått *a*-brytning mens ordene ellers har *u*-brytning. (En annen forklaring hos Noreen Gr. I § 80,1 og § 95,2.)

io > *iø*. Omlyd av denne art foreligger muligens i *frækorn* 50v:23 (<*frjókorn*). Slik forklarer Hægstad formen (Gtr. s. 59). Men Noreen har en annen oppfatning (Gr. I § 70, anm. 3 og § 77,8). Se også s. 60.

Verbet *gera* har noen underlige former som antakelig bør ses i sammenheng med den progressive *j*-omlyd: *giora* (inf.) 41r:18, *giora* (3. pres. pl.) 41r:22, *giori ek* 41r:1 *giorr* (adv. komp.) 1r:25, *giorr* (part.) 24r:6, 41v:8.

Den vanlige bøyning av verbet i dette hskr. er: *gera*—*gerir* (*gæirir*)—*gerði* (*gæirði*)—*gorr*, *gort*.

Verbet *gera* er utførlig behandlet av Otto von Friesen (i Nysvenska studier 1934, s. 123 ff.). Han hevder at verbets urnordiske form har vært:

gærwa—*gærwir*—*gørða*—*gørr*

og at vokalismen *io* er oppstått senere i alle verbets former.

I part. er *gørr* > *giørr* ved påvirkning fra pres. og impf. hvor *g* > *gi* foran vokalene *æ* og *ø*. Motsetningen i konsonantismen mellom inf., pres. og impf. på den ene siden og part. på den andre ble utjamnet ved at part. også fikk innskutt en glidelyd *i* etter *g*.

Når det gjelder pres. og impf. er *io* vanskeligere å forklare. von Friesen sier under omtalen av slike former i gsv. (sst. s. 131) at: »i varje fall i pres. en uttalsform *gior(s)* är oförklarlig» og han mener at skrivemåte *giora* er en omvendt skrivemåte for *giora*. Det er først i forholdsvis sene svenske hskr. formen opptrer, og dette gjør at man ikke kan regne med gammel *u*-brytning (som Kock gjør

i UBAS s. 245). Progressiv j-omlyd hadde alt begynt å virke i gsv. på den tid slike former dukker opp; f. eks. *bjorn* > *bjørn* men man skrev fremdeles *biorn* i overensstemmelse med tradisjonen. Så kunne en lett komme til å skrive *giora* for en uttale *giøra* også. I gsv. var nemlig *giøra* den vanligste form; ø var analogisk trengt inn i pres. og inf. fra impf.

Men har en slik forklaring gyldighet for denne tekst som er norsk? Betingelsene for dette er at progressiv j-omlyd var kjent i skriverens språk og dernest at verbet *gera* hos ham hadde vokalen ø i pres. og inf. At progressiv j-omlyd var inntrådt er vist ovafor ved flere eksempler. Uttalen av *gera* er det vanskeligere å si noe bestemt om. v. Friesen har (sst. s. 160 ff.) vist fordelinga av æ og ø i dette verb i norske dialekter; det ser ut til at distriktene omkring og nordafor Oslo (Vestfold, Buskerud, Ringerike) har ø. Det kan ikke være utenkelig at disse distrikter alt i gno. tid har hatt formen *giøra*, liksom gsv., og det er dermed mulig å anta at skriveren av dette hskr. har hatt denne uttale. Den sannsynligste forklaring på formene *giora* etc. er derfor også her at de er omvendte skrivemåter for *giøra* etc.

e. u-omlyd.

1. u-omlyd ved synkopert u.

Omlyden ved *a* er gjennomført helt ut i trykksterk stavelse. Eksempler: *grundvoll* 1v:9, *lond* 2r:6, *for* (f.) 2v:1, 4v:24, *hond* 2v:18, *rost* 3r:4, *mork* 3r:8, *forfoll* (pl.) 3r:23, *uebond* 3v:13, *logð* (part. n. pl.) 4v:12, *holf* (n. pl.) 6r:23, *giolld* 6r:23, *fong* (n. pl.) 9r:23, *uorð* 10r:19, *sonn* (f.) 11r:6, *hofn* 11r:14, *hofði* 18r:15, *sok* 21r:9, *sok(m)* 22v:5, *borð* (part. fem.) 29r:21, *born* 38v:11, *fol* (adj. n. pl.) 44r:14, *ansuor* 44v:6, *sogn* 45v:18, *loss* 49v:11, *vond* 57r:10, *hofða* (gen. pl.) 60r:23, *honc* 63v:7, *long* (fem.) 63v:12, *votn oll* 64v:4, *gogn oll* 65r:9, *handuom* (n. pl.) 79v:8, *ond* (f.) 79v:11, *fot* (n. pl.) 92r:20, *tolld* (part. n. pl.) 98v:12, *rong* (n. pl.) 104r:20.

Det eneste unntak er *half* (nom. fem.) 15v:4 (»firir nemzt fiordongr skipræidu. half (dvs. skipræida) eða meira»). Grunnen er vel at subst. ikke står til, slik at genus for adj. ble uklart.

I trykksvak stavelse er forholdet mer uregelmessig; omlyden mangler ofte.

Eksempler med omlyd: *yður* (fem.) 1r:22, *ykur* (n. pl.) 92r:9, *oðol* 1v:22, *heilog* (fem.) 8r:20 (omlyden ble her fremmet av den spirantiske *g* som er en labialisierende faktor, jfr. Spr. h. s. 155, 157), *kerollð* 83r:19 (avledningsendelsen har her hatt bitrykk).

Omlyden mangler i følgende tilfelle:

Alltid ved avledningsendelsene *-naðr* og *-an*: *kosnað* 18r:2, *piofnað* 70r:3, *skipan* 1r:13, *iðran* 8r:23.

Dessuten: *andað* (f.) 33v:15, *forað* (plur.) 63v:9, *mykiað* (fem.) 49r:22, *handzsalað* (n. pl.) 77v:1, 78v:1, *helspenað* (fem.) 80r:7.

Det er vanlig i gno. at vokaler med svakeste trykk ikke får omlyd, mens de med bitrykk kan få det (se Noreen Gr. I § 78). Voklende betoning kan altså være grunnen til at gjennomføringa av omlyden er så lite regelmessig.

Omlyden ved *á* trer ikke så tydelig fram da omlydsvokalen *ó* var falt sammen med *á* slik at begge skrives med samme tegn, *a*. Omlyden kan påvises bare i de tilfelle hvor *ó* ved en videregående runding var blitt til *ó*. Den inntreffer hvor *á* sto umiddelbart foran den synkoperte *u*, i lydforbindelsen *vá* > (v)ó, og i forbindelse med nasaler.

Eksempler: *forsio* 1r:12, 104v:12, 16. *uopn* (n. pl.), denne form fins 16 gg., *uapn* 1 gang. *uon* (f.) 10r:11, *on* (adv.) 57r:11, *spon* 94v:16. *nott* (f.) 48v:7 (forekommer 8 gg.).

Omlyden er ikke konsekvent gjennomført i disse stillinger heller, således er det alltid skrevet *a* (f.) istf. som en skulle vente *o*, og ved siden av *von* fins *væiði van* 72r:6. Analogi fra former av ordet der *u*-omlyd ikke skulle inntre, f. eks. gen., har virket til utjamning av omlyden; i likhet med typen *skál*—*skálar* fikk man *ván*—*vánar*. Av samme grunn er det vel omlyden mangler i *uar* (pron. f. nom.) 2r:22.

2. *u*-omlyd ved stående *u*.

Omlyden ved *a* er alminnelig i trykksterk stavelse; unntakene er få. Illustrerende er forholdet ved de vanligste ord med mulighet for omlyd:

<i>ollu</i>	forekommer	18 gg.	— <i>allu</i> 1 gang (24v:17)
<i>ollum</i>	»	32 »	— <i>allum</i> 9 gg.
<i>oðru, auðru</i>	»	23 »	— <i>aðru</i> 1 gang (39r:7)
<i>oðrum</i>	»	80 »	— <i>aðrum</i> 4 gg.
<i>foður, fauður</i>	»	13 »	— <i>faður</i> fins ikke.
<i>honum</i>	»	140 »	— <i>hanum</i> 3 gg.
<i>logum, laugum</i>	»	72 »	— <i>lagum</i> 6 gg.
<i>monnum</i>	»	62 »	— <i>mannum</i> fins ikke.

Andre eksempler på gjennomført omlyd: *stoðum* 1r:18, *bolkrunum* 1v:1, *miðfostu* 3r:2, *morkum* 3v:7, *holfu* (n. dat.) 5v:23, *uoku* 6r:11, *solum* 6r:25, *holfum* 7r:8, *fostum* 8r:25, *nofnum* 8v:24, *dogum* 9r:19, *tokum* (1. pres. plur.) 9v:10, *holldum* (1. pres. plur.) 9v:10, *leiðsogumaðr* 12r:8, *hofuð* 14v:23, 25, *giolldum* 19v:19, *bondum* (av *band*) 20v:14, *hoftum* 20v:24, *saugu* (av *saga*) 37v:4, *vorðzlu* 38r:6, *umaugum* 38v:13, *morgum* 41r:14, *longu* 42v:2, *sonnu* (n. dat.) 45v:13, *voru* (akk.) 46v:8, *uhogum* 49v:3, *farðogum* 50r:14, *foðnum* 51r:17, *gorðum* 57r:16, *g(r)onnum* 57v:12, *stokku* (akk.) 60v:22, *snoru* 70r:6, *tolur* 74v:21, *uokkum* 77v:7, *lostu* (akk. pl.) 79r:18, *loðnu* (part. n. dat.) 92r:24, *solur* 99r:16, *kotlum* 102r:19.

Unntak er foruten de førnevnte *allu*, *aðru*, *aðrum*, *hanum*, *lagum*, følgende:

tillagu 3v:3, *uskaddum* 8r:12, *karlum* 38r:2, *barnum* 38r:3, *varðzlum* 38r:20, *forstaðu* 39v:2, *umagum* 40r:9, 40v:17, 21, *fríalsum* 81v:10, *iamnu* (n. dat.) 94v:25, *halfum* 95r:3, *fatum* 99r:25, *kallum* (1. pres. plur.) 100v:25, *garðum* 102r:27, *kaupstaðum* 112r:12.

I alt er *u*-omlyd ved stående *u* gjennomført i 678 tilfelle, mangler i 36 tilfelle. Det kan ikke spores noen forskjell på gjennomføringa av omlyden i kort og lang stavelse.

I trykksvak stavelse er det vakling; i de fleste tilfelle mangler omlyden.

Med omlyd: *skynsomum* 22r:18, 27r:11, 69r:5, *orostu* 37r:6, 7, *pionostu* 88r:1, *kunnostu* 76v:15.

Uten omlyd: *skynsamaztu* 1r:12, *sakaðum* 3v:22, *sifuiaðum* 3v:22, *skipaðu* 9v:16, 79r:13, *viðaðu* (3. impf. pl.) 65r:2, *skynsamum* 67v:4, *markaðu* (n. dat.) 72v:23, *pundarum* 84r:6, 104r:14, *soknarum* 88v:21, *eptir komandum* 90r:17, *domarum* 107r:3, *p(r)ouaðom* 108v:22, *heraðum* 110r:7.

Omlýd ved *á* lar seg også her vanskelig påvise fordi *á* og *ó* betegnes med samme tegn, *a*. Men ved påvirkning fra labialer eller nasaler var *ó* blitt sterkere rundet, og da fins av og til omlýdsvokalen betegnet med *o*. Eksempler: *akuomo(r)* 22r:25, *akuomor* 51r:14, *komo* (3. impf. pl.) 37v:6, *spono* 62v:21, *uopnum* 13v:6.

Men ofte er vokalen skrevet *a* også hvor man skulle vente denne lydutvikling: *vandum* 8v:15, *malum* 16r:15, *vattum* 107v:4.

Merkelig er det at ord som har eldre *u*-omlyd *á* > *ó* i forbindelse med nasaler eller *v* ofte er skrevet med *a* når neste stavelse inneholder *u*. Eksl: *nott* (ofte), men *nattom* 100r:2, *nattum* 113v:6. *vopn* (ofte), men *vapnum* 99r:25.

Dette fenomen (*vopn*—*vapnum*) er kjent fra andre gno. skrifter. Hægstad sier om målet i den eldre Gulatingsloven (Vno. m. I s. 81): »*u*-ljodbrigdet av *á* når *u* hev falle burt, er ofte gjennomført.» — »Når *u* er halden i næste staving vert *a* ikkje ljodbrigda.»

3. Betegnelsen av omlýdsvokalen.

Omlýdsvokalen er i regelen skrevet *o*, men undertiden også *au*; en enkelt gang fins *æ*. Ved bortfalt *u* er omlýdsvokalen alltid skrevet *o*. Eksemplene med *au* (ved stående *u*) er følgende: *æystru dauulum* 3r:15, *taulu* 37v:14, *saugu* 37v:4, *umaugum* 38v:13, *loglou(n)gu* (n. dat.) 98v:13, *marutunautar* 94r:7, *ofgaungu* 102v:15, *aufund* 111r:1, *faður* 7 gg., eks. 36v:18, *laugum* 7 gg., eks. 36v:17, *aðru* 2 gg., eks. 99r:27.

Det er ikke klart hva skrivemåten *au* her betegner — om det er en spesiell vokalkvalitet eller om *au* bare er en ortografisk variant til *o*.

Spørsmålet er behandlet av P. N. Grøtvedt (MM 1938 s. 156). Han har påpekt at *au* brukes for omlýdsvokalen bare ved stående *u*, og har av dette trukket den slutning at *au* betegner en litt annen vokalnyanse enn *o*, antakelig en litt svakere labialisering.

Slik kan muligens opphavet til skrivemåten *au* forklares, men det materiale som foreligger i dette hskr. synes ikke å tyde på at noen slik skilnad var levende for den som skrev. Det er visse ord som særlig hyppig skrives med *au*, men årsaken må være en annen enn at vokalen har hatt mindre runding i disse ord. Det er lite rimelig at ord som *umaugum*, *saugu* med *o* foran spirantisk *g* skulle ha mindre

labialisert vokal enn f. eks. *holfu*, *fostu* som alltid skrives med *o*. I noen lengre tid har vel heller ikke to så nærstående vokalkvaliteter som Grøtvedt her forutsetter, kunnet holde seg atskilt i uttalen.

Det synes rimeligst å anta at *au* er en ortografisk eiendommelighet; muligens har den sitt utspring i en noe forskjellig uttale, og har så etter hvert festnet seg i bestemte ord slik at disse har beholdt den etter at omlydsvokalen ved eldre og yngre *u*-omlyd var falt sammen.

En merkelig form er *læðzlu* 92r:28 med *æ* for *ø*. (»þa eigu hasetar eigi at uanda þa læðzlu. firi styri manne» — akk. av *hlæðzla*, f.) Det er en mulighet for at denne enkeltstående form skyldes en ren feilskrivning; vokalen *ø* skulle etter vokalharmonien kreve endelsesvokalen *o*, og når det står *u* her, kan det tyde på at *ø* egentlig skal være *ø*.

Uttalen *ø* for *ø* er påvist i gno. tid i Nordhordland (Hægstad Vno. m. I s. 80, 85), og den synes å være oppkommet allerede i det 13.-hundreår. I isl. synes denne uttalen å datere seg fra ca. 1200 (F. Jónsson i ANF XXXV s. 319). Det er ikke umulig at formen her er kommet inn fra et vestlandsk forelegg. — Men kan den ha eksistert i en østlandsk skrifters mål? I vår tid er *ø* > *ø* gjennomført i Valdres- og Hallingmål (se Ross NB 1907 s. 18, og Hægstad Vno. m. 2 II 2 anm. 420 & 421.) Om Oplandsmål sier Ross: »Gno. *o o ø* > ymse *æ, ö o å*-fengne ljoðar, tigt *v* iser i S. Oust». — Hvor gammel en slik uttale er i disse strøk, lar seg ikke lett avgjøre, men det kan vel tenkes at *ø* allerede i 13.hundreår nærmet seg *æ* i uttalen slik at de to vokaler kunne sammenblandes.

4. Om *u*-omlyden i østnorsk.

Om *u*-omlydens gjennomføring i østlandsk har det hersket delte meninger. M. Hægstad hevdet (i Gtr.) at *u*-omlyden helt hadde manglet i østn. ved stående *u*, men senere forskning synes å ha vist klart at dette ikke kan være riktig.

Det fins i nyno. dialekter på Østlandet mange ord som tydelig nok har gjennomgått *u*-omlyd. (Se samling hos Grøtvedt Lhskr. s. 60, Ross NB 1908, s. 9). Også stedsnavn viser i mange tilfelle tilbake på former med gjennomført *u*-omlyd (Jfr. Grøtvedt Lhskr. s. 62 ff.).

I kortstavede ord fins det i østn. dialekter flere eks. på omlydt

vokal enn i langstavede, og A. B. Larsen hevdet (i *Norvegia* II s. 247, 251) at former som *gutu*, *snuru* i østn. var utviklet av *gotu*, *snōru*. Hægstads oppfatning var at de var utviklet ved jamning, *snaru* > *snuru* direkte. Det synes som om Larsen har hatt de beste grunner for sitt standpunkt, og fått alminnelig medhold av senere forskere, slik at forholdet nå torde anses klarlagt når det gjelder kortstavelsesordene.

På grunnlag av sine undersøkelser av østn. diplomer og lovhskr. slutter P. N. Grøtvedt (MM 1938, s. 155 f.) at »yngre u-omlyd er sterkt representert innenfor hele det sørøstn. sprogområde. Heller ikke op-landsmålene kan ha manglet omlyd ved stabilt *u*.» Han fortsetter: »Lydkvaliteten kan ha vært betinget av de omgivende konsonanter og andre forhold. At ord som *monnum* og *hondum* oftere har omlydsvokal enn *halfu*, at omlydsvokalen i *-voku* er alminneligere enn i *-staðum* kan skyldes de omgivende konsonanter i det labialiseringen i *halfu* og *-staðum* har vært for svak til regelmessig å gjengis med *o*».

Det skulle etter dette ikke være noe til hinder for å anta at den sterke gjennomføring av u-omlyden i dette hskr. kan ha hatt et grunnlag i skriverens eget østn. målføre. Når unntak forekommer, kan de dels skyldes den vaklende vokalkvalitet som Grøtvedt nevner, dels utjamning innen bøyningssystemet til fordel for ikke-omlydte former; en slik utjamning må en regne med har satt inn meget tidlig.

Men når u-omlyden i dette hskr. er så uvanlig regelmessig gjennomført til et østl. hskr. å være, er det rimelig å spørre om ikke også andre faktorer enn skriverens talemål kan ha vært medvirkende. Hvordan var forholdet i det skriftspråk han var opplært i og hvordan var det i hans forelegg?

Om u-omlyden i det tradisjonelle skriftspråk sier Trygve Knudsen (MM 1936, s. 190 ff.): »Her kan man fastslå at alle bevarte østlandske skriftstykker inntil omkr. 1270—80 er merket av denne omlyd på en slik måte at de omlydte former tydelig hører den gamle tradisjon til, selv om de på denne tid står på vikende front.» — Og i følge Skulerud (Telemaalet s. 31) finner en i brev fra Oslo i den siste fjerdedelen av det 13. hundreår »ei austlandsform som jamtyver viser mykje innverknad fraa trøndsk skrift i di at ljodbrigdet paa *a* ved halden *u* oftast vantar,» men »i motsetnad til dei nyssnemnde brevi fraa siste fjerdedeilen av 13. hundr. syner dei eldste Oslobrevi — baade fraa 1ste helvti av hundradaaret og fraa tredje fjerdedeilen — eit meir gjennomført ljodbrigde paa *a* ved den haldne *u*.»

Det ser altså ut til at den gamle tradisjon med yngre u-omlyd (kanskje innkommet vestfra) holdt seg på Østl. til omkr. 1270, og hadde et visst grunnlag i talemålet. Men omkring denne tid viker formene med u-omlyd, muligens fordi de omlydte formene etter hvert ble fortrenget i talemålet. — Det er mulig, eller sannsynlig, at skriveren av dette hskr. har fått sin skriftopplæring før 1270, i den gamle skriftradisjon.

Hva forelegget angår, er det omtalt s. 3 f. at det sannsynligvis har vært vestlandsk, og da må en tru det har hatt u-omlyden vel gjennomført. Både skriftopplæringa og forelegget kan altså ha bidratt til å gjøre skrivemåten stø når det gjaldt u-omlyden, men uten noe grunnlag i talemålet kan en likevel vanskelig forklare en så konsekvent bruk av omlydt vokal som i dette håndskrift.

5. u-omlyd av andre vokaler enn a, á.

kyr (adj.) 9v:21, 41v:8 (oppr. u-stamme, got. *qairrus*).

Såkalt »kombinert u-omlyd», labialisering ved *u* i forbindelse med labial konsonant, forekommer bare i ordet *biskup*; her er *y* for *i* gjennomført: *byskopin* 1v:14, *byskupa* 8v:9, *byskups* 3v:5, *byskop* 27v:23.

f. w-omlyd.

Omlyden *i* > *y* er gjennomført i: *yðr* 1r:23, 1v:2, *yðer* 45v:23, *tysuar* 96r:12, *prysuar* 96r:1, 104v:18, *kyrkir* 79v:17 (av *kyrkia*, eldre *kvirkja*.)

Omlyden mangler i *kwikende* 27r:8, *kuékende* 77v:1 (av **kwikw*-). Her er kanskje *w* falt bort før den kunne virke omlyd, eller også kan adj. *kwikr* ha hatt innvirkning. Dette adj. skulle bare ha omlyd i enkelte kasus, og den ikke-omlydte form holdt seg ved siden av den omlydte (*kwikr*—*kykr*). I dette hskr. forekommer *kwikt fe* 80r:10.

I adj. *pwukkr* (*piokkr*) mangler også omlyden. Eksempler: *pwukkare* 14v:3, *pwukan* 57v:7, *pwukkr* (m. nom.) 57r:20; avledningen *pwugt* (= *pykt*, f.) 14r:24. — w-omlyd *i(u)* > *y* skulle i dette ord inntre i visse former der *w* hadde holdt seg (jfr. Noreen Gr. I § 82, 4), men det er tydelig at hos denne skriver har formen med *iu* vært ene-rådende.

g. *Brytning.*

I sammensatte ord kan former med og uten brytning veksle fordi vedkommende ledd dels har vært betonet, dels ikke. I alminnelighet inntrenger ingen brytning når et ord står ubetonet.

fiormeningar 20r:14 — *fermenningar* 22v:7, 45r:3, 74v:11, 105r:27.

Formen uten brytning, som er den vanlige, har hatt trykket på 2net smst. ledd.

radspell 28v:21 — *radspiall* 59r:12. I dette ord skyldes den ubrutte form svakt trykk på 2net smst. ledd; det er den vanlige i sammen-setninger i dette hskr.: *hest spell* 60r:9, *iardar spell* 64v:7, *reida spell* 96r:7. Formen *spell* kan endog fortrenge *spiall* som simpleks: *með spellum* 40r:4.

giagna 38r:1 for *gegna* (v.) er en hypertradisjonell skrivemåte. Skriveren har sagt *giælda*, men i alminnelighet skrevet *gialda*. Verbet *gegna* har han uttalt med samme vokal (*gie-* eller *giæ-*), og så har han kommet til å overføre skrivemåten *ia* til dette verb også. — Formen *gelde* (3. pres. konj. av *gjalda*) 106r:9 synes å mangle brytning, men i virkeligheten er dette også bare et grafisk fenomen; med progressiv j-omlyd var *giallde* blitt til *giællde*, *giellde*, og foran *e* var det ikke vanlig å betegne den palatale konsonant med noe innskutt *i*. Derfor kunne *giallde* skrives *gelde*.

at giaptar male 69r:20. Både Fritzner og Heggstad fører i sine ordbøker opp *giafarmål* som normalform (=tid da kreaturene fores om kvelden). Det er vanskelig å forstå hvordan da *t* skulle være kommet inn i ordet, og at den virkelig har vært uttalt og ikke skyldes noen skrivefeil, det framgår av skrivemåten *pt* for *ft*. — Seip setter opp en annen form som den opprinnelige: *giftarmål* (Spr. h. s. 260). Han forklarer formen *geftarmal* ved åpning *i>e* og *giaftarmal* som en hypertradisjonell skrivemåte (*gia-* for *ge-*). Denne forklaring synes rimelig; det er vel også mulig at det ved en kontaminasjon av to ord, *giftarmål* og *giafarmål* har oppstått en form *giaftarmål* som så ved progressiv j-omlyd ble *gjeftarmål*. Denne uttale er det antakelig som ligger til grunn for begge skrivemåter, *geftar-* og *giaptar-*.

Preposisjonen *igegn*, *igegnum* synes å ha noen former med brytning: *gionum* 21v:22, *giognum* 57r:21, *giogn* 107r:2.

Ellers forekommer følgende former: *i gognum* 13v:20, *i gægnum* 57v:8, *i gægn* 108r:12.

Opprinnelsen til ordet er et germ. adj. **gagina-*, **gagana-*. (Falk & Torp, Etym. Ordb.) Men den videre utvikling til de mange forskjellige former ordet oppviser i gno., er noe uklar. Ved synkope er oppstått former dels med, dels uten i-omlyd: *ígegn*, *ígegnum*, og *ígggn*, *ígggnum* (*ígggn* har vel overtatt vokalen *g* fra plur. *gggnum*.)

Men hvordan er så formene med *jg* blitt til? (*giogg*, *gioggnum*). De kan være oppstått av *gegnum* ved u-brytning. Dette mener visstnok A. Kock (ANF XXXIII s. 254); slik forklarer han nemlig *igiagnum* i Olafs saga. Derimot hevder Noreen (Gr. I § 263, anm. 1) at *gi-* i slike former er oppkommet ved kontaminasjon; den palatale uttalen av *g* er overført fra *gegn*, *gegnum*. Den vanlige regel at ord som står trykksvakt i setningen ikke skal få brytning, taler for at Noreens forklaring er den rette. Det er ingen grunn til at denne preposisjon skulle få brytning mer enn ord som *meðal*, *meðan*.

Et omstridt spørsmål er det om brytningsdiftongen *io* har hatt kvaliteten *o* eller *o*. Når det gjelder dette hskr., synes vokalharmonien å vise at diftongen har hatt *o*. Den følges nemlig regelrett av *u* i endelsen, mens den gamle diftong *io* følges av *o*.

Kap. V. Vokalharmoni.

De vokalharmoniske regler er gjennomført i stor utstrekning. Det fins en del unntak som nesten alle peker i samme retning: *i* og *u* blir brukt som endelsesvokaler i stedet for *e* og *o*.

a. *Vekslinga i—e.*

Forholdene i åpen og lukket stavelse er ved *i/e* så forskjellige at de må behandles hver for seg.

1) *Åpen stavelse.*

i står i endelsen etter disse høye eller mellomhøye vokalene: *u*, *ú*, *i*, *í*, *y*, *ý*, *ø*, *æ*, samt etter diftongene *æi*, *au*, *æy*. Unntak fins her bare ved *ø* og *æ*.

Eksempler:

Etter *u*: *muni* (akk. pl.) 2v:22, *guði* 3v:19, *purfi* 10r:19, *hugði* 11r:8, *uluti* 22v:6, *vnni* 73v:2, *luki* 76v:22 (3. pres. konj.), *brunni* (dat.) 79v:16, *hundi* 86v:14.

Etter *ú*: *bui* (dat.) 12r:2, 58v:22, *uti* 12v:20, *landzbui* 48v:23, *diupi* 73v:22, *husi* 101r:2, *snui* 103v:3, *siukri* (dat. fem.) 104v:5.

Etter *i*: *skili* 1v:8, *brigði* 1v:21, *fríði* 5r:3, *liði* (dat.) 9v:8, *uili* 18v:19, *uissi* 19r:3, *skipi* (konj.) 20v:3, *spilli* 72r:6, *slitni* 79r:17.

Etter *í*: *ofriki* 20v:7, *knífi* 21v:10, *líki* (pres. konj.) 23v:23, *atvigi* 25r:23, *visi* (pres. konj.) 69r:22, *hiði* (dat.) 84r:12, *biði* (konj.) 99r:12.

Etter *y*: *fyrsti* 1v:7, *fylki* 2v:12, *ylfði* 5v:8, *fyrri* 5v:21, *flyti* 12v:9, *lygi* (f.) 44r:3.

Etter *y*: *lyðni* 1v:10, *styri maðr* 12r:8, *halfrymi* 13r:20, *lysi* (konj.) 14v:18, *lysti* 46r:10, *dyri* 70r:2, *nyti* (konj.) 72r:12.

Etter *o*: *hofði* 22r:17, 62r:10, *hoggi* (dat.) 25r:23, *strandhoggui* 79r:4, *hoggui* (konj.) 94v:23, *stopli* (dat.) 99v:26.

Unntak: *songe* (dat.) 104v:1. — Det er mulig at *o* i dette ord har hatt uttalen *o*.

Etter *æ* (i-omlyd av *a*): *færði* 6r:21, *vældi* 8r:10, *sældi* 77v:13, *ællri* 80r:6, *fældi* 88r:5, *ufældri* 88r:5, *fæsti* 98v:8, *sæti* (pres. konj.) 107v:11.

Denne vokal som er oppstått ved i-omlyd av *a*, skrives som oftest *e* når det følger *i* i neste stavelse; vokalkorrespondansen blir da *e—i*: *degi* 4r:12, *segi* 13r:16, *ueði* (dat.) 20v:3, *sueri* 21v:8, *skerði* 21r:3, *misgerði* 25r:17, *leggi* (konj.) 27r:3, *krefi* 27r:11, *kueði* 67v:2, *megni* 68r:22, *gerði* (av *gera*) 10 gg., eks. 11r:7.

Unntak: *ætle* 50v:23, *gærðe* (subst.) 62r:13.

Etter *æi*: *æiði* 2v:16, *græiði* 17v:9, *ueitti* 18r:5, *stæini* 25r:3, *fleiri* 25r:10, *hæiti* 60v:23, *ræiðri* 86r:15.

Etter *au*: *austri* 4r:6, *kaupi* 13v:21, *laupi* (konj.) 56v:15, *sauði* (akk. pl.) 60r:23, *nauti* 60v:18, *haulldi* 72r:16, *auki* 92v:17.

Etter *œy*: *gœysi* 1r:18, *uilia læysi* 2r:20, *harœysti* 4r:19, *lœysti* 8r:11, *kœypti* 16v:4, *gœymi* 24r:5, *œyri* 26r:13, *ulœyui œyki* (dat.) 61v:11.

e står i endelsene etter disse mellomhøye eller lave vokaler: *e*, *é*, *o*, *ó*, *æ*, *a*, *á*, *æ*.

Eksempler:

Etter *e*: (oppr. *e*): *mege* 2v:16, *mete* 3v:2, *bere* 4v:3, *ueðre* 7r:13, *gete* 19r:14, *geue* 24r:22, *drepe* 72r:21, *setre* 72v:9, *reke* 72v:14, *skere* 95r:2, *pegne* 95v:16, *sele* (*e<i*) 16r:2.

Foran nasaler er *æ* (i-omlyd av *a*) falt sammen med oppr. *e*, slik at vokalkorrespondansen blir *e—e*: *lenge* 3v:10, *hende* (dat.) 7r:17,

27r:20, *fenge* (konj.) 21v:9, *bre(n)de* 56v:21, *rende* 65v:23, *skemre* 72r:21, *nefne* 99v:15.

Unntak: *peSSI* 27v:15 og fl. st., *megi* 29r:2, 100r:26, *uerri* (komp.) 29r:16, *auerki* 53r:20, *rekstri* 62v:12, *brigðuerpi* 66r:1, *lengri* 64v:4, *nefni* 100r:5. — I flere av disse ord har *e* vært åpnet til *æ* (*uerri*, *auerki*),¹ slik at vokalkorrespondansen i virkeligheten har vært *æ—i*. Denne åpning har funnet sted foran *r* og *l*+kons. Om trykklette ord som *megi* og *peSSI* se side 33.

Etter *é*: *rette* 7r:17, *rette* 18v:16, 19v:18, 39r:10. Likeså etter *é<é*: *nerre* (komp.) 72r:8, *lege* (subst.) 95v:13.

Etter *o*: *holde* 8r:23, *fornre* 12v:21, *boge* 13r:4, *skilorðe* 22r:4, *skote* 22r:8, *odde* 39v:1, *holte* 55r:1, *rosse* 60r:10, *molke* 61r:5, *korne* 62r:17, *horne* 62r:10, *froste* 68r:15, *brotne* 79r:17.

Unntak: *kome* (pres. konj.) er notert 15 gg. *komi* 5 gg. (Jfr. s. 33).

Etter *ó*: *bløde* 8r:24, *bonde* 16r:3, *niote* 45v:21, *biøde* 47v:17, *briote* 51r:10, *ploge* 52r:21, *roe* 82v:19, *piofe* 84v:13, *liose* 86v:21, *roðre* (dat.) 98v:2.

Unntak: *dome* er notert 45 gg., eks. 21v:15, men *domi* fins 13 gg. eks. 26v:9.

Etter *æ*: *tæke* 2r:24, *sære* 3r:24, *fære* 5r:21, *sæke* 5v:18, *bæte* 9r:5, *dæme* 19r:11, *æðe* (subst.) 20v:19, *hæfe* (konj.) 13v:24, *færðe* 41r:6, *bæle* 51v:9.

Unntak: *sæki* 6v:13, *dægri* 64v:6.

Etter *a*: *hallde* 1v:23, *lande* 2r:18, *gange* 3v:18, *halfre* 4r:4, *giallde* 5r:10, *skaðe* 5r:15, *take* 5r:20, *krapte* 8r:8, *akre* 9r:5, *bane* 20v:13, *skapte* 21r:16, *lagðe* 21v:18, *samre* 22r:11, *tale* 26v:24, *suare* 28r:1, *arve* 37r:5, *garðe* 37v:9.

Unntak: *gangi* 4r:16, 6v:4, 83v:8, *taki* 5v:22, 94v:25, *halldi* 6v:12, *manni* 6v:2, *banni* 7r:22, *fari* (dat.) 10r:16, *starfui* 12r:15, *arvi* 20v:23 (i alt 8 steder), *halfri* 22v:6, *akri* 52r:2, *a(r)þri* 52v:3, *arðri* 52v:6, *gialldi* 113r:5.²

Verbet *hafa* som meget ofte står trykksvakt i setningen, har noen uregelmessige former:

hæfe fins 72 gg. — *hafi* 8 gg.

hafðe » 11 » — *hafði* 1 gang.

¹ Jfr. s. 46.

² De forholdsvis mange unntak ved *a*, bør vel ses i sammenheng med at *a* regelmessig følges av *u*, ikke *o* (jfr. s. 34).

Etter *á*: *male* 4r:12, *late* 5r:10, *matte* 6r:5, *uatte* 7v:13, *raðe* 9r:13, *atte* 16r:22, *uarre* (pron. dat. fem.) 16r:1 *rane* 18v:15, *lane* 45v:3, *saðe* 49v:5, *flae* (konj.) 79v:14, *bate* 96r:10, *haske* 97v:3.

Unntak: *mali* 7r:24, 29r:15, *huarki* 6r:1, 74r:1, *huatki* 74r:1.

Etter *é*: *mæte* (=mætti) 1r:16, *hætte* 1r:23, *bæðe* 3v:5, *klæðe* 12v:13, *uære* 11r:5, (*uere* 13r:23), *sælle* (komp.) 23v:20, *smærre* 26v:17, *mællte* 27v:1, *ætte* (konj.) 28r:1, *æve* ($\text{æ} < \text{ai}$) 36v:24, 43r:9, *læge* (n.) 97r:23, *æptir læte* 98v:13, *sæte* 95v:25, *bæge* (konj.) 96v:6.

Unntak: *ueri* 51r:15, *uæri* 98r:24, (men *uære* (*uere*) 20 gg.), *lægi* 95v:13, *legi* 97r:23, *meli kerold* 83r:17.

2) Lukket stavelse.

I lukket stavelse forekommer *i* meget hyppig hvor man skulle vente *e*. Etter de vokaler som vanligvis krever *i* i endelsen er *i* ene-rådende; det nevnes derfor her bare noen få eksempler for hver vokal:

Etter *u*: *fluttir* 1v:5, *uggir* 4v:3, *hugðizt* 6r:4, *tuptir* 15v:20, *brugðit* 81r:16, *vunnit* 82r:2.

Etter *ú*: *snuist* 99v:9, *truir* 8r:20, *mistruir* 10r:3, *bui(n)* 104v:7.

Etter *i*: *uitit* (2. pres. plur.) 1r:5, *mikit* 1r:10, *skilit* 1r:24, *skilldir* 7r:14, *kristin* 8r:20, *uitnis* 14v:8.

Etter *í*: *litizt* 4r:22, *bitizt* 22r:14, *snikir* 24r:12.

Etter *y*: *pykkir* 1r:14, *fyllgir* 1v:19, *byggdir* 6r:12, *fylkis* 6v:21, *syndir* 8r:22, *abyrgizt* 12v:14.

Etter *ý*: *synizt* 7v:7, *lysir* 16v:13, *hysir* 19v:21, *skyrir* 36v:16, *tynizt* 61v:2.

Etter *ø*: *hogguin* 20r:6, *hogguit* 71r:23.

Etter *æ*: *mærkizt* 83v:23, *afællis* (*domer*) 24r:5, *ervis* 41r:22, *hefðim* 2r:23, *fellir* 9v:24.

Etter *æi*: *græiðir* 3v:3, *greiðizt* 5r:23, *uæitir* 7v:12, *hæiðin* 9v:5, *hæilir* 10r:24, *hæimleidis* 14v:19.

Etter *au*: *aukin* 5v:18, *kaupir* 11r:20, *lausnir* 12r:24, *baunir* 103v:13.

Etter *œy*: *trœystit* (2. pres. plur.) 1r:10, *rœynizt* 5v:17, *lœysir* 11v:21, *œyrir* 14r:1, *hœyrir* 26v:17.

Etter de vokaler som i åpen stavelse regelmessig følges av *e*, står også i lukket stavelse ofte *e*. Men *i* er nok vanligere: den har fullstendig overtaket i endelsen *-ir*, og fins ofte i perfektum partisipp.

Her nevnes en del eksempler, dels med *i*, og dels med *e*; under de siste er tatt med samtlige tilfelle der endelsen *-er* opptrer.

Etter *e*: *sendir* 1r:2, *kendir* 5v:8, *nefnir* 12r:10, *gegnir* 12r:10, *drepnir* 94r:12 — *Suerris* 1r:2, *getitt* 1r:7, *kennim* 1r:21, *fiolmennis* 8v:11, *megin* 10r:4, *verit* 10r:15, *getin* 15v:8.

Med *e*: *kenner* 17v:14, *ueger* (pl.) 63v:1 — *fenget* 23v:3, *leset* 24r:18, *leget* 29r:7, *endest* 37v:12, *meten* 45r:20.

Etter *é*: *rettir* 7r:15 o. fl. st. — *halfrættis* 14r:3.

Med *e*: *nester* (*é* < *é*) 93r:1, *vetter* (f. pl.) (*é* < *i*) 103v:23.

Etter *o*: *kosnir* 1v:5, *skortir* 2r:21, *boðnir* 21v:12, *bornir* 45r:12, *komnir* 98r:1 — *komizt* 1r:4, *komit* 2r:19, *borin* 4r:14, *boðit* 6v:7, *skorit* 16r:16, *orðin* 19v:10, *opin* 57v:19.

Med *e*: *skoten* 4v:12, *boren* 4v:12, *komet* 23v:1, *lotet* 23v:15. (*-er* fins ikke.)

Etter *ó*: *soknir* 5v:18, *sottir* 6r:1, *goðir* 17v:5 — *roit* 95v:21.

Med *e*: *sokner* 65v:5, 6; *moðe(r)* 39v:5, *goðer* 55v:23.

Etter *æ*: *hæfir* 1v:19, *rækir* 4r:10, *sækir* 9r:2, *hærfaerir* 10v:1, *rægir* 27v:23, *færir* 41r:1, *fæðir* 27r:4, — *dæmizt* 6r:2, *samdægri* 19r:11, *afbrækizt* 25v:11, *nybælis* 64r:5, *bælis* 71r:13.

Med *e*: *fæðer* 27r:12, *færer* 40v:13, 49v:17, *bæter* 42r:9, *sæker* 55v:4, *sæuer* 56r:20, *hæuer* 63r:3, *fatæker* 69v:1, *oræker* 80v:4, *dæmer* 80v:18, 107v:5, *kømer* 3r:24, 3v:7 — *dæmdezt* 5v:19, *dæmezt* 5v:22, *færez* 28r:9, *fafæðes* 39v:7, *mætezt* 99v:11.

Etter *a*: *aðrir* 30 gg., eks. 5v:5 — *aðrer* 11 gg., eks. 25v:10.

allir 79 gg., eks. 2v:9 — *aller* 2 gg., eks. 37r:9.

sakir 18 gg., eks. 3v:9 — *saker* 2 gg., eks. 41v:11.

Når *-ir* er mye sterkere gjennomført ved *allir* enn ved *aðrir*, skyldes det antakelig palatal uttale av *ll* som har gitt *i* en sterkere stilling.

Andre eksempler med *i*: *iarðir* 1v:22, *falnir* 3v:17, *margir* 5v:5, *faðir* 8r:18, *varir* 43v:17, *staðnir* 19v:7 — *fallit* 2r:15, 3v:11, *sagðizt* 7v:2, *grafin* 8r:10, *farin* 20r:20, *varizt* 24r:7.

Med *e*: *marger* 1r:19, *dyrgrauer* 72r:4, *varer* 72v:13, *frialser* 10r:25, *loggiafer* 37r:21, *giauer* 40r:11, 12; *staðer* 53r:9, *hafðer* 106r:21 — *havet* 1r:7, *mishalden* 26r:8, *faret* 38r:19, *staðet* 41v:11, *andadezt* 45r:16, *halldezt* 56r:11.

Etter *á*: *paskir* 7r:9, *huarir* 69v:9, *baðir* 98r:3, *vagir* 104r:18, — *dain* 39r:6, *dainn* 40r:2, *hua(r)skis* 64v:10.

Med *e*: *baðer* 55r:9 (3 gg.), *sarer* 94r:13, — *daen* 37r:13, *latet* 1r:22.

Etter *á*: *mælr* 12v:2 o. fl. st., *særir* 5r:2 (4 gg.), *særðir* 5r:5, *bægir* 95v:19 — *fiolmælis* 28r:16, *sættizt* 26v:19.

Med *e*: *særer* 24v:11 (3 gg.), *kærer* 26r:7, — *mæles* 7r:4, *sættezt* 112v:3.

Forholdet i *perf. part.* har jeg undersøkt særskilt; denne form har interesse fordi endevokalen her i moderne østlandske dialekter ofte har hatt en annen utvikling enn endevokalene ellers. — Som det var å vente, er *i* alltid brukt i endelsen der den hørt hjemme etter vokalharmonien; dessuten har jeg funnet 208 tilfeller der en skulle vente *e*; i disse er *i* brukt 86 gg., *e* 122 gg. For de mest alminnelige partisipper er forholdet:

uerit 9 gg. — *ueret* 11 gg.

gengit 5 gg. — *genget* 5 gg.

legin, *legit* 6 gg. — *leget* 4 gg.

komin, *komit* 9 gg. — *komen*, *komet* 12 gg.

stolin, *stolit* 12 gg. — *stolen*, *stolet* 3 gg.

farin, *farit* 3 gg. — *faren*, *faret* 5 gg.

I ubetonte stavelser (3. og 4. stavelse) er vokalen også for det meste regulert av vokalharmonien, men det fins en del uregelmessigheter som man kunne vente; artikulasjonen måtte bli usikrere under svakeste trykk.

Eksempler:

Med *i*: *konungi* 3v:8, 5r:8; *heptugri* 35r:2.

helmingi 5r:7, *erfuingi* 7r:1, *mikilli* 23r:9.

rettyndi 7v:17, *hærbyrgi* 19r:4, *gialkyri* 98v:19.

anduegi 37r:24, *vegjærli* 63v:19, *kurtæisi* 88v:9.

Med *e*: *guðdome* 8r:12, *husbonde* 100v:16.

hasete 93r:20, *cæmbette* 98v:12, *abere* 100v:27.

fastande 4r:5, *stæfna(n)de* 7r:21, *heraðe* 38v:13.

Uregelmessig: *e* istf. *i* fins bare *i*: *ko(nu)nge* 39r:2, 61r:2, 62r:1, *uknytn* 95v:6.

i istf. *e* forekommer derimot ofte: *akkeri* 9v:1, *afkeri* 96r:8, *flitendi* 66r:19, *noregi* 66v:9, *haseti* 95r:16, *norðnesi* 111v:15, *halfbolli* 83v:15,

orlofi 94r:22, *landzdrotni* 94v:26, *fiordongi* 28r:8 o. fl. st. *domari* 23r:1, *ruðstaði* 26v:23, *ofgangi* 102v:26, *arftaki* 104v:5, *leiða(n)g(r)i* 113r:1, *kaupang(r)i* 113r:16.

Den samme tendens til å la *i* opptre istf. *e* hvor trykket på stavel-
sen er særlig svakt, kommer til syne i mange av de unntak som er
nevnt i det foregående; disse unntak er nemlig ofte ord som i regelen
har en trykksvak stilling i setningen: *megi*, *þessi*, *hafi*, *hafði*, *komi*,
sæki eller ord som ofte står i 2. smstn. ledd som *domi*, *mali*. Denne
tendens er påfallende; i alminnelighet pleier svakt trykk å bidra til at *e*
brukes istf. *i*.

I lukket stavelse er forholdet i 3. og 4. stavelse likedan som i 2.
stavelse, og jeg har derfor tatt med eksempler blant de andre eksemp-
ler for lukket stavelse s. 30 ff.

b. *Vekslinga u—o*.

Her synes det ikke å være noen vesentlig forskjell på åpen og
lukket stavelse, og de behandles derfor sammen. Bare endelsen *-um*
står i en særstilling, og holdes derfor foreløpig utafør.

u står i endelsen etter disse høye eller mellomhøye vokalene: *u*, *ú*,
i, *í*, *y*, *ý*, *a*, *ø*, *æ*, samt etter diftongene *æi*, *au*, *æy*.

Eksempler:

Etter *u*: *skulut* 1r:9, *urðu* 2r:16, *skulu* 2v:9, *humlu* 3r:6, *kunnu*
5v:16, *iamfullu* 7v:20, *stalhufu* 13v:5, *hiuggu* 14v:24, *luku* (3. plur.
impf.) 74v:6, *justur* 104r:9.

Unntak: *skulo* 40v:8; grunnen er vel den ubetonte plass ordet har
i setningen.

Etter *ú*: *mutu* 24v:12, *ivsu* 65v:19, *mutur* 110r:16.

Etter *i*: *fimtu* 10r:19, *uitu* 19v:16, *limu* (akk. pl.) 22v:2, *viku* 24v:6,
huinsku 28r:14, *piliur* 65v:10, *gilldru* 69v:14, *vinnu* 76r:1, *stikkur*
83r:19.

Etter *í*: *slíku* 7r:22, *slímu* (*setre*) 28v:9, *sinu* (dat.) 64r:10, *siðu*
73r:19, *nísu* 73v:21 (= *hnísu*).

Etter *y*: *drykkíu* 9r:19, *fyrstu* 12r:22, *bryniú* 13v:12, *halþýnnur*
13v:17, *systur* 18r:21, *skylldu* (akk.) 23r:3, *fylgiu* 29r:1.

Etter *ý*: *synduzt* 2v:20, *syslu* 3r:19, *þyfsku* 18v:18.

Etter *a*: *til lagu* 3v:3, *allu* 24v:17, *aðru* 39r:7, *forstaðu* 39v:2, *iamnu* 94r:25.

Etter *o*: *oðru* 1v:17, *onnur* 2r:16, *miðfostu* 3r:2, *solu* 4r:13, *kvoðu* 4v:6, *holfu* 5v:23, *ukoku* 6r:11, *morku* 9r:23, *ollu* 14v:15, *tioru* 66v:19, *iorðu* 66v:22, *fioru* 72v:7.

Unntak: *goruo* 9r:20, *miðfosto* 62v:15, *oðro uis* 66r:15. — Det er nesten bare ved *o* en finner *e—o* istf. *i—u* (jfr. s. 27 f.). Denne uregelmessighet beror vel på at *o* i enkelte ord ble uttalt enten som *o* eller *æ*.

Etter *æ* (i-omlyd av *a*): *huærsu* 5v:4, *stæfnu* 7r:15, *staðfæstu* 8r:22, *bæztu* 17r:14, 96v:4, *logfæstur* 53r:7, *usækkíu* 68v:17, *hællu* 72v:6, *hællgu* (*æ < æi*) 76r:18, *gærdú* 87v:9.

I blant skrives vokalen *e*: *gerðuzt* 2r:17, *eggíu* 39v:1, *hagfellu* 57v:5, *gerðu* 87v:9, *usekkíu* 80v:9.

Etter *æi*: *æigu* 4r:15, 10r:10, *leigu* 9r:24, *skipræiðu* 10r:17, *einu* (n. dat.) 19v:9, *ræitzlu* 49r:18, *hæilu* (n. dat.) 61r:23, *æikiur* 63r:8, *flæiru* 74r:5.

Etter *au*: *augu* 18r:14.

Etter *æy*: *æystru* 3r:16, *þarflæysu* 21r:22, *næyzlu* 66v:17, *huspræyu* 67v:12, *kæyptuzt* 76v:1, *hæyrðu* 105v:1.

o står i endelsene etter disse mellomhøye eller lave vokalene: *e*, *é*, *o*, *ó*, *æ*, *á*, *é*.

Eksempler:

Etter *e*: (oppr. *e*): *gengo* 2r:18, *mesto* 4r:7, (*uti*)*lego* 18v:9, *messo* 46r:18, *mego* 74v:13, *presso* 99r:16, *setor* 99r:8.

Foran *n* har *æ* (i-omlyd av *a*) falt sammen med *e*, og oppviser samme vokalkorrespondanse: *brendo* 46v:8,9; *brenno* 53r:3, (*hofuð*) *bendo* 97r:9.

Unntak: *brennu* 57r:19, *messu* 57r:22, *setur* 62r:9. — Det er verdt å legge merke til at disse ord ofte står som annet ledd i sammensetninger og derfor har svakt trykk. — Uregelmessighet viser også *ero* (3. pres. pl.); denne form er notert 124 gg., mens *eru* fins 34 gg. Ordet har nesten alltid trykksvak stilling i setningen.

Etter *é*: *retto* 6r:4, 77r:13; *setto* 88v:6, *nesto* 53r:13 (*é < é*).

Unntak: *settu* 89r:16.

Etter *o*: *klokko* 4r:7, *popto* 13r:4, *forno* 15v:17, 64v:5, *brotto* 96r:24, *stofjo* 98v:19, *bastofor* 102r:16, *ostror* 110r:21, *orko* 112r:21.

Unntak: *skolu* 2r:17, 103r:19, *fornu* 10r:16, 64v:3, *homlu* 12v:20, *poptu* 16v:23, *kono*, *konor* fins 31 gg., *konu*, *konur* 13 gg.

Etter ó: *goðo* 11r:7, *toko* 17v:9, *moðor* 19r:20, *dottor* 19r:20, *broðor* 36v:18, 19; *stoðo* 49v:17, *spono* (ó<ó) 62v:21, *soro* (3. plur. impf.) 87v:12, *fiordo* 88r:19, *otto* (*songe*) 101v:1, *skiolo* 102v:15.

Unntak: *priosku* 5r:21, *dottur* 19r:24, *solu* (av sól, f.) 64r:14, 68r:9, 69r:18, 69v:7, *toku* (3. plur. impf.) 82v:2, 3.

Etter æ: *færo* 7r:13, *uhæfo* (*uærk*) 28r:21, *færzlo* 28v:1, *instæðo* 38r:8, 21; *takfærzlo* 110v:20.

Unntak: *dæmdut* 1r:12, *færzlu* 22r:23, 52v:18, *uhæfur* 68r:12, *instæðu* 98r:25.

Etter á: *náðolega* 37v:10, 11; 105r:29, *atto* 37v:17, *salu* (*botar*) 41v:1, *lago* 95v:19, *skipdratto* 104r:23, *huaro* 113r:20.

Unntak: *attu* 16r:23, *huaru* 52r:13, *uatu* (adj. n. dat.) 62r:3, *baru* 67v:19, *slattur* 71v:7, *akuamur* 23r:13, *salu* (*hiolp*) 90r:18, *mattu* 94r:24, *slattu* 71v:17. — *uaro* (3. plur. impf.) fins 29 gg., *uaru* 3 gg.

Etter æ: *fordæðo* 18v:10, *rætzlo* 24r:10, *vangæðzlo* 61v:9, *bægðo* (3. plur. impf.) 96v:10.

Unntak: *gætzlu* 75v:20, 79r:23, *uscættu* 65v:17, *fordæðu* 28r:14.

Endelsen -um.

Endelsen -um må nærmest sis å stå utafor vokalharmonien, for i denne endelsen brukes i regelen *u* også der hvor vokalharmonien krever *o*. Etter *u*, *ú*, *i*, *í*, *y*, *ý*, *æ*, *æi*, *au*, *æy* er -um enerådende, og det er bare i sjeldne tilfelle en finner -om etter de andre vokalene. Jeg gjengir ikke noe eksempler med -um; de fins i mengde over alt i boka. Men samtlige eksempler med -om skal her nevnes.

Etter *o*: *mon(n)om* 37r:23, men *monnum* fins 62 gg., eks. 5r:12, *stoðom* 21r:11, *morkom* 73r:21.

Etter *e*: *neuom* 26r:18, *uetrom* 37r:1, 76r:13, 113r:14, *gerom* 41r:1, *skemrom* (*e<æ*) 72r:17, *hasetom* 92r:16, *þessom* 103v:4, *metom* 104r:2, *nefo(m)* 112r:14, *nefndo(m)* 112v:12, *loglegom* 3 gg., eks. 1v:21.

Etter *é*: *rettom* 4 gg. eks. 2v:10, *frendom* (*é<é*) 38r:12, 108r:29.

Etter *o*: *orðom* 1r:17, *togom* 65v:23, *skipbrotom* 75v:14, 108v:6, *domrofo(m)* 111v:20, *utboðom* 113r:6, *ertogom* (*ertugom*) 9 gg., eks. 10v:16.

Etter *ó*: *storum* 41r:15, *fír(ir)biðom* 41v:4, *bondom* 50v:3, *fiorom* 93v:8, *iolom* 99r:1, *skriðliosom* 102r:9, *liorum* 102v:6.

Etter *æ*: *stær(r)om* 14r:7, *sæmdom* 26v:14, *æfstom* 50r:13, *meinsærom* 87r:10, *dægrom* 92r:13.

Etter *a*: *p(ro)uaðom* 108v:22.

Etter *á*: *baðom* 37v:10, 11; 105r:29; *vato(m)* 39v:12, *nattom* 100r:2, *huarom* 100r:2, 103v:18; *malom* 100r:3, 100v:26, *uattom* 110v:6, *varom* (pron.) forekommer 3 gg., eks. 99r:13, *varum* 16 gg. eks. 9v:7.

Etter *á*: *strætom* 100v:5, *stræto(m)* 102r:26.

Så vanlig som denne endelsen er, må en si at eksemplene med *-om* er ytterst fåtallige. De er imidlertid mange nok til å vise at tendensen til konsekvent gjennomføring av *-um* har møtt motstand i en tendens til å la vokalharmonien rå i denne endelsen også. — Da endelsen forekommer så hyppig, kunne den lett få en fast normert skrivemåte. Når *-u-* har seiret her, skyldes det vel dels innvirkning fra *-m*, dels den tilbøyeligheten til *u* istf. *o* som er merkbar ellers.

u—o i ubetonte stavelser.

I ubetonte stavelser (3. og 4. stavelse) er vokalharmonien også rådende i det vesentlige, selv om det fins noen vakling.

Eksempler:

Med *u*: *nauistu* 19r:5, *hæimilu* 68r:18, *prenningu* 90v:7, *virðingu* 81r:7, *skynsamastu* 5 gg., eks. 1r:14, *skynsamasto* 1 gang, 1r:15; *skipaðu* (n. dat.) 9v:16, 74r:16, *markaðu* (n. dat.) 72v:23, *uiðaðu* 65r:2, *olmosu* 29r:14, *orostu* 37r:6, 7, *kunnostu* 76v:15, *þionostu* 88r:1.

Med *o*: *goðkue(n)sko* 19r:17, *skilg(et)no* 24r:17, *naturulego* 24r:24.

Uregelmessig:

o istf. *u*: *bolfæsto* 51v:10, *olmoso* 64r:1.

u istf. *o*: *usættu* 65v:7, *andverðu* 74v:17, 105v:3; *akueðnu* 88v:20, *logrettu* 3 gg., eks. 1v:5, men *logretto* 6 gg., eks. 3v:2.

Man synes altså å spore en tendens til å foretrekke *u* i trykksvak stilling på samme måten som *i*. (Jfr. side 33). I det foregående er det flere ganger under unntak ført opp ord som tydeligvis har fått *u*

istf. *o* fordi de har trykklett stilling i setningen: *eru, skolu, uaru*. At det omvendte forhold forekommer i *skulo* bekrefter at det har hersket ustøhet i disse ord på grunn av trykksvakhet, og denne ustøhet har tydeligvis stort sett begunstiget *u*.

c. Vokalharmoni i suffikser.

I suffiksene er det bare svake spor til vokalharmoni.

-ligr — *-legr*: *-legr* er nesten gjennomført; *-ligr* fins bare 4 gg.: *andlikt* 8v:18 (som ikke stemmer med vokalharmonien), *logligr* 8v:19, *aflogliga* 5v:25, *logligt* 7r:16.

-ing — *-eng*: *-eng* fins bare 1 gang: *XIIæreng* 66v:14, ellers er *-ing* gjennomført.

-ung — *-ong*: *-ong* fins bare i ordet *fjordong* 6v:21, 10r:16, o. fl.st. Ellers er *-ung* gjennomført: *filungr* 9r:13, *pridiung* 13r:1 osv.

Ved andre suffikser er det ingen vokalharmoni; gjennomført er f. eks. *-ill*, *-ugr*.

d. Den bestemte artikkel.

Artikkelen står utafør vokalharmonien. Den har i regelen vokalen *e*, f. eks. i nom. *-en(n)*, *-en*, *-et*. Ender subst. i ubestemt form på konsonant, føyes artikkelen til i de nyss nevnte former.

Eksempler:

bokenne (f. dat.) 1v:1, 6; 2r:10; *bokarennar* 1v:7, *vetren* 11v:21, *landet* 22r:24 (4 gg.), *hofet* 23v:19, *domren* 23v:18, 26r:9, 112r:8, *domen* 23v:7, *mannen* 24r:24, *salena* 24r:24, *retten* 28r:12, *hefnden* 25v:3, *tysdagen* 44v:12, *staðen* 45r:7, *varet* 50r:13, 57r:22, *garðen* 58r:4, 16; *akren* 58r:23, *notena* 44v:12, *skaptet* 63v:5, *lanet* 83r:2, 109v:23, *sæktenne* 88r:5, *logboken* 89r:10, *maltet* 103r:21, *taket* 107v:13, *fiarens* 107v:23, *fjallet* 111v:12, *hæmden* 111v:23, *brejeno* 106v:27, *kuældet* 104r:24, *oskurðren* 23v:4, *pinget* 1v:4, 7; 4v:11, *straumen* 11v:14, *hæimen*, *æignena* 43r:17, *haustet* 44v:9, *landzskylldena* 48r:5, *husen* 49r:17, *huset* 67r:21, 101r:16, *riðenne* 112r:2.

Ender ordet derimot i ubestemt form på vokal, retter denne vokal seg etter vokalharmonien, og når artikkelen føyes til, faller dens første vokal bort.

Eksempler:

landeno 1r:8 (3 gg.), *liuinu* 10r:18, *mannenom* 19v:17, *pinginu* 21v:22, *hælmínginum* 51r:22, *rettarin* 25v:14 (men *rettaren* 23v:8, *domaren* 24r:5; i suffikset *-ari* har endevokalen vært væklende), *fiskinu* (av *fiski*, f.) 65r:11.

Men det fins en del tilfelle hvor *i* er brukt istf. *e* i artikkelen: *login* 7v:15 (3 gg.) *haustit* 7r:10, *uititt* 13r:14, *scætina* 5r:11, *bokina* 1v:4, *byskopin* 1v:14, *varit* 44v:24, *tysdagin* 45v:12, *mykina* 51v:11, *huðina* 84r:18, *landzins* 90r:12, *morgonin* 98r:21 (4 gg.) *konungsdomsins* 26r:12 (4 gg.).

Ved *u—o* er forholdet det samme: Ender ordet i ubestemt form på vokal, bestemmes denne av vokalharmonien.

Eksempler:

bolkunum 1v:1, *logunum* 2r:12, *væizluna* 28v:8, *mutuna* 48r:16, *iorðunni* 52r:12, *læigunnar* 55v:8, *hiorðone* 61r:9 (*iø* > *io*).

Som siste vokal i artikkelen veksler *u* og *o*, oftest vokalharmonisk bestemt:

landeno 1r:8, 83r:21, 103v:23; *brejeno* 106v:27, *rettarano(m)* 19r:25, *manneno(m)* 19v:17, *liuinu* 19r:18 (5 gg.) *pinginu* 21v:22.

Uregelmessig forekommer *u* for *o*:

landenu 17r:14, og i endelsen *-um*: *fiandanum* 8v:6, *bondanum* 19r:20, *rettaranum* 23v:4 (3 gg.), *umaganum* 56v:13. — Tendensen til *u* istf. *o* i særlig svakt betont stilling og i endelsen *-um* er altså merkbar her som ellers.

e. *Sammenfatning.*

Som en sammenfatning av denne undersøkelse kan man fastslå:

Vokalharmonien er godt gjennomført i *åpen stavelse*; de unntak som fins, går i retning *i—u*. I *lukket stavelse* dominerer *i* sterkt, og har i stor utstrekning fortrent *e*. — *u* og *o* veksler noenlunde regelmessig unntatt i endelsen *-um*, der *u* er nesten enerådende. I *ubetonte stavelser* og i *trykklette ord* merkes en tendens i retning av *i* og *u* istf. *e* og *o*.

Et viktig spørsmål blir det hvordan en skal tenke seg forholdet mellom de vokalharmoniske reglene, på den ene siden i dette hskr.

og på den annen side i skriverens talemål og hans forelegg. Det fins 3 mulige forklaringer:

1) Forelegget har hatt gjennomført vokalharmoni, skriveren derimot i sitt talemål bare *i* og *u* som endelsesvokaler; i det vesentlige har han fulgt forelegget, men blandet inn former fra sitt eget mål av og til.

2) Forelegget har hatt endelsesvokalene *i* og *u* overalt, men skriverens mål vokalharmoni; i regelen har han skrevet etter sin egen språkfølelse og latt vokalharmonien bestemme endelsesvokalene, men noen steder er *i* og *u* trengt inn fra forelegget.

3) Målformen i boka skyldes ingen blanding, men avspeiler et mål med de regler for vokalharmonien som er oppstilt ovafor; målet kan være foreleggets, skriverens eller begge deler.

Det lar seg neppe avgjøre med sikkerhet hvilken av disse hypoteser som er den riktige, men man kan forsøke å finne ut hvilken som er sannsynligst.

Det vokalharmoniske skiftet i endelsene var et vanskelig system, så vanskelig at knapt noen skriver kunne gjennomføre det konsekvent uten at det var en del av hans eget mål. Ikke en gang ved direkte avskrift etter et forelegg med vokalharmoni ville det være mulig helt å unngå sammenblanding. — Man har neppe gjort seg klart rede for hvilke endelsesvokaler hver enkelt vokal skulle følges av, og innprentet det ved skriftopplæringa. Språkfølelsen har dannet grunnlaget for systemets oppkomst, og siden er det blitt en tradisjon som mange etterligner så godt de kan, selv om deres språkfølelse mangler på dette punkt.

Når en ser på vokalharmonien i dette hskr., virker det straks påfallende at reglene er så konsekvente. Riktignok er det avvik fra de vanlige vokalharmoniske lover, men disse avvik følger en bestemt linje: utjamning av det vokalharmoniske skiftet til fordel for *i* og *u*. Det er ikke noe virvar i endelsesvokalene slik som en skulle vente det ble om en som ikke sjøl hadde vokalharmonien i sitt mål forsøkte å bruke den. Den første hypotese, at det regelmessige i vokalharmonien skulle skyldes forelegget, synes derfor å ha lite for seg. Mot den taler også at *i* og *u* er mye sterkere gjennomført i visse endelser enn i andre. Om skriverens mål hadde disse vokaler enerådende i endelsene, skulle en tru at han puttet dem inn like ofte overalt, i åpen som lukket stavelse, eller iallfall like ofte i alle lukkede stavelser.

Men som gjennomgåelsen viser, er *i* og *u* mye mer dominerende i endelsene *-ir* og *-um* enn ellers.

Disse endelsene må være blitt uniformert; forholdene i dem svarer ikke til forholdene ellers i boka. Når endelsene ved uniformeringa har fått formen *-ir*, *-um* og ikke *-er*, *-om* må det ses i sammenheng med tendensen til *i* og *u* ellers.

Om den annen hypotese, at *i* og *u* skulle høre hjemme i forelegget, må det sis at var den riktig, ville det være vanskelig å forstå hvorfor *i* hos avskriveren har trengt inn mye mer i lukket stavelse enn i åpen. Dersom formene med *i* berodde på mekanisk avskrivning, skulle en ikke vente noen slik forskjell.

Etter min mening blir det rimeligst å anta at den tredje forklaring er den riktige: Språket i boka gjengir et målføre hvor vokalharmonien ennå hersker i hovedsaken, men en utjamning til fordel for *i* og *u* er begynt. Når vokalharmonien er såpass bra gjennomført som den er, ligger det nær å tru at skriveren har kunnet følge sitt eget mål på dette punkt, at det altså er hans dialekt vi først og fremst har å gjøre med.

Dermed oppstår det spørsmål om det språkhistorisk sett er mulig å anta at en østlandsk skriver ved slutten av 1200-tallet har hatt vokalharmonien levende i sitt språk. Vokalreduksjonen etter lang stavelse satte inn i østn. i det 13.hundreår, og en skulle tru at den måtte oppløse det vokalharmoniske skiftet i endelsesvokalene.

I avsnittet om vokalreduksjon er framholdt at dette hskr. ikke har et eneste eksempel på reduksjon av *a* i vanlig forstand. Det kan være vanskelig å avgjøre om *a*-målet her har grunnlag i levende mål eller om det bare bygger på skriftradisjon, men selv om *a* har vært redusert i skriverens mål, betyr det ikke nødvendigvis at *i* og *u* har vært det. Trygve Knudsen sier om dette (MM 1936, s. 198): »Når runeinnskriften fra Aurskog (1200) har *a*-svekkelse, men den omtrent samtidige innskrift fra Frogner kirke (Sørum) ennå vokalharmonisk (*gerþe—sihni*), gir det sikkert et riktig inntrykk av forholdet mellom de to foretelser over store deler eller størstedelen av østnorsk område. Man må i det hele gå ut fra at mange strøk av landet har hatt et levende vokalharmonisk skifte *i* : *e*, *u* : *o* i det 13. og også i det 14.årh., om de ikke som Stodmålet har holdt på det til denne dag.» Det skulle således ikke være noe i veien for å tenke

seg at vokalharmonien hos denne skriver har hatt grunnlag i hans talemål.

Nå har hskr. noen former som tydelig viser at *e* i endelsen kunne få et uklart klangpreg, og tiljamnes til den foregående vokal: *æwæ*, *gaumgæwæ*, *fornæmæ*, *bætæ* (se s. 60), men i alle disse tilfelle skulle man etter vokalharmonien ha *e*, og hvilken uttale *e* hadde, betydde jo mindre så lenge *e* og *i* holdtes atskilt. Og det fins et forhold som viser at *i* enda holdt på sin kvalitet: Den såkalte »regressive vokalharmonie» (værk—verki) som er omtalt s. 49 ff.

Det besynderlige fenomen at *i* og *u* ofte brukes i helt ubetonte stavelser istf. *e* og *o*, er vanskelig å forklare. Ellers pleier mindre trykk å fremme *e* og *o* fordi disse har en mindre pregnant artikulasjon. Muligens henger det slik sammen at vokalenes uttale i 3. og 4. stavelse ble så lite distinkt at språkfølelsen ikke ga noen sikker veiledning, og så har skriveren satt inn *i* og *u* fordi dette var de vokaler han oftest brukte ellers. Det har ikke vært noen *stø* og fast uttale med *i* og *u* her; for i blant finner en *e—o* istf. *i—u*, noe som så godt som aldri forekommer i 2.stavelse.

Hvis man går ut fra at de vokalharmoniske forhold i dette håndskriftet avspeiler én dialekt, som altså har hatt vokalharmonie, men tendert mot utjamning til *i—u*, så melder det spørsmål seg om dette forhold er tenkbart i noen østlandsk dialekt.

Nutidens østl. bygdemål gir meget svakt grunnlag for bedømmelse av de vokalharmoniske forhold i eldre tider; vokalreduksjon og andre lydutviklinger har utslettet den gamle veksling. Det er bare i kortstavellesord en kan vente å finne spor etter vokalskiftet i endelsene, og her viser det seg at det fonetiske skiftet ofte er blitt et geografisk; det har foregått en utjamning slik at noen strøk har mest *i* og *y*, andre mest *e* og *o*, mens noen få steder ennå kan oppvise rester av en vokalharmonisk fordeling.

De eneste ord som kan gi noen som helst opplysning om vokalharmoniske forhold er: når det gjelder *i—e*, perf. part. av sterke verb, og når det gjelder *u—o*, de kortstavede svake hunkjønnord. På dette grunnlag blir det jo ikke mulig å trekke noen sikre slutninger om vokalharmoniske forhold i gno. tid; men jeg mener det kan ha sin interesse å undersøke om det noen steder på Østlandet fins en slik utjamning til *i* og *u* i endelsene som dette hskr. bærer vitnesbyrd

om. Etter som hskr. har en tilknytning til Oplanda, fester jeg meg især ved Oplandsmålene.

Hva perf. part. av sterke verb angår, så har D. A. Seip gitt en oversikt over fordelinga av *i* og *e* i norske bygdemål. (NTS IX s. 301 ff.) — Denne oversikt viser at *i* er best gjennomført i sørøstl., men Oplandsmål har også i stor utstrekning *i*. På kartet s. 303 har bygene øst for Mjøsa *i*, men vest for Mjøsa vokalharmonisk skifte av *i* og *e*.

Ross sier om Oplandsmålene (NB 1907, s. 68): »Supin endar do oftast på *i*» og har eks. som *faenni*, *baeri*, *gnægi*, *grævi*, *bræti* — *biti*, *drivi*.

S. Kolsrud sier (Falk-festskr. s. 434): »Utyver Uplandsbygdene og vidare på Austlandet er det no *i*». Etter hans framstilling ser det ut til at *i* har en fastere stilling i lukket stavelse enn i åpen. F. eks. har Valdres part. mask. *-in*, men nøytr. *-e*. »Endevokalen *i* har daa halde uppe stommvokalen *i* i ord som pres. *li`vir* (Toten, Land o. fl.) eller *y* i *nykil*, og i sume høve har me full utjamning, soleis i pct. til vb. *slaa*, *staa*, *troda*, *klaa*, og *flaa*, *taka*, *draga*, *gjeta*, *liggja* o. fl.»

Alt i alt synes *i* å ha hatt en ganske sterk stilling i endelsene i indre Østlandsmål; interessant er formen *li`vir* hvor *i* enda er bevart i endelsen *-ir*.

Når det gjelder *u* og *o* i jamvektsord, er forholdene i Østlandsmålene nokså vekslende. Kolsrud sier (Falk-festskr. s. 433): »Endingsvokalane *u* og *o* i jamvektsord plar i Upplandsmaal som i Gubrandsdalen skifta slik at *u* gjerne staar etter stommstavningar med opphavleg *i*, *y*, *u*, *o*, (*a*), men *o* naar stommvokalen har vore *e* og *o*. Men her er det mykje umskipping. I Valdres er det mest *o*, i Solør *u*. I millom desse utkantane er det jamn overgang.»

Ross (NB 1907, s. 58) sier at »*o—u*, *ø—u* te *o* : *o* iser i vest, te *u* : *u* iser i Oust, o te *ù* : *ù* o andre ö-fengne ljoðar i Oust o Noroust.» Eksempler: *kuku*, *bluku* Hedm., Østerd., *kuku*, *kæku*, *kaku*; *snuru*, *gutu*, *stugu*; *tjoru* > *žyru* osv.

Det lille som kan anføres fra nutidens dialekter i denne forbindelse, taler altså ikke imot at boka, og målet i den, kan være østlandsk og oplandsk. Man merker til og med at overensstemmelsene snarere peker mot østsida enn vestsida av Mjøsa.

Kap. VI. Forskjellige vokalforhold i sterkt betont stavelse.

a. *Behandlingen av e- og æ-lydene.*

Skrivemåten av *e-* og *æ-*lydene er ikke så fast som for de fleste andre lyd, men jamført med mange andre skrifter på gno. må håndskriftet sis å bruke de to tegn etter ganske vel gjennomførte regler. Jeg har gått i gjennom materialet ut fra etymologisk synspunkt; det opprinnelige skillet mellom *e* (oppr. *e*) og *æ* (i-omlydt *a*) synes enda å være det viktigste prinsipp for fordelinga av *e* og *æ*, sjøl om lydutviklinga har forstyrret det gamle forhold på en del punkter.

Det har vært nødvendig å bruke særskilte tegn for oppr. *e* og omlydsvokalen, og jeg opererer derfor i dette avsnitt med tegnene *e*, *é* (kort og lang oppr. *e*) og *æ*, *æ* (omlydsvokalen av *a*, *á*).

Det har sjølsagt vært umulig å ta med alle eksempler som fins på reglene, men alle unntak har jeg forsøkt å føre opp. — En del trykklette småord er holdt utafør den almene undersøkelsen, og nevnes til slutt, da deres skrivemåte ikke synes å ha noe samband med deres etymologi.

1) Vokalen *æ* skrives *æ* unntatt foran nasaler og nasalforbindelser, samt når det følger en *i* (konsonantisk eller vokalisk) i neste stavelse.

Eksempler:

bæzt 1r:11, *bætr* 1v:6, *ærfða* 1v:18, *ættla* 2r:23, *lægg* 2v:18, *sæzt* 4r:10, *mærkr* 5r:9, *hælldr* 5v:8, *tækr* 6r:19, *fællzt* 7r:24, *staðfæst* 8r:21, *fær(r)* (av *fara*) 9v:25, *præll* 9v:22, *skæptr* 13r:8, *sælr* 14r:19, *hær* (subst.) 16r:12, *drægr* 21r:14, *brægd* 21v:12, *atfærðum* 25v:18, *væð* (n.) 37v:14, *fæðrum* 38v:22, *næt* 65v:19, *vær* (subst.) 73v:15, *flæt* 84v:21, *æpla* 86v:6, *vægg* 102r:13, *kær* (R-omlyd) 102v:11.

Unntak: *gerðuzt* 2r:17, *spektar* 5r:12, *herorfar* 9v:13, *skeptar* 13v:18, *ferðum* 14v:10, *flet* 20v:6, *legg* 21v:16, *hagfellu* 57v:5, *gerðu* 87v:9, *legðe* 88v:6, *elat* 92v:1, *ueð* 109v:16.

2) Vokalen *æ* skrives *e* foran nasaler og nasalforbindelser.

Eksempler:

Foran *n*: *sendir* 1r:3, *kennim* 1r:21, *leng* 3v:10, *gengr* 4r:3, *stendr* 4r:9, 86v:16, *brennr* 10v:8, *rennr* 11r:20, *streng* 13r:6, *dreng* 13v:4, *spengr* (pl.) 13v:21, *hendr* 18v:3, *fenge* 21v:9, *brendo* 46v:8, 9, *grend* 59v:22, *henkr* (pl.) 63v:13, *brenne* 102r:28.

Foran kons.+*n*: *efni* 2r:23, *gegnir* 12v:15, *tekning* 22r:23, *malefni* 55r:3, *hefndir* 23v:16, *nefna* alltid med *e*, f. eks. *nefndir* 2v:11, 3v:18, *nefnt* 2v:13, *nefna* 2v:24; *stefna* derimot vakler: *stef(n)di* 46v:2, *stefnu* 55r:1,3; men *stæfnt* 4r:13. Når *nefna* har fastere skrivemåte med *e*, beror det vel på at ordet har *n* foran vokalen også. Samme årsak har kanskje *e* i *nese* (dat.) 96v:8.

Foran *m*: *siðse(m)dum* 1v:5, *skemdum* 5r:7, *lemstrar* 5r:2, *skynsemd* 21r:9, *hofsemi* 23r:22, *fremstr* 69r:2, *skemrom* 72r:21, *skemre* 72r:21, *skemer* 93v:25.

Unntak: *sæmer* (3. pres. av *semja*) 55r:10.

3) Vokalen *æ* skrives *e* når det i neste stavelse følger en *i* (kons. eller vok.)

Regelen er sikrest ved konsonantisk *i*.

Eksempler:

leggia 1r:13, *sueria* 2v:14, *tueggia* 5r:11, 15; *heria* 16r:10, *heriat* 16v:1, *lemia* 16v:20, *eggju* (dat.) 39v:1, *hevia* 63r:20, *netia* (gen. pl.) 65v:19, *selia* 85r:20, *fartekiu* 92r:1, *beggia* 97v:23, *hevia* 98v:9.

Unntak: *sælia* 43r:14, 77r:2; *sætia* 58v:17, 67r:15; *cætia* 60r:2, 7; *væniu* 69r:12, *sækiazt* 70v:19, *bælgium* 77v:9, 103r:27, *væriande* 108r:10.

Med vokalisisk *i*: *frelsi* 1v:17, *erfuir* (3.pres) 1v:21, *efni* 2r:21, *ferði* 2r:15, *hefðim* 2r:23, *sekizt* 4r:4, *gerðir* 9r:1, *fellir* 9v:24, *uelldi* 9v:6, *uerði* (dat.) 10r:20, *megin* 10r:4, *leggi* 14v:21, 20r:23, *lestizt* 15v:5, *veri* (av *verja*) 18v:3, *skerði* 21r:3, *erfingi* 37r:14, *sueri* 55r:18, *merki* 57v:6, *elltir* 61r:19, *Elgír* 70v:12, *ellri* 79r:16, *seli* (av *selja*) 80v:6, *setizt* 92v:27, *krefji* 105v:27. *gerði* 10 gg., eks. 11r:7 (*gærði* 4 gg., eks. 57v:11), *tekin* 19r:11, *tekit* 15 gg., eks. 13v:7 (*tækít* 1 gang, 49r:6), *hefði* 3 gg., eks. 95r:21 (*hæfði* 1 gang 74v:16).

Når *æ* står foran *r* eller *l*, er det tendens til å bevare den åpne

uttalen selv om det følger *i* i neste stavelse; i denne stilling åpnes også oppr. *e* til *æ*. Det blir altså her to tendenser som krysser hverandre, og følgen er en temmelig sterk vakling. Blant eksemplene ovafor er nevnt en del tilfelle der *e* har seiret, men *æ* er vanligere:

hucergi 1r:19, *bælkkinum* 1v:12, *hælmíng* 5r:23, *færði* 6r:21, *vællði* 8r:10, 70v:2; *fællir* 9v:13, *kærlingum* 38r:2, *sælir* 38v:2, *gærðing* 37r:15, *suceri* 48v:20, *mærkis* 53r:10, *gærði* (subst.) 57r:10, *mærki* 58r:10, *ælgði* 70v:15, *sællði* 77v:13, *ællri* 80r:6, *sæli* (konj.) 80v:7, *bællti* 86v:12, *ufælldri* 88r:5, *fællði* 88r:5.

Unntak fra regelen *e* foran *i*: *drægit* 55v:23, *sætti* 58v:9,10,14; *sæti* (konj.) 58v:19, 60r:15, *hæpting* 60r:10, *tæktir* 74r:14, *æptir* 88v:13, *blæktir* (part. av *blekkja*) 88v:21, *fæsti* 98v:8.

Ved siden av skrivemåten *e* når det følger *i* i neste stavelse, står tallrike eksempler med diftong, *ei* eller *æi* (*hæfir*, *seigir* osv.) Disse er behandlet s. 55 ff.

4) På grunn av regelen under 3) får man i flere ord et skifte mellom *e* i de former der det følger *i* i neste stavelse, og *æ* i de former som ikke har noen *i*.

Eksempler:

huær(r) 3r:23, 5v:4; *huærn* 3r:2, 63r:20; *huært* 4v:1, 6r:10, 63r:15, *huærsvu* 5v:4, — *huerium* 3r:5, 7r:5, 69r:7, *hueriu* 2v:14, 3r:1; *huerir* 60r:7, *hueria* 61r:22, 67v:9. (Uregelmessig: *huert* 60r:7 — *huærri* 107r:13.)

vær (1. pres. av *verja*) 44v:22, 45v:11 — *ueria* 18v:22. *bærr* (1. pres. av *berja*) 24v:11 — *beriazt* 39v:3. *kræver* (3. pres) 49v:10 — *krefuia* 51v:13. *næt* (n.) 65v:19, 66r:23 — *netia* (gen. plur.) 65v:20, 66r:9, *netium* (dat. plur.) 65v:15. *sætt* (part.) 1v:5, 9r:14 — *setia* 9r:22. *sælr* (3. pres.) 14r:19 — *selia* 10r:5, *selli* 106r:9. *tælr* (3. pres.) 23r:9 — *telia* 99v:11. *lægg* (1. pres.) 27r:21, *lægdzt* 28r:22 — *leggia* 3r:5,7,9. *væð* (n.) 2r:24 o. fl. st. — *veði* (dat.) 20v:3.

5) Opprinnelig *e* skrives *e*, især regelmessig foran enkelt konsonant.

Eksempler:

mege 2v:16, 5v:8, *ueg* 4r:13, *bere* 4v:3, *uera* 6r:10, *stela* 6r:17, *uega* 9v:17, *her* (adv.) 11v:3, *sker* (pres.) 15r:19, *dreper* 16v:25, *leset* 24r:18, *neua* 26r:17, *eta* 86v:17, *sleða* (*e*<*i*) 57r:10, *stege* (*e*<*i*) 102v:11.

I verbet *gera* skrives også i regelen *e* når vokalen står foran enkelt konsonant: *gera* 3v:23, *gerir* 11v:3, *gere* 11v:2, *gerist* 11v:5.

Unntak: *mæte* 55v:23 (pres. konj. av *meta*) *mæge* 111r:12 (av *mega*), *vævarar* 113v:8, *gærir* 3 gg., eks. 69v:4.

Foran flere konsonanter står det også *e* i de fleste tilfelle: *þessum* 2v:17, *þetta* 2v:23, *þenna* 3v:25, *þessor* 5r:1, *þesso* 7v:3, *uestan* 6r:12, *hueruir* 14v:11, *etr* (3. pres.) 19v:22, *uerk* 21r:9, *setre* (dat.) 28v:9, 71v:9; *hellit* (av *halda*) 21r:16, *reknir* 28v:9, *þuerra* 38r:9, *rexstri* 62v:12, *huerfum* 66r:10, *preste* 69v:2, *bergh* 79v:12,13; *uetr* (*e*<*i*) 6r:15.

Unntak: *kuæðr* (3. pres.) 111v:12.

6) Foran *l* og *r* merkes tendens til å åpne *e* til *æ*, især foran *l*, *r*+konsonant.

Eksempler:

uærða 1v:18, 4v:18; *uærðr* (3. pres.) 4r:14,22; 46r:8; *uærðleikum* 8r:17, *gællðr* (av *gjalda*) 13v:14, 46v:14; *hucæruer* 18v:2, *uærk* 21r:9,20; *hucærví* 38v:11, *hucærvá* 41v:17, *uærpa* 66v:6, *uærð* (subst.) 61v:1, *vært* (adj. n.) 86v:12, *kvællð* 100r:6, *værknað* 101r:26, *þærgzt* 102v:17.

Da *e* her har falt sammen med *æ*, får man samme vakling som ved *æ* når det følger *i* i neste stavelse:

aværki 53v:1,3 — *auerki* 53r:21

brigðuærpi 65v:23 — *brigðoverpi* 65v:22.

7) *æ* oppstått av diftongen *æi* følger samme regler som vanlig *æ*.

Eksempler:

hælgá 2v:4, *hælgan* 8r:18, *hælgast* 8r:24, *ællð* 56v:6,9.

Foran *n*: *engum* 2r:8, *engan* 3r:22, 26v:11, *engu* 19r:16; eneste unntak er *ængi* 101v:2.

Foran *i* i neste stavelse: *ekki* 22r:6, vanlig med *e*, *ækki* bare 76v:16; *heðni* 18v:11, *elldi* 75v:15, 102r:3 (*ællði* 56v:3,8).

8) *é* (gammel lang *e*) skrives alltid *e*.

Eksempler:

rettar 2r:11,13; *logrettu* 3v:24, *rettr* 5r:7, *retta* 7r:23, *uebond* 3v:13, *senum* 10v:10 (av *sjá*), *ler* 14v:9 (av *ljá*), *settar* (*eiði*) 19v:20, 21r:18; *set* (av *sjá*) 26v:3, 78r:16, *vela kauppp* 37r:21, *uel* (f.) 64v:11, *setungr* 83v:13, *le* 96v:11, *fe* 86r:3, *kne* 97r:2.

9) *é* (i-omlyd av *á*) skrives *æ* unntatt i forbindelse med nasaler (særlig *n*).

Eksempler:

mæte (av *mega*) 1r:16, *færrum* 1r:17, *hætte* (dat. av *hátt*) 1r:23, 5v:16, *þær* 2r:15 (R-omlyd), *bæðe* 3v:5, *slæzt* 4r:10, *smæst* 4v:16, *kære* 4r:20, *bræða* 9r:20, *gæta* 20r:24, *klæde* 12v:9, *ræðr* (av *raða*) 17v:13, 18r:13, *sætt* (subst.) 18r:3, *dræpr* (adj.) 18v:6, 22r:1, *fordæðo* 18v:10, *særðr* 20r:17, *rætzlo* 24r:10, *slær* 25r:5, *fær* (av *fá*) 25v:3, *ætte* (konj.) 28r:1, 37v:14, *læt(r)* 38v:5, *mær* 47r:3, *sætr* (*buð*) 56v:17, *vangæðzlo* 61v:9, *mæla* 67r:8, *lægi* 5v:13, *uægja* 96v:6, *mæli* 83v:11, *blæs* (3. pr.) 104v:9, *uære* (impf. konj.) 13 gg., eks. 11r:5.

Unntak: *lege* 95v:13, *legi* 97r:23, *uegja* 96v:14, *het(r)* (= *hætt*, adj.) 98r:19, *get(r)* (av *gæta*) 79v:16, *melt* 22r:24, *mela* 27r:16, *mellt* 27v:2 (*æ* forkommer 33 gg. i ordet); *uere* 7 gg., eks. 13r:23, *melikerold* 83r:17.

10) *é* skrives *e* i nasale omgivelser.

Eksempler:

ner (konj.) 2v:1, *ner* (adv.) 7r:7, *nesta* 2v:14, 5r:22, *nerre* (komp.) 72r:8, *netr* (plur.) 9v:16, 20r:1 o. fl. st., *uenastr* 2v:15, 20, *frenðr* 18r:2, 19v:11; *frenðkonor* 18v:17, *frenðzsemi* 20r:14, *rena* 18v:9, 110v:10, *rener* 62v:7, 8; *rentr* 62v:9. Hit hører vel også *kleðnað* 98r:4, hvor *ð* antakelig var falt bort i uttalen.

11) *é* oppstått av diftong følger samme regel som vanlig *é*.

Eksempler:

æ (adv.) 24r:27, *æt* 36v:18, 20, *æve* 36v:24, *hæll* 40v:12, *frækorns* 50v:19, *ævæ* 90r:15, *ræ* 94v:18, *sævar* 93v:19, 94v:2; *sæ* 96v:23.

Unntak: *frekorn* 50v:20, *seuar* 93v:22.

12) For seg sjøl står trykklette småord, konjunksjoner og adverb, som uten hensyn til etymologi skrives med *e*.

Eksempler:

sem 2r:3, 11, 15, 18; *er* 2r:18, 86r:9 osv., *nema* 4r:16, *meðan* 4r:9, *eða* 2v:14, *meðal* 9v:14, *ef* 86r:6.

De eneste unntak er: *æða* 59r:19, *ær* (rel. part.) 96r:12.

13) *Sammenfatning.*

Foran nasaler og forbindelser med nasal konsonant skrives det altså i regelen *e* både for *æ* og *é*. Dette er alminnelig i gno. (jfr. Noreen Gr. I § 117 og 118). Årsaken til denne lydovergang er ikke helt klar; det ser ut til at overgangen *æ* > *e* og overgangen *é* > *é* må forklares hver for seg.

Når det gjelder *æ* > *e*, har man vanligvis antatt at det er palatal uttale av den følgende konsonant som er grunnen. Det er lett å finne eksempler i nutidens bygdemål på at palatal *n* har hevet *æ* til *e*, *i* eller holdt gml. *e* oppe hvor den i andre stillinger er senket til *æ*. Ross anfører f. eks. fra Oplandsmål (NB 1907, s. 60): *kenna* > *kiñnə genta* > *jintə*; dette mål har ellers i alminnelighet *e* > *æ*.

Spørsmålet blir hvor stort område den palatale uttale av konsonanter har hatt i gno. tid. Seip nevner (Spr. h. s. 302) flere forhold som taler for »at palatale *l*- og *n*-forbindelser før har vært mer utbredt enn de er i nno. dialekter; i dem fins slike palatale lyd vesentlig ikke sør for Hamar bispedømme i øst eller sør for Sogn i vest.»

Det er flere ting som tyder på at det mål som avspeiles i NkS 1640 i stor utstrekning har hatt palatal uttale av konsonanter. (Se s. 72 f.). Det forklarer skrivemåten *e* for *æ* foran *nn*, *nd*, *nt* osv.; vanskeligere er spørsmålet når det gjelder *æ* > *e* foran kons.+*n* eller foran *m*. Kanskje er forklaringa her den samme som for *é* > *é*, nemlig differensiasjon (jfr. nedafor).

Overgangen *é* > *é* som er meget utbredt både i gno. og i nyno. dialekter foran og etter *n*, kan ikke ha noe med palatalitet hos kons. å gjøre, da den opptrer like mye etter som foran *n*. P. N. Grøtvedt har framsatt en forklaring som synes meget rimelig (Lovhskr. s. 90). Han mener overgangen er et differensiasjonsfenomen. Nasalen virket senkende på vokalen, og *æ* sto derfor i fare for å gå over til *a*. »Det er tenkelig at *æ* (*é*) blev differensiert til *e* (*é*) til vern mot en slik overgang.»

Det fins imidlertid i dette hskr. noen eks. på *é* > *é* også utenom nasalforbindingene: *het(r)*, *get(r)*, *lege*, *uere*.

I østnorsk er det en tendens til å la *é* gå over til *é* i det hele tatt, fra Oplandsmål har Ross eks. som *gæta* > *jætə*, *gæfr* > *jæv*, *klæði* > *klé'ə* (NB 1907 s. 61). Fra Foldamål: »Oftast *æ* > *ē*: *klé'ə* o *kl'æ'ə*, *læsa* > *lesə*, *væta* > *vetə* (NB 1908 s. 7).

De korte vokaler *e* og *æ* har tydeligvis i vesentlig grad fått sin kvalitet bestemt av de omkringstående lyd, også bortsett fra forholdet ved nasaler.

e har holdt seg best; det er bare foran *r* og *l* (+kons.) den har gått over til *æ*. *e*>*æ* ved disse kons. er et velkjent fenomen i østn. den dag i dag; mange ganger har sikkert konsonantforbindelsene hatt supradental eller kakuminal uttale, som f. eks. *rð* (*l*?) i *værðr*, *rt* i *vært*, *l* i *hælpr*, *uæl* (adv). I andre tilfelle er det stillingen mellom *v* og *l*, *r* som har bevirket senkningen: *kuælld*, *uærk*.

Langt hyppigere er *æ* blitt *e*, nemlig i de fleste tilfelle hvor det følger en *i* (kons. eller vok.) i neste stavelse. Den samme regel har S. Kolsrud påpekt for Cod. Holm. 34qv. (ANF XXXIII s. 283 ff.)

I følge Ross lever en slik veksel mellom *æ* og *e* enda i mange norske bygdemål. F. eks. i »Fyrdemål» (NB 1909 s. 4); her sier Ross at gno. *e*>*e*, »vil lett verte *æ*». Men »ein fylgjande *j* styd *e* so de held seg i *e*: *vefr*>*væv*, pl. *vevja*; *hæs*, pl. *hēsja*; *du bæ* or *berja*; *du vær* or *verja*.»

Om Vossemålet sier han (NB1909 s. 120) at gno. *e* er *ē*. »Stundom er gno. *e*>*e* ell *ē*, helst der som ein *i*-fengen granneljod jamner *e*-en innte seg, mest høver dette paa Voss (men det geld i noken mun dei fleste maali baade her o annstad i landet).» Han nevner eks. *eptir*>*ettē*, og *ittē* og *sleði*>*slē*'*e*. Disse er interessante fordi de viser at også vokalen *i* kunne virke på vokalen i foregående stavelse, ikke bare konsonantisk *i*.

Ross sier videre om Rygemål (NB 1909 s. 97): »Gno. *e* vert sjeldan *ɪ*, vel oftast ved fyrejamning med *ɪ* ell *j* (*g*); *eptir*>*itte* o *ette*, Shl., *hellir*>*hidler* Ryf., Shl., *hegri*>*higrə* Shl.»

Også i Vestegdemål finner Ross spor av samme regel (NB 1909 s.67). I Hægebostad:

venr>*væ'nə*, *venja*>*venja*.

temr>*tæm'ə*, men *tēmja* (eller *tæmja*).

S. Kolsrud sier om vekslinga: *æ*—*e* (førn. sted s. 292): »Dette nye maa ha samanheng med regelen i 34qv og ha vakse fram av det gamle tilstandet. Men det er trongt avgrensa og kan ikkje heilt forklaara det eldre.

For det gamle skiftet er eit slag umvend vokalharmoni, og har ikkje direkte noko anna med det nyare, enn at det er palataliteten

som i visse høve har halde det uppe (*vekkjæ, verjæ*); men det var ikkje den som var orsak i det gamle maalet.»

Det er vel riktig nok at denne vokalvekslinga har liten utbredelse i moderne norske dialekter, men det forhindrer ikke den antagelsen at fenomenet har vært ganske utbredt i landet tidligere. Forholdene i dette hskr. tyder på at det en gang har hersket også i østnorsk.

Det ligger nær å tru at det var palataliteten ved *i* og *j* som gjorde at de kunne heve $\text{æ} > e$ i foregående stavelse. Når palataliteten har kunnet holde skiftet oppe helt til våre dager, er det vel rimelig å tru at det var den som hadde skapt hele fenomenet. Det mener tydeligvis også Ross når han taler om »fyrjemning ved *i* ell *j*.»

Det ser ut til at den vokal som skrives *e* foran nasaler har hatt en annen kvalitet enn den *e* som er oppstått foran *i*, *j* i neste stavelse. Den første går nemlig sammen med oppr. *e* når det gjelder vokalharmonien, og krever *e—o* i endelsene, mens den andre går sammen med æ , og følges av endevokalene *i* og *u*. Rimeligvis har den nye *e* i første tilfelle hatt en mer lukket uttale enn i annet; i ord som *sueri*, *krefi*, *sueria*, *krefia* har vokalen antakelig vært *e*.

b. Labialisering.

Runding av vokaler i labiale omgivelser som er så vanlig i mange gno. tekster, er det lite å merke til i NkS 1640; det fins bare noen få eks. med runding.

$e > \text{æ}$: *hæru* 52r:21, 52v:6. Ordets etymologi er noe dunkel (jfr. Hellquist Etym. Ordb.) så det er vanskelig å si noe om vokalforholdet med bestemthet. Vokalen æ synes å forekomme ofte i ordet i østn. hskr. (Jfr. Grøtvedt Lhskr. s. 93). *æða* (konj.) 111r:11. Vokalforandringen skyldes at trykksvakhet har gjort artikulasjonen uklar. *hæfst* (upp prætta med pæim) 93r:9 (av *hefja*). Det er vanskelig å se noen grunn til rundinga her; æ er kanskje en feilskrivning for æ .

$i > y$: *hærbyrgi* 19r:14, 69v:6, 89v:22, 103r:1. *hærbyrgia* (inf.) 69r:7.

c. Delabialisering.

hibila 56r:23, *hibilum* 69v:3 < *hýbýli*. Første ledd i ordet er *hjú-* < **hiwa-*, got. *heiwa-*. Det synes å ha eksistert en gammel sideform *hibýli* (Noreen Gr. I § 66,6). *hibili* er oppstått av *hibýli* ved at annet

ledd i sammensetningen har hatt svakere trykk; derved er vokalen blitt forkortet og har kunnet delabialiseres.

kemzt 76r:7 forekommer bare én gang, det vanlige er *kœmr*, *kœmst* osv. De urundede former i pres. av verber som *koma*, *sofa* er ikke sjeldne i gno. — Noreen behandler slike former (Gr. I § 114), men kan ikke gi annen forklaring enn at »in einzelnen Fällen kann möglicherweise *e* der ältere, nicht durch *u*- oder *w*-umlaut veränderte, laut sein.»

Men dette er knapt noen rimelig forklaring; om *kemr* hadde vært en gammel form, skulle den ha vist seg oftere i de eldste tekster.

Hægstad ser saken annerledes (Gtr. s. 69): »Grunnen til dei ureglerette formene her kann vera ein mothug i sume bygder mot labialisering til *æ* når ein labial konsonant stend i nærleiken (dissimilation)». Det er sannsynlig at Hægstad har rett; det fins eksempler også andre steder på at labiale omgivelser kan bevirke delabialisering av *æ*, som f. eks. *gemme*, *glemme* i dansk (jfr. Gda. Gr. I § 141).

imist 113r:17. Det er ikke klart hvordan vaklinga mellom *i* og *y* i dette ord skal forklares. Noreen (Gr. I § 114) antar en dialektisk overgang *y* > *i* etter at *y* var forkortet i en form som *ymsir*. Falk & Torp (Etym. Wb.) mener derimot at grunnformen har vært *imiss* og at *y* er oppstått ved kombinert *u*-omlyd i en form som *ymsum*.

d. Forskyvning i vokalsystemet.

Det er alminnelig antatt at det i det 13. hundreår foregikk en forskyvning i det norske vokalsystemet (jfr. Seip Spr.h. s. 163 f. og A. B. Larsen Sognemålene s. 10). Utgangspunktet var rundinga av *á* til *å*, men bevegelsen bredte seg til de andre vokalene fordi språket forsøkte å bevare den innbyrdes avstand mellom dem. Da *á* nærmet seg *o*, ble denne forskjøvet mot *u*; i sin tur fikk så *u* sin artikulasjon forlagt lenger fram, ble »norsk *u*» istf. »uropeisk *u*». Men derved nærmet *u* seg til *y*; i visse strøk av landet har derfor *y* til slutt blitt delabialisert til *i*.

I dette håndskrift fins flere merkelige eks. på forveksling av *u* og *y*, noe som neppe kan skyldes annet enn at de to lyd var kommet hverandre så nær at skriveren var ustø når det gjaldt å skjelne mellom dem.

Eksempler:

misþurmt 23v:3 (= *misþyrmt*), *skunsamra* 57r:1 (= *skynsamra*),
skutr 112v:9 (= *skýtr*).

Istf. *u* er skrevet *y* i *varkynnit* 2r:20, men her har kanskje palatal uttale av *nn* bevirket overgang *u* > *y*. (jfr. Spr.h. s. 257 f.) Ordet synes også ellers å forekomme med *y* i gno. (flere eksempler i Fritzners Ordb.) — Muligens kan *drykna* 37r:7, *dryknar* 79v:16, *dryknir* 99r:18 også høre hit, men disse formene forklares vel rimeligere på annen måte. (Se s. 17).

Overgang *y* > *i* er det få eksempler på, og de som fins, er av spesiell art. *u* synes altså å være skjøvet mot *y*, mens *y* er uberørt av vokalendringene. — Fra sørøstn. nevner P. N. Grøtvedt lignende eksempler på forveksling av *u* og *y*. (Lovhskr. s. 95).

e. Diftongforenkling.

Foruten en rekke tilfelle hvor diftongforenklinga trer klart fram i skriften, har hskr. en del eksempler på at man først har skrevet enkelt vokal, men senere har rettet det ved å føye til en bokstav over ordet. Disse rettede eksempler er her regnet med blandt diftongforenklingene, men rettelsene er tilføyd. Man kan i de fleste tilfelle gå ut fra at det ikke foreligger vanlige skrivefeil: det er forholdene i skriverens mål som har forårsaket »feilene». Det er ytterst sjelden ellers at skriveren behøver å rette noe, og feilene inntreffer alltid der hvor vi kan finne diftongforenkling i andre gno. tekster og i moderne østl. bygdemål. I ett tilfelle er det helt klart at »skrivefeilen» er en talespråksform: *lo^ust* 87r:1 (nøytr. av *lauss*). Diftongen *au* skrives alltid *au*, om *u* bare var uteglemt her, skulle det ha vært skrevet *a* ikke *o*.

1. Diftongforenkling foran konsonantlengde.

Eksemplene:

þerra III vikna 6r:6 (gen. plur.) *reⁱðskiota* 16r:5 (til *reⁱðskiota skiptis*) (rettet). *heðni* 18v:11 (*heiðni*, f.) *heptugri* 25r:2, 83r:4. *ætlæddu* 36v:22. *hēftt* = *he(m)ft(ir)* 45v:3. *hæⁱfmia* 81r:10 (rettet). *lo^ust* 87r:1 (rettet). *hemtir* 90r:2.

Slik forenkling foran dobbeltkonsonant eller konsonantforbindelse er vel belagt i østl. tekster fra gno. tid, og gjenfinnes i moderne dialekter.

2. Diftongforenkling foran r.

Eksemplene:

meru 19v:8, *meri* 111v:23. *fleri* 52r:17, 68v:18, 92r:4, 110v:19, 111r:9.

I stillingen foran *r* forenkles ofte diftongene *æi* og *æy* (jfr. Spr.h. s. 162 og 253). I dette hskr. er det imidlertid bare de to komparativer *meiri* og *fleiri* som har slik forenkling; antakelig er det så at analogi fra superlativ, *mest*, *flest*, har vært sterkt medvirkende til forenklinga. Superlativene hadde regelrett forenkling foran 2 konsonanter, og den hadde funnet sted i meget gammel tid.

3. Diftongforenkling foran g.

Eksemplene:

le'gu 9r:25 (rettet), *garða legum* 11v:15. *legu* 92r:6, 92r:10, 95r:18, 101v:21. *ægnar* 63v:13 (= *eignar*).

Seip antar (Spr. h. s. 252, 255) at lydforbindelsen *eg(h)* noen steder, især på Sørøstlandet, har vært diftongisert til *ei* og at tilsynelatende diftongforenkling i ord som *eg(h)en* er å oppfatte som skrivemåte for diftongen. Det kan ikke være tvil om at skriveren av NkS 1640 har hatt diftongisering av *eg* i f. eks. *segia*, men denne diftong betegner han *eig*. Pres. av *segia* er f. eks. skrevet *seigir* 40 gg. *segir* bare 1 gang. Det er derfor mest trulig at *ei* > *e* foran *g* er å oppfatte som en virkelig monoftongering.

4. Diftongforenkling foran ð.

Eksemplene:

biarnar ueði 69v:10 (= *veiði*). *ueða* (3. pres. plur.) 69v:13 (= *veiða*). *af væði stigum* 70v:1 (= *veiði*).

Denne forenklingen er det parallell til i andre østl. håndskrifter. P. N. Grøtvedt nevner (Lovhskr. s. 99) fra Torgeir Håkonsons skrifter formene *græða*, *væða* og *ræða* med *æ* for *æi* foran *ð*. Grøtvedt mener (s. 100) at de er overtatt fra impf. og perf. part. hvor forenkling skulle inntre foran konsonantlengde. Men det er merkelig at slike

analogiske former opptrer så ofte nettopp når det gjelder forenkling foran *ð*. Når også subst. *veiðr* har monoftongering er det nesten nødvendig å søke en annen forklaring. Muligens ligger årsaken i artikulasjonen av *ð*. Det forekommer en del eks. på ny diftong (*æi* < *æ*) foran *ð*, deriblant også *væiði*, dat. av *væð*, n. Dette kan tyde på at *ð* har hatt en slik uttale at det har vært vanskelig å avgjøre om det fantes noen *i* foran den eller ikke.

5. Diftongforenkling i trykklett stilling.

Eksempelene: (forekommer især i 2. smstn. ledd)

skipreðu 11v:16, *skipreðna* 113r:10. *markstaena* 42v:5 *boðræzlu* 68r:23 (av *boðreizla*, f.) *gripdælldum* 74r:7, 105r:11 (av *gripdeild*, f.).

Hit hører dessuten *þema* 3v:18, 13v:20, 43v:13, 102r:10, 112r:20 istf. *þeima*. Diftongen er blitt forenklet på grunn av ordets trykk-svake stilling i setningen.

6. Diftongforenkling i forskjellige andre tilfelle.

heilags 8r:9, (rettet), *heilagra* 8r:15 (rettet) *reisa* 93r:4 (rettet).

I de ord som her er nevnt, er monoftongeringa å forklare som analogisk dannelse. Adj. *heilagr* fikk regelrett diftongforenkling i de kontraherte formene hvor diftongen kom foran 2 konsonanter (*helgi* etc.); herfra kunne monoftongen overføres også til formen *heilag*. På den annen side fins formen *hæilgu* der diftongen skulle ha vært forenklet. Sammenblandinga tyder på at det har vært vanskelig å opprettholde den indre bøyningen i ordet.

Verbet *reisa* hadde antakelig diftongforenkling i impf. og perf. part. (foran 2 kons.) og herfra kunne *e* overføres til pres. Bøyningen *reise*—*reste* er ennå vanlig i østnorsk.

Ordet *lauss*, adj. synes å ha hatt diftongforenkling i flere former:

i lande oc losu oc losu 17r:10, 84v:6 *lo^ust* 87r:1 (rettet), *i losu oc fostu* 89v:11, *lœyuis læyst* 48r:16 (= *leyfislæust*).

Utgangspunktet for monoftongeringa er sannsynligvis nøytr. *laust* > *lost*, *læst*. Skrivemåten *lœyuis læyst* kan være en omvendt skrivemåte etter part. *læyst* av *lœysa*, det ble antakelig uttalt *læst*, akkurat som nøytr. av adj. — Ved analogi fra nøytrumsformen har monoftongen trengt inn også foran 1 konsonant.

hæil oc helspenað 80r:7. *koma helu heim* 109r:28.

I disse to faste uttrykk kan årsaken til diftongforenklinga muligens være svakt trykk; eller skulle den skyldes en tendens til dissimilasjon i de allitererende ord? Eksempler på diftongforenkling foran *l* nevnes forøvrig av Seip (Spr.h. s. 253) og deriblant nettopp ordet *heil*.

gæʰtr 60r:23 (f. plur.), (rettet).

Ordet har neppe diftongforenkling på grunn av diftongens stilling foran to konsonanter, for det har sikkert vært uttalt med svarabhaktivokal. Det kan foreligge en ren skrivefeil, men det er iallfall verdt å nevne at alt i 1394 fins diftongforenkling belagt i gårdsnavnet *Geitheimr* i Bærum (jfr. Norske Gaardnavne II, s. 142), skrevet *Getæimi*. — Det kan tenkes at man i dette ord har fått monoftongering fordi *g* ble palatalt foran *æi*; det kunne føles som om det ble for mye palatalitet i ordet (*giæit*). Jfr. utviklinga *skeið* > *šī*, *šē* i østlandsk.

lopi huær(r) sem horn hœyrir 109r:3 (3. pres. konj. = *hlaupi*).

Diftongforenkling i verbet *hlaupa* er kjent både fra gammel og ny tid; antakelig er det impf. uten diftong som har virket inn på de andre formene.

k^oupum 107r:4 (av *kaup*, n.) (rettet)

Dette ord forekommer ofte med diftongen forenklet i gno. tekster, og likeså i nyno. målføre, så det er sannsynlig at denne formen er mer enn en skrivefeil. Flere ganger er ordet skrevet *kaupp* (f. eks. 9r:2), og den dobbelte kons. *k* a n bety at den foregående vokalen var kort, altså at diftongen var forenklet. (Utgreiing om ordet hos Grøtvedt, Lovhskr. s. 99.)

at beni (= *beini*) 73r:19.

I dette tilfelle stemmer ikke diftongforenklinga med det som er vanlig i østl. dialekter, og er vanskelig å forklare. Det rimeligste er vel at formen skyldes en skrivefeil.

f. Ny diftong.

Diftongisering av *e*, *æ*, når det følger en *i* (konsonantisk eller vokalisk) i neste stavelse, er et meget framtrædende trekk ved vokalismen i dette hskr. Det er alltid den korte vokal som er blitt diftong, og i de aller fleste tilfelle er det *æ* (i-omlyd av *a*) det gjelder. Oppr. *e* følges ikke av *i* i endelsen, den har etter vokalharmonien *e*; bare

der hvor *e* er åpnet til *æ* foran *r* (som i *værði*, *aværki*) kan også oppr. *e* diftongiseres.

Det fins noen få eksempler på *æ* > *æi* når det ikke følger noen *i* i neste stavelse; det er i ordet *stefna*, f. (f. eks. *stæifnu* 47r:20, *stæimnu* 37r:23) hvor *æi* rimeligvis er overtatt fra verbet, som ofte har formen *stæifni*, samt én gang i ordet *endi*, m.: *einda* 72r:10.

For å bringe omfanget av diftongiseringa på det rene har jeg talt opp en del av de vanligste ordene med ny diftong:

sæigia er notert 12 gg., eks. 5v:6 — *segia* 3 gg. eks. 16v:9.

sæigi er notert 5 gg., eks. 73r:5 — *segi* 2 gg. eks. 13r:9.

sæigir er notert 40 gg. eks. 2v:1 — *segir* 1 gg. eks. 41v:12.

dæigi er notert 5 gg., eks. 38r:14 — *degi* 4 gg. eks. 9r:21.

hæifir er notert 93 gg., eks. 7v:8 — *hefir* 21 gg. eks. 2r:1.

stæifni er notert 7 gg., eks. 37v:4 — *stefni* 5 gg. eks. 72r:3.

stæifnu(r) er notert 8 gg., eks. 39v:12 — *stæfnu(r)* 13 gg. eks. 43v:20.

sæikkizt er notert 10 gg., eks. 3v:4 — *sekkizt* 7 gg. eks. 10r:23.

tæikin, *tæikit* er notert 22 gg., eks. 12v:14 — *tekin*, *tekit* 17gg., eks. 19r:11.

gæirir er notert 17 gg., eks. 23r:8 — *gerir* 21 gg., eks. 11v:3.

gæirði er notert 3 gg., eks. 43v:19 — *gerði* 13 gg., eks. 66r:1.

Dessuten har jeg funnet følgende eksempler på ny diftong:

Foran *g*: *læiggi* 51v:1, 52v:16; *slæigit* 71v:12, *slæigin* 102v:27, *ofmæigri* 79v:17, *mæigin* 37v:20, 94r:4; *vandræigit* 83v:14, 104r:15.

Foran *k*: *sæiktir* 63r:9, *avæixti* 40v:5, *tæiknir* 23r:21, *utæikinni* 49r:6, 50r:19,20.

Foran *t*: *bæitri* 42v:5, 46r:16, 72r:16; *eitiast* 45r:15, *kæitil* 56v:18, 102r:7; *kæitti* (dat.) 86v:13. — Hit hører vel også *æiptir*, 9 gg., eks. 17r:14 (*pt* > *tt*).

Foran *ð*: *væiði* (dat. av *veð*, n.) 58v:4, 59r:4, 65v:17, *væiðia* (inf.) 83r:15, 111v:17, *foruæiðia* 109v:19.

Foran *l*: *sæilia* 8 gg., eks. 38v:1, *sæili* (3. pres. konj.) 4 gg. eks. 50v:4, *tæilia* 47v:1,3; *preskæilldi* 49v:19, *fæilldi* 51v:8; hit hører muligens også: *fridhæilgir* 39v:4, *hæilgu* 47r:10, 48v:7,9; men diftongen kan også være innført ved analogi. (jfr. dog de monoftongerte formene *helags* etc. s. 54).

Foran *r*: *h^væiriar* (rettet) 6v:3, *æinshuæirium* 81r:13, *huæi(r)ri* 64v:18, *mæirki* 3 gg., eks. 43r:6, *gæirðir* (av *gerða*) 5 gg. eks. 41r:11,

uœirði (pres. konj.) 7 gg., eks. 41v:20, *auœirki* 53r:19, *vœirri* (komp.) 3 gg., eks. 41r:14, *vœirianda* 45v:20, *bœiri* 86v:10, *sucœiri* 108v:7, 110v:12; *kœirti* 102r:13.

Foran *m*: *frendzœimi* 3 gg., 23r:12, *friðsœimi* 24r:3, *hœimnizt* 111v:21, 27; 112r:2; *hœimdi* 111v:24.

Foran *v* (*f*): *krœivia* 39r:14, *hœivia* 44v:3, *heifia* 98v:7, 8.

Foran *st*: *ƒœisti* 52v:6, *logƒœisti* 52v:17, 53r:8; *ƒœistizt* 73r:13.

Det første spørsmål som melder seg i forbindelse med denne diftong, er om man skal anse den for en rent ortografisk eiendommelighet eller man skal anta at det ligger noe i uttalen til grunn for den.

Når man ser på materialet, viser det seg snart at skrivemåten med diftong vanskelig i alle tilfelle kan være av rent ortografisk natur, altså bare en måte å skrive *œ* på. Som nevnt er det *œ* oppstått ved i-omlyd av *a* som er diftongisert, den oppr. *e* bare der hvor den var åpnet til *œ*. Om den regel skriveren fulgte bare gikk ut på å skrive *œi* når det kom en *i* i neste stavelse, ville han neppe ha klart å gjennomføre dette så konsekvent og unngått å få inn *œi* også for gammel *e*. Og hvordan skulle det forklares at *œi* opptrer så mye oftere foran visse konsonanter enn foran andre? Foran *b*, *d*, *p*, *n* fins diftongen så å si ikke, mens den er meget vanlig foran *g*, *k*, *t*, *l*, *r*.

Når det gjelder spørsmålet om hvordan man skal tenke seg uttalen av det skrevne *œi*, kan man få litt veiledning ved å se på de tilfelle hvor lydforbindelsen *eg* er skrevet *œig*. Som eksemplene ovafor viser, er skrivemåten med diftong særskilt vanlig i denne forbindelse, f. eks. har *segja* 57 ganger *œi*, 6 ganger *e*. Dessuten fins en meget viktig form som sikkert direkte avspeiler uttalen: *œir* 61r:7 (= *segir*). Det kan ikke være tvil om at lydforbindelsen *eg* er diftongisert til *œi*; *g* står bare igjen fordi skrifttradisjonen har holdt den oppe. På lignende måte er det nok i part. *drœigit*, *slœigit* hvor uttalen kan tenkes å ha vært *drœizit*, *slœizit* eller *drœijit*, *slœijit* (jfr. i moderne østlandsmål *dr̥i*, *sl̥i*).

Når en altså må anta diftongisk uttale foran *g*, skulle dette kunne brukes som utgangspunkt når det gjelder uttalen av *œi* i andre stillinger: Det er rimelig at uttalen har vært diftongisk der også.

Et problem er det hvordan den nye diftong er oppstått. Man kan tenke seg to muligheter: Enten har *i* virket ved en »fjernassimilasjon», altså blitt foregrepet i uttalen og føydd til vokalen i foregående stavelse; eller også har den virket gjennom de mellomliggende konso-

nanter (ved å gjøre dem palatale). (Det er de samme to forklaringer som hevdes når det gjelder i-omlyden).

Når det gjelder den første av disse forklaringer, er det verdt å minne om det forhold som er behandlet s. 44 ff. at en *i* eller *j* i endestavelen i alminnelighet hever *æ* til *e* i forgående stavelse. Dette synes å skje uten hensyn til de mellomliggende konsonanter. Av *æ* får man altså dels *e*, dels *æi* når neste stavelse inneholder *i*, og kan *i* forandre *æ* til *e* uten hjelp av mellomliggende konsonanter, skulle det være tenkelig at den kunne framkalle diftongen på samme måte. Dette så mye mer som diftongen forekommer også foran konsonanter som vanskelig eller slett ikke kan palataliseres (*r*, *m*, *v*).

Men det er tydelig at den nye diftong er vanligst foran konsonanter som ofte har palatal uttale: *g*, *k*, *t*, *l*, *ð*, så om man ikke kan si at diftongen er oppstått bare på grunn av konsonantenes palatale uttale foran *i*, så har denne iallfall vært en sterkt medvirkende faktor.

Det er også den vanlige mening at den nye diftong i en del tilfelle har sammenheng med palatalitet i den følgende konsonant (Seip Spr. h. s. 163, 255). — I gno. er den nye diftong *æi* ganske vanlig; i gsv. og gda. har denne form liten utbredelse; derimot fins diftongisering *æ* > *iæ*, *ie* foran *-iæ* eller *i* i neste stavelse, f. eks. *siæliæ*, *siætiæ*, *thiækkis*. Brøndum-Nilsen sier om dette (Gda. Gr. I § 187, anm. 2): »Naar det nu erindres, at Vokalen *æ* tidlig viser særlig Tendens til at udvikle et foregaaende *k* og *g* til en palatal Affrikata, . . . ligger den Forklaring paa Fænomenet nær, at det indskudte *i* er Udtryk for disse Fonemers stærke palatale Karakter, der muligvis har været saa fremtrædende, at ogsaa Forlyden i Ordene er blevet paavirket deraf.» — Lignende eks. fra gsv. anføres av Kock i Ljh. s. 266 f. — Brøndum-Nielsens forklaring bør kunne anvendes også på de nye diftonger i gno.; den synes til og med å være rimeligere her hvor *i* settes inn umiddelbart foran (den palatale) konsonanten.

At palatale konsonanter kan frambringe slike »glidelyd» både foran og etter seg er en kjent sak. E. Sievers sier (Phonetik § 488): »Der Übergang von einem weniger palatalen oder nicht palatalen Vocal zu einem palatalisierten Nachbarlaut kann den Eindruck hervorrufen, als klinge diesem Folgelaut ein leises *i* vor, das sich mit dem vorausgehenden Vocal diphthongisch verbinden kann». Når det i dette hskr. snart skrives *e*, snart *æi*, kan det forklares ved at *i* ikke var

helt utskilt fra den palatale konsonant, slik at det var tvilsomt om den var en sjølstendig lyd.

Mot den forklaring som her er framsatt, vil det kanskje bli innvendt at jeg bygger for mye på teorien om palatale konsonanter; kan det bevises at palatale konsonanter har hatt så stor plass i norsk? — Jeg vil henvise til en avhandling av professor Erik Rooth, »Det primära *i*-omljudet och frågan om muljerade konsonanter och *i*-epenteser i väst- och nordgermanskan».¹ Det han kaller »*i*-epentese» er nettopp slikt innskudd av *i* foran *i* i neste stavelse som vi her har for oss. Han sier (s. 16): »*i*-epentesen är känd från de flesta språk» og mener at overføringa av *i* blir formidlet av konsonantene ved at de får palatal uttale. Og det er her av interesse at han påviser at palatalisering senere kan forsvinne igjen (s. 7): »Att en företeelse nu icke existerar, utgör intet bevis mot dess tidigare existens, särskilt som man mycket väl vet, att just den företeelse det här är fråga om, muljeringen, i skilda språk utsatts för ofta mycket stark tilbaka-gång».

Det kan synes å stri mot den oppstilte teori at diftongisering ikke forekommer foran *n* som sikkert ble uttalt palatalt i forbindelsene *nn* og *nd*. Men saken er vel at disse lydforbindelsene alltid var palatale, enten det fulgte noen *i* etter dem eller ikke. De hadde hevet $e > e$ slik at den var falt sammen med oppr. *e* (se s. 44), og denne lyd blir ikke diftongisert. En støtte for denne hypotese er det at det fins ett tilfelle av »*i*-epentese» foran *nd*, men da uten noen *i* i neste stavelse: *einda* 72r:10 (»or *einda* annars *ga(r)z*»).

g. Lydåpning og senkning.

Åpningen $e > æ$ er behandlet i kapitlet om *e*- og *æ*-lydene s. 43 ff. $i > e$: *sedan* 48r:7 kan skyldes en slik åpning, men en annen forklaring synes rimeligere (se s. 13). *preuetr* 61r:12, *brenningu* 90v:7. — I smstn. kunne *pri*- og *pre*- veksle fra gammelt av (jfr. Falk & Torp, Etym. Wb.) *kuukende* 67v:1 < *kvikindi*. — *sek* istf. *sik* (refl. pron.) forkommer ofte.

$æ > a$: *hvar* 107v:28 (= *hverr*): husbonde *hvar* sem a mote var . . . $æ > a$ mellom *v* og *r* er godt kjent fra østnorske hskr. (se Sprh. h. s. 165), men i dette hskr. er ellers alltid skrevet *huerr*, mens *huarr* står for *hvårr*.

¹ Vetenskaps-societen i Lund's årsbok 1935.

h. *Jamning.*

Som vanlig i gno. hskr. forkommer jamning $y \rightarrow i \rightarrow i$ i trykksvake ord.

firir og *ivir* (*iuir*) er de vanlige former for *fyrir* og *yfir*, men *yuir* forekommer, (eks. 5v:7, 63v:14).

pikki = *pykki* 7v:25, 19r:13, 23r:24.

Trykksvake endevokaler er i noen tilfelle jamnet etter hovedstavelsens vokal: *fornæmæ* 64r:12, *gaumgævæ*, *ævæ* 90r:15, *bætæ* (= *bæti*, 3. pres. plur. konj.) 95v:9.

i. *Enkelte ordformer.**Lydgruppen -aiw-.*

Eksempler:

a seo 9v:15, *við sio* 9v:20, *sior(r)* 15v:18. *sæuar* (*folll*) 93v:19, 94r:2, *seuar* (*folll*) 93v:22. *firir ovan sæ* 96v:23. *sior* (nom.) 96v:24, *sio* (akk.) 101v:18. *sniorr* 62v:21, 62v:18.

Lydlovmessig skulle *-aiw-* utvikle seg til *æv* foran vokal, men til *é* foran konsonant og i utlyd. Men *w* trengte analogisk inn i utlyd og ble der vokalisert så diftongen *jó* oppsto. Denne diftong kunne overføres til stilling foran vokal slik at *æ* og *jó* kom til å veksle gjennom hele paradigmet. — Denne skriver synes å ha brukt formene med *jó* i nom. og akk., men *æ* i gen. og dat.

frækorns 50v:9, *frækorn* 50v:20, *frækorn* 50v:23.

Germansk grunnform av ordet er **fraiwa-*, og *fræ-* er derfor den form man venter i gno.; *frækorn* er lett forklarlig ut fra tendensen *æ > é* (se s. 79). Men formen *frækorn* har en uklar opprinnelse. Den kan være oppstått av *frjókorn* ved progressiv j-omlyd (se s. 30), men det er også mulig at *æ* er oppstått ved labialisering på grunn av utlydende (senere apokopert) *u*. (Slik Noreen Gr. I § 70, anm. 3, og § 77,8). Formen *fræ* er østnorsk og trøndsk, mens Vestlandet har *fræ* den dag i dag.

Her kan også nevnes formen *treo* (n. plur.) 63r:13 (oll þau treo). Vokalismen er antakelig oppstått ved at *w* er overført fra gen. *trewa* til nom.; her er *w* kommet i utlyd og blitt vokalisert og resultatet er diftongen *jó*. Utviklinga er altså den samme som i *sjórr*, *snjórr* etc. (Noreen Gr. I § 106, anm. 1).

io—iu.

Med *iu* er alltid ordet *hjón*, n. skrevet: *hiuskap* 1v:21, *hiunskap* 28v:4, *hiun* 37v:23, 56r:22. Grunnformen i entall er **hiwa-*, men den gno. form *hjón*, *hjún* utgår fra plur.; *n* er kommet inn fra gen. plur. — *hiuskap* er således antakelig en eldre form enn *hiunskap*. *hiun* er den østn. form, *hion* er vestnorak. (Spr. h. s. 254).

iu er også gjennomført i adj. *þjokkr*. *þiugt* 14r:24 (= *þykt*, f.); *þiukkare* 14v:3, *þiukan* 57v:7. — I følge Noreen (Gr. I § 89,1) har ordet først hatt *u* bare i de formene hvor det fulgte en *u* eller *v*, f. eks. *þiukkum*.

ertug.

Ordet *ertug* (*ørtug*), f. viser sterk vakling i vokalismen. I følge C. Marstrander (VSS 1924, s. 16 ff.) skal grunnformen være **arziñtið-wāzu* som ble til *ert-vog*, *ertug*. — I første stavelse fins *æ* 23 gg., eks. *ærtugum* 20r:3; *ertugum* 108r:4, ialt med *e* 5 gg. — I annen stavelse veksler *u* og *o*; *-og* fins 10 gg., eks. *ærtoga* 16v:16; *-ug* 10 gg., eks. *ærtugum* 20r:3; dessuten fins 2 gg. *-uoj*: *ærtuogar* 17r:16, og *ertuogom* 10v:15. Det er vel utenkelig at dette kan være gamle former uten sammendragning av *-uo-*; de skyldes vel vaklinga mellom *u* og *o*.

elligar.

Ordet har ofte former med sammendragning. *elligar* er notert 10 gg., eks. 7r:3, *ella* 10 gg., eks. 28r:10, *ællar* 1 gang 16v:8.

Kap. VII. Vokalforhold i svakt betont stavelse.

a. *Synkope og apokope.*

I hiatusstilling er ofte den trykksvakeste vokal synkopert:

mistrur 49v:1 (= *mistrúir*) *hæyt* 50v:15 (= *hæyit*, best. form n.) *ar* 52r:17 (= *áar* f. plur.) *brum* 63v:17 (= *brúum*) *fet* 74r:17, *fett* 75v:2 (= *féit*).

Andre eksempler på synkope:

ukvæðsmal 27v:14, *ukvæðs orð* 112v:23 (= *ukvæðis-*), *ausla* 57v:20, *auslan* 58r:2,4,17 (= *auvisla*), *eræns* 99r:9 (= *erendis*, n. gen.).

I smstn. er undertiden en vokal synkopert mellom de to smstn. ledd:

viðkost 50r:8 (= *viðarkøstr*), *hushaga* 62r:6 (= *húsahaga*), *tiorvirki* 71v:13 (= *tjørvirki*), *dyrgarða* 72r:4,5 (= *dýragarða*), *dyrgrauer* 72r:4,5 (= *dýragrafir*).

Det er mulig at man i disse former ikke skal tenke seg at det har vært noen vokal som er synkopert, men at første smstn. ledd har inngått i sammensetningen i en annen form enn vanlig.

I hiatusstilling er undertiden endevokalen apokopert:

bu 52r:5 (= *búa*, inf.): »ef maðr uil bu a oddals iorðu sinni . . .»

bu^a 52r:6 (= *búa*, inf.): »haua odals iorð sina at bu^a a . . .»

fa 47v:20 (= *fái*, 3. pres. konj.)

Apokope i andre tilfelle:

vannkunnend 2r:22 (= *vankunnandi*), *mari messo* 7r:7 (= *maríu*).

I trykksvake ord kan en hel stavelse apokoperes:

æi 2v:21, 12v:7, 55r:8 o. fl. st. (= *eigi*), *i himiri* 8v:9 (= *himiríki*) *fir* 41r:10 (= *fyrir*); at ordet har vært uttalt med én stavelse viser seg i den omvendte skrivemåte *firir* 15v:6 istf. *fyr:* »Nu koma menn V. nattum firir. eða .V. nattum sidar.»

ha 87r:23 (= *hafi* 3. pres. konj.), *ha* 11 0v:4 (= *hafa*, inf.).

I første tilfelle står *ha* ved slutten av en linje og kunne skyldes at skriveren har glemt å fortsette ordet, men 110v:4 står ordet midt inne i en linje. Sannsynligvis har ordet hatt bare en stavelse i uttalen, iallfall i trykksvak stilling. — Hægstad har funnet formen *háá* fra 1299 (Gtr. s. 95).

sku 19r:24 (= *skulu*) (ved slutten av en linje). *ann* 112v:5 (= *annan*): »Engi skal þat við ann mæla . . .»

b. Vokalreduksjon.

Den østn. reduksjon av *a* til *æ*, *e* etter lang stavelse må ha begynt å utvikles før de gamle korte rotstavelser ble forlenget, for det har aldri inntrådt noen reduksjon etter de forlengede rotstavelser. Forlengelsen inntrådte i størstedelen av østn. i 13. hundreår (se Spr. h. s. 144), og da vokalsvekkelsen er eldre, skulle en vente å finne den i et hskr. fra slutten av hundreåret. Men hos hånd *a* i NkS 1640 er det ingen eksempler på vanlig vokalreduksjon i 2. stavelse. Dette

kan skyldes sterk skrifttradisjon som dekker over de reduserte vokalene, men det er også mulig å anta at skriveren i sitt mål enda har hatt fullvokalen *a*. I kapitlet om kvantitet er det påvist at skriverens språk sannsynligvis har hatt forlengelse av kort stavelse bare i enstavelsesord, mens tostavelsesord enda hadde beholdt sin korte stavelse. Dermed blir det også mulig at *a* var bevart i endelsen i tostavelsesord.

I trestavelsesord fins det atskillige eksempler på reduksjon; særlig ofte *a* > *e* i komp. nøytr. av adj.:

sannare 7v:14, 43r:5, 55r:7, 56r:17, 61v:21, 71r:18. *likare* 19r:13, *rettare* 45r:19,20; 55r:18, *rangare* 55r:19, *bræidare* (m. akk.) 52r:1.

I analogi med disse komparativer har også komp. av adv. ofte fått endelsen *-are* istf. *-ar(r)*:

vidare 9r:11, 59r:17. *optar(r)e* 84r:20, *optare* 84v:5, *æptare* 4r:25.

Det er usikkert om reduksjon foreligger i *endelausan* 8v:4, *endælangan* 14r:6; ved siden av *enda-* forekommer også *endi-* i sammen-setninger. I formen *endælangan* er *a* rettet til *æ*; dette kan tyde på at *a* er den opprinnelige vokal. Det er lett forståelig at *a* kunne reduseres her hvor den sto mellom 2 trykksterke stavelser og derfor hadde særlig svakt trykk.

Det samme er antakelig grunnen til reduksjon i *lemstrir sar* (= *lemstrarsår*) 13r:18. Endelsen *-ar* har her fått uttalen *ær* og kunne så skrives *-ir*.

Videre er *a* blitt *e* i følgende tilfelle: *vannkunnend* 2r:22 (= *van-kunnandi*, f.), *vannkunnenda* 45v:5. *witend* 61r:22 (= *vitand*, f. skrevet *vitand* 67v:9).

Antakelig er det under påvirkning fra det vanlige suffiks *-endi* at overgangen har funnet sted i disse ord.

Ord i trykksvak stilling opptrer i en del tilfelle med redusert vokal: *pæn* (= *pann*) 109r:18, 110r:2, 111r:27, *pænn* (= *pann*) 109r:17. *pængat* 101r:12, 110v:15. *pæðan* 102v:3, 111v:13.

Det er ikke sikkert disse formene skyldes vokalreduksjon; de har muligens på analogisk vei fått samme avlydstrin som *pess*, *petta*, *penna*. (Se Noreen Gr. I § 144, anm. 1).

Virkelig vokalreduksjon synes derimot å foreligge i følgende tilfelle:

koma til hans siuka 98r:20 istf. *hins*.

Pron. *hans* har antakelig i trykksvak stilling fått uttalen *hens*; slik er ordet skrevet i andre gno. hskr. (se Spr. h. s. 270). I denne form kunne ordet forveksles med adjektivets bestemte artikkel *hins* eller *ens*.

nema þat et þeir skulu . . . 94v:3 istf. *at*.

Formen *et* for *at*, konj., forekommer også ellers i gno. (Spr. h. s. 270). I dette hskr. kommer den også til syne i en omvendt skrivemåte:

langstræte at æfra 99v:9,10 istf. *et æfra*.

Det er altså adjektivets best. art. som her forveksles med *at* fordi de begge hadde uttalen *et*.

værdvæita 76v:21 (inf.) kan ha fått $\text{æ} < a$ ved svakt trykk på 1. smstn. ledd eller også er formen oppstått under påvirkning av *værd*, subst., og lignende ord.

De eksempler som her er nevnt, gjør det klart at vokalreduksjon kan spores under bestemte forhold, særlig i trykklette ord og i 3. stavelse. Det ville være underlig at det ikke kan merkes noe til reduksjon i 2. stavelse, dersom den var inntrådt der. Dette hskr. er heller ikke enestående i det at det bevarer *a* i endelsene i denne tida; Trygve Knudsen sier (MM 1936, s. 194): »Hovednormen — eller hovednormene for østlandsk skriftmål frem til omkring 1280 er preget av bevarte *a*-er i alle endelser.»

Det er dessuten andre ting som tyder på at endevokalene hadde beholdt sitt klangpreg: den ganske godt gjennomførte vokalharmoni, og den såkalte »omvendte vokalharmoni» ved *e*- og *æ*-lydene. De uregelmessigheter som forekommer ved vokalharmonien er heller ikke av den art som vokalsvekkelsen i alminnelighet framkaller; i dette hskr. er nemlig *i* og *u* gått ut over sitt egentlige område, mens vokalsvekkelsen pleier å fremme *e* og *o*. Sikkert kan man ikke bygge på dette, for *a* kan være redusert uten at *i* og *u* er det. Den muligheten blir stående at *a*-ene skyldes skrifttradisjonen, men for meg synes det rimeligere å anta at de har talemålsgrunnlag.

c. Nyutviklet vokal.

Mellom konsonant og *r* har det utviklet seg en vokal som meget ofte får uttrykk også i skriften; i alminnelighet er den *e*.

Eksempler:

skylder 7r:3 (sing.), *maðer* 7r:4, *læyper* 9v:11, *primer* 11v:18, *skipaðer* (sing.) 23v:5, *domer* 24r:4, *riuær* (pres.) 26r:23, *geuer* 26v:17, *hunder*

27r:15, læter (pres.) 39r:6, græver 47v:9, aker 52v:15, dreper 60v:9, hæfer (av hefja) 87v:18, neter (pl.) 64r:14, biter 67v:2,6; siter 68r:4, ryuer 69v:8, skyter 72v:17, kræuer 79r:22, lægger 82r:19, reker 82v:19, piouer 86v:1, skemer 92v:25, bryter 97r:13, tæker 101r:15.

Undertiden er den nye vokal skrevet *i*: *f(r)amtennir* 22r:16, *stelir* 84v:1, *sælir* 105v:7, *fællir* (av *falla*) 112r:9.

En gang skrevet *æ*: *hæuer* 88v:9 (av *hefja*).

Formene med *i* skyldes palatal uttale av *l* og *n*, og i det ene tilfelle med *æ* er den nye vokal påvirket av vokalen i foregående stavelse. Lydene som omgir den nye vokal, har altså i blant kunnet påvirke den, men i det store og hele har den en fast skrivemåte.

Den nyutviklede vokal skulle etter de tradisjonelle skriftvaner ikke betegnes, men det var vanskelig for en skriver å avgjøre i mange tilfelle om vokalen var opprinnelig eller svarabhaktivokal. Derfor er svarabhaktivokalen ofte betegnet, og på den annen side er det en mengde eks. på at opprinnelig *e* (eller *i*) er utelatt foran *r*.

Eksempler:

prouaðr (m. plur.) 1v:18, *uenastr* (plur.) 2v:15,20; *skynsamr* (plur.) 5v:25, *dottr* 41v:16, *faðr* 42r:1, *iarðr* (plur.) 42r:5, *kallaðr* (m. plur.) 42v:7, *þu sagðr* 46r:3, *baðr* (m. pl.) 47r:1, *þioðuegr* (pl.) 63r:22, *fatækr* (m. pl.) 67r:12, *prettaðr* (m. pl.) 83r:20, *kennr* (3. pres.) 86r:3, *rettr* (pl.) 98v:26, *kastaðr* (m. pl.) 100r:8, *tamðr* (m. pl.) 106r:22, *hafðr* (m. pl.) 106r:23, *husfastr* (m. pl.) 109r:7.

Av og til er vokal innskutt i andre konsonantgrupper.

Mellom *g* og *l*: *negilldir* 13v:22 (= *negldir*, part.), *segels* (gen.) 15r:6, *sigildu* 96r:13 (= *sigldu*, impf.), *sigt*=*sig(i)lt* eller *sig(e)lt* 97v:2, *segt*=*seg(e)l* 102v:19.

Mellom *l* og *n*: *alen* 57r:19, *iarðfol^ono* 47r:22.

Mellom *ð* og *s*: *þesse boðes* 43v:4, *umboðes* 48r:13, *til væðes sins* 81r:14, *til raðes* 100v:25.

Istf. vokal er stundom skrevet *r*: *nið^rrs* 28r:8 (gen. av *nið*, n.), *liðrs* 39r:21, (gen. av *lið*), *umboðrs* 59r:11.

Svarabhaktivokalen er overalt innskutt for å verne mot assimilasjon eller konsonantbortfall. — I *negilldir*, *segel* osv. tjener den til å bevare *g*; i forbindelsen *eg* hadde *g* tilbøyelighet til å vokaliseres (jfr. moderne østl. *seil*). — I *alen*, *iarðfoleno* er *e* muligens innskutt for å verne den

gamle uttale av *ln* mot overgang til supradental eller kakuminal uttale som vi nå har i østl. — *aln* uttales *ärn*.

Mellom *ð* og *s* er svarabhaktivokalen ganske vanlig i gno.; den var nødvendig for å hindre at *ðs* ble assimilert til *ss* eller differensiert til *ts*. Begge disse lydutfviklinger ville sprengte sammenhengene mellom ordformer som sto hverandre nær. Vanskeligheten med uttalen av *ðs* viser seg også i at *s* kan falle bort i gen. etter *ð*:

til lyritar æið 87r:23.

Den innskutte *r* i *liðrs* etc. har hatt samme formål. Men det kan være et spørsmål hvordan den innskutte lyd her har vært uttalt. Av rettelsen i *niðirs* hvor en vokal er føyd til over ordet, ligger det nær å slutte at hjelpelyden har vært en vokal; *rs* synes etter flere skrivemåter å dømme (f. eks. *pers* istf. *pess*) å ha vært assimilert til *ss*, og uttalen har vel vært *niðis*. — Det er én gang istf. *strætets* skrevet *strætrs g(er)ðir* 100r:17; her kan *r* knapt stå for noe annet enn en vokal, for *e* hører jo til ordet. Dette gir bekræftelse på at *r* i *liðrs* etc. har vært uttalt som vokal; skriveren må ha oppfattet *e* i *strætets* som en vokal på like fot med en *e* han uttalte i *liðes*, *umboðes*, og skrevet den *r* liksom han skrev *r* i *liðrs*.

Men hvordan har han funnet på å skrive denne vokalen *r*? Det er mulig at en eller annen dialekt har hatt innskudd av *r* i disse lydforbindelser; derved kan *r* være kommet inn i skriften og senere blitt tolket som en måte å skrive svarabhaktivokalen på av folk som hadde vokalinnskudd her i sitt mål.

d. Enkelte ordformer.

Lydendring på grunn av svakt trykk viser: *hiolmur uolr* 96v:24.

Utviklinga er: *hialmvolr* > *hialmul* > *hialmur* > *hiolmur*; *volr* er så føyd til på nytt. Påfallende er det at *u* i *hialmur* har kunnet virke omlyd *a* > *ø*; den synes av dette å dømme å ha vært forholdsvis tidlig utviklet.

at—ok.

På grunn av trykksvak stilling synes prep. og inf.-merke *at* og konj. *ok* å være falt sammen i uttalen; de forveksles flere ganger.

Eksempler:

»uattar skulu sua bera oc halda a boc einni» 55r:16.

NgL II, s. 119: »sua bera at hallda a einni boc».

»þar skal søkia *ok* lata satt gera» 60v:11

NgL II, s. 127, l. 14: »*at* lata satt gera».

»bua eigi allir um eit lyndi *at* segia sumir» . . . 95v:21

NgL. II, s. 280, f.: »*oc* segia sumir».

»radzmenn sitia a malom manna *at* skipta» 100v:27

NgL II, s. 244: »*ok* skipa».

»bæde skada av(er)ka» 103r:10

NgL II s. 249: »skada *ok* averka». I NkS 1640 er *ok* falt bort fordi det i uttalen falt sammen med begynnelsesvokalen i *averka*.

Det er trulig at begge ordene har hatt uttalen *å*, den gang som nå. I *at* var antakelig *a* forlenget i trykksterk stilling og blitt rundet til *å* (jfr. nyno. *åt*); denne uttalen kunne overføres til trykksvak stilling, men her falt konsonanten bort. Det samme skjedde i *ok*, og dermed var sammenfallet et faktum.

Det privative prefiks er i regelen *u*, notert 53 gg.

Eksempler:

uspaka 2r:13, *ugort* 12r:6, *ubota* 18v:6, *uulia* 21r:6, *udæmda* 23v:13, *uspilltar* 28v:6.

o er notert 5 gg.:

olut 5r:6, *olouat* 60r:11, *odulldr* 64r:16, *ohæimolt* 77v:3, *oræker* (3. pres.) 80v:4.

Det ser ut til at skriverens mål har hatt *u*; eksemplene med *o* er kanskje overtatt fra forelegget. Eller *o* kan ha levd i visse ord, regulert av aksenten, også i en dialekt som vanligvis har *u*, (se Spr. h. s. 109, 165).

Suffikset -endi : *-yndi*.

-yndi er enerådende i følgende ord:

rettyndi, eks. 1v:11, *sannyndi* eks. 19v:14, *parfyndi* eks. 21r:11, *rangyndi* eks. 24r:3.

-endi fins i følgende ord:

(*vannkunnend* 2r:22), *likendum* 5v:9, *likende* 19r:13, *kuikende* 27r:8, *lunnende* 44r:7, *fliotende* 66r:19, *kuekende* 67v:1, *ærenda* 43v:11.

Forskjellen mellom de to suffikser går kanskje tilbake til urnordisk tid (se Spr. h. s. 197). — *-endi* er nærmest vestnorsk, *-yndi* østn., men de fleste gno. skrifter har blanding. *-yndi* må sis å være det

vanligste i dette hskr., de ord som har suffikset i denne form, forekommer nemlig meget ofte. Grunnen til at *-yndi* har festnet seg i visse ord, *-endi* i andre, er ikke lett å påvise.

Kap. VIII. Enkelte trekk ved konsonantismen.

Her skal behandles noen trekk ved konsonantenes ortografi og lydlære som har særskilt interesse når det gjelder å bestemme håndskriftets alder og opprinnelse.

a. Ortografi.

ð—d.

De to tegn brukes for det meste i samsvar med de vanlige regler. Bare i forbindelsene *nd* og *ld* foran *s* (*z*) skrives ofte *ð* istf. *d*. Det er antakelig palatal uttale av lydforbindelsene *nd* og *ld* som betegnes på denne måten (se nærmere kap. om palatalitet s. 72 f.).

Når sammenblanding av *ð* og *d* forekommer bare under disse spesielle forhold, må en ha lov til å slutte at de har vært holdt atskilt i uttalen. Dette er et av de alderdommelige trekk ved målet i dette hskr.; i 2. halvdel av 13. hundreår holdt *ð* på å gå over til *d*, men denne overgangen fins det ingen spor til i denne boka.

ð—þ.

Som oftest er de to tegn fordelt etter de vanlige regler: *þ* for den stemmeløse spirant i framlyd, *ð* for den stemte spirant i innlyd og utlyd. Men ikke sjelden forekommer *þ* for *ð*: jeg har notert 66 gg.

Eksempler:

Friþr 2v:3, *utlægp* 19v:11, *uandræpe* 28v:13, *dauþr* 38v:8, *æipi* 39v:14, *abyrgþ* 40v:10, *iørþ* 45r:19, *skapa* 56v:8, *bæipi* 68r:22, *brugþit* 84r:18, *varygþar* 98v:6, *tiþ* 99r:12; flere ganger *eþa*, *viþ*, *meþ*, *meþan*.

I følge Hægstad (Vno. m. Innleiding, s. 14 ff) hadde østl. og trøndsk skrift gjennomført fordelinga av *þ* og *ð* alt i eldste tid. Men i mange vno. skrifter finner man *þ* brukt istf. *ð* like til det 14. hundreår, selv om tegnet *ð* var begynt å trenge inn lenge før også der.

Bruken av *p* istf. *ð* er altså et vestnorsk målmerke. Dette har sikkert ikke noe å gjøre med uttalen, det har bare vært ulike skriftvaner på Østlandet og Vestlandet. Det er klart at en skriver i enkelte tilfelle kunne overta *p* fra et forelegg som brukte dette tegn overalt, sjøl om han ellers pleide å fordele *p* og *ð* etter de vanlige regler. Slik må forholdet oppfattes i dette hskr.

Hægstad nevner (sst. s. 15) at fragmenter av Gulatingsloven fra ca. 1300 og før nettopp har en sterk bruk av *p* også i innlyd og utlyd. Hvis dette hskr. er en avskrift av en lovbok for Gulatinget, som jeg tror (se s. 3 f.), blir således forklaringa på dette fenomenet enkel.

g—gh.

gh som tegn for spirantisk *g* forekommer en del ganger, mest i utlyd.

Eksempler:

uegh 8v:22, *noregh* 14r:6, *logleggh* 16v:3, *roggh* 28r:3, *daggh* 49r:3, *varggh* 70v:4, *skoggh* 70v:4, *ælgghskog* 70v:11, *ælggh* 70v:15, *abyrgghð* 79v:21, *rugh* 83v:14, *felaggh* 110r:15.

I alt fins *gh* 38 ganger.

Skrivemåten *gh* synes å kunne regnes for et østnorsk målmerke. Hægstad sier (Innledning s. 13): »I trøndsk og austlandsk og nordvestlandsk hev det alt i den eldste tid vore gjort freistnad med eit serskilt teikn for den klangføre gutturale spirant, i trøndsk *hg*, i austl. *gh*, og i nordvestlandsk *h*. Freistnadene med eit serskilt teikn synest alt omkring 1200 aa vera oppgjevne allstad so nær som i austlandsk, der dei hadde valt *gh*. Fraa austlandsk trengjer i slutten av det 13de hundr. teiknet *gh* seg inn i heimenorsk skrift allstad.»

b. *Lydforhold i visse konsonantgrupper.*

fn—mn.

Skrivemåten av denne lydforbindelsen er temmelig usikker i gno. skrifter. Grunnen er at språkets utvikling medførte stadig nye forandringer i lydgruppen. (Om lydutviklinga se Spr. h. s. 119, 120, 188). Etter hvert stabiliserte forholdene seg slik at *fn* (*vn*, *bn*) er blitt rådende på Vestlandet, *mn* på Østlandet.

Dette hskr. viser stor usikkerhet. Dels er det skrevet *fn*, dels *mn*, dels bare *f* eller *m*.

Med *mn* skrives alltid ordet *iamn*, adj., smstn. med *iam-* og adv. *iamnan*. Eks.: *iamna* (inf.) 87r:5, *iamnu* (dat. n.) 94r:25. Derimot er skrevet *iams* 59v:15, *iamre* 93r:2, *iamt* 97v:2; *n* er altså falt bort foran konsonant. Dette tyder på at uttalen i dette ord har vært *mn*; det er lettere å forstå det regelmessige bortfall av *n* foran kons. i lydforbindelsen *mn* enn i *vn*.

Ordene *nefna* og *stefna* er de som oftest forekommer med *fn*. For skjellige former av *nefna* fins 33 gg. med *f*, 6 gg. med *m*, og *stefna* (v.) har 12 gg. *f*, 3 gg. *m*, *stefna* (subst.) har 20 gg. *f*, 1 gang *m*. Nå er det å merke at disse ord var så å si tekniske uttrykk i lovspråket, og forekom særdeles ofte; de kunne derfor lett få en normert skrive-måte. Som eks. nevnes: *nefndir* 2v:11, — *nemndir* 52v:3; *stefnir* 7r:16 — *stæimni* 59r:9; *stefnur* 6v:20 — *stæimnu* 37r:23.

Ved andre ord er *mn* vanligere, f. eks. ved *hefnd*, f., *hefna* v.: *fn* 8 gg., eks. *hefnir* 18r:10, *hemna*, *hemd* 5 gg., eks. *hemnizt* 18r:12, *hæmden* 111v:22.

Andre eksempler med *fn*: *nafn* 2r:26, *nofnum* 8v:24, *stafn* 92v:18, (3 gg.), *hofn* 95r:22, *hafnar* 98v:9, *ofn* 102r:5.

Med *mn*: *namn* 53v:20, *ahamnar* 92r:5, *stamne* 98v:7, *skutstamn* 92v:17.

Når *n* er bortfalt foran kons., er *m* langt det vanligste (jfr. ovafor om *iamn*): *nemdr* 106v:2, *stæimdi* 39v:17, *hæmden* 111v:22,27, *hæimdi* 111v:24. — Med *fn* bare *nefdir* 3v:16, 78r:21.

En interessant form er *uppnæft*=*uppnæmft* 111v:5 (n. av adj. *uppnæmr*). Den kan naturligst forklares som en omvendt skrivemåte; part. *nefnt* av *nefna* skrives ofte med *f*, men ble uttalt *nemt*, derfor ble *f* blandet inn også i adj. *uppnæmt* hvor siste ledd hadde samme uttale.

Om noe kan slutes om skriverens dialekt ut fra denne undersøkelse, må det bli at den antakelig for det meste har hatt *mn*, men *fn* synes å ha hersket i visse ord som rimeligvis er påvirket av fremmed skriftspråkstradisjon.

pt—*ft*.

Her skifter skrivemåten slik at det synes umulig å finne ut noe om hva som ligger bak skriftformen. *pt* er sterkest representert.

ps—fs.

Eksempler:

refsa 1v:17, *refsing* 2r:10 o. fl. st., *ofsa* 41v:23, *skafs* 49v:12 (av *skaf*, n.), *aflaufs* 51r:4 (av *aflaup*), *pyfsku* 86r:11, *til profs* 106v:24.

Noe eksempel på *ps* fins ikke, og når *fs* er brukt til og med i *aflaufs* hvor assosiasjonen med *laup* lett måtte kunne holde *p* oppe, synes det berettiget å anta at skriverens uttale har vært *fs*. — I regelen følges *fs* og *ft* i dialektene, men som sagt er *pt* vanligere enn *ft* i dette hskr.; muligens skyldes det skriftradisjonen.

tl—sl.

Konsonantgruppene *tl* og *sl* har i norsk falt sammen i uttalen, men resultatet av sammenfallet er ulikt i de forskjellige strøk av landet. D. A. Seip sier om denne lydutviklinga (Spr. h. s. 299) at *tl* og *sl* i nordlige dialekter har falt sammen i en stemmeløs *l* (assimilasjon), i sørvestnorsk går *sl* > *tl* ved differensiasjon, og i de fleste østl. mål går *tl* > *sl*, det første steg til assimilasjon. »Full assimilasjon med overgang til *ll* fins det eksempler på i en del sø. mål, især sjøsmål. Tendensen har tydelig vært assimilasjon over hele det norske målområdet.»

I dette hskr. er det sterk blanding av *tl*, *sl* og fullt assimilert form *ll*.

Eksempler:

sylsu 5r:20 (2 gg)

sytlu 22v:10 (3 gg)

sytslu 3r:19 (2 gg)

syllu 2v:12 (4 gg)

sylli (verb) 64r:18

liltar 23r:23

ællan 44r:2 (= *ætlan*, f.)

bæill 52v:6 (= *beizl*, n.)

kuils 41v:17 (= *kvísl*, f.)

hornspelzl 52v:7 (= *hornspenzl*)

Av eksemplene synes det å framgå at formene med full assimilasjon, *ll*, har en sterk stilling i det mål som skriveren representerer. *sl* og *tl* skyldes antakelig ulike skriftradisjoner, og *sytslu* må være en kompromissform.

Formene *kuils* og *hornspelzl* med omstilling av *l* og *s* er et forsøk på å bevare det gamle suffiks *-sl*; ved assimilasjonen *sl* > *ll* ble det ubrukbart som suffiks. Det fins mange lignende eks. i gno. (jfr. Spr. h. s. 298; *spelzl* er der uriktig anført som eks. fra hånd e; det står bare 52v:7 og er skrevet av hånd a.)

Kakuminale lyd.

iaðraðr 57r:20 (= *jarðaðr*) er kanskje vitnesbyrd om at *rð* holdt på å smelte sammen i den kakuminale lyd *l* som vi kjenner i seinere østlandsk mål, slik at skriveren ikke har kunnet plasere de forskjellige bokstaverriktig.

c. Verbets refleksivform.

Formen dannes ved flere forskjellige endelser. Eksempler:

zt: *lízt* 1r:16, *komízt* 2r:4, *gerðuzt* 2r:18, *tækzt* 21v:25, *halldazt* 40r:13.
st: *bryst* 20v:14 (= *brýttst*), *skyrst* 21r:15 (= *skýttst*), *kæmst* 22r:2, *endest* 37v:12, *halldast* 40r:13.

tst: *halldatst* 48r:10.

ðz(t): *ui(r)ðvðzt* 28r:8, *lægðzt* 28r:22, 82r:3, *hæfðz* 62v:20 (av *hefja*).

z: *andaz* 41v:23, *hallaz* 77r:20 (av *halda*).

sk: *bersk* 93v:4,6.

Det er grunn til å anta at endelsen var uttalt *st*, for det er den hyppigste skrivemåte. Men skriveren har tydeligvis forsøkt å holde på en eldre, tradisjonell form med *tst*, som antakelig er den gamle uttalen av *zt*. Derfor skriver han *halldatst*, *lægðzt*, *hæfðzt*; han har ikke funnet *z* tilstrekkelig til å betegne *ts* fordi *z* ofte ble uttalt bare *s*. — Men dette har ikke vært hans eget mål; det ser man av formene *bryst* og *skyrst* hvor *t* har falt bort foran *st* enda den hørte til verbets stamme.

bersk er et annet forsøk på å skrive tradisjonelt (med *-sk*).

Det er verdt å legge merke til at refleksivendelsen ikke noen gang er skrevet bare *s*.

d. Palatale konsonanter.

l skrives i regelen dobbelt foran *d*, *t*, *g*. Dette er antakelig uttrykk for palatal uttale av *l*.

Eksempler:

hallda 1v:16, *giolld* 6r:21, *ugilldis* 60v:8, *stillt* 1v:7, *mællt* 6r:6, *skillt* 3v:3, *mallt* 106r:5, *fyllgir* 1v:19, *mannhællgi* 1v:15, *fyllgia* 41v:15.

n skrives derimot ikke dobbelt foran andre konsonanter; det eneste tilfelle er *finnannnda* 73r:4. En form som tyder på at også *nd* har hatt

palatal uttale er *einda* 72r:10 (av *endi*, m.) hvor *i* synes å være utskilt av den palatale lyd ved segmentasjon.

nd og *ld* skrives ofte *nð* og *lð* foran *s* (*z*).

Eksempler:

lanðzskylldum 40v:5, *lanðzdrotten* 48v:15, *lanðzbui* 48v:23; *ællðz* 102v:22, *haulðz* 53v:13, *skulðskæytir* 81r:23.

Det fins mange paralleller til denne skrivemåten i gno., og det er alminnelig antatt at den betegner palatalitet. (Eksempler i Spr. h. s. 301). Seip sier i »Trondhjems bynavn»: (s. 120) »At *ð* som mange steder har vært en sterkt palatal lyd, blir brukt til å betegne palatalitet, er naturlig nok.» Litt merkelig er det at denne skrivemåten bare fins foran *s*.

ll og *nn* har visstnok også vært palatale. Vokalharmonien i ord som *allir* taler for at *ll* var det, og når det gjelder *nn*, fins det noen eksempler på en merkelig skrivemåte som knapt kan forklares på noen annen måte enn at det er palatalitet som skal betegnes: *nnn* istf. *nn*. Eksempler: *innnan* 53r:8, 106r:7; *annnan* 97r:19, *famennnir* 94v:15. Da dette forekommer 4 gg., kan det neppe være skrivefeil. — I utlyd fins i blant en dobbeltskrivning av *n*, som muligens skal betegne palatal lyd:

annann 11r:24, 12v:4, *innann* 55v:2, 64r:23, 81r:22, *samann* 50v:10, *allann* 56v:8, *kornn* 50r:6, 51r:12; *varnn* (pron. m. akk.) 45v:9.

Palatal *nn* er kanskje grunnen til overgangen *u > y* i *varkynnitt* 2r:20 istf. *varkunnitt*.

I våre dager er palatalisering av *nn*, *nd*, og *rn* kjent i østn. dialekter så langt sør som til sørgrensa for Hamar bispedømme. Og det er tegn som tyder på at de palatale konsonanter har hatt en sterkere plass i norsk tidligere enn de har i dag. Seip sier i »Trondhjems bynavn» (s. 120): »palataliseringen er i tilbakegang og har vært utbredt over et stort område».

Under behandlinga av den nye diftong *æi* (s. 92 ff.) har jeg antydnet at den kan være oppkommet gjennom palatalitet i den følgende konsonant. Den nye diftong opptrer bare foran *i* i neste stavelse, og man må da tenke seg at flere konsonanter har hatt palatal uttale foran *i* (*g*, *k*, *l*, *ð*, *st*). I det minste er det temmelig sikkert at forholdet er slik når det gjelder *g* og *k*.

Kap. IX. Oversikt over målformen hos hånd a.

Språket i boka er sterkt tradisjonelt og alderdommelig. Ganske sikkert har skriverens eget mål på mange punkter avveket fra det han skrev, men han har vært så kyndig i det gamle, tradisjonelle skriftspråket at hans talemålsformer sjelden trenger seg fram til papiret. Og når det forekommer, er ofte senere rettelser av disse »feilskrivninger» foretatt. At det har vært talemålsformer og ikke rene skrivefeil forstår man av det at disse uregelmessige formene gjenfinnes i senere norsk språk; de er nydannelser som dukker opp ved den tida da dette hskr. ble til.

Som nevnt under beskrivelsen av hskr. kan NkS 1640 være så gammelt som fra slutten av 1270-årene, kanskje er det en del år yngre. Til å være skrevet ved slutten av 1200-tallet viser det iallfall en særdeles alderdommelig språkform.

Som de viktigste målmerker kan oppstilles:

- 1) *u-omlyd gjennomført* med få unntak både ved bortfalt og stående *u*.
- 2) *Vokalharmoni i levende bruk*, med en begynnende utjamning til *i* og *u* i endelsene, især i lukket stavelse.
- 3) *æ > e* foran nasaler og når det følger en *i* i neste stavelse.
- 4) *Diftongforenkling* foran konsonantlengde, foran *g*, og i trykksvak stilling.
- 5) *Ny diftong æi, ei av æ* når det følger *i* i neste stavelse, er meget alminnelig.
- 6) *Vokalreduksjon* i 3. stavelse (typen *sannare*), men aldri i 2. stavelse.
- 7) *Svarabhaktivokalen* er *e*.
- 8) *Spor av forandring i kvantitetsforholdene*, idet kort stavelse er forlenget i enstavelsesord.
- 9) *Ortografiske eiendommeligheter*: *p* istf. *ð* er ganske vanlig; *av* og *til gh* for *g* (spirantisk); *d* og *ð* holdes godt atskilt.

Da språket i boka i så sterk grad følger skriftspråkstradisjonen, er det vanskelig å finne sikre holdepunkter når en vil forsøke å stedfeste håndskriftet. Det fins få utvilsomme dialektmerker, og de som er, peker i forskjellig retning. Boka inneholder Eidsivatingsloven, og har, som prof. Edv. Bull har påpekt, enkelte trekk fra gammel

østlandsk rett; det skulle da være rimelig å tru af den er blitt til på Østlandet. På den annen side er det spor etter et forelegg som må ha vært en lovbok for Gulating, og siste delen av boka, som inneholder byloven for Bergen, har antakelig også hatt et vestlandsk forelegg. Dette kan gi forklaring på at språket i boka har eiendommeligheter både av østlandsk og vestlandsk preg.

Det mest karakteristiske vestlandske drag er av ortografisk natur: *p* skrives istf. *ð*. Dette er nesten hva man kunne vente; ortografiske egenheter overføres lettere fra forelegget enn språklige. I språket har kanskje det vestlandske forelegg hatt innvirkning når det gjelder u-omlyden.

Men de østlandske målmerkene er dominerende slik at det ikke kan rå tvil om at skriveren av hånd *a* har vært østlending.

De østlandske målmerkene er:

- 1) *Diftongforenkling* etter de regler som er vanlige i østn.
- 2) *Progressiv j-omlyd*, især *ia > iæ*.
- 3) *Forlengelse av konsonanten* i ord som *skipp*, *mett*, *litt*, *lutt*, *gripp*.
- 4) *tl > sl, ll*; konsonantgruppen *fs*, antakelig også *mn*.
- 5) *Enkelt ordformer*: *iu* i *hiun*, *piukkr*; suffikset *-yndi*; ordene *hærv*, *frækorn*, *iaðraðr* (= *jarðaðr*).

Det østnorske målområdet har også rommet dialektulikheter i gammel tid. Viken og kystmålene synes å ha hatt språklige eiendommeligheter som har skilt disse strøk fra de indre bygder (Oplanda).

Vil en forsøke å lokalisere målet i denne boka nærmere, oppdager en snart at det mangler sikre kriterier. Men det kan fastslås at hskr. mangler alle de typiske trekk som utmerker de sørøstlandske mål, kystmålene. F. eks. er svarabhaktivokalen aldri *a*, det fins ikke eksempler på overgangen *tn > dn*, *nn* eller på brytningen *y > iu*. Ikke-omlydte former i pres. av sterke verb er sjeldne, og har sin egen forklaring. Det er naturligvis farlig å bygge på negative iakttagelser; men det ser iallfall ut til at språket i boka snarere peker mot innlandet enn mot Viken.

Det er også reelle grunner som taler for at hskr. skriver seg fra Oplandene (se s. 4). En sammenligning mellom målet i boka og Oplandsmål skulle en altså tru kunne gi et resultat.

Men det er lite man vet om Oplandsmål i gno. tid, og moderne dialekter gir bare et usikkert grunnlag for slutninger om det gamle

målet. Det meste en kan vente av en slik sammenligning, er derfor at den kan vise om det er mulig å anta at hskr. har hørt hjemme på Oplanda.

Her kan nevnes en slik ting som svarabhaktivokalen. I Viken-området var den *a*, likeså i Valdres, mens den på Oplanda var *e*, *æ*. (Jfr. P. N. Grøtvedt i MM 1938, s. 165). I dette hskr. er den, som nevnt, nesten alltid *e*.

Refleksivendelsen har etter alt å dømme hos skriveren hatt uttalen *-st*; den er iallfall aldri skrevet bare *s*. I en avhandling om sørøstn. diplomer sier Grøtvedt (MM 1938, s. 177): »Refleksivendelsen forekommer oftest uten *t* i sluttlyd», men »I brev fra Oplandene forekommer *t* oftere.»

I kapitlet om vokalharmonien er påvist at forholdene i hskr. stemmer overens med forholdene i Oplandsmålene i vår tid, særlig med målet på østsida av Mjøsa.

Dette er momenter som man ikke kan slutte noe sikkert av. Men det synes ikke å være noe som taler mot den antagelsen at målet i boka har sitt grunnlag i Oplandsmål. Det ligger nær å tenke seg at Hamar er det sted hvor hskr. er blitt til; der var det kulturelle sentrum for det indre av Østlandet.

Bokliste med forkortelser.

ANF: Arkiv för nordisk filologi. 1883 ff.

Falkfestskr.: Festskrift til Hjalmar Falk. Oslo 1927.

Falk & Torp Etym. Ordb.: Hj. Falk & A. Torp: Etymologisk Ordbog over det norske og danske Sprog. Kria. 1903—06.

Falk & Torp Ety. Wb.: Norwegisch-dänisches etymologisches Wörterbuch. Heidelberg 1910—11.

Gda. Gr.: Johs. Brøndum-Nielsen: Gammeldansk Grammatik I—III. Kbhvn. 1928—35.

Grøtvedt Lhskr.: Per Nyquist Grøtvedt: Lydverket i lovhåndskrifter fra Borgartingslagen 1300—1350. Oslo 1939. (VSS II 1938, nr. 7).

Hellquist Etym. Ordb.: Elof Hellquist: Svensk Etymologisk Ordbok. Lund 1939.

Hom.: Elis Wadstein: Den fornnorska homilibokens ljudlära. Uppsala 1890.

- Hægstad Gtr.: Marius Hægstad: Gamalt Trøndermaal. Kria. 1899. (VSS II 1899, nr. 3).
- Vno. m. Innleiding: Marius Hægstad: Vestnorske maalføre fyre 1350. Innleiding. Kria. 1906. (VSS II 1905, nr. 7).
- Vno. m. I: Marius Hægstad: I Nordvestlandsk. Kria. 1907. (VSS II 1907 nr. 1).
- Vno. m. II:I: Marius Hægstad: II:I Rygjamaal. Kria. 1915. (VSS II 1914, nr. 5).
- Vno. m. II:2: Vestnorske maalføre fyre 1350 II:2 Sudvestlandsk I—II. Kria. 1916—17. (VSS II 1915, nr. 3, 1916 nr. 4).
- Kock UBAS: Axel Kock: Umlaut und Brechung im Altschwedischen. Lunds Universitets Årsskrift 1916.
- Kock Ljh: Axel Kock: Svensk Ljudhistoria I—V. Lund 1906—29.
- MM: Mål og minne, 1909 ff.
- NgL: Norges gamle Love. Chria. 1846—95.
- Noreen Gr. I: Adolf Noreen: Altnordische Grammatik I. Altisländische und altnorwegische Grammatik. Halle 1923.
- NTS: Norsk tidsskrift for sprogvidenskap. Oslo 1928 ff.
- NEO: Alf Torp: Nynorsk etymologisk ordbok. Kria. 1919.
- Ross NB: Hans Ross: Norske bygdemaal. Chria. 1905—09. (VSS II 1905 nr. 2, 1906 nr. 3, 1907 nr. 5, 1908 nr. 4, 1909 nr. 3).
- Seip Spr. h.: Didrik Arup Seip: Norsk Språkhistorie til omkring 1370. Oslo 1931.
- Sievers Phonetik: E. Sievers: Grundzüge der Phonetik. V Auflage. Leipzig 1901.
- Skulerud Telemaalet: Olai Skulerud: Telemaalet i umriss. Oslo 1934.
- VSS: Videnskabs-selskabets skrifter. Oslo.

Andre siterte skrifter.

- Fritzner, Johan: Ordbog over det gamle norske Sprog I—III. Kria. 1883—96.
- Heggstad, Leiv: Gamalnorsk ordbok. Oslo 1930.
- Horne, Helga: Aksent og kvantitet i Vaagaamaalet. (Bidrag til nordisk filologi av studerende ved Kria. Universitet III) Kria 1917.
- Larsen, Amund B.: Sognemålene. Oslo 1926.
- Norsk Historisk Tidsskrift. Kria. 1871 ff.
- Nysvenska Studier. Tidsskrift för svensk stil- och språkforskning. Uppsala.
- Rygh, O.: Norske Gaardnavne. Kria. 1897 ff.
- Seip, D. A.: Trondhjems bynavn. Trondhjem 1930.
- Skulerud, O.: Utsyn over målet i Norderhov. Oslo 1926.
- Språk och Stil. Tidsskrift för nysvensk språkforskning. Stockholm 1901 ff.

INNHold.

Kap. I.	Håndskriftet	1
Kap. II.	Lydtegnene	5
	a) Vokaler	5
	b) Diftonger	6
	c) Forkortelser	7
Kap. III.	Aksent og kvantitet	8
	a) Aksent	8
	b) Kvantitet	9
Kap. IV.	Omlyd og brytning	13
	a) a-omlyd	13
	b) i-omlyd	14
	c) Palatal-omlyd	17
	d) Progressiv j-omlyd	17
	e) u-omlyd	19
	f) w-omlyd	25
	g) Brytning	26
Kap. V.	Vokalharmoni	27
	a) Vekslinga i—e	27
	b) Vekslinga u—o	33
	c) Vokalharmoni i suffikser	37
	d) Den bestemte artikkel	37
	e) Sammenfatning	38
Kap. VI.	Forskjellige vokalforhold i sterkt betonet stavelse	43
	a) Behandlingen av e- og æ-lydene	43
	b) Labialisering	50
	c) Delabialisering	50
	d) Forskyvning i vokalsystemet	51
	e) Diftongforenkling	52
	f) Ny diftong	55
	g) Lydåpning og senkning	59
	h) Jamning	60
	i) Enkelte ordformer	60

Kap. VII. Vokalforhold i svakt betonet stavelse	61
a) Synkope og apokope	61
b) Vokalreduksjon	62
c) Nyutviklet vokal	64
d) Enkelte ordformer	66
Kap. VIII. Enkelte trekk ved konsonantismen	68
a) Ortografi	68
b) Lydforhold i visse konsonantgrupper	69
c) Verbets refleksivform	72
d) Palatale konsonanter	72
Kap. IX. Oversikt over målformen hos hånd a	74
Bokliste med forkortelser	76
Siterte skrifter	77

JOHAN PALMÉR

Den okända handen i reformations- skrifterna från år 1526.

Ortografien i våra äldsta reformationsskrifter Een Nyttwgh Wnderwijsning och Nya Testamentet 1526 avviker på många punkter från reformatorernas egen ortografi i deras manuskript. De avvikande formerna ha förklarats på olika sätt. Man har hänvisat till sättarna, till tryckeriets korrektör och till L. Andreæ, men ingen av de framställda hypoteserna har kunnat definitivt bevisas, och villrådigheten torde ännu ej vara hävd. Här skall ett nytt försök göras att avslöja »den okända handen» i dessa båda verk.

De former i Nytt. Wnderw., som härstamma från denna hand, ha samlats och systematiserats i mina Undersökningar i Olavus Petris språk II sid. 69—85¹ och äro huvudsakligen följande.

1. Stavningen *effter* eller *effther* för *epter*.
2. Stavningen *schola*, *schall*, *schulle*, *för* — *schull* med *sch* för *sk*. I övriga ord förekommer denna stavning endast undantagsvis.
3. Ord som *act*, *mact* m.fl. stavas med *ct* i stället för med *cht* eller *kt*.
4. I svagtonigt och obetonat slutljud användes ofta *th* i stället för enbart *t*, t.ex. *folkith*, *latith*, *intith*.
5. Som adjektivisk avledningsändelse användes *-ugh* i stället för *-ogh* eller *-igh*, t.ex. *skyllugh*, *hungrugh*, *mectugh*.
6. Följande ord stavas med *e* i stället för med *i*: *geffua*, *leffua*, *needh*, *nedher*, *sedhan*, *edher*, *wedh*, *bedhia*, *lekawel*, *ecke*.
7. Orden *här*, *wäl*, *begära* stavas med *ä*. O. Petri skriver *her*, *wel*, *begiera*.
8. Orden *segher* 'säger', *ee huru* ha däremot *e* i stället för *ä*.
9. Formerna *holla*, *hälla* motsvara O. Petris *halla*.

¹ LUÅ Avd. I. Bd 33. Nr 1.

10. Pret. *wort* ersätter ibland O. Petris *wart*.
11. Orden *för, före, tilförenne, öffuer* ha vokalen *ö* i stället för *o*.
12. *theras* ersätter ofta *theres*.
13. *openbar* har ändrats till *oppenbar*.
14. Ändelsen *-a* eller *-om* ersätter ofta *-e* i första pers. plur., t.ex. *wij halla, wij wilia*, och i samband därmed inträder även växling *äre — ära — äro*.

15. Pret. *hadhe, sadhe* ersätta *haffde, sagde*.

16. Mera enstaka former äro *fremmande* med två *m*, *penninga stikkor* för *peninga*, *anamma* för *anama*, *träta* för *träta*, *till* för *til* etc.

Endast ett fåtal av dessa former förekomma i hela Undervisningen. Det är dock fallet med *effter* med *fft*, *för, före, tilförenne* med *ö*, *holla* med *o* eller *å* samt böjningen *wij holla, wij wilia*. De övriga fördela sig på olika sätt i urkunden. Den stora skiljelinjen går i slutet av kapitlet »En gudheligh åtanke» (sid. 69 r. 15 i Hesselmanns upplaga), alltså inuti ett kapitel. Här upphöra formerna med *th* i ord som *folkith, latith*, skrivningen *öffwer* med *ö*, *här, wäl-* med *ä* och *segher* med *e*. Å andra sidan börja här en rad nya stavningar tillämpas, vilka förut ej använts eller av vilka endast enstaka former förekommit. Detta gäller stavningen *schola, schal, schulle, för — schul* med *sch*, *ct* för *cht* eller *kt*, *e* för *i* i *geffua, leffua, needh, nedher, sedhan, wedh, edher, bedhia, lekawel, ee* för *ää* i *ee huru, pp* för *p* i *openbar*, pret. *hadhe, sadhe* för *haffde, sagde* och pret. *wort* för *wart*.

I tre fall är fördelningen mera komplicerad. Stavningen *ecke* förekommer rätt ofta (36 gr) i början av urkunden på sid. 3—35. Därefter saknas den helt i ett mellanparti, som omfattar sid. 36—69:15, varefter den åter upptages och med ett enda undantag är enrådande i resten av urkunden. Den återinföres sålunda vid den stora allmänna omläggningen.

På samma sätt förhåller det sig med avledningsändelsen *-ugh*. På sid. 3—35 dominerar *-ugh* med 75 ex. mot endast 16 former med *-ogh* och 15 med *-igh*. På sid. 36—69:15 dominera tvärtom O. Petris egna former enligt proportionen 15 *-ugh* — 39 *-ogh* — 50 *-igh*. Därefter vidtager ånyo *-ugh*. Relationen är i resten av boken 125 *-ugh* — 14 *-ogh* — 47 *-igh*. O. Petris former ha sålunda i början och i slutet trängts undan av *-ugh*. Parallellen med *ecke* är påtaglig.

Ännu en tredje parallell härtill finns, nämligen växlingen *påå — vpåå* framför substantiv eller substantivt ord. O. Petris normalform

är *vpå*, men han använder även sidoformen *på*. Denna är emellertid i stark minoritet. I början av Nytt. Wnderw. är *på(å)* den vanliga formen. I kapitlen »Om människans ärliga skapelse» och »Om människans fall» är sålunda *på(å)* enrådande, och i kap. »Om Guds lag och bud» förekommer *på(å)* 9 gr, *vpå(å)* endast 3 gr. I det följande kapitlet »Om tron» går en gräns ungefär på sid. 35. På sid. 27—35 dominerar ännu *på(å)* 12 gr gentemot *vpå(å)* 5 gr. I resten av kapitlet (sid. 36—50) väga de båda formerna tämligen jämnt: *på(å)* 17 gr — *vpå(å)* 14 gr, och i kapitlet »Om bönen», i vilket O. Petris former bäst skina igenom, äro siffrorna *på(å)* 9 gr, *vpå(å)* 17 gr. I Psaltaren i slutet av boken förekomma de båda formerna ungefär lika ofta.

Man kan tveka om huruvida dessa former inkommit vid själva tryckningen genom korrektorn eller om de funnits redan i manuskriptet. Att korrektorn kunnat spela en betydande roll vid tryckningen är ofrånkomligt och att ortografien genom honom förändrats är också ådagalagt. Enligt vittnesbörd från andra skrifter av O. Petri består korrektorns ändringar dels i rättandet av rena tryckfel, dels i normaliseringen av vissa former, så att t.ex. *bodh* genomgående eller från en viss sida ändras till *bud*, *ää huru* till *ee huru* etc. Däremot bruka icke korrektorsformerna uppträda så ojämnt fördelade som *ecke* eller *-ugh*. Korrektorn brukar ej heller ändra ordformer som *vpåå* till *påå*. Detta tyder på att omdaningen av O. Petris ortografi snarare skett vid renskrivningen än vid själva tryckningen, att den med andra ord bör tillskrivas en renskrivare, som haft att iordningställa manuskriptet för tryckning.

Dessa former kunna icke gärna förskriva sig från L. Andreæ. En del överensstämma visserligen med hans skrivsätt, men andra ha ingen motsvarighet hos honom. Han skriver sålunda aldrig *effter* med *fft*, *öffuer* med *ö* eller *geffua*, *edher*, *wedh*, *ecke*, *lekawel* med *e*. Han använder *e* i *nedhre*, *sedhan* först efter 1526. Han skriver liksom O. Petri *säggher* med *ä* och *wel* med *e* utom ett par gånger 1524 och en gång 1525. Stavningen *schola*, *schal* etc. är honom främmande, och endast ett par gånger förekommer stavningen *th: descriwath* (1524), *förwarath* (1524). Andra former ha visserligen motsvarigheter i L. Andreæ språk, och de ha också åberopats som stöd för tanken, att L. Andreæ haft att göra med utarbetandet av Nytt. Wnderw., men de äro fördelade på ett sådant sätt, att de svårigen kunna härstamma från honom. L. Andreæ skriver visserligen själv *ct* för *cht* eller *kt*,

men då stavningen *ct* i Nytt. Wnderw. uppträder parallellt med stavningen *schola, schal*, med formen *oppenbar* och med e-formerna *geffua, wedh, lekawel* etc., har den sannolikt införts av samme man, som infört de senare formerna, och det kan då icke ha varit L. Andreae.

Avledningsändelsen *-ugh* har också åberopats, men den uppträder parallellt med *ecke* och bör ha samme upphovsman som denna form. Pret. *wort* uppträder också parallellt med de i senare delen införda formerna, vilket även för detta ord betyder, att ursprunget bör ha varit detsamma. Det finns sålunda många skäl, som tala för att dessa former icke förskriva sig från kanslern, även om de formellt överensstämma med hans egna skrivingar.

Ännu mindre kunna dessa former åberopas som bevis för inverkan från det äldre vadstenaspråket. Åtskilliga av dem äro akustiska stavningar och bygga på ett rätt avancerat uttal, t.ex. *effter, geffua, nedh, nedher, wedh, edher, bedhia, lekawel, här, wäl, ee huru, holla, wort, för, öffuer, wij kalla, hadhe, sadhe, fremmande, penningar, -ugh*. Dessa strida direkt mot det äldre vadstenaspråkets ortografi. En av de nya formerna ger direkt anvisning om var parallellerna till dessa stavningar böra sökas, nämligen skrivningen *schola, schal, schulle, för — schul*. Den leder tanken till kungliga kansliet, där den är rikligt företrädd under åren 1525 och 1526. I stora delar av registratoret för dessa år och även i originalskrivelser är den representerad. I registratoret finns det också motsvarigheter till de övriga här omnämnda formerna. Det betyder, att skrivaren stått i kontakt med den samtida ortografien, även sådan den framträder i brev och kansli-skrivelser.

Det är frestande att på denna punkt gå ännu ett steg längre och undersöka, om det i mitten av 1520-talet i kansliet fanns någon skrivare, som i sitt språk hade alla dessa former. En dylik undersökning försvåras av att de från kansliet utgångna skrivelserna sällan föreligga i original, och i avskrifterna är ortografien ej enhetlig, då det i dem finns former dels från originalet, dels från avskrivaren. Ortografien i deras nuvarande skick verkar sålunda mera regellös, än den i själva verket var. Man har intrycket, att var enskild skrivare haft en relativt enhetlig stavning. Chef för kansliet var från nyåret 1526 till den 10 oktober samma år borgmästaren i Stockholm, magister Hans Skeel. Är det tillfälligt, att hans förordnande inföll just under den tid tryckningen av de första reformationsskrifterna pågick? Mäster Hans till-

hörde de protestantiska kretsarna i Stockholm, och han användes av Gustav Vasa att övervaka vederdöparna i januari 1527. Själv har han väl ingenting med reformationsskrifterna att göra, men han kan ha avdelat någon av skrivarna i kansliet att tjänstgöra som sekreterare åt L. Andreæ vid det säkerligen brådskande redigeringsarbetet.

Som utgångspunkt för en undersökning av de nytillkomna formernas ursprung kan tagas stavningen *effter*. Normalformen för detta ord är i Gustav Vasas registratur *epther*. Det finns emellertid några få, korta skrivelser, som ha stavningen *effter*. De utgöras av en rad originaldokument från slutet av år 1525 och början av år 1526, alltså just från den tid, då Nytt. Wnderw. och NT utarbetades och trycktes. Det är skrivelser, som utfärdats av konungen under hans resa i Västergötland och Småland vintern och våren 1526. De ha alla skrivits av samme man, och arkivarie Lars Sjödin har i Meddelanden om kanslistilar under Sturarnas och Gustav Vasas tid sid. 119 identifierat honom som Jon skrivare. Om honom meddelar Peder Swart i sin krönika, att han var en fattig mjölnareson från Västerås, vilken av Gustav Vasa tagits ur skolan där och anställdes i kansliet, där han verkade fyra eller fem år till 1528, då han utnämndes till slottsfogde i Västerås. Samtidigt lät konungen honom äkta Måns Grens änka, hustru Anna, och gav honom sköld och hjälm. Han skildras av Peder Swart som en »from» man, som emellertid efter sitt giftermål och sin befordran blivit självmedveten och högmodig, så att han till slut ville mästra sin herre och konung och därför ådrog sig konungens onåd och slutade illa. De ifrågavarande dokumenten finnas förtecknade av Sjödin i hans ovan anförda arbete sid. 119, och de äro avtryckta dels i Gustav Vasas registratur, dels hos E. Nygren Privilegier, resolutioner och förordningar för Sveriges städer 2 (1932). De äro tämligen korta och stereotypa, varför ord- och formförrådet i dem är tämligen begränsat. De ge dock på åtskilliga punkter klart besked om Jons ortografiska vanor. De äro dessutom skrivna i utpräglad kanslistil med de för denna utmärkande kännetecknen: *e* för *a* i ändelser, *dt* för *d* eller *dh* i slutljud och med enbart *d*, *g* för *dh*, *gh* intervokalt och i betonat slutljud. De former, som anföras i det följande, äro hämtade dels ur dessa handlingar, dels ur »Rekenscap på klockor och annen lössz kopper silff och penningar szom jach opburit haffwer aff Vesterås län» (lägg om tre folioark bland Strödda kamerala handlingar, vol. 68 i KA).

Följande paralleller till de ovan behandlade avskrivarformerna i Nytt. Wnderw. kunna anföras:

1. Prep. 'efter' stavas *effter*.
2. Orden *schola*, *schall*, *schulle*, *för* — *schulld* ha genomgående *sch*.
Samma stavning förekommer också några gånger i orden *Schara*, *schatt*, *ganscha*, *elschelige*.
3. *ct* är genomgående i ord som *acta*, *macth*, *pwncthar*, *fördactinga*.
4. *at* och *taa* ha vanligen icke *h*, men formerna *ath* och *tha* finnas dock vardera en gång. O. Petri skriver själv *at* men *tha*. I Nytt. Wnderw. torde dylika former ha reglerats genom korrektorn eller redaktören genom order åt sätternas. Överhuvud tillsattes av Jon skrivare ofta *h* efter *t* i ord som *macth*, *wntha*, varför stavningen *effther* i Nytt. Wnderw. är lätt förklarlig, även om den just i detta ord icke är belagd i breven. I Nytt. Wnderw. förekommer för övrigt i det ogillade provarket ofta stavningen *effthr*, i vilken själva förkortningstekniken kräver *th*. Vid upplösning uppkommer så formen *effther*.
5. I svagtonigt och obetonat slutljud användes *th* i ord som *landith*, *rikith*, *giffuith*, *fwlbordath*.
6. De personliga pronomina skrivas *sigh* men *jach*, *mich* 1. *migh*, det sistnämnda dock först i Rekenscap.
7. Konsonanten är dubbeltecknad i *liggia*, *byggia*, *fattigh* (men *ytermerna*), *penningar*, *till*, *tillförne*, *schall*.
8. Verben *holla*, *beholla*, *inneholla* stavas med *o* liksom *öffweruolld*, *monge*, *nogon*, *i nogen motte*, *wor*, *wort* jämte *waar*, *waare*.
9. För *i* användes *e* i orden *geffua*, *nedan*, *leffua*, *wed*, *eder*, *bedie*, *ecke*. Ordet 'likwäl' är ej belagt.
10. För *o* användes *ö* i orden *för*, *tillförne*, *öffuer*.
11. I bestämda artikeln i neutrum och i pret. part. neutrum kvarstår *i*, t.ex. *landith*, *rikith*, *giffuith*, *warith*.
12. Den adjektiviska avledningssändelsen har formen *-ug*: *nadugeste*, *hörughe*, *lydughe* men *velwillioghe* (de tre sista efter Broocmans avskrift av originalet).
13. Pret. av *haffua* har formen *hade*.
14. Första pers. plur. av verben ändas på *-a*: *laata wij*, *taga wij*.
15. I framljud förekommer ofta typen *w* som tecken för u-ljud, t.ex. *wt*, *wtualld*, *wntha*. För *ffu* träffas även exempel med *ffw*.
16. För *vpa* användes *paa*, *på* (det sista i Rekenscap).

Till dessa kunna läggas följande former, som återfinnas i NT:

17. Stavningen *-scap* i orden *rekenscap, hulscap, mannschap*.

18. *laata* med å-ljud för *läta*.

19. Vokalen *y* i orden *synderslagen, opbyrd, kyrke*.

20. Inskott av *p* i *hempd*.

21. Dubbelskrivning av *n* i *konnungh, konningh* (jämte *konungh*), *Konnungshåra*.

Pret. av *warda* finnes ej i de använda urkunderna, men då Jon var från Västerås, bör han ha känt eller själv använt uttalsformen *wort*. Skrivningen *wort* i senare delen av Nytt. Wnderw. kan sålunda mycket väl härstamma från honom.¹

I motsats till reformatorerna använder han däremot aldrig dubbel-skriven vokal i ord som *breff, secrett, helighet, emoth, emott, nogh* men har dubbelt *t* i verben *settia, sittia*. Vidare *teris* för *theras* och *op* för *vp*.

Parallellismen mellan Jon skrivares normalformer och de från O. Petris språk avvikande formerna i Nytt. Wnderw. är sålunda nästan fullständig. För sådana former i Nytt. Wnderw., som ej ha någon motsvarighet hos Jon, t.ex. *här* för *her*, dubbelskriven vokal som i *-doom, ath* genomgående med *th*, som hos Jon är svagt belagt, har man rätt att räkna med korrektorn. I O. Petris skrifter från 1527 stamma just sådana former som *här, -doom, ath, eenfåldigh* från korrektorn, och han har givetvis även påverkat språkformen i Nytt. Wnderw. i ungefär samma utsträckning. En del av hans former i reformations-skrifterna från 1527 överensstämma för övrigt med Jons skrivformer, och de kunna i Nytt. Wnderw. icke alltid skiljas från varandra.

Man kan nu fråga, om denna parallellism är tillfällig eller om det finns ett verkligt samband mellan Nytt. Wnderw. och Jon skrivare. Så långt hade jag kommit, då Gottfrid Carlsson gjorde mig uppmärksam på att Jon skrivare sannolikt nämnes i ett brev från Gustav Vasa av år 1525. Han kallas där »ioon ionsson» med det i detta samman-

¹ Pret. *worth* finnes i ett av Gustav Vasa utfärdat brev, som är daterat den 22 januari 1526 i Eksjö. Den 23 januari daterar Jon skrivare ett av honom skrivet bekräftelsebrev på Eksjö stads privilegier. Den 22 jan. befann han sig sålunda i konungens sällskap i Eksjö, varför det är troligt, att han även skrivit originalet till det i registratoret införda brevet. I så fall kan pret. *worth* mycket väl härstamma från honom liksom de i samma brev förekommande pret. *leeth, leett* 'lät'.

hang viktiga tillägget »waar secretarij scriffuere». Uppgiften, som finns i registraturet, har uppmärksammats av Edén i hans bok Centralförvaltningens organisation 1593—1594 (sid. 11 not 1). Edén tvekar om tolkningen av orden »waar secretarij scriffuere». *Secretarij* kan vara genitiv både av *secretarium* 'hemligt rum, sacristia, krypta' och *secretarius*. I förra fallet betyda orden 'sekretarieskrivare', 'kansliskrivare', 'sekret skrivare'. Ordet *secretarium* är emellertid icke belagt i svenskt medeltidslatin, och det förefaller icke mycket sannolikt, att konungen använt beteckningen *secretarium* för sitt kansli. Den närmast till hands liggande tolkningen av orden »waar secretarij scriffuere» är onekligen 'vår sekreterares skrivare'. 'Secretarius' var L. Andreæ's officiella titel. Han kallas i tidens handlingar aldrig kansler. Jon skrivare skulle sålunda ha varit L. Andreæ's sekreterare det år, då denne arbetade med utgivandet av de äldsta reformationsskrifterna. L. Andreæ var sannolikt redaktör för dessa och har säkerligen själv skrivit delar av dem. De från andra inkomna manuskripten ha väl genomsetts och rättats av honom, varefter de renskrivits av hans sekreterare och därvid erhållit sin nuvarande gestalt.

Om Jon skrivare haft med Nytt. Wnderw. att göra, bör det sålunda ha varit, när den förelåg i manuskript. Under själva tryckningen befann han sig icke i Stockholm att döma av Ortsbeteckningen i de av honom skrivna breven. Den 23 december 1525 har han skrivit ett brev i Hov i Västergötland, den 23 januari 1526 ett annat i Eksjö, och i februari och mars utfärdas flera brev, som skrivits på olika ställen i Småland och Västergötland. Den 18 mars daterar han ett brev i Mariefred och är då tydligen på hemväg mot Stockholm. Förmodligen har han tillhört den del av kansliet, som varit konungen följaktig på hans resa till de västra och södra delarna av landet vintern och våren 1526. Undervisningen började tryckas senast på nyåret 1526 och var färdig den 14 februari.

Om Jon skrivare såsom L. Andreæ's sekreterare medverkat vid utarbetandet av Nytt. Wnderw., bör han ha deltagit även vid färdigställandet av NT 1526. Därmed kastas oväntat ljus över en rad företeelser i dettas ortografi. Former som *synder* för *sönder*, *greet* för *gräät* i Johannes' evangelium, som annars bär många tecken på att vara översatt av O. Petri, pret. *wort* och stavningen *konnung* även i de partier, som icke kunna ha översatts av L. Andreæ, få därigenom

sin förklaring. Överhuvud torde de spår av västmanländsk dialekt, som man trott sig kunna konstatera i NT, kunna härleda sig från Jon skrivare. Man förstår också den ojämna fördelningen av former som *geffua*, *wedh*, *fredh*, *lekawel*, *öffuer* och andra på de olika böckerna. Mest enhetlig är enligt Lindqvist ortografien i partiet från och med Galaterbrevet och i det allmänna förspråket, beroende på att kanslern själv översatt och nedskrivit dessa partier (sannolikt dock med vissa smärre undantag). Även i detta parti spåras emellertid sekreterarens former bredvid L. Andreæ, t.ex. *effter* för *epter*, kanske ock *besynnerligh* för *besunnerlig*, *geffua* för *giffua*, *lekawel*, *lecarwel*, *lekwel* alternativt fram till 2 Petri brev, *bedhia* 16 gr för *bidhia* 5 gr (men *tilbidhia*, som är ett översättningslån och icke ett folkligt ord).

Ortografien i NT har skildrats som väsentligen en skapelse av L. Andreæ. Enhetligheten i normalspråksområdet nådde han »genom en återgång i stor utsträckning till det halvt bortglömda vadstenaspråkets ortografi», vilket icke i och för sig var så märkligt, då kanslern »i sin egen ortografi, till skillnad från många andra, i stort sett upprätthållit vadstenaspråkets traditioner». På vissa punkter var han emellertid påverkad även av kanslispråket, särskilt i fråga om enstaka svenska talspråksformer, som vunnit insteg i detta. Sådana voro flera av språkets vanligaste ord, såsom *woro*, *hadhe*, *migh*, *tigh*, *sigh*, *itt* 'ett' m.fl. »Att bakom Nya Testamentets ortografi ligger en medveten och för sin tid förvånansvärt väl genomförd strävan att efter äldre mönster uppbygga ett *enhetligt*, *svenskt* skriftspråk, är utom allt tvivel» (Natan Lindqvist Inledning till Gustaf Vasas Bibel sid. XVIII).

Inför den stora frihet, som lämnats åt redaktören-kanslerns sekreterare att vid renskrivningen av manuskripten införa sina egna uttalsformer och tillämpa sina egna skrivvanor vid sidan av eller med helt undertryckande av förlagans, frågar man sig emellertid, om den ortografiska enhetligheten verkligen förutsätter en dylik medveten efterbildning av det äldre religiösa språket. Ätminstone beträffande Nytt. Wnderw. och större delen av NT verkar det snarare, som om redaktören varit tämligen likgiltig för om man tryckte *geffua* eller *giffua*, *lekawel* eller *likwel*, *nidh* eller *nedh*, *oppenbar* eller *openbar* och t.o.m. *schola*, *schal*, *schulle* med tysk stavning i stället för svensk. Och om formväxlingen icke uppkommit genom vacklande skrivsätt hos översättarna själva utan genom en blandning av översättarens och renskrivarens former, behöver icke heller den relativa likformig-

heten i normalspråksområdet vara resultatet av en genomförd strävan efter enhetlighet, så att den ena växelformen vrakats och den andra valts med hänsyn till bruket i det äldre vadstenaspråket. Den kan helt enkelt bero på att sekreteraren vid renskrivningen bättre följt förlagan och bibehållit dennas former, och om denna i normalspråksområdet nedskrivits av kanslern själv, var detta ganska naturligt, då sekreterarens egna skrivvanor på många punkter överensstämde med kanslerns. En möjlighet är också, att vissa partier, t.ex. det allmänna förspråket, där enligt Lindqvist normalspråket är mest renodlat, icke renskrivits före tryckningen. De ändringar, som behövt göras, kunde ske i korrekturet. Att enhetlighet kunde uppnås på detta sätt, är helt naturligt, då i reformatörernas eget språk ingen sådan växling förekommer som i Nytt. Wnderw. och NT. Det finns en kronologisk utveckling i deras ortografi men ingen regellös växling mellan *geffua* och *giffua*, *widh* och *wedh*, *likawel* och *lekawel*, *myn* och *min*, utom möjligen under någon kortare tid vid övergång från en form till en annan, såsom vid övergången från *myn* till *min* i O. Petris Tänkebok. Om normalspråket i NT, såsom Lindqvist visat, i stort sett är identiskt med L. Andreæ's kanslispråk, utökat med den för det religiösa språket karakteristiska stavningen *dh*, *gh* för kanslispråkets *d*, *g*, beror likheten med det äldre vadstenaspråket helt enkelt på att de traditionella skrivformer, som finnas i varje form av skriftspråk, delvis varit gemensamma för de båda stilarterna, beroende på att utgångsläget varit detsamma för dem båda. En jämförelse mellan det religiösa språket från 1400-talets början och språket i originaldiplomen från östgötskt och mellansvenskt område i SD för exempelvis år 1415 visar, att så varit fallet. Alla de former, som Lindqvist i Nsv. stud. 8 åberopar för släktskapen mellan normalspråket i NT och det äldre vadstenaspråket, finnas sålunda även i de undersökta diplomerna som normalformer, om man bortser från ord av typen *godh*, *togh*, *behoff*, i vilka diplomerna ofta ha dubbelskriven vokal, alltså *goodh*, *toogh*, *behoff*, liksom normalspråket i NT, då vokalen är *o*. Traditionen i kanslispråket överensstämmer med andra ord på många punkter med traditionen i det religiösa språket. Särskilt i de kyrkliga kanslierna bör sambandet med det religiösa språket ha varit levande. Det är därför ofta omöjligt att avgöra, om en viss stavning hämtats från den ena eller andra stilarten. Former som *liggia*, *byggia*, *vpbyrd*, *kyrkia* finnas i båda. Då L. Andreæ fungerade som biskop Matts' sekreterare,

bör han tidigt ha införts i kanslispråkstraditionen, och det är väl mest sannolikt, att han utformat sitt eget kanslispråk i anslutning till denna. Han har dock förhållit sig avvisande till den riktning inom kanslispråket, som upptagit det från danskan och tyskan lånade bruket att i ändelser införa *e* för *a* eller *o* och i ordslut *di* för *d*, *dh*, t.ex. *stadt*, *forbundt*. Därigenom bibehåller hans kanslispråk en svensk karaktär, som också karakteriserar hans bibelsvenska.

För övrigt tycks L. Andreae i sitt kanslispråk icke ha känt sig särskilt bunden av det äldre vadstenaspråket att döma av de ändringar han under årens lopp genomför i sin ortografi. I de flesta fall beteckna dessa ändringar lika många steg bort från det äldre vadstenaspråket i riktning mot det moderna skrivsättet: *forstandere* (1504), *bestand* (1508) > *bestond*, *bestondugt*, *obestond*, *förfongh*, *monga* (1524); *nagon* (1527) > *någhon* (1529); *nider*, *sidhan* (1524) > *nedhre*, *sedhan* (fr. 1527); *domkirke*, *domkirkie*, *domkirkennes* > *kyrker*, *kyrkennes*, *domkyrker* (1524); *for* ~ *för* > *för* (fr. 1526); *huat*, *hwat* (1525) > *huadh*, *hwadh* (1527); *swo* (1504), *swodan* (1504), *sodan* (1512) > *saadane* och fr. 1527 *sådane*; *fatighe* (1513) > *fattigha* (1525); *ytermera*, *-e* (1504, 1513, 1524) > *yttermera* (1529), *yterligare* (1527); *sannend* (1504) > *sanning* (1524); *peninga* (1508) > *penninga* (1524); *oc* > *och* med början 1524 men genomfört först 1527; *jac* (1504—1513 utom en gång 1513) > *jach* (fr. 1527); *over* > *offuer* (börjar 1525 men är genomfört först 1527); *al*, *al ena*, *alting*, *skal*, *skul*, *til*, *mit*, *sit*, *got* (men *slott*) före 1526 > *all* 21:7, *itt* 18:18, *mitt* 19:9, *gott* 24:15 från år 1527. Möjligen kan omläggningen av *at*, *vtaff*, *vtinnan* > *ath*, *vthaff*, *vthinnan* bedömas på samma sätt. Omläggningen är definitiv från år 1527.

I ett par fall betecknar omläggningen ett frigörande från tysk stavning, t.ex. *nooch* (1525) > *nogh*, *noogh* (1529), *sekir*, *edlinga*, *rekna*, *rekenscap*, *kere*, *-a* (1504, 1508, 1525), *ner* (1504, 1508) > *käre* (1525), *när* (1524). Resultatet blir i detta fall ett närmande till vadstenaspråket men också till språket i registratoret, där *käre* är mycket vanligt i hälsningsformler. Från stilsynpunkt likgiltig är omläggningen av *scola*, *scal*, *sculle* till *skola*, *skal*, *skulle* från år 1524.

De former, som införts genom ändringarna, ingå som normalformer i NT:s språk.

Den syn på bibelspråket, som här framlagts, förutsätter ett starkare samband mellan bibelns ortografi och ortografien i det samtida språket, även kanslispråket, än förut antagits. Först och främst måste

alla de former i Nytt. Wnderw. och NT, vilka tillhört Jon skrivare, betraktas som moderna och kanslispråkliga, då Jon använder dem även i sitt kanslispråk och han helt säkert icke hade någon större kännedom om vadstenaspråket från 1400-talets början. Många av dem, t.ex. *geffua*, *bedhia*, vittna ju också om ett långt framskridet uttal. Även en för ortografiens allmänna karaktär så betydelsefull form som avledningsändelsen *-ugh* i adjektiv och därav avledda substantiv och verb måste räknas som modern och grunda sig på uttalet i Svealand. Lindqvist hänför den liksom *reddughe* och *tapa* med avledningarna *fortapa*, *fortapilse* till de traditionella vadstenaformerna, fastän ingen av dem har majoritet i det äldre vadstenaspråket. Detta torde knappast vara möjligt. Att ändelsen hos Jon skrivare är akustisk och kanslispråklig, är utan vidare klart, men även L. Andreæ's form torde ha samma ursprung. Som Axel Kock visat i Fsv. Ijudlära sid. 215 f. (1886) och även Lindqvist nämner, regleras i vadstenaskrifterna från slutet av 1300-talet och början av 1400-talet växlingen *-ugh*: *-ogh* av en väl genomförd vokalbalans. Det betyder, att formen *-ugh* nästan uteslutande finns i kortstaviga ord, och då dessa äro relativt få i jämförelse med de långstaviga — de utgöras nästan endast av orden *stadhugh*, *lidhugh*, *girugh*, *ihulugh* och *iäwugh* — så följer därav, att *-ugh* i skrifter med vokalbalans är tämligen sällsynt i jämförelse med *-ogh*. I reformationsskrifterna uppträder ju *-ugh* även i de långstaviga orden, varför det ej gärna kan bero på efterbildning av *-ugh* i de äldre vadstenaskrifterna. Några siffror må belysa den relativa frekvensen av de båda formerna i dessa. Cod. Bur.¹ sid. 1—25: 18 *-ogh* — 1 *-ugh*, Cod. Bil. sid. 755—802: 9 *-ogh* — 1 *-ugh*, MB I sid. 1—38: 15 *-ogh* — 1 *-ugh*, sid. 199—233: 17 *-ogh* — 5 *-ugh*, MB II sid. 3—36: 20 *-ogh* — 2 *-ugh*, sid. 217—250: 12 *-ogh* — 10 *-ugh*, ST sid. 1—25: 11 *-ogh* — 0 *-ugh*, MP I sid. 1—20: 18 *-ogh* — 7 *-ugh*, MP II sid. 1—21: 6 *-ogh* — 6 *-ugh*. — Flera av de skrifter, i vilka *-ugh* förekommer mera allmänt även i långstaviga ord, äro ej vadstenaskrifter i den mening, att de tillkommit i Vadstena kloster. Lindqvist hänvisar bl.a. till Flores, Hertig Fredrik och rimkrönikorna, vilkas original härstamma från början av 1300-talet, samt till Valentin och Konung Alexander, som tillhöra en helt annan

¹ Lindqvist anför exempel även från Cod. Bur., fastän denna är äldre än Vadstenaklostret och sålunda icke tillhör vadstenalitteraturen i egentlig mening.

miljö än bibelsvenskan och säkert icke påverkat reformatörerna. Didrikssagan har översatts från norskan och föreligger i handskrift först från 1500-talet, varför *-ugh* i denna bör förklaras på samma sätt som i NT. MP III har skrivits för ett gille i Gärds härad Skåne och är starkt daniserande. Vitæ Patrum framhäves särskilt som en vadstenaskrift med talrika fall av *-ugh*. I den tillämpas emellertid liksom i andra vadstenaskrifter vokalbals. Den skiljer sig från övriga stycken i samlingen endast däri, att det i början finns ovanligt många kortstaviga ord hopade, och dessa ha givetvis *-ugh*. Längre fram dominerar *-ogh*. På sid. 180—229 finns det 18 *-ogh* — 10 *-ugh*. Av de av Lindqvist anförda verken återstå då endast VKR, ett parti i Cod. Bil., som skrivits med hand II (se Valter Jansson Fsv. legendariet sid. 25), legenderna Germanus och Genoveva (Cod. A 49) samt Annasagan (Cod. 9) i Fsv. legendariet och Uppenbarelsboken i MB II, som skrivits först i slutet av 1400- l. början av 1500-talet. *-ugh* bör där förklaras på samma sätt som i NT 1526. Under sådana förhållanden är det icke sannolikt, att formen *-ugh* i reformationsskrifterna har litterärt ursprung. Den finns ju också som normalform i Gustav Vasas registratur från 1520-talet. Kock Sv. ljudh. 4 sid. 308 menar, att äldre *-ogh* i de långstaviga orden mot medeltidens slut övergått till *-ugh* och att det är detta tillstånd som avspeglar sig i dialekternas *-u*, t.ex. *torstu* 'törstig'. I så fall böra formerna med *-ugh* ha hämtats från tidens talspråk.

Vad som sagts om adjektiven på *-ugh*, gäller även substantivet *räddughe*. Den normala formen i vadstenalitteraturen från 1400-talets början är *räddoghe*. *Reddughe* anföres endast från VKR, Cod. A 49 i Leg. 3 samt Konungastyrelsen, RK I och Valentin, som ej tillhöra vadstenalitteraturen.

Även formen *tapa* finns ett par gånger i Nytt. Wnderw., men det är ovisst, vem den där stammar från. Dialektgeografiskt tillhör den Danmark och Norge samt angränsande delar av det svenska dialektområdet, dvs. södra och sydvästra Sverige, och Lindqvist har själv (Ref. bibelsvenska sid. 31) visat, att *tapa* i äldre fornsvenskan uppträder huvudsakligen i urkunder från Götaland, under det att uppsvenska urkunder i regel ha *tappa*. Cod. Bur. har sålunda *tapa*, och av vadstenaskrifterna är denna form enrådande i Cod. A 39 av Gregorius av Armenien, som jag i ANF 40 sid. 71 f. lokaliserat till Västergötland, och Speculum Virginum, som mellan åren 1472 och 1486

översatts av Matthias Laurentii från Jönköping. Enstaka former med två *p* träffas dock även, t.ex. sid. 390:30 och 406:15.

I flertalet vadstenaskrifter dominerar emellertid *tappa*. I klostret fanns det givetvis även personer från övre Sverige, och de ha i skrift återgivit sitt eget uttal, som var *tappa*. Även vid avskrift har denna form oftast bibehållits, även om originalet haft *tapa*. Å andra sidan kan en avskrivare, som själv haft uttalet *tapa*, vid avskrift bibehålla originalets *tappa* och endast undantagsvis ha låtit sin egen uttalsform komma med. Någon traditionell skrivform *tapa* torde av materialet att döma icke ha funnits. Man har följt uttalet. Det är emellertid förklarligt, om i avskrifter dubbelformer uppträda. Som exempel på de båda formernas frekvens i vadstenaskrifter må nämnas följande. Klosterläsning (Cod. Oxenst. från år 1385) har normaliter *tappa*, Cod. Bil., som sannolikt skrivits av en person från Uppsverige (kanske Västerås) efter götiskt original (se Valter Jansson Fsv. legendarium sid. 110), har i regel *tappa*, endast undantagsvis *tapa*, som är originalets form. En vadstenacodex av Gregorius av Armenien från år 1420 har genomgående *tappa* (medan västgötahandskriften av samma verk har *tapa*), Birgitta I har i regel *tappa*, Birgitta 2 och 3 ha båda formerna, dock med övervikt för *tappa*. MB I har i regel *tappa*, fastän författaren till originalet var västgöte. Avskrivaren var däremot enligt Hesselman (Språkformen i MB I sid. 9) icke västgöte. MB II, MP I (från början av 1400-talet) och Bonaventura (från 1420 i Vadstena) ha *tappa*. Det samma gäller Själens tröst, som anses härstamma från Vadstena men översatts av Olavus Gunnari från Västerås (Thorén Stud. i Själens tröst sid. 184). Normalformen är *tappa*, endast undantagsvis uppträder *tapa*, t.ex. 1:21, 2:9, 103:23, 111:11. Själens kloster av Jöns Budde har 1480 avskrivits i Vadstena. Buddes form *tappa* har därvid genomgående respekterats utom på ett ställe sid. 67:19, där *tapa* införts. Ordet förekommer också i åtskilliga av de handskrifter, som avtryckts i Leg. 3 och som härstamma från 1400-talet eller början av 1500-talet. Det har i dem alla formen *tappa*.

Man kan sålunda konstatera, att både *tapa* och *tappa* användes i vadstenaklostret och att det berodde på vederbörandes uttal, vilken form som användes. Någon skrifttradition till förmån för *tapa* har i varje fall icke existerat. Snarare synes *tappa* ha föredragits som normalform under slutet av århundradet. Då *tapa* uppträder i reformationsskrifterna, torde det därför ha akustisk bakgrund. Om denna

form förskriver sig från L. Andreæ, kan han ha tillägnat sig den under studieåren i Skara. I formerna *förtapa*, *förtapilse* hade ordet religiös prägel och tillhörde den kyrkliga förkunnelsens språk.

Denna grupp av ord hör sålunda icke till de traditionsbundna utan till de akustiskt motiverade stavningarna. Detsamma gäller formerna *sitter*, *yttmerera*, *fattigh*, *fremmande*, *skola* med *o* samt de synkoperade formerna *fadhren* och *modhren*, som endast förekomma i sena handskrifter. De äro icke stilskiljande utan uppträda även i kanslispråket och framför allt där. Typen *leedde*, *boodde* sättes i samband med liknande stavningar i Jöns Buddes skrifter, de enda inom vadstenalitteraturen, som ha sådana. Dessa kunna dock icke ha givit mönstret, då Buddes språk på de flesta punkter avgjort skiljer sig från den normala ortografien i NT. Han skriver sålunda *fortappa*, *openbar*, *fatigh*, *reddoghe*, har *kt* för *ct*, *sculu* för *skola* och tillämpar vokalbalans för växlingen *-ogh*: *-ugh*. Däremot höra NT:s former naturligt samman med liknande skrivningar i Gustav Vasas registratur, där de äro vanliga.

Samhörigheten med det samtida kanslispråket framträder också i fråga om dubbelskrivning av lång vokal i öppen stavelse och framför *dh*, *gh*, *ff* även i sluten stavelse mot bruket i det äldre vadstenaspråket. I Nytt. Wnderw. äro sålunda skrivningar som å ena sidan *til hoopa*, *stoora*, *rooten*, *försoonare*, *hoota*, *skoonat*, *tooma*, å andra sidan *goodh*, *bloodh*, *stoodh*, *noogh*, *toogh*, *behooff* vanliga. Även i NT finns det i de förra delarna skrivningar som *bröödhet*, *råådhet*, *förööka*, *steenar*, *roothen*, *hoopen* (se Lindqvist Ref. bibelsvenska sid. 20), och ännu i normalspråket dominerar dubbelskrivning av *o* framför *dh*, *gh*, *ff* i orden *goodh* (*godh* 4 gr, *godh*- 1 g), *moodh*, *tolamoodh* (*-modh* 1 g), *stoodh*, *bedroogh*, *noogh* (*nogh* 1 g), *toogh* (men *slogh*), *trooghne* jämte *troghe*, *mooghne*, *hooff*, *behooff*. Formen *bloodh* förekommer ännu i Galaterbrevet men avlöses sedan av *blodh*. Dylika skrivningar äro vanliga i 1500-talets kanslispråk, t.ex. i Gustav Vasas registratur, där även mera enstaka former som pret. *fööl*, *fööll* eller substantivet *köö*t ha motsvarigheter.

Om det finns många likheter mellan bibelspråkets och det samtida kanslispråkets ortografi, så är å andra sidan gränslinjen mellan de båda stilarterna klar. Bibelspråket har genomfört stavning med *dh*, *gh* för *d*, *g* intervokaliskt, i betonat slutljud och ofta även efter *r*, och det tar avstånd från de främmande stavningarna i den av danskan

och tyskan påverkade riktningen inom kanslispråket. Det är möjligt, att man häri kan spåra L. Andreæ's ordnande hand, i det han som redaktör för både Nytt. Wnderw. och NT givit sin sekreterare (eller sätarna) order att genomföra stavningen *dh*, *gh* konsekvent och att respektera de svenska ändelsevokalerna och använda *a* och *o* även i småord som *theres*, *emellen*, *vdinnen*, *wore*, i vilka O. Petri ofta har *e* i anslutning till uttalet. För övrigt bör O. Petri i sitt manuskript till Nytt. Wnderw. själv i stor utsträckning ha använt stavningen med *dh*, *gh*, då han använder den i början av Tänkeboken och den dessutom tillhör en av honom ofta använd förkortningstyp. Liksom i början av Tänkeboken bör han också ha använt fulla ändelsevokaler utom i de nämnda småorden. Det kanslispråkliga *e* i ändelser och *dt* i ordslut inför han i Tänkeboken först i mitten av juni 1524, och han överger åter dessa stavningar i slutet av år 1525 sannolikt i samband med sitt översättningsarbete.

IVAR LUNDAHL

De germanska *i*-verben.

Ett genmäle.

I Arkiv för nordisk filologi, 61, s. 271 ff., har docenten Ivar Modéer i ett genmäle bemött min anmälan i ANF 61, s. 141 ff., av hans Fornvästnordiska verbstudier I-II, vilket arbete jag sammanfattningsvis fann »behäftat med svåra brister icke blott i enskildheter utan, vad värre är, i metodiskt avseende och i fråga om själva grundsynen på de språkliga problemen». Med bortseende från påpekandet av ett par på det väsentliga i min framställning icke inverkan inadvartenser, vilka jag utan omsvep erkänner och livligt beklagar, nämligen dels en missuppfattning (s. 142) av Modéers ord (I, s. 11, not 1) om urnord. **laidian*, dels förbiseendet (s. 148 i min anm.), att det vid sidan av fvnord. *geysa* verkligen existerar ett nomen: no. dial. *gaus* 'utströmning', har Modéer icke på någon enda punkt kunnat prestera ett hållbart försvar.

1. Modéer säger (s. 271), att jag »utan orsak tolkat orden »enligt min mening» såsom »ett anspråksfullt krav på att ha framställt en ny tydning», varefter han tillägger: »Uttrycket är i stället att ordagrant förstå såsom 'enligt den åsikt, som jag hyser' — denna åsikt må sedan vara ny eller gammal.» Jag vidhåller på det bestämdaste, att uttrycket, såsom Modéer använder det på sid. 42 i del I, är missvisande.

2. Mot Modéers uttalande, att ieur. *éio* »ursprungligen, åtminstone att sluta av fornindiskan, synes ha varit karakteristiskt för presensflektionen och ofta lagts till en rotform med *o*», har jag (s. 142) anmärkt, att fornindiskan icke kan bevisa något om en rotform med *o*. Modéer söker i sitt genmäle (s. 272) förgäves bortförklara sina egna ord.

3. Gentemot min kritik av Modéers onödiga utförlighet beträffande en från skilda språk, även de nordiska, så välkänd företeelse som den s.k. absoluta användningen av transitiva verb, menar Modéer, att min inställning »står i en anmärkningsvärd motsats» till ett av mig i ANF 1940, s. 45, gjort principuttalande: »Utförlighet i fråga om materialets framläggande är i alla händelser absolut nödvändig vid behandlingen av syntaktiska problem.» Jag kan icke finna, att det råder någon bristande överensstämmelse mellan å ena sidan min

inställning till Modéers utförlighet i berörda fall och å den andra mitt citerade principuttalande. I detta sistnämnda är det ju fråga om »syntaktiska problem.» Den s.k. absoluta användningen av transitiva verb är inget problem utan en för länge sedan uppmärksammas och till fyllest behandlad företeelse; se Modéers egna litteraturhänvisningar del I, s. 42 f.! — En tröttsam och fullständigt onödig utförlighet är f.ö., såsom jag inledningsvis påpekade i min anmälan, ett karakteristiskt drag i Modéers avhandling. Sålunda är i del I, kapitlet »I-verb med en betydelse som icke är kausativ» överlastat med omständliga utredningar, där oftast ett enkelt konstaterande plus en hänvisning till ordböckerna hade varit fullt tillräckligt. Synnerligen typisk är behandlingen (I, s. 47 ff.) av det både i fråga om betydelse och ursprung alltigenom klara verbet *benda*. Detta ägnas en behandling på fyra och en halv sida, och förf. formulerar i slutet resultatet av sin undersökning på följande sätt: »Materialet visar med önskvärd tydlighet att ordets skarpt begränsade betydelse icke rymmer det minsta av kausativ innebörd i förhållande till fvn. *binda* ... *Benda* har över huvud taget intet iögonfallande betydelsesammanhang med *binda*; ... Den gängse härledningen (jfr t.ex. Falk-Torp ...) ser, säkerligen med rätta, i *benda* ett denominativum: 'förse (t.ex. bågen) med *band*'.» Alltså: här konstateras den av ordböckernas exempelsamlingar klart framgående och av ingen bestridda sanningen, att *benda* på grund av sitt betydelseinnehåll icke kan vara kausativt i förhållande till *binda* utan, som etymologerna allmänt anse, är denominativt, avlett av subst. *band*. Modéers utredning ställer sålunda icke verbet *benda* i någon ny belysning.

4. Beträffande Modéers förklaring (II, s. 64) av *beita* i uttryck som *beita eng* m.m. ur ett ursprungligt prefixkompositum **uzbaitian* framhöll jag i min anmälan (s. 145), att förklaringen i varje fall är obehövlig, då nämnda och liknande exempel mycket väl kunna förstås, utan att man tillgriper prefixhypotesen. Jag skrev bl.a.: »*Beita eng* betyder helt enkelt 'låta (kreaturen) bita (gräset på) ängen.' Objektet äng i stället för väntat *gras* el. dyl. innebär en ellips av ungefär samma slag som i nsv. *ta en gök* i stället för ett ursprungligt *ta en sup för göken* ... eller *skotta ett tak* i stället för *skotta bort snön från ett tak osv.*» Efter att i sin avhandling (II, s. 43) ha förklarat, att »tidigare i litteraturen gjorda försök att klarlägga *beitas* syntaktiska och semologiska historia äro misslyckade spekulationer», uttrycker sig Modéer nu (s. 272 f.) på följande mera försiktiga sätt: »Att tyda fvn. *beita eng* ur ett *beita gras* (*å eng?*), *beita gras* i sin tur ur en konstruktion med tvenne objektsackusativer (varav det ena ett ord för husdjur?) kan väl synas vara en teoretiskt framkomlig väg. Dessvärre sakna vi dock fornspråkliga belägg för uttrycket »*beita gras*», och en konstruktion med dubbel objektsackusativ är en syntax, som icke i något av de germanska språken kännetecknar *i*-verben. ... »Härtill vill jag genmäla, dels att jag icke postulerat något uttryck »*beita gras*»,

dels att jag icke yttrat ett ord om en »konstruktion med två ackusativ-er» eller menat, att man måste förutsätta, att en sådan konstruktion någonsin existerat i detta fall. Jag har endast som min mening uttalat, att *beita eng* är ett elliptiskt uttryck, och jag har i största korthet angett dess enligt min åsikt ursprungliga innebörd. Om hur man i detalj bör tänka sig utvecklingsgången har jag icke alls uttalat mig. En möjlighet är, att *beita eng* uppstått ur ett »*beita naut*»¹ (ack. pl.) *á eng*», en annan, att uttrycket återgår på ett liktydigt »*beita nautum*»² *á eng*», i båda fallen med ett från början som objekt till *beita* underförstått »*gras*» l. dyl.

5. Jag kommer nu till Modéers svar på min kritik av de avsnitt i hans arbete (del I, kap. 3, samt del II, kap. 4 och 5), av vilka de båda sistnämnda kapitlen nu (s. 275) av M. själv betecknas som avhandlingens »huvudavsnitt.» Modéer påstår (s. 274), att jag i min kritik gjort »venne förbiseenden av väsentlig art.» För det första skulle jag ha försummat »att hålla isär betydelse och ordbildning.» — »För det andra», fortsätter M., »begär Lundahl det metodiska felet att i en kritik av min betydelseutredning i kap. 2—5, vilken uttryckligen gäller litterär nordiska, dvs. betydelserelationen mellan nordiska *i*-verb och nordiska rotverb, såvitt deras innebörd stått att avläsa i kända texter, tillgripa något som han benämner komparativ metod men som vid närmare granskning visar sig vara intet annat än den av en del germanister utan skäl hyllade tron [!] att ett *i*-verb »ursprungligen» varit kausativt till innebörden.»

Jag tar anmärkningarna i tur och ordning. Efter höga mönster (se t.ex. Brugmann, Grundriss II, s. 244; Torp, Gamalnorsk ordavledning i Haegstad-Torp, Gamalnorsk ordbok, § 67) har jag av bekvämlighetsskäl använt termen »denominativa» som motsats till »kausativa» (=deverbativa med kausativ, intensiv eller iterativ bet.) Av hela sammanhanget i min framställning (s. 143 i min anm.) framgår det klart och tydligt, vad jag menar. I Modéers avhandling märkes en strävan att uppvisa, att de germ. *i*-verben »äro denominativa» eller »äro i största utsträckning denominativa»,³ och ett av huvudresultaten, om icke det allra viktigaste, av sin undersökning, anser han (se särskilt del II, s. 100 och 105) vara just det förmenta påvisandet därav. Meningen med min kritik av Modéers behandling av de *i*-verb, som icke ha kausativ bet., var självfallet den, att det var onödigt att visa upp den icke kausativa innebörden hos de verb (bl.a. det i det föreg. redan berörda *benda*), vilkas betydelse klart framgår av ordböckerna och som redan av tidigare forskare betraktats som denominativa=icke 'kausativa'. Jag borde ha tillagt, att Modéers

¹ Jfr *beita hest* 'betsla en häst'.

² Denna konstruktion är väl bestyrkt från fvnord.; se ordböckerna.

³ Modéer vacklar mellan dessa båda uttryckssätt. Jfr å ena sidan del II, s. 88, 108 (jfr även II, s. 105), å den andra del II, s. 100.

utförlighet i detta kapitel, där i allmänhet inga problem möta, står i en högst påfallande disproportion till hans mycket snäva behandling i del II, kap. 5, av sådana för hans teorier besvärliga verb som *kenna*, *veita* och andra. Det är dålig metod att å ena sidan ägna 37 sidor åt att, som jag uttryckte det i min anmälan, slå in öppna dörrar, medan man å den andra (se del II, s. 31 f.) finner det tillräckligt att »i korthet behandla» ett motspänstigt material, varom man till på köpet är anspråksfull nog att »ha en annan mening än den i litteraturen gängse.»

Mitt andra »metodiska fel» skulle bestå i att jag i min bevisföring gått vid sidan av ämnet för Modéers undersökning, som endast avsåge den »litterära nordiskan.» Men i samma andedrag medger Modéer, att han i sina verbstudier själv anlagt historiska synpunkter och dragit slutsatser »bakåt till samgermanskan» (i själva verket ännu längre bakåt, se nedan). Om flera verb säges i del II, s. 34, att de av »en tidigare forskning givits en missvisande bedömning», dvs. förklarats som 'kausativa' (=deverbativa) i bildningar med kausativ betydelse. Här polemiserar M. mot forskare (Torp och andra), som anlagt indo-europeiska perspektiv på bedömningen av ifrågavarande verb. Härigenom har han ju engagerat sig i ett »komparativt» resonemang och får då också ta konsekvenserna. Vidare låter M. sina »regler» för fördelningen av kausativ och icke kausativ betydelse icke blott i fornvästnordiskan utan i de germanska språken över huvud »leda över till ett ordbildningsresultat av icke ringa räckvidd: de germanska *i*-verben äro denominativa» (del II, s. 88)!

Alltså: Modéer opererar på en gång med två vitt skilda och oförenliga principer. Å ena sidan förklarar han, att det endast är den faktiska betydelserelationen mellan *i*-verb och rotverb i de säkert traderade fornspråkliga texterna, som är föremål för hans undersökning. Å den andra polemiserar han (utan bevisföring och utan att själv lämna något positivt bidrag till frågans lösning!) mot forskare, som använda en komparativ metod, samt drar av resultat, beträffande vilka han själv poängterar, att de endast ha giltighet för litterär tid, helt oberättigade slutsatser för så långt avlägsna språkskeden som dem, till vilka man måste förlägga uppkomsten av åtminstone en stor del av de germanska *i*-verben!

Att i detalj bemöta den hithörande delen av Modéers genmäle finner jag icke nödvändigt. I den egentliga sakfrågan — frågan om förhållandet mellan fvnord. *veita* och *vita* samt mellan got. *kannjan* och *kunnan* — kan Modéer icke gendriva den hävdvunna och av mig i min kritik företrädda meningen. Han förtiger mitt påpekande av att man beträffande *veita* i ett sammanhang som *allir senn annsvor veitto* (Sigurdarkv. h. sk. 50) icke behöver tänka sig något mellanstadium i betydelseutvecklingen utan mycket väl kan direkt översätta: 'alla läto henne på en gång veta sitt svar'. I stället drar han fram exemplet *Reginn veitti Sigurði fostr ok kenzo* (Reginism. pr. 5), om

vilket jag yttrade, att det utan svårighet läte sig förstås som egentligen betydande: 'R. lät S. erfara (vad) uppfostran och undervisning (är).' Här om skriver nu Modéer: »Naturligtvis kan uttrycket omtolkas så, men med ett dylikt resonemang kan man lika lätt visa, att t.ex. verbet *nsv. giva* är eller kan vara kausativ till *nsv. veta . . .*» Jag överlämnar åt den sakkunnige läsaren att bedöma halten av en sådan argumentering.

Om sina resonemang angående de germanska *i*-verben i del II, s. 86. skriver Modéer (s. 275): »Jag har sålunda dragit en sannolik slutsats bakåt, till samgermanskan. Tillvägagångssättet är den raka motsatsen till det som Lundahl förespråkar.» Var har jag någonsin »förespråkat» ett sådant tillvägagångssätt, som det Modéer förevitar mig? I min anmälan (s. 144) gjorde jag följande principuttalande: »För frågan om den ursprungliga relationen mellan *veita* och *vita* är det naturligtvis komplett likgiltigt, om *veita* i litterär tid uppvisar den ena eller andra betydelsen. Allt kommer givetvis an på om denna betydelse osökt låter sig återföras på en äldre, klart kausativ innebörd eller ej.» Jag talar alltså här om ett återförande av en i litterär tid styrkt betydelse på en äldre. Litet längre ned på samma sida, där Modéer riktat sin nyssnämnda beskyllning mot mig, skriver han, att han »ger den språkhistoriska uppgiften sitt berättigande att undersöka huruvida de litterärt kända betydelseerna hos ett verb låta sig förstås såsom utvecklade ur en viss innebörd i urgammal tid.» Här erkänner alltså Modéer den självklara sanningen av mitt nyss citerade uttalande, vilket icke hindrar, att han längre fram (s. 277) förklarar sig »för ingen» kunna rekommendera det »som grund för ett forskningsprogram» samt finner det »meningslöst, eftersom all vår kunskap om litterära företeelser, ordformer, böjningsformer etc. — dvs. om ett förlitterärt språk, t.ex. »samgermanskt», »indoeuropeiskt» — bygger på en rekonstruktion med utgångspunkt från litterär tid.» Alltså: till råga på den nyss konstaterade motsägelsen ännu en, vars innebörd helt kort kan återges så: en sanning är meningslös, därför att den är en sanning!

6. Sid. 277 riktat Modéer anmärkningar mot min »citeringskonst». Jag har i min anmälan skrivit följande: »Förf. har fått för sig, att en beklagligt stor mängd framstående forskare »in i senaste tid hävdade det deverbativa ursprunget» för dessa verbs vidkommande (s. 99). En sådan generell och kategorisk bekännelse till den deverbativa läran har jag ingenstädes kunnat anträffa.» Uttalandet stödes på det, som står att läsa på nedersta raden i del II, s. 98, samt överst på s. 99: »Den germanska etymologiska ordbokslitteraturen är betänkligt föråldrad när den ännu in i senaste tid hävdar det deverbativa ursprunget.» I sitt genmäle yttrar nu Modéer: »Härtill [dvs. till mina ord i anmälan] är att anföra följande. Ordet »beklagligt» har tillkommit i Lundahls version av min text, likaså värdesättningen »framstående». Jag har i åsyftade exkurs s. 99 icke hävdade, att den

germanska ordbokslitteraturen generellt och kategoriskt bekänner sig till en tanke om deverbativa *i*-verb; jag har tvärtom använt mer än hälften av den sida, vartill Lundahl hänvisar, till att framhålla dess vacklan mellan de två möjligheterna deverbativa och denominativa.»

För det första är, som vem som helst kan se, talet om att orden »beklagligt» och »framstående» tillkommit i min »version» av Modéers text, rent felaktigt. De ifrågavarande orden ingå i mitt eget sammanfattande återgivande av den felaktiga innebörden av Modéers uttalande och stå icke — liksom icke heller något av de övriga uttalanden, på vilka M. hänsyftar med ordet »citeringskonst» — inom citationstecken. För det andra har jag helt enkelt tagit Modéer på orden, såsom tydligt framgår av det meddelade citatet. Att Modéer i sin avhandling på ifrågavarande sida liksom i flera andra fall säger en sak på ett ställe och en annan på ett annat (jfr detta genmäle, s. 11 och 22), gör det omöjligt att förstå, vilket av de motstridiga uttalandena, som han gör anspråk på att man skall rätta sig efter.

Hur Modéer (s. 277) kan förneka, att hans yttrande i avhandlingens del II, s. 99, om »etymologernas» »tveksamhet» innebär ett klander, är ofattbart.

Beträffande det sista exemplet på min »citeringskonst», nämligen att jag sagt (s. 146), att Modéer »ställer sig över huvud taget avvisande till antagandet, att de »kausativa» germ. *i*-verben skulle ha med de i find., grek. och lat. säkert bestyrkta verben med ieur. *-éio-* att göra», hänvisar jag till Modéers av honom själv i genmälet åberopade [!] ord i slutet av hans avhandling, II, s. 100: »den berättigade opposition vilken rests mot den hävdvunna tanken att germ. *-i-* utan vidare vore att återföra på ieur. *-éio-* . . .» Jag har härvid icke tagit hänsyn till Modéers diametralt motsatta åsikt i del I, s. 18, där det heter: »För egen del är jag synnerligen tilltalad av tanken att det germanska *i* i *reisa*, *dreyra*, *leggia*, *setia* etc. skulle vara identiskt med ieu. *-éio-*» Jag antog nämligen, att M. i en av de exkurser, just ägnad ordbildningen, som avsluta del II, givit det slutgiltiga uttrycket åt sin uppfattning. Därtill kommer, att Modéers här tidigare (s. 14) refererade åsikt om de germ. *i*-verben som denominativa (resp. »i största utsträckning denominativa»; jfr även i del II, s. 100 uttr. »relativt unga avledningar till nomina») står i full överensstämmelse härmed. De båda uppfattningarna helt enkelt betinga varandra!

7. Sid. 278 i sitt genmäle menar Modéer, att mitt åberopande av Brugmanns uppfattning om de indoeuropeiska *éio*-verbens ordbildning (Grundriss 2:3, s. 245), om vilken jag i min anmälan, s. 145, yttrat, att den »såvitt jag vet än i dag är allmänt omfattad», skulle tyda på att jag »försummat att sätta mig in i saken.» Detta motiveras med att man i »den germanska etymologiska litteraturen» »i allmänhet» icke möter några »spår» av Brugmanns första grupp, de gamla

och klart denominativa verben¹, samt att den i nämnda litteratur vanliga »grupperingen», »enligt vilken *i*-verb utan därjämte stående nomina uppföras som deverbativa, innebär en åldersuppdelning¹ som går stick i stäv mot Brugmanns schema.»¹ Härefter följer ett nära två sidor långt, fullständigt ovidkommande resonemang om »den forskningshistoriska bakgrunden» till Brugmanns uttalande och »de germanska handböckernas behandling av *i*-verben».

Modéers argumentering är ohållbar. För det första är det fullständigt missvisande att tala om »Brugmanns första grupp, de gamla och klart denominativa verben.» Brugmann skriver ju blott: »Die *éio*-Verba waren ihrer Herkunft nach¹ Denominativa . . .», och strax nedanför på samma sida och överst på nästa sida säger han på tal om »einige Zusammenstellungen»: »Dabei soll aber von den neben das Verbum gestellten *i*-Nomina nicht behauptet sein, dass jedes von ihnen altüberkommen war, schon darum weil manche Rückbildung nach Art von lat. *pugna* aus *pugnāre* vorliegen mag. Die Sammlung soll also nur zeigen, dass Anknüpfung an die *i*-Nomina überhaupt statthaft ist.»¹ Att man i »den germanska etymologiska litteraturen» »i allmänhet» icke möter några spår av Brugmanns omkr. en sida (s. 246) omfattande sammanställningar, bland vilka man finner endast ett enda germanskt *i*-verb (fvnord. *belgia*) upptaget, är verkligen föga förvånansvärt. För det andra är talet om att nämnda litteraturs »vanliga gruppering» av *i*-verben skulle »innebära en åldersgruppering¹ som går stick i stäv mot Brugmanns schema»,¹ rent obegripligt. Var har Modéer anträffat en sådan »åldersgruppering», och vad åsyftas med »Brugmanns schema»?

8. Sid. 281 i genmälet beskyller mig Modéer för att »i korthet» ha avvisat hans mening, att *i*-verben »i största utsträckning» äro denominativa, »utan att taga ståndpunkt till de skäl, som av mig förebragts.» I min anmälan (s. 146) yttrar jag, att »det icke lyckats Modéer att rubba den gängse uppfattningen, att en stor del av de germ. »kausativa» *i*-verben ha deverbativt ursprung.» Att jag i en anmälan av en så diger avhandling som Modéers icke i detalj kunnat taga ståndpunkt till alla frågor säger sig självt. Jag har dock, delvis ingående, motiverat min mening, att »en stor del» av de germ. *i*-verben ha deverbativt ursprung. Jfr t.ex. mina anmärkningar (s. 143 ff.) angående fvnord. *veita* och *beita* samt got. *kannjan*, vidare mitt kritiska omnämmande (s. 146 f.) av Modéers uppfattning av förhållandet mellan germ. *i*-verb och *ia*-adjektiv med possibilitetsbetydelse, min kritik (s. 147) av Modéers mening om fvnord. *hlégia* och *teygia* samt slutligen min kritik (s. 148) av de skäl för sin åsikt, som Modéer hämtar från *i*-verbens konsonantism.

Mitt påpekande (s. 147) av att fvnord. *féra* på grund av sin betydelse

¹ Spärrat av mig.

icke kan vara bildat till adj. *fórr* 'i stånd att fara' bemötes av Modéer (s. 281) på följande sätt: »Att innebörden av ett till *fórr* bildat *fóra* kunde vara 'göra någon i stånd att fara' är väl självklart.» Ja, visst är det självklart, att det icke blott kunde utan även borde så vara. Men vad har detta med saken att göra? Den faktiskt existerande betydelsen av *fóra* är ju »föra», och 'att föra någon' är icke detsamma som att 'göra någon i stånd att fara'. Däremot låter sig betydelsen 'föra' helt naturligt — såsom också allmänt skett — fattas som utvecklad ur en ursprunglig betydelse 'komma att fara'. Jfr find. *pāráyati* 'för(sätter) över'.

9. Det återstående av Modéers genmäle (s. 281—284) är huvudsakligen en upprepning av vad han tidigare sagt i sin avhandling och föranleder ingen kommentar från min sida (mitt misstag betr. fvnord. *geysa:gaus* har jag redan i början av denna skrift medgivit), på ett undantag när. Sid. 283 skriver Modéer: »Huruvida fvn. *hlógia*, *leida* och ags. *tiegen* äro att härleda ur fvn. *hlógi* och *leid* eller t.ex. ags. *tēag* kan självfallet diskuteras och en dylik härledning har jag ingenstädes postulerat.» Formuleringen »och en dylik härledning har jag ingenstädes postulerat» är förrädisk. Läsaren kan lätt tro, att jag beskyllt Modéer för en sådan »postulering». Detta har jag icke gjort. Jag skriver (s. 147): »Och när förf. menar, att det germ. *taugian* . . . skulle kunna vara¹ avlett av det germ. **taugō-* . . .» Vad själva sakfrågan beträffar, så är det visst icke »självfallet», att de berörda verbens härledning ur resp. fvnord. *hlógi*, *leid*, feng. *tēag* kan »diskuteras». Jag framhårdar på det bestämdaste i mitt tidigare hävdande av att en dylik härledning på grund av verbens betydelse² är omöjlig.

Vad till sist bevekelsegrunderna till min kritik beträffar, gör Modéer därom (s. 271, not 1) en insinuation, som ej hör hemma i en allvarligt menad diskussion. Sakfrågan gäller uteslutande de undersökningar, som Modéer publicerat med anspråk på att distansera all tidigare forskning på området. Min roll i detta sammanhang har endast varit den att framträda till försvar för denna forskning, som vår egen generation har all anledning att hysa aktning och vördnad för.

Stockholm mars 1947.

¹ Spärrat av mig här.

² Vad feng. *tiegen* beträffar gäller detta resonemang endast betydelsen 'draga', icke 'binda', i vilken betydelse verbet är denominativt, såsom jag påpekade i min anmälan.

Erik Noreen.

Fredagen den 13 december 1946 avled förutvarande huvudredaktören för Arkiv för nordisk filologi professor Erik Noreen. Hans sjukdomstid hade varit lång, och det hade med tiden blivit allt klarare för hans vänner och kolleger, att utsikterna till att han skulle återvinna hälsa och krafter var försvinnande små.

Erik Noreen blev 56 år gammal. Han föddes i Uppsala den 3 november 1890 som son till Adolf Noreen och hans maka Anna Emilia Rosell, båda av gamla välkända västsvenska släkter, den ena från Värmland, den andra från Dalsland. Det är sålunda inte svårt att fastslå varifrån Erik Noreen hade det påbrå, som gjorde honom till en framstående språkforskare — det var här närmast fadersarvet som spirade, men även modernet lämnade sin tribut, bl.a. i form av ett utpräglat intresse för musik och ett väl därmed sammanhängande starkt utvecklat sinne för rim och rytm, för poesi över huvud, något som i hög grad kom till synes i hans gärning som litteraturforskare. En nära frände, lektor Erland Rosell, har (i brev) skildrat vilken roll musiken spelade i hemmet, inte minst om somrarna, då man dagligen — oavsett vädret — under fru Emilias ledning idkade kamarmusik mellan 12 och 4. »Adolf satt då i sin gungstol praktiskt taget mitt i ensemblen och nickade igenkännande och mysande takten, tänkande, och skrivande bl. a. på Vårt språk. Erik skötte vanligen altfiolstämman.»

Skolåren förflöt — givetvis — i det under hans faders och J. A. Lundells medverkan grundade Uppsala enskilda läroverk. Från slutet av denna tid (1907) föreligger det första numret i Erik Noreens skriftförteckning, »Svenska familjenamn vid början av 1900-talet» — även faderns namn står på titelbladet, men eftersom Eriks står främst, antyder väl denna ordningsföljd, att den ifrågavarande namnförteckningen huvudsakligen är hans verk. 1908 blev han student, och för honom var vägen till universitetet kort — på hösten samma år återfanns han bland recentiorerna i Göteborgs nation, vars högt skattade inspektor fadern var. Även studierna har säkerligen till att börja med delvis bedrivits under faderns inspektorat, även om det på grund av släktskapen blev Otto von Friesen som fick hålla i skaffet, när det gällde examination och betygssättning. Utom nordiska språk studerade han framgångsrikt tyska, engelska och — för Henrik Schück — litteraturhistoria; i det sistnämnda ämnet avlade han

rentav med tiden efterprovning enligt fordringarna för fil.-lic.-examen. Erik hade lätt för det, och de olika examina och lärdomsproven kom i rask följd. 1911 blev han magister, 1914 licentiat, och i maj 1915 förvärvade han, ännu inte tjugofemårig, doktorsgraden. Något senare knöts han till sitt universitet som docent i nordiska språk och kunde så fortsätta på forskarbanan.

Men docentstipendiatåren rullade snabbt i väg, och i början av 1920-talet stod Erik Noreen inför frågan, hur han skulle kunna försörja sig och de sina och likväl få tillfälle till att syssla med den vetenskap, som han nu hade hunnit få så kär, att det inte kunde bli tal om en frivillig skilsmässa. Problemet löstes genom att han 1924 blev ordinarie lärare vid Stockholms stads högre folkskola för teknisk utbildning, och som så många andra huvudstadslärare fick han också timlärarejänster vid olika privatskolor. Man kunde kanske tycka, att det pris han fick betala för att få tillfälle till fortsatt forskning var så högt, att han inte skulle kunna få den valuta för det som han väntat sig. Men hans krafter räckte tydligen långt vid denna tid, och åren i Stockholm kom trots det myckna skolarbetet att kännetecknas av en livlig och mångskiftande vetenskaplig verksamhet, som 1931 ledde till att han blev innehavare av den professur i nordiska språk vid Lunds universitet, som först innehafts av Elof Hellquist och som nu var ledig genom att efterträdaren Jöran Sahlgren redan efter ett halvt år fått en personlig professur i ortnamnsforskning vid Uppsala universitet.

I Lund fann sig Erik Noreen väl till rätta — han trivdes med staden och den med honom. Hans utåtriktade, tillgängliga och rättframma personlighet gjorde honom uppskattad i vida kretsar inte bara i Lund utan även i grannstaden Malmö. Han blev t.ex. en uppburen inspektor för Malmö stora och livaktiga nation, inspektor för Hermods riksbekanta brevskola, och han deltog flitigt i arbetet på den från Malmö utgångna första upplagan av Svensk uppslagsbok. När hans närmaste kollega Emil Olson 1937 hastigt gick bort, efterträdde han honom som huvudredaktör för Arkiv för nordisk filologi och utgav i denna egenskap tre band av tidskriften. Över huvud rotade han sig snabbt i den nya jordmånen, och det var först efter åtskillig tvekan som han kunde besluta sig för att återvända till Uppsala för att intaga sin faders gamla lärostol, när den 1940 blev ledig genom Bengt Hessel-mans avgång. Den tid han fick verka på denna post blev kort, och dess senare del präglades alltmer av vacklande hälsa och avtagande krafter.

Erik Noreens vetenskapliga alstring är mycket omfattande och synnerligen mångsidig: han brukade själv framhålla nyttan av att en forskare då och då lämnar sina speciella jaktmarker för att göra sig förtrogen med någon för honom mera avlägsen del av ämnesområdet. Dessa minnesord skall inte utformas till ett sakkunnigutlåtande post mortem, men huvudlinjerna i hans forskning skall skisseras.

Liksom Adolf Noreen en gång gjorde sitt inträde i den vetenskapliga världen med en dialektavhandling om Fryksdalsmålets ljudlära, valde Erik Noreen som ämne för sin disputation ljudläran i målet i en av släktens stambygder, det dalsländska Ärtemark, som var moderns hembygd och där Erik kom att tillbringa sin ungdoms somrar på familjens lantställe Gimle. Men därmed är det också praktiskt taget slut med likheterna i jämförelse med faderns banbrytande vetenskapliga alstring. Erik Noreen var givetvis i hög grad sin fars son, när han valde att bli språkman, men man har intrycket, att han mycket snart undvek att gå i sin store faders fotspår, när det gällde val av forskningsobjekt, och i stället sökte sig till fält, där denne icke hade varit före honom och plöjt. Om det låg någon medveten tanke bak detta förhållande, vill jag låta vara osagt — det blev i alla fall snart nog uppenbart, att Erik Noreen var en forskarpersonlighet med egna, originella drag.

Doktorsavhandlingen »Ärtemarksmålets ljudlära» (1915) är en dialektavhandling av en vid den tiden ganska vanlig typ. Den rena dialektforskningen kom Noreen sedan inte att ägna sig åt i någon nämnvärd utsträckning, även om han under sin sista tid energiskt deltog i planläggandet av en ny stor undersökning av Värmlands dialekter och folktraditioner, men hans förtrogenhet med dalbomålen kom till god nytta i hans forskningar kring Gunno Dahlstierna. Redan tidigt kom han i stället i kontakt med den uppblomstrande ortnamnsforskningen, han blev sekreterare hos Kungl. ortnamnskommittén för Älvsborgs och Värmlands län, och medverkade sålunda vid den systematiska svenska ortnamnsgranskningens första trevande steg. Sedan han återvänt till Uppsala, tog han verksam del i utgivandet av »Ortnamnen i Värmlands län». Han utgav själv en lång rad, i regel smärre ortnamnsstudier. Början var inte så lyckad, när han i »Qwadowi» (1914) konstruerade fram en kåd-gudomlighets helgedom — Sahlgren visade sedermera, att senare leden rätteligen är *vidher* skog — men snart gick han även här fram med skärpa och kritik och lämnade under årens lopp många värdefulla bidrag till den västsvenska ortnamnsforskningen. Hans mest omfattande skrift i hit-hörande ämnen är »Studier rörande gränserna mellan Värmland och Dal samt Värmland och Norge i äldre tid» (1919), ett arbete av samma typ, som något senare för Hallands och Bohusläns vidkommande med stor framgång odlades av den självlärd Johan Kalén.

Runologien lockade honom med jämna om ock långa mellanrum, och hans sparsamma bidrag till denna forskningsgren väckte alltid ett berättigat uppsende. 1918 behandlade han den urnordiska inskriften på den värmländska Järsbergstenen och visade bl.a., att denna innehåller en »jagformel» av samma slag som åtskilliga samtida inskrifter. Intressanta rön meddelas också i en uppsats om inskriften på brakteaterna från Äskatorp i Halland och Väsby i Skåne (1926), och från 1945 daterar sig den märkliga lilla undersökningen »Några

urnordiska inskrifter», där han på ett bestickande sätt framlägger teorien, att man i urnordisk tid kunnat helt inskriva en runa i en annan och att en rad ord i de bevarade inskrifterna, som hittills betraktats som felskrivna, i själva verket är korrekta (*hateka* skall läsas *haiteka*, ty i-runan är »inskriven» i a-runan).

Åt språkhistoria, etymologi och ordhistoria ägnades en hel del undersökningar, av vilka flera blivit mycket uppmärksammade. Så är kanske framför allt fallet med »Fvn. *selda* och *keypta*» (1918), där han lämnade en sedermera på många håll godtagen specialförklaring till i-omljudet i de nämnda preteritformerna: ett ursprungligt bindevokalslöst **saldō* eller **kaufō* har ombildats till **saldidō*, **kaufidō*, för att den preteritala karaktären skulle framträda tydligare, varefter »normalt» i-omljud inträtt. Etymologi i strängare mening låg honom väl mera fjärran. Han framhöll ibland själv, att »rotbökande» inte förmådde att fångsla hans intresse. Man kan emellertid peka på sådana arbeten som »Om ordet häxa» (1924), där det i denna gamla sammansättnings första led ingående *hag* tilltalande tolkas som 'stängsel' o.d. och ordet sammanställes med isl. *túnvída*, och förklaringen av ordet *kvida* («Kvida» 1924) som ett gammalt vandringsord, got. *qipō* eller *qida*, vilket i så fall kan ge vissa fingerisningar om den germanska hjältediktens äldsta historia. Bland hans många ordförklaringar nämner jag endast som ett typiskt exempel »Bidrag till fornsvensk lexikografi» (1941), där även hans sinne för drastiska och kulturhistoriskt färgstarka detaljer kommer till synes.

Med språkvårdsfrågor blev Noreen grundligt förtrogen under sin lärartid, men först på senare tid yttrade han sig offentligt i hithörande ämnen, vanligen i Hermods tidning Korrespondens. »Fatta er kort» löd en av hans paroller till detta instituts elever, och det bör framhållas, att han själv alltid i sitt författarskap följde denna goda regel på ett förebildligt sätt. Redan tidigt insåg han det förnuftiga och viktiga i den tankegång, som Sven Clausen från slutet av 1930-talet så kraftigt gav uttryck åt, och hans studie »Nordisk språkgemenskap» (tryckt i samlingsverket »Nordisk gemenskap» 1940 och i hans egen uppsats-samling »Svensk språkvård» 1941) måste räknas bland det bästa, som från svensk sida yttrats i hithörande frågor.

Det sagda visar något av Erik Noreens mångsidighet. Men hans vetenskapliga huvudintresse var, och blev med åren alltmer, den filologiska litteraturforskningen. Hans första självständiga skrift (1914) handlade om allitterationen på *v* i fornisländskan, och under gott och väl ett årtionde framåt sysslade han mycket med den gamla västnordiska poesien. I »Några anteckningar om ljóðaháttur och i detta versmått avfattade dikter» (1915) behandlade han bl.a. Lokasenna och dess förhållande till andra eddadikter, medan han i »Edda-studier» (1921) kom med kritiska bidrag till frågan om eddadiktarnas ålder och författare och om förhållandet mellan eddadikt och skalde-dikt. Särskilt intresserade honom spørsmålet om någon eller några av

sångerna i Eddan kunde vara så gamla, att de diktats före tiden för den urnordiska synkopen, och han pekade på vissa förhållanden, som tyder på att så kan vara fallet med Skírnismál och Vafþrúdnismál. I »Studier i fornvästnordisk diktning» (1—3, 1921—23), ägnade han sig i främsta rummet åt skaldediktningen. Han gjorde här bl.a. gällande, att den allmänt gängse indelningen i eddadikt och skaldedikt borde få vika för en uppdelning efter versmått — man skulle på så sätt få vida enhetligare grupper. Han studerade kenningarna och åtskilliga andra stildrag och påvisade en utveckling, som på 1000-talet tydligt avviker från den föregående, förkristna tidens stil men som på 1100-talet vänder tillbaka till denna i åtskilliga stycken. En utmärkt sammanfattande skildring av den gamla västnordiska diktningen gav han i »Den norsk-isländska poesien» (1926), som har blivit en högt skattad läro- och handbok och som praktiskt taget kom att bilda slutstenen i hans forskningar på västnordiskt område.

I fortsättningen tilldrog sig nämligen den fornsvenska och äldre nysvenska litteraturen alltmera hans intresse. Redan 1914 hade han skrivit en liten studie om de fornsvenska versionerna av »Sju vise mästare», men i början på 1920-talet började han att syssla med Eufemiavisorna och gav ut Hertig Fredrik (1927) och Herr Ivan (1930—32) i nya kritiska upplagor. Hans textkritiska »Studier rörande Eufemiavisorna» utkom i tre delar 1923—29, och 1930 publicerade han sina »Undersökningar rörande det inbördes förhållandet mellan de s.k. Eufemiavisorna», där han framhöll, att flera skäl talar för att Hertig Fredrik har kommit till redan 1301 (och ej 1308) och sålunda är den äldsta av de tre dikterna och att drottning Eufemia icke torde ha haft något att skaffa med diktens tillkomst, hypoteser av största intresse för den fornsvenska litteraturhistorien, vilka sedermera ytterligare utförts av hans polske lärjunge Stanislaw Sawicki (mördad av Gestapo under världskriget) m.fl. men bestritts av Valter Jansson. En viktig och mycket omfattande text från den yngre fornsvenskans tid gjorde han tillgänglig, när han tillsammans med Torsten Wennström gav ut »Årboga stads tänkebok» (1935—40). Under senare delen av hans tid i Lund kom hans intresse att i hög grad fängslas av Nådendalsmunken Jöns Budde, som flitigt översatte uppbyggliga skrifter och därför trots alla brister intager en betydande plats i vår senmedeltida litteratur. Hans sista större arbete är »Studier i Jöns Buddes ordförråd» (1944), där han framlade språkliga skäl för att Jöns översatt eller bearbetat åtskilliga fornsvenska skrifter utöver dem som man tidigare känt till, t.ex. Henrik Susos Gudeliga snilles väckare och Apokalypsen.

Bland äldre nysvenska författare, som Erik Noreen ingående sysslade med, förtjänar först att nämnas dalbon Gunno Dahlstierna, vars samlade dikter han utgav (1920—28) och vars författarskap till Saxa-Kalaas han energiskt hävdade, vidare Johan Runius, vars

samlade skrifter han likaledes gav ut (1933 ff.), Stiernhielm (kommenterad utgåva av Hercules 1936) och Lejonkulans dramatiker, som han ägnade en omfattande språklig och stilistisk undersökning, »Författarfrågor i Lejonkulans dramatik» (1938), med syfte att fastställa författarskapet till de anonyma alstren i denna. Med levande intresse följde han den på 1930-talet uppblomstrande Bellmansfilologien och lämnade själv en del bidrag till tolkningen av Fredmans epistlar, som han jämte Nils Afzelius utgav i en ny men principiellt konservativ upplaga (1940). I en liten studie med titeln »Det rättslösa konstverket» (1940) ivrade han mot ett pietetslöst ändrande i nyare upplagor av döda författares verk, något som han påstod vara åtskilligt vanligare än man i allmänhet föreställer sig. Det är för mig uppenbart, att hans trägna studier i äldre och nyare diktning uppbars av en varm kärlek till själva konstverket som sådant, en kärlek, som inte minskades utan snarare ökades av hans sysslande med formella detaljer. Någon gång gjorde han också små strövtåg i vår helt moderna litteratur, där han ägnade Fritiof Nilsson Piraten en stark och reservationslös beundran, varom titeln »Från Birgitta till Piraten» på en av hans uppsatssamlingar (1942) i någon mån bär vittne.

Erik Noreen tillhörde avgjort den kategori av universitetslärare, som är framstående både som forskare och som undervisare. Det har från många håll omvitnats, hurusom Adolf Noreen hade en sällspord förmåga att intressera sina lärjungar för ämnet och egga dem till självständigt arbete. Av den goda gåvan hade sonen ärvt en stor portion. Han var en utmärkt undervisare på alla stadier, och hans seminarieövningar hölls tillika på ett högt vetenskapligt plan. En och annan skrämde han genom den uppriktiga och stundom bistra kritik, som han alltid villigt levererade, men de flesta lärde sig snart att uppskatta och draga nytta av hans kritiska begåvning. Gärna samlade han sina lärjungar på licentiatstadiet till postseminarier, där åtskillig lärdom förmedlades under glada och tvångsfria former. Det bästa vittnesbördet om hur han fattade och fullföljde sin lärargärning är det förhållandet, att hans lärjungar i stor utsträckning också blev hans nära personliga vänner för livet.

När Erik Noreen fyllde femtio år, fick han av en del vänner och lärjungar ett ur, åtföljt av en önskan, att detta skulle kunna göra till sin den devis, som pryder ett solur i Lund: *Horas non numero nisi serenas*. Denna önskan gick ej i uppfyllelse, och klockan fick säkert mäta ut många dystra och svåra timmar. Nedteknaren av dessa rader är emellertid övertygad om att många med honom nu vill låta den latinska devisen gälla Erik Noreens minne.

Lund.

K. G. LJUNGGREN.

Recensionier.

Valter Jansson, Eufemiavisorna, en filologisk undersökning (Uppsala universitets årsskrift 1945:8). 323 s. Pris kr. 13:50.

Såsom grundlig kännare av fornsvenskan har Valter Jansson lockats att än en gång ta upp den så omskrivna frågan om Eufemiavisorna till behandling. Hans bok bär vittne om att även ett ihärdigt debatterat ämne kan avvinnas nya synpunkter. Även den som likt anmälaren ställer sig klentrogen till författarens huvudresultat, erkänner väl gärna, att Janssons arbete i detaljanalysen av språk, stil och vers innebär en grundligare penetrering av ämnet än några tidigare försök och i den språkliga analysen en metodisk landvinning. Författarens fel ligger i att han vill bevisa allt för mycket med sina detaljiakttagelser och inpassa dem i ett system, som råkar i strid med säkrare bedömningskriterier.

Boken har varit inlämnad som specimen i manuskript vid professorskonkurrensen i Lund 1941 och de uttalanden av sakkunnige, den därvid blev föremål för, ha föranlett Jansson att i ett vetenskapligt förord, som anknyter till diverse partier i den egentliga avhandlingen, ta ställning till bedömningen. Anmärkningar hade framställts i vissa skanderingsfrågor, som sakna betydelse för Janssons huvudresultat men äro av metriskt intresse. Erik Noreen förnekade förekomsten av tretaktiga verser med manlig utgång i Euf. Jansson åberopar sådana versers befintlighet i medelhögtyska källor och anför s. XI flera ex. från Gerhard v. Minden. Anmälaren menar, att dessa verser t.o.m. kunna läsas med blott två höjningar och i några fall (*darbi tām genóch, do he dés geplách, wat de mórdes begán*) helst böra skanderas så. I tidig medelhögtyska finnas enligt vissa av Heusler (*Deutsche Versgeschichte* I, § 522) kritiskt refererade forskare verser med höjningar skiftande från 2—7. Men Heusler visar, att man visserligen kan nöja sig med mindre än 4 höjningar, däremot icke bör räkna med fler än 4. Däremot kan antalet stavelser vara mycket betydande såväl inne i en takt som i upptakten (§ 528 f.).

De verser med fem höjningar, som Jansson anför från samma källa, till stöd för det av Noreen bestridda antagandet om femtaktigars förekomst i Euf, synas i flera fall vara illa valda exempel. Anmälaren kan omöjligen läsa det första exemplet *darbi scháp gingen weiden in der lucht* med mer än 4 höjningar. Det vore onaturligt att betona vare

sig *gingen* eller *in*. Även de övriga sex exemplen förefalla mig inte kunna vid normalt föredrag läsas med mer än 4 höjningar. Vid snabbare uppläsning skulle man däremot i några fall kunna minska höjningarnas antal till tre. I det första exemplet kan man lämna *darbi* obetonat; ett av de följande kan läsas *unde de wige hedde se wól to brácht* o.s.v. På s. 67 i avhandlingen finner man de svenska exempel ur Iv, vilka Jansson helst vill läsa som femtaktiga. Av dessa kan jag acceptera rad 24, 2225 och 5327. Rad 24 läses dock i sammanhanget rimligare med bara fyra höjningar. Den av Jansson föreslagna läsningen ansluter sig rytmiskt till kända blankversdikter i vår senare klassiska litteratur och verkar därför på oss naturligare än vad den kanske gjorde på medeltida människor.¹ Bland de ytterligare exempel, Jansson hänvisar till utan att anföra dem in extenso, skulle jag väl kunna ge honom rätt i ett och annat fall (så rad 3305), men mer än en alternativ läsning kan det aldrig bli fråga om. I Fl finnas de bästa exemplen, men det finns varierande läsarter, så att man inte vågar bygga på dem. Jag tror, att Noreen har rätt: det är inte nödvändigt att förutsätta en enda femtaktig versrad i någon av Euf:s original och många av Janssons betoningar verka orimliga i vers.

Rätt har däremot enligt min mening Jansson i princip, då han mot Noreen hävdar möjligheten av varierande betoningar inom en och samma versrad. Jag kan omöjligen tro, att knitteln — allra minst på sitt svenska nybörjarstadium — skulle varit bunden av så stränga lagar, att icke spelrum funnits för individuella variationer i betoningen.² Inom en fyrtaktig vers kunna stundom olika betoningsalternativ uppstå och framför allt kan vid snabbare föredrag antalet betonade taktodelar sjunka från fyra till tre eller från tre till två. Iv 4146, vilken Jansson föreslår att läsa som en femtaktig, skulle snarare kunna läsas med bara tre betoningar. Vi ha inga uppgifter om det tempo, som var brukligt vid föredrag av dessa riddardikter, men vid tillfällena, då det var önskvärt att bli färdig med någon av de kortare på en enda afton, är det klart, att berättaren måst sätta upp farten. Hjalmar Lindroths anmärkningar mot Janssons skanderingar finner jag sålunda oberättigade och av Jansson vederlagda.

Ät en ytterst ingående undersökning av versbyggnaden i Euf ägnar Jansson 4 kapitel i sin bok. Vad han inte vet om versen, det är inte värt att veta. På grund av den icke så ändamålsenliga uppställningen i Nils Bures Rytmiska studier har Jansson fått göra om mycket arbete från början. Eftersom Janssons bok är lätt tillgänglig, vill jag

¹ Jfr Janssons skanderingsförslag *hértoghar, iárlar, gréffuar thiánte théu* med rader som *Iskalla elf till andra nejder fly* (Stagnelius), *Sinnrika straff! Det var ock samma kött* (Hagbergs Shakspeare), *Altarets låga slocknade i rök* (Stagnelius), *Tolf eller fjorton månår före mig* (Hagbergs Shakspeare).

² Heusler, a. a. 84, ger ex. på hur en enda rad på knittelvers hos Schiller kan tåla 8 olika skanderingar, alla språkriktiga.

inte ta upp utrymme med att referera de många olika sidor, från vilka allt, som har med versifikationens att skaffa, belyses. Den diskussion, vari Jansson råkat in om takten, har jag redan tagit ställning till. Några smärre anmärkningar till dessa kapitel kunna ytterligare göras.

S. 80 f. berör Jansson de paralleller mellan Fr och Iv, som Noreen 1930 fäste uppmärksamheten på. Man skulle väntat, att dessa Noreens fynd ingående diskuterats senare i boken, nämligen s. 151 ff., varest de många kompletterande iakttagelser av samma slag, som Savicky senare gjort, omsorgsfullt tas under luppen. Här fäster sig förf. vid att det jämförbara materialet i Iv aldrig och i Fr bara i ett par fall är tretaktig vers. Detta skulle tyda på lån från Iv till Fr, icke omvänt. Här kan jag inte följa Jansson. Denne framhåller själv s. 70, att de allra flesta verserna i Fr ha fyra höjningar. Han räknar upp 75 fall med tre jämte 20 osäkra. Inräknas dessa, blir det 3% av de 3100 verser, som dissekerats. Då är det ingenting att fästa sig vid, om ock ingen av de tretaktiga raderna skulle återfinnas i Iv. För övrigt finns det tre dylika versrader, som Jansson medger kunde ha övertagits från Fr till Iv (s. 80).

S. 81 antar förf., att versens utveckling inom Iv beror på ett starkt inflytande från tysk diktning, ett inflytande som Fr icke förmedlat. Härför har Jansson goda skäl, men drar inte den slutsats, som ligger närmast till hands: att Fr i fråga om anknytning till tyska förebilder är oberoende av Iv.

Jansson lägger stor vikt vid ett förhållande, som han med en mödosam statistik fastställt: att versernas längd minskas i senare delen av Iv och i senare delen av Fr. Han ser däri ett viktigt indicium för att Iv i tiden föregår Fr. Den utveckling, som gjort sig förnimbar i Iv, skulle fortsätta i Fr. Parallell med denna är en tendens att öka antalet verser med blott tre höjningar i båda dikternas senare del. I detta sista fall rör det sig om ett så litet material, att det knappast kan användas att bevisa något alls och de sista 210 verserna i Fr äro inte medtagna i statistiken. Om verslängden efterhand minskas i både Iv och Fr, bevisar detta, tycker jag, ingenting annat än att dikternas författare under arbetet förvärvat allt större rutin. Ju större vana att behandla knitteln, ju mindre tungrodd blir versen. Inte får man sluta, att Fr av sådan anledning bör anses såsom ett senare arbete av Iv:s författare.

Men själva statistiken är angripbar. Iv:s första hundratal verser skola innehålla 951 stavelser, verserna 501—600 913. Där är man redan vid det andra stickprovet nere vid en siffra normal för slutpartiet. Och räknar man ut stavelseantalet för andra partier i diktens början än dem Jansson meddelar, finner man, att endast verserna 401—500 komma upp i det rikligare antal stavelser, som enligt Jansson utmärker diktens förra parti (här 947 stycken), under det 201—300 har 912 stavelser, 301—400 894 och 601—700 899 stavelser.

Endast en av de siffror, Janssons stickprov ge från Iv:s senare del, kommer i fråga om ringa stavelseantal i nivå med dessa två från diktens början. Fortsatte man att på detta sätt komplettera Janssons uppgifter, skulle man kanske i alla fall till slutresultat få en bekräftelse på hans sats, att diktens förra hälft är rikare på stavelser än dess senare. Men detta, att redan 400 av diktens 600 första verser utvisa det låga stavelseantal, som skulle karakterisera senare delen, är skäl tillräckligt att förkasta statistikens bevisvärde. Det är tydligen en ren slump, om radernas genomsnittliga längd förändras i vissa av diktens partier. Den vittgående slutsats Jansson drar om en kontinuerlig utveckling från början av Iv till slutet av Fr, är icke hållbar.

Mer värde kanske bör tillmätas ett specialfall. Ett mindre parti i Fr, skildrande kung Malmrits kamp med upproriska undersåtar har högre stavelseantal än det för Fr normala. Egendomligt är nu, att på flera spridda ställen i Iv återfinna verser starkt minnande om tio rader i detta parti av Fr. Men mycket osannolik är Janssons förklaring, att Fr skulle plockat ut dessa spridda ställen ur Iv och av dem fogat samman sin skildring. Även det motsatta antagandet vore föga rimligt. Det minst osannolika torde vara, att vi här ha att göra med formler, vilka med smärre variationer voro användbara i riddardiktningens rätt stereotypa sammanhang och sattes in där de passade.

Är det fråga om schabloner upptagna ur tysk diktning, kunde skillnaden i radernas längd bero på lågtyska, om ock till högtyska överflyttade, inslag i Fr:s original, som ju anses ha tillkommit i ett gränsområde mellan högtysk och lågtysk kultur.

I ett litet kapitel om enjambement och rimparavbrott anser sig förf. kunna konstatera större likhet mellan Fr och Fl än mellan Iv och någon av dessa dikter. Mycket tacknämligt är det följande kapitlet om rimmen och rimtekniken, även om betydande förarbeten här gjorts av Cederschiöld och E. Noreen. Den senare har beräknat de orena rimmens procenttal till knappt 1% i Iv, 2—3 i Fr, 1 i Fl men där bara av ett speciellt slag (konsonantiska nödrim), som också anträffas i Fr. Den naturligaste slutsatsen av det material, Jansson meddelar i detta kapitel, är enligt min mening, att varje dikt härrör från var sin författare, Jansson söker även här få fram smärre indicier, som kunna tala för en kontinuerlig utveckling Iv—Fr. Att Fr har så mycket sämre rimteknik än Iv borde väl annars snarare peka på denna dikt som det första försöket. Det är visserligen sant, att Fr kunnat få många dåliga rim genom att bibehålla det förlorade medelhögtyska originalets rimord. Men för en liknande frestelse kunde ju även Iv:s bearbetare ha fallit. Jansson har själv byggt ut bevisen för att Iv känt väl till tysk riddardiktning, ej minst lågtysk (jfr s. 44 ff., 136 f., 175 f., 199, 299). Äro rimmen bättre i Iv, så är däremot enligt Jansson versbyggnaden bättre i Fr, påfallande mycket bättre t.o.m. Å andra sidan åter är Fr i psykologi och konception utvecklad jämförd med Iv. Ha de båda dikterna samme svenske författare, så

skulle mycket men inte allt tyda på att Fr vore äldst. Skilda författare är det antagande, som bäst löser svårigheterna.

Noreen, Frandsen och Savicky ha gjort värdefulla rön rörande schablonmässiga uttryckssätt i Euf och deras förekomst även i andra källor såsom folkvisor och tysk diktning. Särskilt rik på formelartade uttryck är Fr och Jansson ser häri »en egenhet, tillkommen genom direkt inflytande från en tysk förlaga.»¹ Noreen och Savicky drogo slutsatsen, att formelskatten i Fr påverkat Iv, där en mängd parallellismer låta sig konstateras. Jansson går systematiskt igenom hela det hos Savicky anförda materialet och förnekar nästan alltid dess värde som bevis för att Iv utnyttjat Fr. Det skall villigt erkännas, att Jansson mycket kraftigt lyckats reducera betydelsen av Noreens och Savickys argument, i synnerhet den senares. Men han kan dock icke bevisa, att förhållandet varit det omvända, att parallellställena skulle visa Fr:s beroende av Iv. Huvudresultatet måste bli, att exemplen kunna tolkas på olika sätt.

Noreens första belägg för Fr som förlaga till Iv förbigår Jansson här.² Det rör sig om bröllopsskildringarna i de båda dikterna. Iv stämmer här mycket bättre med Fr än med sina vanliga källor och har även upptagit det tyska *högtidh* ur Fr (översättningslån av *höchzeit*). Det vore mycket skruvat att förutsätta Iv som den långivande dikten i detta fall.

Därpå följer hos Noreen Iv 1759 f., som avviker från den franska och isländska förlagan och ansluter sig till Fr 1843 (jfr även Fr 579). Enligt Jansson skulle den franska texten, som berättar, att Keye för Ivans kraftiga stöt gör en kullerbytta ur sadeln och slår hjälmen mot marken, vara löjeväckande och för Keye föga hedrande, under det den svenska texten, som utelämnar kullerbyttan men i stället låter Keyes hjälm bli täckt av lera, karakteriseras såsom saklig och personlig. Jag kan inte finna den ena texten mer hånande än den andra. Ingendera är alls så hånfull som en liknande passus i Erikskrönikan, där det 1123 ff. heter om en dansk riddare, som faller för en uppländsk: *jak tenker han fik et vlykkes fall /ok miste bade örss ok peninga sääk/ skamelika laa han skiten i then træk.*

Noreens tredje exempel — stenen från India land erkänner även Jansson som värdefullt, ehuru han vill hävda, att det inte är nödvändigt anta påverkan från Fr, åtminstone inte från den svenska Fr.

Om vi gå över till Savickys exempel, så förefaller mig Iv 3459 fortfarande lättast kunna förklaras som lån ur Fr. Att Fr 1029 och 1835, varest verbet *bresta* används på ett sätt, som påminner om isländskan, inte behöver förklaras som påverkan från Iv, framgår av att Jansson själv lyckats hitta ett exempel på liknande användning i

¹ Jansson s. 160.

² Han nämner det däremot s. 28 f. Av vad där anföres framgår väl, att Iv på ett självständigt sätt utvecklat temat, men någon vederläggning av Noreens språkliga påpekande ges inte.

mhty.¹ Men det kunde också vara ett litet indicium för den skandinaviska Fr:s ursprungligen norska beskaffenhet. Fr 583 kan också visa direkt inflytande från norskan.²

Det skulle föra för långt att i detalj ta ställning till alla Savickys exempel och Janssons behandling av dessa. Märkligt är, trots Jansson, att överensstämmelserna med Fr visa sig just i de fall, då Iv avviker från sina förlagor.³

Denna huvudavdelning av arbetet fortsätter med en för forskningen mycket givande översikt av ordförrådets proveniens i Euf. Eftersom Janssons undersökningar vilja ådagalägga, att Euf alla härröra från samme författare, kunde man vänta, att han i detta sammanhang skulle ha granskat de franska lånorden och vederlagt Nordfeldts mening, att de brukas på ett sätt, som tyder på skilda författare. En del franska lånord behandlas visserligen tillsammans med de tyska, enär de enligt Jansson upptagits via tyskan, men på Nordfeldts argument ingås icke alls varken här eller i bokens slutparti, där hänvisning göres till vederbörlig sida i hans arbete.⁴ Bland tyska lån, som synas tidigast belagda i Fr, nämnes *værfva* varken hos Jansson eller Lütjens, fast det ur betydelsesynpunkt är rätt intressant.⁵

Ett par mindre väl betänkta yttranden gör Jansson s. 200. Förekomsten av ord som *klar* och *kloker* i Fr skulle inte vara något indicium för lån ur Iv, ens om den av Lütjens vederlagda uppfattningen, att Fr tillkommit vid Otto den IV:s hov vore riktig. Redan i början av 1200-talet anses dessa ord ha inkommit i mhty, och Braunschweig, varifrån även denne Otto kom, ligger just på gränsen till det lty området. Att uttrycket *til hova* är vanligt i Iv men saknas i Fr behöver ej bero på olika innehåll i dikterna. Fr berör väl so ofta hovliv som Iv.

Beaktansvärd är den undersökning Jansson därefter ägnar norska och danska inslag i Euf:s ordförråd samt typiska folkviseord i Euf. När han sedan övergår till att behandla den viktiga frågan om ordförrådets vittnesbörd för proveniens- och författarskapsproblemen, framdrages först ett antal ord, som skulle visa, att teorin om Euf såsom ursprungligen norska dikter är felaktig. Infinitiverna *ga* och *sta* i rimställning äro, under förutsättning att dessa i nynorska mål förekommande former, verkligen inte kunna ha använts i östnorskan omkring 1300, de enda ord i Janssons samling, som kunde vålla svårigheter för den nämnda teorin. Mot denna talar också, säger Jansson, det avsevärda antal tyska lånord, som finnas i Euf men först

¹ A. a. s. 155, not 74.

² A. a. s. 162.

³ Jansson s. 174.

⁴ Jansson s. 314 f., Nordfeldt s. 122.

⁵ Jfr belägg hos Söderwall. Det oförstådda *femora* Fr 1648, som forskningen så helt förbigått, att det ej ens finns upptaget i Söderwall eller dess supplement, kan möjligen härledas ur ett mhtyskt *vemære* 'bödel' (Grimm) eller *fémure* 'djävul' (Lexer). Den rad 444 prisade borgen Mons Gebel kan vara en remiscens av Erec-dikternas Montrevel (Hartmann 1828).

senare eller ej alls inkommit i västnord. Härvidlag är ju dock att märka, att om Euf eller någon bland dem verkligen förelegat i norsk avfattning men inte påverkat litteraturspråket, så kunna de ha upptagit åtskilliga tyska ord, som först längre fram belagts i bevarade källor. Finnur Jónsson har på så sätt velat förklara tyska lån i rímurpoesien och tänker sig tyska köpmän i Norge som förmedlare därav. Häremot invänder Jansson, att främmande litterärt inflytande är en lämpligare förklaring till lånen.¹ Detta så mycket mer som rímurnas tyska lån ofta försvunnit ur det senare språket. Men med denna Janssons förklaring kan man ju undanröja hindret för antagandet av en norsk Fr. Denna hade endast tysk förlaga. Denna tyska förlaga kan ha påverkat den norske bearbetaren i språkligt avseende, likaväl som rímur-författarna påverkades. Därtill kommer, att den svenske bearbetaren av Fr bör antas ha varit oförhindrad att vid sidan av sin norska text också hava utnyttjat den tyska originaldikten. På så sätt kan han, när det starkare tyska inflytandet i Sverige möjliggjorde en närmare anslutning till originalet, ha upptagit mera av dess ordförråd än hans norske kollega vågat göra. Svensken har förmodligen, allteftersom rim och rytm krävde, anslutit sig till än den ena än den andra förlagan och sålunda haft det mycket bekvämt. Kunde man inte bibehålla ett norskt rimpar, så gick det kanske bra med det motsvarande tyska. De omisskännliga norvagismer, som finnas även i Fr, kunna, om Fr, som jag i en särskild uppsats visat, av historiska skäl måste sättas före Iv i tiden, inte förklaras bara som allmän norsk litterär påverkan utan förutsätta en norsk källa av ett eller annat slag. I motsats till vad Jansson själv synes vilja hävda,² måste jag därför säga, att Janssons skäl mot antagandet av norska rimmade förebilder för Iv och Fl äro betydligt mer beaktansvärda än de äro för Fr:s vidkommande, icke minst om man intar Janssons egen ståndpunkt beträffande långodset i rímurdiktningen.

Om Jansson överskattar de praktiska svårigheterna vid överföring från norska till svenska, så underskattar han däremot svårigheterna att identifiera den för oss kända texten i Euf med den ursprungliga. En så genomgripande utveckling som fsv genomgick från trettonhundralets början till fjortenhundralets mitt, kan lätt ha avsatt starkare spår även i poesien än vad forskningen gärna vill medge. Den som skriver dessa rader blev i sin ungdom och långt senare starkt kritiserad, emedan han byggt en språklig undersökning av Egils saga på huvudhandskriften från 1350-talet. Denna, menade man, kunde ingenting bevisa om stil och språk i originalhandskriften och ett kort fragment av äldre datum syntes peka på betydande skillnader. Och då är ändå isländskan under tiden 1200—1350 ett ytterst konservativt språk i jämförelse med fsv. Man kan givetvis

¹ Jansson s. 228 f.

² Jansson s. 229 f. Jfr även s. 209.

invända, att den bundna formen i Euf ger större utsikter för troget bevarande av den ursprungliga ordalydelsen, men att såväl former och ljud som även ordförrådet löpa stora risker att förändras under en så labil period av ett språks historia som den ifrågavarande fornsvenska, ligger dock i öppen dag. Den undersökning av språkets dialektala inslag, som avslutar avdelning IV hos Jansson, och den analys av ljudlära, formlära och syntax, som fyller avdelning V, är en utmärkt prestation av förf., men frågan är hur mycket därav, som skulle ägt sin tillämpning även på originalhandskrifterna. Ett viktigt resultat: språkets sydvästsvenska karaktär vill man gärna tro vara ursprungligt, ty det stämmer ju så väl med historiska fakta (Hertig Eriks innehav av Varberg och hovliv där). Därigenom kan Jansson också på ett skickligt sätt komma till rätta med några språkdrag, som annars mycket avgjort skulle tytt på senare omarbetning av originalhss, t.ex. det inkorrekta bruket av *kvinna*.¹

Det är med sina beräkningar av stavelseantalet, som Jansson vill visa, att man ganska tryggt kan lita på att Euf »föreligger i en form, som nära motsvarar deras tidigaste avfattning.»² Antalet stavelser i 1300-talsfragmentet av Fl är icke så mycket mindre än i motsvarande parti av huvudhss. Men detta behöver väl inte hindra, att ganska betydande novationer företagits eller slumpvis uppkomna ändringar insmugit sig. Fragmentets liksom de bevarade huvudhandskrifternas talrika avvikelser i småting tyda dock — det skall villigt medges — inte på några genomgripande förändringar. Däremot visa de, hur mycket lättare ordvalet ändras utanför rimmen. Olsons misstro mot att bygga en undersökning på det språkliga materialet utanför rimorden är mer berättigad än vad Jansson i praktiken vill medge.³ Å andra sidan har Jansson visat, hur Olson överskattat rimmens värde för bedömning av det för författarna karakteristiska språket, i det Olson inte tog vederbörlig hänsyn till det formel- och långodsartade, som ofta vidlåder rimparen, och inte heller till möjligheten att rimpvång kommit författaren att avvika från normalt språkbruk. Kontentan av detta blir, att språkligt-metriska skäl inte ensamma äro tillfyllest. Man måste söka efter andra möjligheter för att komma till rätta med de besvärliga problemen om dikternas avfattningstid, författare och proveniens. För den avvikande uppfattning, som kan bli följden av att man tar itu med saken från allmännare utgångspunkter, har jag redogjort i uppsatsen Hertig Fredriks datering och skall inte här gå närmare in därpå.

Detaljforskningen om Euf har nu framskridit så långt, att det efter

¹ Jansson s. 233 f.

² Jansson s. 16.

³ Festskrift till Söderwall s. 82. När Jansson i sin avslutande sammanfattning skall räkna upp de viktigaste kriterier i Euf:s språk, som visa på förra delen av trettonhundratalet, kan man lätt se, att de två verkligt betydelsefulla argumenten båda hänföra sig till rimmen (punkt 1—2).

Janssons bok icke synes vara mycket att tillägga, vad noggrann inventering av stoffet beträffar. Två rekonstruktionsuppgifter för fortsatt forskning kunde anmälaren tänka sig som önskvärda. Man kunde pröva på att till klassisk isländska eller dess östnorska modifiering tolka betydligt fler prov än Konrád Gíslason på sin tid gjorde. Tacknämligt vore också, om en kännare av tysk medeltidsdikt ville pröva, hur många rimpar som kunna ha haft tysk motsvarighet. Och man kunde söka utröna, hur stor omarbetningen skulle bli, om bara ä fsv former i st.f. yngre infördes. En klarare praktisk insikt i graden av dessa svårigheter skulle underlätta diskussionen. Den förra uppgiften har jag själv så smått prövat och funnit att det oftast går lätt nog att företa en sådan transskription. Även där detta inte är fallet, kan det åtminstone inte te sig svårare att översätta från väst- till östnordiska än att av västnordisk prosa, fransk eller tysk vers åstadkomma ett svenskt rimverk. De genomgripande förändringar, Jansson härvidlag avskräckande talar om, te sig i jämförelse med de bearbetningar, som bevisligen ägt rum, även i de vanskligaste fallen enkla nog.

Janssons bok är en guldgruva för den, som ägnar sig åt studiet av Euf. Gruvan har dock sina labyrinter, vari den ovane besökaren lätt kan gå vilse. Den, som läser boken från början till slut, har föga att klaga över, i synnerhet ej, om han känner till den föregående litteraturen i ämnet. Men för den, som i hast vill ta reda på Janssons inställning till någon viss fråga eller forskare, har författaren gjort sitt verk onödigt svårtillgängligt genom att i källförteckningen utelämna alla tidskriftsuppsatser och bidrag till samlingsverk. Dispositionen är kanske en smula vidlyftig, så att samma saker diskuteras på flera ställen i boken, och ett personregister hade mängden gång underlättat orienteringen. Uteslutningarna i det fornsvenska ordregistret äro däremot snarast i överskådlighetens intresse.

Lund.

PER WIESELGREN.

Ivar Modéer, Studier över slutartikeln i starka femininer. Uppsala Universitets Årsskrift 1946:2. 158 sidor.

Ett i synnerhet förr i tiden ofta dryftat problem inom nordisk språkforskning har den produktive Ivar Modéer angripit i sin bok om de starka femininernas slutartikel. Man har hittills mest hållit på att de i större delen av Norden härskande formerna på *-a* (typen *boka*) beror på ljudlagsenlig övergång *-en > a*. Denna uppfattning är enligt förf. en naturlig följd av den metodiska ensidighet, med vilken en tidigare forskargeneration närmade sig språkmaterialet. »Man har ... i det ljudhistoriska avsnittet ställts inför uppgiften att

söka en förklaring till den sekundära ändelsen på ljudlagsenlig väg, och på grund av avhandlingens disposition har man aldrig fått tillfälle att granska problemet från annan utgångspunkt» (s. 8). Som sin huvudtes uppställer förf. redan i förordet den av Aasen 1848 med sikte på norska förhållanden uttalade meningen, att ersättandet av *-en* genom *-a* beror på analogi, icke på ljudövergång.

Avhandlingen är, liksom allt som kommer från Modéers hand, klart och behagligt disponerad. I kap. I framlägges det stora och skiftande materialet. Den ålderdomligare artikeltypen med bevarat *-n* (*boken* etc.) härskar på Island och Färöarna, i Danmark, i södra Sverige upp till en linje Tvååker (mellan Varberg och Falkenberg) — Norrvidinge härads nordspets i nordligaste Kronobergs län — Kalmartrakten; vidare (vid sidan om andra typer) i Uppland samt angränsande delar av Sörmland, Västmanland och Gästrikland, dvs. ungefär i de mål, som Hesselman i Sveamålen (s. 53) kallar »uppsvenska»; samt slutligen i det svenskspråkiga Finland utom längst norrut. Typen på vokal, vanligen *-a* men ej sällan *-i* och *-o*, alltså *boka* resp. *boki* och *boko* (även andra vokalnyanser uppträder), förekommer i återstoden av Sverige, i Norge, i nordligaste Svensk-Finland samt i Balticum. — Huruvida det löper några trådar mellan denna översikt och den identiska, korta framställningen hos Hesselman, Omljud och brytning i de nordiska språken (1945) s. 33, är anm. obekant. En hänvisning till sagda ställe hade emellertid varit på sin plats.

Särskilda förhållanden råder vid subst. av typen *socken*, vilka mångenstädes har en likaljudande bestämd form, samt vid subst. på vokal, t. ex. *tå*. Mest påfallande är de talrika formerna av typen *tåna* samt den med obest. form sammanfallande typen *tå*.

Det redovisade materialet kan kompletteras på några punkter. En sydsvensk läsare lägger bl. a. märke till följande. Formen *bokan* är i mellersta Halland betygad icke blott från Tvååker utan även från Drängsered (LLMA). Denna uppgift hör också hemma nederst på s. 100. Sitt korollarium har *bokan* i den neutrala pluralformen *takan*, också den belagd även i Drängsered (s. 128, kartan s. 134). Typerna *bokan* och *takan* i mellersta Småland är vanligare än förf. uppger (Hedström, SydsmålFolkm XXIII, XXVII, XXXV, och dessutom åtm. i Värnamo och Fryele). Typen *bok(e)na* är för Skånes del vida fullständigare än hos förf. (s. 15) kartlagd hos Sjöstedt, FestskrSahlgren 400 (=Arkiv 59.80).

Ytterligare några anteckningar: Om ord av typen *socken*, som för Sveriges del behandlas s. 15 f., saknas upplysningar för Finland (s. 25) och för Norge (s. 28).

Best. form av subst. på vokal (typen *tå*) på Gotland deklarerar ej på vederbörligt ställe i texten (s. 16), ej heller på kartan (s. 23).

De norska formerna *boko*, *bokå* (s. 28) är lokaliserade redan av Aasen, Det norske Folkesprogs Grammatik 142, ett arbete som förf. annars gärna citerar men vars namn man saknar här och s. 27. (Aasen

påpekar, att artikeln kan vara *a*, *o*, *aa*, vilket utan att det markerats uttagits ur citatet i andra stycket s. 32.)

På s. 30 kallas formerna på *-(e)na* utan vidare inskränkningar »sydsvenska», ehuru de finns också i baltisk svenska (s. 25) och i norska (s. 28), där visserligen *n-et* »vanligen» satt sig fast i obestämd form. Kartan s. 23 väcker hos anm. en del tvivel på berättigandet av den genomförda uppdelningen mellan artikelformerna *-en* och *-n* i södra Sverige. Kan man vara säker på att upptecknarna förmått hålla *tån* och *tån* i sär och på att de förfarit lika och icke normaliserat? Olika behandling av artikelvokalen i dylika ord efter olika stamslutande vokaler hävdas av Lech, SkånemBöjn 53. Därmed är naturligtvis ingenting sagt om formen *tån* på Öland eller i Uppland.

Efter mönstringen av materialet ges i kap. II en forskningshistorik. Portalfiguren och förf:s föregångsman är som nämnt Aasen. Dennes tankegång har under tidernas lopp icke vunnit stor anslutning. Den ljudhistoriska linjens företrädare har däremot varit många. Rydqvist trodde på en utvecklingsgång *bokena* (ack.) > **bokna* > *boka*. Lyngby och Hægstad uppställde en ljudlagsenlig utveckling *boken* > *bokan* > *boka*. Lundell utgick från den analogiska formen *bokan*, som enligt honom genom nasalering skulle ha givit *bokqn* > *boka*. De som slutligen präglade den nu allmänt vedertagna uppfattningen, Schagerström (A. B. Larsen) och Beckman, ansåg sig ej behöva Lundells analogiska form utan uppställde serien *boken* > *boken* > *bokqn* > *bokq* > *boka*.

Kap. III innehåller förf:s kritik av de tidigare framställda åsikterna. Han har i sin fullständigare kännedom om materialet ett mäktigt försprång framför sina föregångare. Vidare gör han redan från början det skickliga greppet att visa, att slutljudande gammalt *-en* icke behandlas lika i de skilda formgrupper, där det ursprungligen förekommit. Det kan sålunda i samma socken heta best. sing. *boka* men best. plur. *husi*, best. sing. *systera* men fem. *lite* 'liten', 2 plur. imp. *äta* men best. plur. *äpple*. Ett sådant förhållande talar naturligtvis starkt emot att den hittills allmännast accepterade förklaringen skulle vara till fyllest. Västgötska plurala imperativformer av typen *äta* förklaras i en exkurs s. 141 ff. 1:o icke vara ensamrådande utan saknas i sydöstra delen av landskapet, dvs. just där ordböjningen är påfallande konservativ (s. 146, 149), och 2:o till utbredningen icke sammanfalla med övriga ordgrupper på *-a*, där fornspråket haft *-en* (s. 149). Utbredningen av formen *lita* sammanfaller icke med *boka*:s. Här anses förhållandena i trakter av Norge upplysande, i vilka det heter t. ex. *skålå* 'skålen' och *galå* 'galen', synbarligen med analogiverkan från subst. på adj.

De starka femininerna utgör emellertid själva ingen enhetlig grupp. På många håll förekommer en växling *-a* ~ *-e* som artikelvokal, t. ex. i trakter av Estland, Uppland, Dalarna, norra Bohuslän och Norge. Förf. visar med exempel (s. 49 ff.), att artikelvokalen *-e* i särskilt

många fall uppträder efter de palatala konsonanterna *g* och *k*. Här spelar alltså ett ljudlagsenligt moment en tydlig roll.

Det ligger i förf:s intresse att visa, att det icke finns eller har funnits nasalerade artikelvokaler i sådant omfång, att de kunde tyda på något slags ljudlagsenlig övergång *-en>-a*. Men om processen ägde rum på 1400- och 1500-talet, inses icke, hur man i skrift skulle ha kunnat åskådliggöra saken. Och om de nutida dialekterna praktiskt taget saknar nasalvokaler i andra ställningar, så är det icke att förvåna, om även artikelvokalerna förlorat sin ev. nasalitet. Förf:s råd till nedskrivarna av 1600-talets dialektdikter att nyttja beteckningen *-ang* förefaller icke välöverlagt. En sådan skrivning skulle ju ha varit onöjaktig även den, ett omdöme som icke lika hårt drabbar samma beteckning i läroböcker i fransk grammatik på en tid, då man hade ringa anspråk på korrekt uttal av främmande språk¹ och saknade både fonetiska alfabet och i stor utsträckning också fonetisk iakttagelseförmåga. Columbus' fina gehör för det egna språkets verkliga, mångskiftande gestalt är tyvärr rätt unikt. Hur skulle vederbörande grammatiker ha burit sig åt för att vara förf. till lags?

Vokalens kvalitet skiftar (s. 88 ff), även där den är *a*. En motsats obest. form *kyrkæ* o. d. — best. form *kyrka* o. d., den senare på sina håll med förlängning, har av många ansetts bero på att *a*-et i det senare fallet varit nasalerat. Förf. anser teorien beaktansvärd, ehuru i varje fall ej allmängiltig. Slutljudande *a<an* har i alla händelser ofta erfarit en »skärpning» i riktning mot mörkare färg. Försvagning *a>e* kan å andra sidan medföra övergång till neutralt genus (s. 83 och 109). Janzén, SubstBoh s. 10 anför liknande ting från norra Bohuslän, där *-n*-bortfall både i typerna *sänge* och *huse* kan medföra fenomen som *ett säng*.

Man skulle ha önskat, att förf. grundligare hade satt sig in i den fonetiska sidan av saken, innan han hastigt slungat alla de ljudlagsenliga förklaringarna över bord. Han borde ha tagit ställning till de företeelser, som omtalas hos Hesselman, Från Marathon till Långheden 13, t. ex. dat. plur. fsv. *bristoma<bristomen*²; detta skymtar nu endast förbi i ett citat på s. 34. Vidare påkallar det faktum uppmärksamhet, att kort (men icke lång!) nasal på sina håll kan visas sänka föregående vokal, även i svagtonig stavelse, utan att det är fråga om någon nasalering. Se t. ex. Marius Kristensen, Folkemål 145 ff. Hur det hänger ihop med utvecklingen av vissa ortnamn på *-vini*, t. ex. västg. *Gäsene*, förr ibland skrivet *Gäsen* och nu stundom uttalat *jæsa* och *jæse*, är det här icke platsen att gå in på, men

¹ Jfr det s. 60 not 1 citerade uttalandet av Lundell, vilket avser 200 år yngre förhållanden!

² Tryckfel i sidhänvisningarna hos Hesselman aa: »sidha för sidhan 58: 13» > 58: 23, »smälttinginnan 131: 1» > 133: 1, »withdrifwilsenan 133: 2» > 133: 32, »menniskion för människiona 70: 2» > 70: 8.

säkerligen kan de ge värdefulla upplysningar. Se t. v. Beckman, Nalvokaler 11 och V. Jansson i NoB 1935 s. 114.

I kap. IV framföres slutgiltigt den i förordet preliminärt meddelade och sedan efter hand förberedda tesen, nämligen att företeelsen är analogisk, ej ljudlagsenlig. Mönstret är bestämda formen av de svaga femininerna. Artikelvokalerna *-a*, *-o*, *-u* anses såsom de tydligare ha funktionellt företräde framför *-e*, *-i*. Utbytesproceduren har gått långsamt, ordgrupp för ordgrupp eller rent av ord för ord. Den skall ha börjat redan vid tiden för kasusupplösningen — som helt enkelt utgör en förutsättning därför — och har mångenstädes skett så sent, att vi kan avläsa den i källorna. Ja, i en trakt som norra Bohuslän pågår kampen fortfarande; *e*-formerna ligger emellertid tydligt under.

Fundamentet för analogihypotesen utgöres till god del av den omständigheten, att där best. form av svaga femininer är av typen *kyrka*, heter det också *boka*, där det heter *kyrkan*, heter det *boken* (eller *bokan*). I samma riktning pekar den omständigheten, att typen *boke*, *-i* finns just i trakter, där i de svaga femininerna oblik form (på *-o*, *-å*) haft en stark ställning och alltså icke formen *kyrka* kunnat tjänstgöra som analogimönster. På dessa avgörande punkter är anm. synnerligen tveksam gentemot förf:s tes. Det är t. ex. underligt, att typen *boko(n)* är så utomordentligt sällsynt i Sverige. Varför inga ex. från Gotland, ö. Uppland och n. Bohuslän, där det heter *kyrko*, *-å*, lika väl som i de trakter av Norge, där *kyrko*, *-å* är vanligt? Å andra sidan måste den antagna analogiska kraften vara av enorm styrka, då den förmått omforma ej blott de starka fem. substantiven utan också adj. av typen *liten*, particip och pronomina samt väl enligt förf:s åsikt också obestämda artikeln (se nedan). Hade man då icke rätt att vänta påverkan också i obestämd form, sing. eller plur.? Kronologien sviktar, när förf. icke har studerat och försökt tidfästa övergången *kyrkan* > *kyrka* (jfr Hesselmanns ovan citerade arbete). Har paradigmet *kyrka* redan på 1400-talet, ja tom. vid slutet av 1300-talet, erfårit så starka utjämningar, att det kunnat framkalla ett *boka*, stavat *boka* eller *bokan* (s. 97)? Hänvisningen till de äldsta dialektdikterna är icke tillräcklig, då det hänt mycket i nordisk språkutveckling mellan 1400 och 1700. Redan rätt svaga spår i moderna mål av gamla oblikformer av typen *kyrko* brukar vara förbundna med andra bestämda former av starka fem. än *boka*, nämligen på *-e*, *-i* eller *-o(n)*.

Förvånande är, att förf. icke sysslat med obestämda artikeln. I största delen av Sverige har den i fem. formen *e*, utvecklade genom enkelt *n*-bortfall. Så är förhållandet t. ex. i norra Småland, i Östergötland, Södermanland och Närke. Men på några håll finns *ena*, så särskilt i trakter av Västergötland och Värmland; belägg finns vidare åtminstone från Västmanland och Hälsingland.¹ I Västergötland

¹ Enligt anm:s excerpter ur ULMA:s typordslister.

finns också *ea* (Götlind, VästergFolkm 2.68, 92). Den sistnämnda formen är ej entydig, och också *ena* tillåter skilda tolkningar. Förf. borde följdriktigt säga, att också här *-a* tillkommit analogiledes, ehuru *ena* formellt är identiskt med fornspråkets ack. 1 och 2 pers. mask. av de plurala possessiva pronomina har emellertid också former, som sammanfaller med gammal ack., nämligen *våran, vån, eran, en¹*; fem. har *vår, er* eller *våra, era*. För trakter, där det heter *våran, eran* och *våra, era*, är det tydligt, att akkusativen spelat en roll vid kasusutjämningen, och man kan inte utan vidare avböja att tolka *ena* som gammal ack. Och då gäller det, hur *tåna* skall bedömas. Vid de vokaliskt slutljudande svaga substantiven (*kyrka*) har man genom differentiering av *a*-vokalen möjlighet att framhålla, huruvida man avser bestämd eller obestämd form (Modéer s. 97 och ovan s. 3). Best. form *tån*, där *n*-et kvarstår ljudlagsenligt, är däremot icke tydlig, enär det finns gott om subst. med stamslutande *n*, såsom *gren, ren, sten*. Tydlighetskravet har uppenbarlig en framkallat typen *tånen* (s. 24 f.), och något av samma syn kan kanske anläggas på *tåna*. Denna form kunde visserligen bildas genom att man till den ärvda formen *tån* lade *a*, men den fanns därjämte redan till hands i paradigmet, nämligen i akkusativ. Denna skulle med andra ord kunna tänkas ha tagit kommandot av funktionella skäl, likaväl som t. ex. bland de svaga person- och djurbeteckningarna akkusativen generaliserats, då nominativen på grund av sin fonetiska beskaffenhet blivit otjänlig. Om principen se Hesselman i NysvStud 1931 s. 241. Den skisserade tankegången i det här aktuella fallet finns redan hos Sahlgren i Bidrag till nordisk filologi tillägnade Emil Olson s. 333. Så länge icke dylika förhållanden är genomdiskuterade, kan icke akkusativen anses totalt avfärdad. Mera härom nedan.

Av stort intresse hade varit att se, hur vissa ortnamns form ställer sig till de uppgjorda teorierna, ett tillfälle till konfrontation, som man tycker att förf. som gammal ortnamnsforskare med förtjusning skulle ha gripit. På s. 103, noten, finns visserligen en del iakttagelser härom från S. Möre. Ortnamn på *-ön* t. ex. har där former antingen på *-öna*, enligt förf. gammal akkusativ, eller på *-öan*, jämför *bokan*. Anm. har för stickprov från andra håll i landet begagnat Rosenbergs lexikon samt SOV, SOÅ och OGB. I allmänhet faller exempel på typen *Öna* innanför gränserna för formen *tåna*, men diskrepanser föreligger också. Några exempel må anföras.

Öna öna, ýna Frändefors sn, Sundals hd, Älvsborgs län. Äldre skrivningar *Öen, Ö(e)nne, Ö(n)na*. »Namnet är fsv. ack. sg. (fordom växlande med nom. och dat.) i best. form av ordet *ö*» (SOÅ 16.102f.).

Ön i Brämhult sn, Ås hd, heter *ýna, ønə*. Skrivningar *Öön, Önn(de), Öna*.

¹ Somliga orter har sammanfall av mask. och fem., varvid antingen formen på *n* eller den ändelselösa formen segrat.

Ön *óna* Tärby sn, Ås hd. Skrivningar *Ön(n)*, *Ön(n)e*, *Ön(n)a*.

Samtliga dessa tre ortnamn härrör från s:nar, där best. form av *tå* — såvitt anm. kunna finna — enligt förf:s kartor heter *tåa*, ehuru avståndet till *tåna*-området icke är långt.

I Silbodals sn, Nordmarks hd, Värmland, finns enligt Rosenberg ett *Öna*, långt från varje belägg på *tåna*. Uttalet är *óna* (SOA).

Uttalet *óa* för en by i Väse sn och hd stämmer, men märk, att man tidigare skrivit och fortfarande skriver *Öna*.

Ön Härryda sn, Sävedals hd, OGB 1.39. Uttalet är *óa* (y. *ón*), men vid slutet av 1600-talet skrives ett par gånger *Öhn(n)a*.

Av de fyra *Öna*, som Rosenberg upptar från Örebro län, uttalas det från Knista sn och alternativt det från Kvistbro sn *óa*, det senare också *óna* liksom alltid det från Hammars sn och *nèra óna* och *sèra óna* från Viby sn (SOA). Best. form av *tå* heter i Närke enligt förf:s kartor antingen — och mest — *tåa* o. d. eller *tån*.

Om det ovan från SOÅ citerade påståendet är riktigt, att *Öna* går tillbaka på fornspråkets ackusativ, så har detta ödesdigra följer för stora delar av förf:s arbete. Förf. sluter sig själv till dem, som anser typen *óna* i trakter av södra och östra Sverige härstamma från gammal ack. (s. 101 f.). Så kan det också vara annorstädes, även om utvecklingshastigheten varit olika, så att dylika ackusativformer tidigare avlägsnats i låt oss säga Närke än i Kalmartrakten. Skulle åter både *Öa* och *Öna* vara tillkomna genom analogi enligt skisserade linjer, återstår åtminstone som ett kronologiskt och systemologiskt problem, varför ett och samma ortnamn samtidigt kunnat ha två analogiska former, av vilka den ena synbarligen tidigare haft ett visst övertag, eftersom den blivit härskande vid skriftformens fixering, medan den andra senare vunnit terräng. Jämför härom Janzén, SubstBoh 147 f. I så fall föreligger en konkurrens mellan två bildningstyper, som icke är av mindre intresse än den mellan *boka* och *boka*. Synes det ändå icke troligare, att vi har framför oss olika kasusformer av ordet, nyttjade i olika syntaktiska sammanhang? Förf. kunde kanske taga dessa ting under nytt övervägande.

Av smärre saker att diskutera kan påpekas, att formen *jomfruan* (s. 101) icke är helt klar. Det finns belägg på både *fru(g)a* och *jungfrua* alltifrån fsv. tid, och i själva verket utgör dessa former fortsättningen av det långgivande språkets form, fsax. *frūa*, mlt. *vrūwe*. Se Söderwall! — Av de båda s. 108 f. presenterade förklaringarna till den från det allmänna skicket avvikande artikelvokalen i sörm. *kåringe* verkar den sistnämnda avgjort troligast, enligt vilken den tidigare förmjukade slutkonsonanten skulle ha bevarat *e*-et, som sedan kvarstått, när förmjukningen avlägsnats.

Framställningen beledsagas av ett rätt stort antal kartor av samma typ som de, som planeras för Atlas för svensk folkkultur. De är sobra och överskådliga. En kritisk tanke smyger sig på en vid betraktandet: En sällsynt företeelse har naturligtvis alltid möjlighet

att undgå observation. På vad sätt kunde en karta tänkas antyda, att icke varje socken är representerad av ett tecken? Det är klart, att det i synnerhet för tätbebyggda områden är ogörligt att på kartor i denna skala markera varje undersökningsort (=varje socken), men får betraktaren inga upplysningar alls av detta slag, framstår förhållandena lätt såsom enklare och klarare än de är. Här kan ligga en felkälla. På kartan s. 19 förekommer t. ex. tecknen för *boko*, *-å* och *bokon* vartdera endast en gång, och detsamma är förhållandet med tecknen för former som *bokē* och *bokq(g)*. I den mån sådana former är väsentliga för framställningen, vore det av stort värde att se, vilka möjligheter som ev. ännu kunde finnas att genom nya uppteckningar bringa ytterligare belägg i dagen.

Lund.

BERTIL EJDER.

HELGE LJUNGBERG

Trúa.

En ordhistorisk undersökning till den nordiska religionshistorien.

Innan de båda stigmännen *Gaukapórir* och *Afrastí* blev kristna, måste de inför konung Olav redogöra för sin tro: »*Höfum vér félagar engan annan átrúnað, en trúm á okkr ok afl okkat ok sigrsæli, ok vnzkr okkr þat at gnógu.*» Konungen svarade: »*Skaði mikill, er menn svá líðmannligir skulu eigi á Krist trúa, skapara sinn.*» (OSH, kap. 201.) Vid ett senare tillfälle svarade *Afrastí* på konungens förfrågan om deras tro: »*En ef ek skal á goð nokkut trúa, hvat er mér verra, at trúa á Hvítakrist en á annat goð. Nú er þat mitt ráð, at vér látim skírask.*»

Liknande skildring förekommer vid *Árnliótr gellinis* omvändelse (OSH, kap. 215). På konungens tillfrågan om han var kristen sade han sig blott tro på sin egen kraft och styrka: »*Hann segir þat frá átrúnaði sínum, at hann trýði á mátt sinn ok megin — 'hefir mér sá átrúnaðr unnizkr at gnógu hér til; en nú átla ek heldr at trúa á þik, konungr'.*» Där-efter döptes *Árnliótr*.

Berättelserna har tolkats olika. Konrad Maurer såg i stigmännens svar ett bevis för deras ateistiska inställning (Die Bekehrung des norwegischen Stammes zum Christenthume, II, 1856, s. 251), senare forskare (A. G. van Hamel, Ódinn hanging on the tree, APhS 7, 1932, s. 265; Jan de Vries, Altgermanische Religionsgeschichte, II, 1937, s. 34) har i deras tro velat se en preteistisk förtröstan på en magisk-religiös kraft inom dem själva.

Den norsk-isländska litteraturen känner till åtskilliga andra som också trodde på sin egen kraft och styrka eller som upphört att blota. Redan bland landnamsmännen fanns några som enligt Landnámabók ställt sig avvisande till fädernas religion. *Hallr godlauss* och hans fader

Helgi godlauss ville inte blota och trodde på sin egen kraft: *trúðu á mátt sinn* (Landn., s. 134). I samma urkund möter även *Pórir godlauss* och *Bersi godlauss*. Den senare är även nämnd i Egils saga och Grettis saga. Till dessa *godlausir* ansluter sig de män om vilka det heter att de trodde blott på sin egen kraft och styrka. I Sólarijóð (Skj. A:I, s. 630, B:I, s. 638) anföres om *Ráðný* och *Véboði* att de trodde på sig själva (*á sik þau trúðu*). Samma uttryck förekommer om *Finnbogi inn rammi* (*»ek trúi á síðlfan mik»*) — Finnboga saga hins ramma, kap. 19). Olav Tryggvason menade att *Kiartan Ólafssons* utseende vittnade om att han mer tycktes lita på egen styrka och egna vapen än på Tor och Oden (*þykkisk eiga meira traust under afli sínu ok vápnnum, heldr en þar sem er Þórr ok Óðinn* — Laxdóla 40:62). *Bárðr digri* framhöll vid ett tillfälle, enligt den yngre Olavssagan, att han inte trodde på avgudar och djävulen; han hade rest i många länder och mött både jättar och blåmän utan att bli besegrad, och därför hade han länge trott på sin egen kraft och styrka (*hefi ek því lengi trúat á mátt minn ok megin* — FMS 2, s. 151). *Sigmundur Brestisson* på Färöarna påstod sig inför Hakon jarl endast tro på sin egen kraft och styrka (*ek trúi á mátt minn ok megin* — Færøyinga saga, kap. 23). Även *Orvar-Oddr* (FAS 2, s. 226) och *Hrólfr kraki* (Hrólf's saga kraka, kap. 32) var sådana som blott trodde på sin egen kraft och styrka.

Troligen var dessa »gudlösa» *mátt ok megin* en religiöst kvalificerad kraft (Ljungberg, Den nordiska religionen och kristendomen, s. 147 ff.), och frågan är om inte just själva brytningen mellan den fornordiska religionen och kristendomen skapat fram en »irreligiositet», som inte svarade mot det verkliga läget. Visserligen måste man förutskicka att många av nordborna, som på sina resor i Europa konfronterats med kristendomen, kommit att få en negativ inställning till sina egna gudar och därför ansetts som *godlausir*, men denna förmodan kan inte gärna gälla stigmännen, som väl just aldrig uppehållit sig på annan plats än i de norska skogs- och fjälltrakterna. Jag framkastar därför hypotesen att deras förmenta ateism berott på ett missförstånd. När konung Olav talade om tron på Gud, förstod de helt enkelt inte vad han menade.

I den anförda dialogen mellan stigmännen och konung Olav — versionen är Snorres — kan vi spåra en tvåfaldig användning av verbet *trúa*, dels i stigmännens *trúa á mátt sinn ok megin*, dels i konungens *trúa at Jésús Krístr hefir skapat himin*. Den förra betydelsen (*trúa*

á *e-n*=förlita sig på ngn) återkommer vid flera tillfällen i stigmännens anföranden: *á goð nokkut trúa . . . trúa á Hvítakrist . . . trúa á þik, konungr.*

Nu kan det synas egendomligt att fästa större avseende vid ordalydelsen i Snorres dialog, då den med all sannolikhet är formad av honom själv. Möjligheten att den vilar på ett traditionsunderlag finns dock, åtminstone så till vida som själva centralbegreppet *trúa* gett upphov till det förmenta missförståndet. En ordhistorisk undersökning av ordet i fråga ger vid handen att en betydelseförskjutning ägt rum just vid tiden för kristendomens införande. Som saken har både språklig och religionshistorisk räckvidd, anser jag det värt att lägga fram språkmaterialet.

Fritzner upptar fyra betydelser av verbet *trúa*: 1. lita på, förtro sig till, med dat. 2. betro. 3. anse, hålla för sant, med dat. 4. förtrösta på, i rel. betydelse (*á e-t*). Sijmons-Gering har endast *trúa*=Fritzner 1, med den rena dativkonstruktionen. Heggstad anger följande konstruktioner och betydelser: *trúa*, tro, lita på (*e-u*); tro, hålla något för sant (*e-u*, även *e-t*); *t. á guð*, tro på Gud; *t. e-m til e-s*, tilltro ngn ngt (Nj 124), *t. e-m (til) at gera e-t*, tilltro ngn att göra ngt; m. ack. och inf. *þeir trúðu hann guð (vera)*, att han var Gud.

Poesin.

Belägg ur skaldediktningen.

1. *Bragi inn gamli, Lausavísa.* Förra hälften av 800-talet. (Skj. B I, s. 5.)

*Tveir ró inni,
— trúek báðum vel —*

Två är härinne,
jag litar väl på båda.

2. *Egill Skallagrímsson, Sonatorrek 15.* 960. (B I, s. 36.)

*Miðk s' torfyndr,
sás trúa knegum.*

Det är mycket svårt att finna
den som jag kan lita på.

(Jfr Kock, *Notationes norroenae* [NN] § 1035, 3010.) Kasus framgår ej direkt av denna konstruktion.

3. *Egill Skallagrímsson, Sonatorrek 22.* (B I, s. 37.)

<i>Áttak gótt</i>	Jag var vän
<i>við geirs dróttin,</i>	med spjutets herre (fursten,)
<i>gerðumk tryggr</i>	jag blev trygg
<i>at trúa hánum.</i>	vid att tro på honom.

(Jfr NN § 2503 B, 2505.) Ang. Egils tro se S. Nordal, *Átrúnadur Egils Skallagrímssonar* (Skírnir 98, 1924) samt A. G. van Hamel, *Ijslands Odinsgeloof* (Mededeelingen der koninklijke Akademie van Wetenschappen, Afd. Letterkunde, 82: B:3, Amsterdam 1936).

4. *Egill Skallagrímsson, Arinbiarnarkviða 10.* 962. (B I, s. 39.)

<i>Þar stóð mér</i>	Där stod hos mig,
<i>mörgum betri</i>	bättre än många
<i>hoddfinnendum</i>	guldfinnare (givmilda män),
<i>á hlið aðra</i>	på min andra sida
<i>tryggr vinr minn,</i>	min trofaste vän,
<i>sás trúa knáttak,</i>	den som jag kunde lita på,
<i>heidþróaðr,</i>	i allt råd,
<i>hverju ráði.</i>	den hederlige.

Ang. kasus se n:r 2 ovan.

5. *Kormakr, Lausavísa 48.* 995—970. (B I, s. 81.)

<i>trúit mannr konu annars</i>	ingen man skall tro på en annans hustru
--------------------------------	--

(Jfr NN § 315, 316.)

6. *Þórarinn, Máhlíðingavísur 16.* 983—984. (B I, s. 109.)

<i>vel trúik grímu geymi galdrs</i>	jag litar väl på krigaren
-------------------------------------	---------------------------

7. *Gunnlaugr ormstunga, Lausavísa 2.* 1001. (B I, s. 185.)

<i>Hirdmaðr es einn,</i>	Det finns en hirdman,
<i>sá 's einkar meinn,</i>	som är mycket farlig,
<i>trúid hánum vart;</i>	tro honom icke;
<i>hann 's illr ok svartr.</i>	han är ond och svart.

8. *Biörn hitdólakappi, Lausavísa 13.* 1019. (B I, s. 280.)

<i>trúik enn sögum hennar</i>	jag litar ännu på hennes ord.
-------------------------------	-------------------------------

9. *Sighvatr Þórðarson, Erfidrápa 22.* Omkr. 1040. (B I, s. 244.)

Sumir trúðu á guð gumnar.

Somliga män trodde på Gud.

Här möter för första gången *trúa á*=tro på (Gud). Av sammanhanget framgår att *guð* här syftar på den kristne guden (ack. mask. sing.). *Guð*, m.=den kristne Guden, möter första gången hos Hallfredr, Lausavísa 9 och 28.

10. *Anonym vers (av en bonde), Lausavísa 13.* Omkr. 1080. (B I, s. 397.)

Segr vetrgomul —

Den årsgamla (kråkan) säger,
men den vet det icke.

veit ekki sú;

Den tvååriga säger,

ok tvévetr segr,

jag tror det likväl icke.

trúik eigi at heldr;

Den treåriga säger

en þrévetr segr,

— det synes mig osannolikt —,

— þykkira mér glíklígt —,

(Obs.! smnstálln. *veit ekki — trúik eigi — þykkira mér glíklígt.*)

11. *Einarr Skúlason, Geisli 14.* 1153. (B I, s. 430.)

Réd ok tolf, sás trúði,

Den ärelystne (konungen), som
trodde på Gud,

tírbráðr, á guð, láði.

regerade landet i tolv (femton) år.

(Se NN § 932.)

12. *Haukr Valdísarson, Íslendingadrápa 25.* 1100-talet. (B I, s. 545.)

hugprúðr á sik trúði

(krigaren) trodde, modig, på sig
själv

13. *Sólarlióð 17.* 1100-talet. (B I, s. 638.)

Á sik þau trúðu

De trodde på sig själva

(Jfr NN § 2147 B.)

14. *Gunnlaugr Leifsson, Merlínússpá 30.* Omkr. 1200. (B II, s. 16.)

þvít hug trúir

ty den (galten) litar på sitt mod

15. *Málsháttakvæði 24.* Omkr. 1200. (B II, s. 144.)

sumir einir hygg at mér trúi

blott några få, antar jag, kommer
att tro på mig

16. *Málsháttakvæði 28*. Omkr. 1200. (B II, s. 145.)
flárádum má trautt of trúa den falske kan man ej lita på
17. *Snorri Sturlason, Háttatal 26*. 1222. (B II, s. 68.)
miðk trúir rélsir rekka fursten litar mycket på männens
raun, . . . prov
18. *Vers ur Hervararsaga III, 11*. 1200-talet. (B II, s. 267.)
 (Angantyr sade:)
Munt son geta, Du skall föda en son,
þanns síðan mun som sedan skall
Tyrþing bera bära (svärdet) Tirfing
ok trúa magni, och lita på sin (dess?) kraft,
 (*Trúa magni*, jfr *trúa á mátt sín ok megin*.)
19. *Eysteinn Ásgrímsson, Lilia 18*. 1300-talet. (B II, s. 395.)
Audgint miðk því Éva trúði, Lättledd Eva trodde på detta
 (djävulens ord),
át hon blóm, en tapaði sóma. åt av frukten och miste sin ära.
- Trúa* står dessutom i några andra sena dikter. Märklig är den ymniga förekomsten i *Hugsvinnsmál* (en översättning från 1200-talet i lióða-háttr av *Disticha Catonis* med Hávamál som förebild) med typiskt arkaiserande vändningar (Hsv. 18, 29, 30, 34, 42, 75, 86, 91, 104).

Belägg ur Eddadiktningen.

(Edda, herausgeg. von G. Neckel, Heidelberg 1936.)

1. *Hávamál 44*.

Veitstu, ef þú vin átt, þann er þú vel trúir,
ok vill þú af hánum gott geta:

2. *Hávamál 45*.

Ef þú átt annan, þannz þú illa trúir,
vildu af hánum þó gott geta:

Kasus framgår ej direkt av nr 1 och 2.

3. *Hávamál 46*.

Þat er enn of þann, er þú illa trúir
ok þér er grunr at hans geði:

4. *Hávamál 119.*

*veitstu, ef þú vin átt, þannz þú vel trúir
farðu at finna opt;*

Vel trúa = lita på (ngn); *illa trúa* = misstro, ej kunna lita på (ngn).
(Jfr beläggställe 21.)

5. *Hávamál 84.*

*Meyjar orðum skyli manngi trúa,
né því er kveðr kona;*

Övers. På en mös ord må ingen tro, ej heller då hon blir gift. *Trúa orðum* = lita på ngs ord, hålla dem för sanna.

6. *Hávamál 88.*

*Akri ársánum trúi engi maðr,
né til snemma syni —*

Övers. Ingen man må tro på en tidigt sådd åker, ej heller må man för tidigt tro på sin son.

7. *Hávamál 74.*

Nótt verðr feginn, sá er nesti trúir:

Övers. Natten kan den glädjas åt, som har att trygga sig till rese-kosten.

8. *Hávamál 89.*

*bróðurbana sínum, þótt á brautu móti,
húsi hálfbrunnu, hesti alskiótum —
þá er iór ónýtr, ef einn fótr brotnar —:
verðit maðr svá trygg, at þessu trúi öllu!*

Övers. Ingen man skall vara så trygg (d.v.s. lättrogen), att han tror på (litar på) allt detta: sin broders baneman, ett halvbrunnet hus, en mycket snabb häst o.s.v.

9. *Hávamál 110.*

*Baugeið Óðinn hygg ek at unnit hafi:
hvat skal hans tryggðum trúa?*

Övers. Jag tror (*hyggia* = tro, anse) att Oden avlagt ringed; hur skall man kunna tro på hans löften?

10. *För Skírnis (Skírnismál) 5.*

(Skírnir sade:)

»Muni þína hykka ek mikla svá vera,
 at þú mér, seggr, ne segir,
 þviat ungir saman vórum í árdaga:
 vel máttim tveir trúazk!»

Trúazk (rec.)=(vi två måtte väl kunna) lita på varandra, vara trygga i varandras sällskap.

11. *Hárbarðslióð 34.*

(Hárbarðr sade till Tor:)

»Ek mynda þér þá trúa, nema þú mik í tryggð véltir!»

Övers. Jag skulle lita på dig, om du ej lurade mig (d.v.s. svek mig trots ditt trohetslöfte).

12. *Hymiskviða 17.*

(Hymir sade till Tor:)

»Hverf þú til hiardar, ef þú hug trúir,
 briótr berg-Dana, beitur sókia!»

Övers. (Brate). Gå till hjorden, om du djärves det, du bergfolkets krossare, att bete söka. *Ef þú hug trúir*—om du litar på ditt sinne, om ditt mod är tillräckligt stort. (Jfr Draumavitranir 112, vidfog. G. Vigfussons utg. av Barðar saga Snáfellsáss, Khvn 1868: *kann ek lítt at treysta hug mínum ok vápnfími.*)

13. *Helgakviða Hjörvarðssonar 14.*

(Hrímgerðr sade till Atle:)

»Hvé þú heitir (kvað Hrímgerðr); halr inn ámatki?
 hvé þik kalla konir?
 fylkir þér trúir, er þik í fogrum létr
 beits stafni búa!»

Övers. (Brate). Hur kallar du dig (sade Rímgerd) — du karl så stark — hur nämna dig männen vid namn? Fursten på dig litar, då han låter dig på skeppet i fagra stäven stå.

14. *Grípisspá* 47.

(Grípir sade:)

»Mun hon Gunnari görva segja,
at þú eigi vel eiðum þyrmdir,
þá er ítr konungr af öllum hug,
Giúka arfi, á gram trúði.»

Övers. (Brate). Hon skall gå att Gunnar säga, att icke du aktade ederna väl, då Gjukes arving, den ädle konungen, all sin lit på ditt löfte satte. *Trúa á e-n*=lita på (ngn el. ngt).

15. *Fáfnismál* 33.

(En av de sju mesarna sade till Sigurd:)

»Þar liggr Reginn, ráðr um við sik,
vill tæla mög, þann er trúði hánum.»

Övers. (Brate). Där ligger Regin och ränker smider, med list vill svika den som litar på honom.

16. *Sigrdrífumál* 7.

Ölrunar skaltu kunna, ef þú vill annars kvén,
vélit þik í tryggð, ef þú trúir;

Övers. (Brate) Ölrunor skall du kunna, om du vill att annans hustru ej sviker dig då säker du tror dig.

17. *Sigrdrífumál* 35.

Þat ráð ek þér it tíunda, at þú trúir aldri
várum vargdropa,

Övers. (Brate). Det rådet ger jag dig, för det tionde, att du aldrig sätter tro till trohetslöften, givna av en fredlös mans son.

18. *Guðrúnarkviða II*, 20.

ef þeir mátti mér margra síta
tryggðir vinna — né ek trúá gørdak.

Övers. (Brate). Om de (juvelerna) måtte för mina många sorger tillgift vinna; jag trodde dem icke.

19. *Atlamál* 74.

Gnótt var grunnýðgi, er gramr því trúði;

Övers. (Brate). Fasligt lättrogen var fursten, som trodde det.

20. *Atlamál 83.*

... *trúðir vel iðxlum.*

Övers. Du litade väl på tänderna.

21. *Atlamál 92.*

íllt er vin véla, þannz þér vel trúir.

Övers. Det är illa att svika en vän, som litar mycket på dig (jfr beläggställena 1—4).

22. *Hyndluljóð 10.*

é trúði Ottarr á ásynjur.

Övers. Ottar trodde alltid på asynjor. *Trúa á e-n*=tro på (i rel. bemärkelse).

Verbet *trúa*. Sammanfattning.

Skaldediktningen.

I. *Trúa m. dat.*a. *personobjekt.*

1. (900-t.) två som man väl kan lita på.
2. (960) den som man kan lita på.
3. (960) honom litar jag på och är trygg.
4. (960) min trofaste vän kan jag lita på.
5. (o. 960) en annans kvinna kan man ej lita på.
6. (983) krigaren litar jag väl på.
7. (1001) en farlig hirdman kan man ej lita på.
15. (o. 1200) mig kommer inte många att tro på (försanthållande).
16. (o. 1200) den falske kan man ej lita på.

b. *Sakobjekt.*

8. (1019) hennes ord (>försanthållande).
14. (o. 1200) sitt mod.
17. (1222) männens prov.
18. (1200-t.) sin kraft.
19. (1300-t.) djävulens ord (>försanthållande).

II. *Trúa utan formellt obj.*

10. (1080) försanthållande.

III. *Trúa á e-n.*

- 9. (1040) tro på Gud.
- 11. (1153) tro på Gud.
- 12. (1100-t.) tro på sig själv.
- 13. (1100-t.) tro på sig själva.

*Eddan.*I. *Trúa m. dat.*a. *Personobjekt.*

- 1. en vän som man litar på.
- 2. en annan som man inte kan lita på.
- 3. en annan som man inte kan lita på.
- 4. en vän som man kan lita på.
- 10. lita på varandra (rec.).
- 11, 13. dig.
- 15. honom (Regin).
- 21. en vän som man litar på.

b. *Sakobjekt.*

- 5. en mös ord (> försanthållande).
- 6. en tidigt besådd åker.
- 7. resekost.
- 8. allt detta: sin broders baneman etc.
- 9. (Odens) löften (> försanthållande).
- 12. sitt mod.
- 17. trohetslöften (> försanthållande).
- 19. det.
- 20. tänderna.

II. *Trúa utan formellt obj.*

- 16, 18.

III. *Trúa á e-n.*

- 14. lita på ett löfte (> försanthållande).
- 22. tro på asynjor (rel. bet.).

Materialet visar klart det ordhistoriska sammanhanget. De äldsta beläggen från skaldediktningen har i samtliga fall *trúa* m. dat. och

personobjekt. Grundbetydelsen är överallt 'lita på': en vän kan man lita på, en ovän kan man inte lita på. Betydelsen framhäves starkare genom *vel trúa, illa trúa*.

Sakobjektet uppträder första gången i skaldediktningen 1019 (belägg 8). I Eddan förekommer sakobjekt fem gånger i Hávamál, en gång i de ungefär samtida Hymiskviða och Sigrdrífumál samt två gånger i Atlamál. Eddan visar en genomgående blandning av person- och sakobjekt.

I intet fall med ren dativkonstruktion ligger något religiöst förhållande bakom tillitsinställningen, utan trostilliten grundar sig utslutande på gällande praxis för samlevnaden, i enlighet med de levnadsregler och principer som kommit till uttryck t. ex. i Hávamál. Två hederliga män skulle kunna tro på varandra. Dock låg sveket alltid på lur. Därför ville man ha garantier genom trohetslöften eller edliga förpliktelser.¹ Häri ligger öppen den utvecklingsmöjlighet, som senare kom att bli bestämmande för en betydelse av ordet tro i de nordiska språken: lita på någons ord, någons löfte > hålla för sant. Belägg 5 ur Eddan *trúa meyjar orðum* kan tolkas dels som 'lita på, känna sig trygg vid en mös ord' (ursprunglig bet.), dels 'hålla en mös ord för sanna' (sekundär bet.). Tillitsförhållandet är emotionellt sammankopplat med trygghetskänslan (*trúa—tryggr*).

Betydligt yngre är konstruktionen *trúa á e-n*, som i skaldediktningen möter första gången hos den kristne Sighvatr (1040), vidare i de kristna dikterna Geisli och Sólarlióð från 1100-talet. Härtill stämmer väl beläggen ur Eddan, där *trúa á e-n* står i de sena Grípisspá och Hyndlu-lióð (belägg 14, 22). Först med denna prepositions konstruktion användes *trúa* i religiös betydelse. Enda undantaget är Egils Sonatorrek (omkr. 960), där trosobjektet utgöres av Oden. Alldeles otroligt är väl inte att Egill, som vid sina utlandsfärder kommit i beröring med kristendomen och till och med låtit primsigna sig, i detta avseende följt den kristna terminologien. Konstruktionen visar å andra sidan att det inte var någon orimlighet att låta *trúa* stå i religiös betydelse.²

Substantivet *trú, trúa*, uppträder i poesin förhållandevis sent, första gången i Geisli 40 (1153): *ok endr frá trú tyndir*, 'de som fordom gick

¹ Jfr härtill J. Hovstad, *Mannen og samfundet*, Oslo 1943, s. 73 ff.

² Jfr S. Nordal, *Átrúnaður Egils Skallagrímssonar* (Skírnir 98, 1924, s. 145 ff.) och A. G. van Hamel, *IJslands Odinsgeloof* (Mededelingen der koninkl. Akademie van Wetenschappen, Afd. Letterkunde. 82: B: 3, s. 147 ff.)

förlorade för tron', dvs. de förtappade, hedningarna. *Trú* står här som terminus technicus för den kristna tron, kristendomen. Jfr även Geisli 68: *við trú*, 'genom (den kristna) tron'. Subst. *trú*, *trúa* förekommer vidare i Óláfs drápa Tryggvasonar 9, 12, Hallar-Steinn, Rekstefia 9, Plácítusdrápa 8, Máriaúvísur III:9, Lilia 34, Hugsvinnsmál 19, samtliga fall i religiös betydelse. I Eddan förekommer ej subst. *trú*, *trúa*. Subst. *trú* (gen. *trúar*) betyder ursprungligen 'försäkring', väl också 'trohet', som i fsax. Efter kristendomens införande står ordet *trú* i betydelse av religiös tro i allmänhet och kristen tro (=kristendomen) i synnerhet. Samtidigt uppträder en ny form *trúa* (gen. *trúa* < *trúu*) i betydelsen av religiös, speciellt kristen tro.

Sent uppträder formen *ótrú*, 'otro', i religiös betydelse (Einarr Gilsson 2). Ej i Eddan.

Adjektivet *trúr* påträffas i skaldediktningen första gången hos Gísli Þorgautsson, Lausavísa från 1100-talet: *trúr verða*, 'bli trogen, pålitlig' (ej i rel. bet.). Övriga belägg se Lex. poet., s. 573. Ej i Eddan.

Substantivet *fulltrúi*, 'fulltrogen vän', står två gånger i Eddan: *allra eiða einn fulltrúi* (Brot 2), *átti hann allz fulltrúa* (Sigurdarkvíða skamma 14), i skaldediktningen några gånger i sena dikter, Hugsvinnsmál, Ívarr Ingimundarson, Sigurdarbolkr 40 samt Orvar-Oddr IX, 48. I intet fall står *fulltrúi* i religiös betydelse. (Jfr nedan s. 19.).

Prosan.

I prosan möter ett myller av former och nybildningar. *Trúa* med dat. personobjekt är förhållandevis sällsynt (FMS 9, s. 398, Niála 7:4, 124:27 m. fl.). En genomgång av beläggställena ur några källor ger vid handen, att ett fullständigt nytt innehåll småningom tillagts *trúa*-konstruktionerna. *Trúa* har med kristendomen blivit religiös centralterm.

1. *Are Íslendingabók.*

Trú, 'kristendomen' (7:1).

2. *Kristni saga.*

Trú, 'kristendomen' (1:3). *Tala trú*, 'predika' (1:7, 2:11). *Við trú taka*, 'bli kristen' (1:7, 2:4, 8:4). *Boða trú*,¹ 'predika' (2:6, 2:10,

¹ Nisl. *trúboð*, 'mission'; *trúboði*, 'missionär'.

10:1, 12:2). *Telia trú*, 'predika' (4:1). *Kenna trú*, 'predika' (6:4, 8:5, 9:1.)

I samtliga fall står *trú* som subst. med bet. 'den kristna tron, kristendomen'. Verbet *trúa* förekommer endast en gång: *trúa á einn guð* (12; 26).

3. Þorvalds þáttur víðforla.

Taka trú (2:1, 4:4). *Tala trú* (4:2, 5:1). *Halda trú* (7:1). *Rétt trú* (2:2, 3:5, 4:4, 8:1, 9:2). *Heiðlog trú* (5:2). *Átrúnaðr*, 'tro, kristendom' (2:3). Samtliga fall i rel. bet.

Leggia trúnað á, 'sätta tro till någons ord' (5:2). *Trúlyndr*, 'trofast' (2:16). I dessa två fall ej rel. bet.

Verbet *trúa* förekommer i följande konstruktioner: *trúa á guð* (2:8), *trúa á hann*, 'tro på honom', en vätte (2:8), *trúa hann*, 'tro på honom', en vätte (2:8).

I Bihanget, efter cod. AM 262 fol., står *trú* som subst. fem gånger (3, 3, 6, 7, 8), som verb *trúa á einn guð* en gång (7). Därjämte adj. *trúligr*, 'pålitlig' (4).

4. Eyrbyggja saga.

Á því fialli hafði Þórólfr svá mikinn átrúnað (4:10. *Átrúnaðr* står här som uttryck för författarens, ej Þórólfs inställning). *Þat fiall kalladi hann Helgafell, ok trúði at* (4:10. *Trúa at*, sen konstruktion). *Annarr átrúnaðr* (5:2). *Þvíat Vígfúss trúði þér best of öllum sínum frændum* (27:2. *Trúa*, 'lita på', ej rel. bet., troligen vilande på den ursprungliga saga-traditionen). *En þar í mót vil ek leggja mína vindattu ok trúliga fylgd* (28:4). *Hér er fólk ótrútt* (64:10).

I Eyrbyggja förekommer en blandning av äldre och yngre ordbildningar. De ursprungliga konstruktionerna står i sådant sammanhang, att de med all sannolikhet hör med till den förkristna sagatraditionen, medan de yngre orden, *átrúnaðr* m. fl., är senare tillskott.

5. Laxdóla saga.

Tala trú (40:44, 40:67, 42:2). *Taka (við) trú* (40:47, 40:53, 40:61, 40:61, 40:71, 41:9, 42:2). *Halda trú* (40:57, 43:29). *Boða trú* (41:6, 41:8, 41:16). *Nauðga til trúar* (40:63). Verbet *trúa* (40:69, 40:71).

Trúa, *trú* står endast i den del av sagan, som handlar om kristen-

domens införande, och står då som religiös centralterm. Subst. formen förekommer i sexton fall, verbformen i två, ett alldeles motsatt förhållande till vad vi iakttagit inom poesin.

Övriga ord: *Trúnadr* (18:16, 40:72, 46:22). Adj. *trúr* (49:8, 'trogen'). Adv. *trúliga* (16:2, 'troget'). *Ótrúligt* (76:1). *Trúleikr* (60:13). Samtliga fall i icke-rel. bet.

Trúkona (76:18, 'en troende kvinna').

6. Landnámabók.

Trúa á mátt sinn (31:6). *Trúa á Kolumba* (33:6). *Trúa á Þór* (58:11). *Trúa á Krist* (112:14, 113:12). *Trúa at* (64:35). *Trúa* (64:34).

Subst. *trúa* (58:28, 67:33, 112:13). *Átrúnadr* (58:24, 64:34).

I samtliga fall står *trúa* i rel. bet. och uttrycker författarens syn.

7. Eddans prosastycken.

Þat var trúa í forneskiu, at (Helgakviða Hundingsbana II, 51).

Þat var trúa þeira í forneskiu, (Fáfnismál 1).

Beläggställena ur prosan visar alltså släktskap med de anförda ställena ur den kristna poesin. *Trúa* skiftade rakikalt karaktär med kristendomens införande. Under förkristen tid stod ordet som term för ett rent jordiskt tillitsförhållande. Efter kristendomens införande blev ordet mer vanligt och användes som centralbegrepp för religionen, särskilt kristendomen.

Intressant är den ymniga förekomsten av *trúa* i de kristna sagorna och i de delar av släktsagorna, där kristendomen behandlas. Annars brukas det rätt sällan, och då det förekommer i religiös betydelse är det som uttryck för författarens inställning, vilket särskilt tydligt framgår av de förklarande prosastyckena i den poetiska Eddan. I de avsnitt av släktsagorna, som man kan förmoda återgå på den förkristna traditionen, står *trúa* i samma konstruktion och betydelse som vi iakttagit inom den äldre poesin.

Vissa problem knyter sig till den här konstaterade språkliga förändringen. Man måste fråga sig av vilken anledning och under vilka förhållanden just ordet *trúa* kom att väljas som religiös centralterm, då ju ordet tidigare ej använts i religiös bemärkelse. Svaret synes

mig bero på de historiska betingelser under vilka kristendomen infördes på Island.

Enligt Kristnisaga (1:3) hade *Þorvaldr Kodransson* på sina resor i Europa blivit döpt av biskop *Fredrik* i Sachsen. I kap. 2—4 skildras Þorvalds och Fridreks missionsverksamhet.

Den andra missionsepoken omfattar *Stefnir Þorgilssons* mission. Om Stefnirs härstamning lämnar KS inga upplysningar, ej heller på vilket sätt han blivit kristen. Enligt den yngre Óláfs saga Tryggvasonar (FMS 1, s. 276) skulle han ha mottagit dopet i Danmark och där träffat Þorvaldr Kodransson. Efter en tids kringflackande i Europa hade han slutligen i England mött Olav Tryggvason och kommit i dennes tjänst.

Den tredje missionsepoken sammanfaller med biskop *Tangbrands* verksamhet. Om honom lämnar KS den uppgiften, att han under konung Harald Gormssons tid kommit som klerk till biskop Albert i Aarhus. Biskop Albert skulle tidigare ha varit biskop i Bremen, och Tangbrand uppges vara son till greve Vilbald av Bremen. Att historiskt verifiera uppgifterna låter sig ej göra (jfr härtill K. Maurer, *Die Bekehrung* 1, s. 382 ff. och B. Kahle, *Kristni saga*, s. 14). Till kristendomens införande bidrog även inhemska män såsom *Gizurr inn hvíti* och *Hialti Skeggiason*. Man får även räkna med att de första kristna skalderna utövat inflytande på den kristna terminologien.

Det utländska inslaget lokaliseras alltså av den isländska sagatraditionen till saxiska och anglosaxiska språkområden.

De kristna missionärernas huvuduppgift var att grundlägga den nya tron i de nordiska länderna. Kristendomen förkunnades som en utpräglad trosreligion, vilket framgår av de isländska uttrycken för *predika: tala trú, telia trú, boða trú* etc. (jfr härtill Ljungberg, *Den nordiska religionen och kristendomen*, s. 80 f.). Det gällde alltså för missionärerna att redan från början finna ett grundord för tro. Av vilken anledning valde de det tidigare icke-religiösa ordet *trúa*?

Missionens språkproblem är över huvud värda uppmärksamhet, då de religiösa grundbegreppen inte bara religiöst och språkligt utan också kulturellt är vittnesbörd om dåtida förhållanden, kulturströmningar m.m. Elias Wessén (*Om den äldsta kristna terminologien i de germanska fornspråken*, ANF 44, 1928, s. 75 ff.) har visat det gotiska språkets inflytande på den grundläggande religiösa terminologien i det

västgermanska språkområdet. För πιστεύειν, 'tro', verb, står got. *galaubjan*, motsvarande ags. *gelýfan*, fsax. *gilôðian*, fhty. *gilouben*, 'credere, confidere', endast i rel. bet. Mot πίστις 'tro', subst., svarar got. *galaubeins*, ags. *geléafa*, ffris. *lâwa*, fsax. *gilôðo*, fhty. *gilouba*, *giloubo*, *giloubé*, 'fides, symbolum'. Orden återgår på got. adj. *galaufs*, 'värdefull, dyrbar' (Wessén, a.a., s. 106).

Det anförda verbet, som senare både i engelskan (*believe*) och tyskan (*glauben*) blivit grundterm för tro, kom däremot inte till användning bland de nordiska folken, som utgick från ett annat ord.

Got. *trauan*, isl. *trúa*, fsv. *trō*, *trōa*, fhty. *trûên*, *trûwên*, mhty. *trûwen*, *triuwen*, fsax. *trûon*, fvästfris. *trouwa*, nordfris. *traw*, ags. *truwian* antas gå tillbaka på germ. **trûwên* (**trōw-*), 'vara fast' (Hellquist Svensk etymologisk ordbok, 1939, s. 1222; Grimm, Deutsches Wörterbuch 11:1:1, 1890—1935, sp. 1326). I mhty. uppträdde en form med avljud *triuwen*, *trewen*, *treuen*. I vissa delar av Tyskland (Schlesien) inträdde en betydelsedifferentiering, så att *treuen* kom att betyda 'gifta sig', medan *trauen* bibehöll grundbetydelsen. På ags. språkområde fanns däremot ej någon väsentlig betydelseskilnad mellan formerna *trēowian* och *trēowan* (Grimm, a.a.s. 1326 f.).

Medan i fhty. och mhty. betydelsen av *trauen* delvis kom att specialiseras i riktning mot nyht. *trauen*, 'heiraten', blev utvecklingen på det saxiska området en annan.

I den fsax. Heliand står *trûon* som central religiös term i sådan betydelse och grammatisk konstruktion, som senare blev allmänna i det isl. språket: *trúodun sie síðor thiu mér an is mundburd*, de trodde sedan mer på hans (Kristi) hjälp (2069); *that sia trúodin thiu bat an thia Cristes craft, that hie cuning . . . uuári*, att de bättre trodde på Kristi kraft, att han var konung (5680). Även ren dativkonstruktion (troligen äldre) förekommer: *that sia trúodin thiu bat, gilôðdin is lérun*, att de desto bättre förtröstade, trodde på hans lära (2350 C; i hdskr. M står här prep. *an*). I samma betydelse användes även *gitrûon*, dels med prep. *an* med ack. (2350 M), dels med ren dativkonstruktion (5944), dels slutligen med efterföljande att-sats, alltså konstruktioner som vi senare återfinner i isl. Omväxlande med *trûon*, *gitrûon* förekommer *gilôðian*, dock endast i religiös betydelse. Samtliga ord uppträder även substantiviskt (E. Sehart, Vollständiges Wörterbuch zum Heliand, 1925, s. 185 f., 347 f., 541 f. Jfr även motsv. ord hos J. H. Gallée, Vorstudien zu einem altniederdeutschen Wörterbuch, 1903).

Inom den anglosaxiska poesin påträffas formerna *trēowan* (*trīewan*, *trīwan*); *getrēowan* (-ie, -y-); *getrēowian* (-ie-, -y-); *truwian*, *getruwian* i betydelsen 'credere', 'confidere', *ge*-formerna även i betydelsen 'sperare'. Bruket är mer vacklande än på fsax. område, med följande konstruktioner: 1. Ren dativkonstr.: *æghwylcum þe him gehwylc hiora his ferhde treowde* (Beow. 1166). 2. Prep. *on* med ack.: *ic on þin word wel getreowe* (Psalt. 118:14). 3. Prep. *on* med dat.: *þæt ic on þinum wordum wel getruwade* (Psalt. 118:47). 4. Prep. *in* med ack.: *þu in ecne god getreowdes* (Jul. 435). 5. Ren genitivkonstr.: *widres ne truwoðe* (Beow. 2953). Exempler är hämtade ur Grein, Sprachschatz der angelsächsischen Dichter, ed. Köhler, 1912, s. 686 ff. I övervägande antalet belegg står ren dat. eller prep. *on* med dat.; däremot förhållandevis sällan *on* med ack.

Samma former, betydelser och konstruktioner möter i prosan, där man dock kan spåra en betydelseförskjutning i riktning mot 'göra trovärdigt', 'hålla för sant', Även konstr. med att-sats förekommer (Bosworth — Toller, An Anglo-Saxon Dictionary, 1887, s. 1014 ff.).

Översikten har givit vid handen att det isländska språkbruket företer större likheter med det fsax. än det ags. språket, i vilket senare språk även prep.-konstruktion med dat. förekom. Man kan ställa sig den frågan, varför över huvud prep.-konstruktioner uppkom och varför ack.-formen tillgreps i fsax., isl. och oftast i ags. Med all sannolikhet skiftade språkbruket karaktär med kristendomen. Under den förkristna tiden hade *trúa* (motsv.) använts för att beteckna rent jordiska (vänskaps-)förhållanden. Möjligen tillgreps prep. *á* (motsv.) för att markera känslan av distans mellan det mänskliga och det gudomliga. Man umgicks ej heller lika förtroligt med den kristne Guden som med asarna. I ack.-konstruktionen ligger innesluten tanken på avstånd och riktning. Typiskt är att ordet *fulltrúi* ej användes om den kristne Guden. Sannolikt har även den latinska konstruktionen (*credo in*) övat inflytande på det germanska språkbruket.

Det saxiska språkområdet uppvisar två termer för 'tro', nämligen *gilóðian* och *tráon*, varav det senare verbet till form och betydelse ansluter sig till isl. *trúa*. Som Wessén påpekat (a.a., s. 106), fanns i isl. ingen direkt anknytning för *gilóðian*, vars isl. motsvarighet *leyfa* bl. a. betydde 'prisa', 'lova'.

Språkligt sett låg det alltså närmast till hands att anknyta till *trúa*. Som vi tidigare sett har det isländska språkbruket genomlöpt samma

utveckling som det fornsaxiska och anglosaxiska, från en ursprungligt neutral användning av *trúa* i ren dativkonstruktion till en religiös användning med preposition (*á* med ack.) och att-konstruktion, varvid tendensen varit att mer och mer markera ordets religiösa innebörd.

I samma betydelse som *trúa* förekom även *treysta*, 'lita på', *treystask*, 'förlita sig på', med både ren dativkonstr., t. ex. *treysta sínu afli*, *treysta tolum* och prep. *á* med ack., t. ex. *treysta á dómí*, *treysta upp á kragt (guds)*.

Med utgångspunkt från *trúa* uppkom under de närmaste århundradena efter kristendomens införande en synnerligen rik ordbildning, med termer och begrepp fullständigt främmande för det förkristna språkbruket. Fritzner upptar ett femtiotal sammansättningar med *trú-*, de flesta nybildningar. Tidigt uppträdde synonymt med subst. *trúa*, *trú* även *trúnadr* och som religiös grundterm *átrúnadr*. Kristendomen gav även upphov till ord som *trúarnót*, 'trons not eller garn', *trúarstyrkr*, 'trosstyrka', *trúboð*, 'mission', *trúnadarklerkr*, 'huskaplan', *trúrókinn*, 'nitisk i tron' etc. Samtidigt bibehölls även den ursprungliga betydelsen i flera ordbildningar.

Av principiellt intresse är ordet *fulltrúi*, 'fulltrogen vän', som på några ställen i prosan utgör benämning på gudarna (t. ex. Tor i Eyrbyggja, kap. 4 och Frö i Glúma, kap. 8). Inom den tyska nygermanistiken under 1930-talet betonade man starkt den religiösa innebörden av »fulltrúiförhållandet», som man, delvis med drag åt henotism, ansåg vara det renaste och vackraste draget i den fornnordiska religionen. Att märka är emellertid att ordet *fulltrúi* inom poesin ej uppträder förrän efter år 1100, och då ej i religiös bemärkelse, samt att flertalet belägg åsyftar förhållanden människor emellan eller sådana gudomsväsen som stod människor nära, t. ex. om biskop Þorlákr i Biskupa sögur 1, s. 117, om Þorgerðr Hólgabrúðr i Jomsvíkingasaga (Flat. 1, s. 213), om jungfru Maria i Maríu saga, s. 70. Med all sannolikhet har ordet, om än till äventyrs av äldre datum, kommit att användas i religiöst sammanhang under religionsskiftets dagar genom kristen påverkan och som motvikt till den nya religionen (så J. de Vries, Altgerm. Rel.-geschichte 2, 1937, s. 166), alltså närmast en språklig motsvarighet till den arkeologiskt påvisbara motsättningen mellan hammare och kors (S. Lindqvist, Den helige Eskils biskopsdöme, 1917, s. 122).

Från missionärernas synpunkt ställde det sig naturligt att utan vidare taga i bruk ordet *trúa*, då det motsvarande saxiska ordet hade samma grundbetydelse, medan ordet *leyfa*, motsvarande *gilóbian*, hade en betydelse som långt mer skilde sig från idéinnehållet än vad fallet var med *trúa*. I själva verket var ordet *trúa*, från kristen synpunkt, väl valt och anslöt sig nära till missionärernas *trúboð*, då den kristna tron inte bara förkunnades som ett försanthållande utan också som ett tillitsförhållande mellan Gud och människor.

Från nordbornas synpunkt däremot ställde sig saken betydligt mer komplicerad. Missionärernas medvetet starka betonande av tron var för dem främmande. Tron såsom sådan spelade ej någon framträdande roll i den inhemska religionen, vars hjärtpunkt låg i kulten, blotet. Skall man komma åt den nordiska religionens väsen, måste man studera kulten. Det nordiska religionsskiftet fick sin egenartade profil just genom att den kristna *tros*-religionen mötte den fornnordiska *kult*-religionen, ett förhållande som jag tidigare sökt belysa i Den nordiska religionen och kristendomen.

Frågan är om trosproblemet över huvud varit ett medvetet problem inom den nordiska religionen. Den ende islänning som veterligen sysslat med trosfrågor, Egill Skallagrímsson (jfr härtill Nordals och van Hamels a. a.), hade under sina färder i Europa kommit i intim beröring med kristendomen. Nordborna i gemen tänkte inte mycket över trosfrågor. Märkligt är att det nordiska språket saknade uttryck för trosförhållandet, något som naturligtvis inte får misstolkas därhän att tron såsom sådan saknats. På gudarnas existens tvivlade ingen, som inte genom påverkan utifrån kommit fram till en annan uppfattning. Ingen torde heller ha tvivlat på den nye gudens, Vite Kristus, existens, utan man tog utan vidare emot missionärernas förkunnelse. Missionsproblemet var alltså inte att övertyga de nordiska folken om att Kristus fanns utan att bevisa för dem att han var den ende, sanne Guden och att han var mäktigare än deras egna gudar.

Belysande för trons periferiska plats i det nordiska religiösa tänkandet är att man under religionsskiftet inte talade om den nya tron och den gamla tron utan om *inn nýji síðr* och *inn forni síðr*. Det är därför missvisande av W. H. Vogt (Archiv für Religionswissenschaft 35, 1938, s. 9) att i uttrycket *trúa á goð* vilja se något utmärkande för den fornnordiska religionen, ty dels var prepositions konstruktionen ett lån

från kristet språkbruk, dels ställdes ordet *trúa* under den förkristna tiden ej i samband med gudarna.

H. Wesche har i *Beiträge zu einer Geschichte des deutschen Heidentums* (PBB 61, 1937, s. 1—115) gjort en intressant inventering av fornhögtyska religiösa termer och begrepp. Inom det fornhögtyska området, som han religiöst sett noga skiljer från det anglosaxiska och det fornnordiska, ger han belägg för överraskande många ord för *offerre*, med skiftande betydelser. Wesche hävdar att alla dessa förhållandevis talrika ord för *offerre* inte ger en klar bild av det germanska offret, och vill se detta mot bakgrund av att offret i den germanska religionen ej spelat samma roll som inom judendomen och hos romarna. Detta må vara, men jämförelsen ger med sin negativa struktur en skev bild av den germanska religionen, vars centrum just låg i kulten. Som belysande kontrast kan meddelas att Wesche vid sin fullständiga inventering ej kunnat finna ett enda ord för *credere*, *fidere* inom det fornhögtyska området.

Över huvud taget torde varje mer begreppsmässigt resonemang om tron ha varit våra förfäder främmande. Därtill kom att själva centralordet *trúa* av nordborna ej sammankopplades med gudarna utan syftade på rent jordiska (vänskaps-)förhållanden. För att återvända till inledningsberättelsen, synes det vara klart att en fråga till stigmännen om de trodde på Gud eller Tor nästan med nödvändighet måste ge upphov till missförstånd. Ett sådant närgånget pejlande av det latenta trosmedvetandet låg utanför deras erfarenhetskrets. Det var därför inte underligt att stigmännen på konung Olavs fråga hänvisade till rent jordiska förhållanden. Vad som religionshistoriskt sett ligger bakom uttrycket *trúa á mátt sinn ok megin* är svårt att avgöra. Om man vågar dra några slutsatser ur Snorres version, skulle de närmast vara dels att *trúa*-konstruktionen hos stigmännen inte förbands med någon trosspekulation, dels att trosspekulationen över huvud var dem främmande.

Den nordiska religionen hade sin hjärtpunkt i kulten, inte i tron. Binamnet *godlauss* gavs inte åt den som inte trodde på gudarna, utan åt den som inte längre ville blota.

ERIK HARDING

Till frågan om utvecklingen av svagtonigt kort *e* i nord.-germanskan.

I allmänhet har man antagit, att svagtonigt kort *e* tidigt blivit *i* i germanskan, t.o.m. redan i urgermanskan. Att övergången till *i* ägt rum under ett ganska tidigt skede, bevisas väl också bl. a. av den konsonantstamsböjda folknamnpluralen fisl. *vinþr* (=fhty. *winid*), som återgår på urgerm. **weneþez*.¹ Här skulle alltså *e* i ultimastavelserna först bli *i* för att sedan kunna omljuda *e>i* i penultima och detta *i* i sin tur åstadkomma det tidiga *i*-omljudet på *e (>i)* i rotstavelsen. Men det kan ju också hända, att det väl likaledes svagtoniga *e*-et i penultima, oberoende av den följande vokalen, ungefär samtidigt övergått till *i* här som i ultima (detta även genom inverkan från andra kasus i paradigmet, t. ex. gen. pl. **weniþō < *weneþōn*). Något mera bestämt därom veta vi ej, ty de germ. lånorden i finskan ge oss ingen exakt upplysning och ej heller de latinska (se f. ö. förf. Språkvet. problem 4:52 f.).²

Emellertid har svagtonigt kort *e* icke i alla ställningar blivit *i* i germanskan. Det första undantaget är, då *e* står frfr *r* och inte detta följ(d)es av ett *i*, t. ex. urn., fhty. *after*, fisl. *under*, fsv. *over*. Stod ett *i* i följande stavelse, övergick *e>i*, såsom i fisl. *yfir* (=ags. *yfer < *uþeri*), fsv. *æptir* (<**afteri*), fhty. *ubiri*, *nidiri*, *widiri*. I ställning frfr *r* och öppen vokal (*a*, *o*) synes däremot ursprungligt *e* som *a* i germanskan, t. ex. fisl. *hvaþarr*=got. *havar* (<**hvaþeraz*, jfr gr. *πότερος*), fsv. *annar*=fhty. *andar* (<**anþeraz*), got. *ufarō*=fsax. *oþaro*. Då dessa båda senare ljudövergångar, d.v.s. *i*-omljudet av

¹ Jfr även *u*-stamspluralen fisl. *skildir* <urgerm. **skeldewez*.

² Germ. namnformer hos antikens historieskrivare under 1. århundradet uppvisa i allmänhet redan *i* i suffixstavelser, t. ex. (*H*)*erminones*, *Caninefates*, *Segimerus*, *Gepides*, *Scadinavia*.

e > *i* och *a*-omljudet av *e* > *a*, äro samgermanska, torde de vara att förlägga åtminstone till slutet av den urgerm. perioden. Har nu därtill ett svagtonigt *e* i ultima först måst bli *i* för att förvandla ett föregående suffixalt *e* > *i* i penultima, och *i*-omljudet på *e* i denna ställning skulle ha inträtt och avslutats under en viss begränsad tidrymd, så följer härav att svagtonigt kort *e* redan i urgermanskan övergått till *i*. Men som ovan sagts i föregående stycke, kan övergången av *e* > *i* i mellanstavelsen möjligen också förklaras på annat sätt (utom i ställningen frfr *r* eller frfr ursprungligt *i* i en följande stavelse).

Ett annat undantag, då svagtonigt kort *e* synes ha blivit oförändrat, gäller blott nordiskan och här åtminstone i ställning frfr *n*+ (öppen) vokal. Elias Wessén har i Språkvet. sällskapet i Uppsala förhandlingar 1913—15, s. 56 ff. utförligt behandlat detta spörsmål, och han vill t.o.m. tillämpa företeelsen på samtliga germanska språk. Men mot en dylik generalisering tala (väl) bl. a. got. *piudin assus: piudans*, fsax. *elina, stulina*, fhty. *irmin-* (: got. *Ermana-*) m. fl., dessutom *i*-omljudet i de anglofris. participen, t. ex. ags. *cymen, -scyfen* etc. (se vidare förf. aa 5:14 ff.). Frfr ett på *n*-et följande *i* (*j*) har naturligtvis *e* blivit *i*, ehuru riktigt belysande fall därpå saknas i nordiskan;¹ likaså har *-en-* i urnordiskan övergått till *-in-* också efter palatala ljud (dock ej efter *e*), såsom urn. *ragina-*, *slaginaR*, *haitinaR*, *minino* (jfr däremot bl. a. pret. part. av verb efter 5. avljudsklassen som fisl. *etenn* < **etenar*, *drepenn*, *gefenn*, *kuepenn* m. fl., medan kanske andra med palatal konsonant, såsom *fregenn*, *legenn*, *rekenn*, borde haft *i*-vokalism²). Något osäkert blir däremot hur svagtonigt *e* förhållit sig frfr *n*+*u* i urnordiskan eller — för att gå längre tillbaka i tiden — frfr *n*+urerm. *-ō*. Enligt Wessén, aa, har *e* i denna ställning blivit *i*, varför den omljudda formen fsv. *ypin*

¹ Exempel därpå skulle annars vara bl. a. gen.-dat. sg. fem. urn. **upiniRōR*, **upiniRē*, vilka former kunna ha givit upphov till *i*-omljudet i fsv. *ypin* o.d. (jfr annars *upin*, *opin*). Mot min förmodan i aa 7:55 anm. 4 måste *i*-et här i den urnord. penultimastavelsen vara ursprungligt ieur. *i* (e j e), alldenstund flertalet övriga pronomina kasus äro bildade eller utvidgade med *i*-suffix (jfr inom samma paradigm fisl. *peim*, *peirar*, *peire*; *peir*, *peira*, *peim* jämte *pes*, *pan*, *pá*, *pat* etc.).

² Dock torde dessa former (*fregenn* osv.) vara ljudlagsenliga, ty den urn. övergången av *-en-* > *-in-* efter palatal (konsonant) är säkerligen något yngre än det tidiga *i*-omljudet av *e* > *i* i rotstavelsen. Jfr fvn. *mōrginn* < **mōrzinaR* < **mōrzenar* samt förf. aa 6:4 (med not 3), 42.

skulle gå tillbaka på urn. fem. sg. **upinu* (<**upenō*), liksom fgotn. *eln* 'aln' på **alinu*. Emellertid har jag i aa 7:31 av kronologiska skäl ställt mig skeptisk till denna Wesséns åsikt, ty jag finner det vara något egendomligt, att den annars tidiga utvecklingen av *e>i* i suffixstavelser skulle vara yngre än den nord.-västgerm. övergången av *-ō>-u* i slutljud och föranledd därav. De båda av Wessén åberopade exemplen (*eln*, *ypin*) verka nog så bestickande och äro möjligen riktiga men på samma gång också tvetydiga. Frågan bör lösas eller åtminstone skärskådas i ett större sammanhang, nämligen i belysning av hur svagtonigt *e* f. ö. betett sig frfr andra konsonanter och följande öppna eller slutna vokaler, vilket skall behandlas i följande stycke.¹

Ett par forskare, såsom Otto v. Friesen (i "Rö-stenen" s. 146) och Bengt Hesselman (i Omljud och brytning i de nord. språken, s. 74), anse dessutom, att svagtonigt *e* bibehållit sig i urnordiskan även frfr andra konsonanter och en följande öppen vokäl (*a*, *ō*).² Beklagligt nog ha vi inga riktigt säkra exempel, som belysa det rätta förhållandet. Den omljudslösa gen. pl. fis. *venþa* (jämte *vinþa* : *vinþr*, fhty. *winið*), som v. Friesen återför på urn. **weneþō*, kan bero på en form med suffixavljud (jfr ags. *Weonōð*- samt klassiska biformer som *Venadi* o.d.).³ Å andra sidan är det ingalunda omöjligt, att avledningsvokalen i det enastående adjektivet nord.-isl. *nøkkuiðr* (< urn. **nakwiðar*, äldre **nakueðoz*) uppkommit genom analogibildning efter *ija*-verbens pret.-particip, t. ex. urn. **malwiðar*, som hade gammalt *i*. Ett urn. belägg som *hariso* ger oss heller ingen ledning, då detta ord möjligen är av samma stam som urn. *-harjar* och *i*-et alltså ursprungligt. I de många orden, avledda med äldre *elo*-suffix, hade man ju i anslutning till dem på *-eno-* för urnordiskans del väntat *-ela-*, men här står i bjärt motsats överallt *-ila-*, t. ex. urn. *erilar*, *frohila*, *niuwila*, *wiwila* (detta även att döma av *i*-omljudet i den senare nordiskan, t. ex. fis.

¹ I urn. By *arina* (=fsv. *cerin*, *arin* 'hård') är det väl fråga om gammalt *i* (såvida det inte uppstått ur *e* i ställning efter det palatala *R*-ljudet, jfr annars fsv. *æssa* 'ässja') och likaså i fis. *firin*- (<**ferino-*, jfr got. *fairina* f.).

² Enligt Hesselmans formulering: »Framför andra konsonanter än *r* har *e* tidigt blivit *i* iultima och i penultima framför *i* och (troligen) *u*, men kvarstår som *e* i penultima framför *a* (*e*, *ō*).»

³ Eventuellt kan formen också vara påverkad av ett inhemskt slaviskt ord (jfr ännu *vender*, *Wenden*).

huirfill, *gyrþill*, *smyrill*, fsv. *dymbil*- m. fl.). I detta fall måste väl *i*-vokalen härstamma från *l*-avledningar till *i*- och *j(a)*-stammar, vilken bildning helt undanträngt den ursprungliga på *-el-*. (Dock lär *-il-* i gotiskan och västgermanskan ljudlagsenligt kunna ha uppstått ur äldre *-el-* och detta delvis också i nordiskan efter palatala ljud, se förf. aa 1:16.) Ett eljest enstaka exempel i fornvästnordiskan, nämligen plur. fisl. *fyrrþar* 'människor', om nu detta enligt Noreen, Altisl. Gr.₄ § 77,5 a, är besläktat med got. *fairhus* och således att härleda ur ett urn. **firhwidōr* < **ferhwedōz*, skulle kanske kunna ge oss ett slutgiltigt svar på frågan, om *e* i svagtonig suffixstavelse vanligen övergått till *i* även i urnordiskan, såsom fallet är i den övriga germanskan, och detta oberoende av den följande stavelsens vokalkvalitet m. m. Att övergången av *e* > *i* i suffixstavelse just är förorsakad av vokalens ställning i svagton, skall framgå av ett följande stycke, ty i bibetonad suffixstavelse blir *e* kvar även i västgermanskan. Ett annat intressant men föga belysande exempel är den *i*-omljudda konsonantstammen fisl. *elpt* (< **albit* = fhty. *albiz* < germ. **albet*-), där dock *i*-et i samtliga kasus må ha uppkommit 'ljudlagsenligt' ur *e*, såsom i sluten ultimastavelse i nom. sg. germ. **albitz* (< **albetz*), frfr *i* i gen. sg. **albitiz* och dat. **albiti* samt säkerligen också frfr *u* i ack. **albitu*. Utom frfr *i* (i nästkommande stavelse) har nämligen *e* härvidlag i urnordiskan med all tydlighet övergått till *i* åtminstone även frfr ett följande *u*. Detta visar *i*-omljudet eller rotvokalismen f. ö. i ett flertal *ō*-stammar,¹ t. ex. fsv. *hæmnd* (< **hamniþu*, äldre *-epō*), *hæfþ* (: *hava*), fno. *héd* (fhty. *hōhida*), fisl. *nefnd* (urn. **namniþu*), *ups* (< **uðisu*, jfr got. *ubizwa* och suffixavljudet i fhty. *obasa*), *sin* 'sena' < urn. **siniwu* (=urterm. **senuwō*, med suffixavljud i fhty. *senawa* och i ags. *seonu* < **senuwō*).² Annars ha vi icke några belägg i nordiskan, som kunna ge oss ytterligare besked om saken, utom kanske det urnord. folknamnet *liothida* hos Jordanes. Skulle detta namn med hänsyn till mellanvokalen vara riktigt återgivet och det ovannämnda

¹ Dessa *ō*-stammar äro f. ö. de enda riktigt säkra exempel, som vi ha i nordiskan på en dylik övergång av *e* > *i* i mellanstavelse. I förhållande till de västgerm. orden med *i* (< *e*) visar nordiskan annars alltid suffixavljud (med *u*-omljud e. d.), t. ex. fisl. *gnþ*: fhty. *enit*, *qlr*: fhty. *elira* (< **alez-*), *hqlþr*: fsax. *helith*, *hofuþ*: fsax. *hōbid*, *Griike* (< **Gēbukan-*): ags. *Gifeca*.

² Nord.-isl. *sin* (i st. f. **sini* < **siniwu*) har fått sin form efter andra kasus med synkoperad mellanvokal, t. ex. plur. *sinar* (< **sinwar* < **siniwōr*, se förf. aa 1:31).

fyrpar likaså riktigt härlett ur ett **firhwiðōR* (<**ferhweðōz*), måste följaktligen i stort sett samma övergång av suffixalt *e*>*i* ha ägt rum i nordiskan som i västgermanskan.¹ Vad folknamnet (*liothida*) beträffar, föreligger ju dock den möjligheten, att ordet böjts som *i*-stam eller konsonantstam och *i* sålunda uppstått genom inverkan av ett följande *i* i slutstavelsen.² — I enlighet med den *i* föregående stycke omtalade urnord. övergången av *-en->-in-* i vissa ställningar efter palatala ljud, måste i varje fall även här ett suffixalt *e* efter dylika ljud bli *i* i urnordiskan. Således fsv. *ēledh(er)* 'eld' <urn. **aīlīda-* (ags. *ēled*), plur. fisl. *virpar* <**wiridōR* (: lat. *vir*), *egþer* (*Agðer*) <**aziþ-* (jfr fhty. *egida*).

Ännu ett fall föreligger i nord.-västgermanskan, då *e* kvarstår i suffixstavelse, fast man denna gång egentligen ej får räkna med vokalens ställning i svagton. *e* blir nämligen kvar i kort penultima, om en följande vokal (utom *i*) tidigt i germanskan fallit bort i ultima. Genom vokalbortfallet erhöi f.d. mellanstavelsen s.k. ersättnings-

¹ Östsv. dial. *kälssa* 'kälta' vore kanske ett annat exempel, om nu detta enligt Hellquist (Sv. etym. ordb. under *kälta*) är en iterativbildning till *kalla* och återgår på ett **kallisōn* (<**kallesōn*); jfr dessutom fno. *enza*=sv. dial. *änsa* 'ansa', da. *cendse* (<**arnisōn*).

² Om nyno. *lygn* 'lögn' ginge tillbaka på västurn. **luzīnu* (=ags. *luzen* <urgerm. **luzenō*), så vore problemet löst åtminstone vad utvecklingen av *e* frfr *n+u* beträffar och väl också nästan i sin helhet, ty blir *e*>*i* frfr *u* i suffixen *-enu*, *-ēpu*, *-esu*, *-ewu* etc. men oförändrat frfr *a* (*ō*) i *-ena-* osv. (jfr pret. part. fisl. *logenn* <**lozenaR*), torde *e* då även ha kvarblivit i *-ēpa-*, *-ēða-* e.d. Jfr vidare fisl. *dygg* (<**duziþu*), *blygg* m. fl. Att jag just väljer exempel med ursprungligt *u* i rotstavelsen, beror därpå att dessa ord för västnordiskans del äro mera beviskraftiga. I västurnordiskan förekom nämligen kort *u* i rotstavelser (utom frfr nasal) blott frfr *i* (*j*) eller *u* (*w*) i en följande stavelse (alltså ej frfr ett senare urnord. *i* <*e* efter palatala ljud, se ovan och förf. aa 6:3 f.). Däremot bevisar vokalismen i de östnord. motsvarigheterna fsv. *lyghn*, *dyghþ* ingenting i detta avseende, eftersom östurnordiskan i rotstavelser hade kort *u* även frfr andra ljud (förf. aa 3:7 ff.). Det norska ordet (*lygn*) är emellertid tvetydigt och kan vara av danskt ursprung och således också återgå på en diftongform (jfr got. *liugn*). — I sammanhang härmed må påpekas, att då det gäller det tidiga *i*-omljudet av *e*>*i* i rotstavelser, sådant omljud ej verkas på *e* av ett senare urnord. *i*, som uppstått ur *e* efter palatal konsonant; jfr å ena sidan t. ex. fisl. *firin-* <**ferin-* eller *sin* <**seniwō*, å den andra sidan pret. part. fisl. *freginn* <**frezinar* <**frezenaR*, likaså *leginn*, *lekinn*, *rekinn*, *treginn*, *peginn*, *veginn*. Rotvokalen *e* förhåller sig alltså till *i* som *o* till *u* i (väst)urnordiskan eller kanske bättre uttryckt: *u*:*i* som *o*:*e*.

betoning, d.v.s. den nya slutändelsen blev bibetonad, och därför kunde *e* bibehålla sig oförändrat (se förf. aa 1:17). Detta förklarar sådana undantag, då *e* bl. a. står i gen. sg. av *a*-stammarna, t. ex. fhty. *wolfes*, *tages* (< **dazeso*, jfr annars fhty. *enit* < **anedz* eller plur. *turi* < **đurez*); vidare 2. pl. pres. ind. t. ex. fhty. *beret* < **berede* (jfr däremot 2. sg. fhty. *biris* < **beresi* eller 3. *birit* < **beredi*), möjligen också i gen. sg. av *an*-stammarna, såsom fhty. *hanen* (< **hanenoz*): dat. *henin* (< **hanini* < **haneni*). Nordiska exempel därpå, om ock något tvetydiga, föreligga blott i 2. pl. pres. ind. (och imperativ) av starka verb, vilket då frånvaron av *i*-omljud i rotstavelsen skulle förråda, t. ex. fisl. *verpeþ*, *sofeþ*, *eteþ*, *fareþ* m. fl. — I ställning efter palatala ljud blev *e*>*i* även i detta fall, såsom av omljudet att döma i den isolerade adverbiala gen. sg. ags. *énes* 'en gång' (< **ánis* < **ainis* < **aines*). För nordiskans vidkommande borde alltså suffixvokalen i den återopade verbformen ljudlagsenligt ha övergått till *i* efter palatala ljud, såsom 2. pl. urn. **treziþ*, **laikiþ*, **grīpiþ*, **hai-tiþ* etc.

I absolut slutljud föll svagtonigt *e* bort, innan någon övergång av *e*>*i* kom till stånd i germanskan; jfr bl. a. imperativen ags. *ber* < **bere*, fisl. *bereþ* < **berede*.

I ovanstående lilla utredning har beklagligtvis inget vidare nytt framkommit, som med säkerhet kunnat lösa problemet, hur kort *e* i mellanstavelse vanligen utvecklats sig i urnordiskan. Enklarest vore ju att med Wessén och Hesselman antaga, att *e* härvidlag blott övergått till *i* frfr *i* eller *u* i en följande stavelse, medan det blir bevarat frfr *a* eller *ō*. För en övergång av *e*>*i* frfr bl. a. *u* skulle då omljudet tala i fsv. *ypin*, fgotn. *eln*, nynno. *lygn* och för kvarblivande av *e* (frfr *a*, *ō*) gen. pl. fisl. *venþa*. Samtliga fall äro emellertid något osäkra och kunna förklaras på annat sätt. Osäkra eller tvetydiga äro likaså de ord, som motsäga en dylik uppfattning, såsom fisl. *nökkueþr*, *fyrþar*, urn. *liothida*, *hariso*, sv. dial. *kälssa*, *änssa* (=fno. *enza*, fisl. dock *anza*).¹

¹ Det sista ordet *änssa*=da. *ændse* osv. (< **arnisōn*, äldre *-esōn*) skulle i varje fall vara det pålitligaste exemplet i denna grupp, som eventuellt talar för en nord. övergång av *e*>*i* i mellanstavelse. Egentligen är detta verb en nybildning efter andra liknande verb, som bildats till neutrala *es*-stammar (jfr fhty. *egisōn*:*es*-stammen got. *agis* < **aʒez*; se f.ö. Brugmann, Grundriss II:3₂ § 157,2).

Oklar blir dessutom den allmänna nordiska förekomsten av *i* i suffixet *-il(a)-* i förhållande till *e* i *-en(a)-*. Saken är sannnerligen för nordiskans del mycket invecklad. I västgerm. och gotiska språk har, som ovan sagts, svagtonigt *e* överallt blivit *i* utom i vissa fall frfr *r*.

Ehuru utan att kunna lösa problemet, skall jag som avslutning i all korthet framlägga några nya synpunkter på den nord. *e*-förekomsten i suffixet *-en-* (i suffixet *-il-* anser jag vokalismen vara ursprunglig).

Nord. *e* i avledningssuffixet *-en-* förekommer huvudsakligen i pret. particip av starka verb, mera sällan i andra ord, t. ex. fisl. *Ópenn*, *heþenn*, *morgenn*. I got. och västgerm. språk ha motsvarande ord (nästan) alltid suffixavljud, såsom fhty. *Wuotan*, *Hetan*, *morgan*. Sådant suffixavljud eller en växling mellan *-en-* (*-in-*) och *-an-* inom ett paradigm förekom nog ännu i den äldsta urnordiskan. Sedan har en utjämning ägt rum. Såsom vi av ett föregående stycke sett, blir nämligen *e* bevarat i bitoning suffixstavelse (jfr bl. a. gen. fhty. *tages*). Om vi antaga, att *-en-* till en del blivit *-in-* även i nordiskan men att övergången varit beroende av ändelsens gradvisa svagtonighet, d. v. s. att förändringen blott ägt rum i fullständigt svagtonig ställning, alltså endast mellan en starktonig och bitonig stavelse, så borde ju *e*-vokalen ha hållit sig kvar frfr obetonad ändelse. Vi finge då för fisl. *morgen(n)* ansätta en tidig urn. form **morzena(r)*, medan särformen *myrg-enn* återginge på en dat. **murzinē* (pl. **murzinum_R*, ack. **murzinan*). Likaså fisl. *alen* < **alenu* men fgotn. *eln* med omljuds-*i* efter plur. **alinō_R*. Dessutom kan ju suffixavljudet ha växlat på så sätt, att *a* stod i den obetonade stavelsen, som synkoperades, och *e* i övriga fall, t. ex. (väst)urn. **skoten(a)_R*, **drepen(a)_R*: pl. **skot(a)nē_R*, **drep(a)nē_R* (jfr en liknande växling av suffixvokal i fisl. *vaþill*: pl. *voþlar*, *drasill*: dat. *drōsle* el. pl. *drōslar*; se vidare Noreen, Altisl. Gr.₄ § 173,1 med anm. 1, 5 anm. 3). Huruvida den synkoperade mellanvokalen i fisl. *lækna* (< **lākinōn*, got. *lēkinōn*), fsv. *ærna* (=got. *airinōn*, fisl. dock *árna*) varit ursprungligt *i* eller *e*, låter sig knappast avgöra (härtill även got. *hōrinōn* m. fl.).

ERIK HARDING

Till *i*-(*j*-)omljudets kronologi.

I germansk språkhistoria kunna vi särskilja åtminstone tre (för nordiskans del egentligen fyra) olika tidpunkter, då *i*-omljud gjort sig gällande på en föregående vokal. I de två tidigaste fallen är det dock endast fråga om omljud på kort *e*, som därigenom blir *i*, och detta måste ha ägt rum förr i avledningsstavelse än i rotstavelse (se nedan). I det tredje (och fjärde) fallet är det blott velara vokaler (*ā*, *ō*, *ū*), som påverkas av *i*-omljud.¹

Vi övergå då först till *i*-omljudet på kort *e* (>*i*) i mellanstavelser.

Men hur kunna vi nu vara så säkra på att det verkligen är *i*-omljud, som förorsakat övergången *e*>*i* här, då kort *e* ändock vanligen blivit *i* nästan överallt i suffixstavelser (jfr fhty. *elina*, *frewida*, *egiso*, *herid*, *enit*, fsax. *hōbid*, *helith*, *irmin*-, ags. *yfes*, *Gifeca* m. fl.). Jo, det visar omljudet i ett sådant ord som t. ex. ags. eller fisl. *yfer*=fsv. *yvir*, fhty. *ubir*. Detta återgår på urgerm. **uþeri* (=find. *upári*). Hade inget *i* i ultima följt, som kunnat omljuda det föregående *e*>*i* i penultima, skulle den germ. formen lytt *oþer* eller *oþar*, vilka bildningar f.ö. också föreligga i germanskan (jfr fsv. *ovir*, ags. *ofer*, fhty. *obar*). Kort *e* blir nämligen bevarat i ursprunglig ultimastavelse frfr *r* men övergår i penultima till *i* frfr *r+i* samt till *a* frfr *r+a* (jfr fisl. *hvaþarr*: gr. *πότερος*, *annarr*=got. *anþar*<**anþeraz*). Därför måste ett senare uppkommet *i* (<*e*) i suffixstavelser icke blott frfr *r* utan även frfr övriga konsonanter och ett följande *i* bero på *i*-omljud, åtminstone om den omljudsverkande äldre *i*-vokalen var kort och tidigt föll bort. Ytterligare exempel härpå äro bl. a. 2 (och 3) pers. sg.

¹ Något *i*-omljud på långt *e* (>*i*) kan icke påvisas någonstans i germanskan, varken i suffix- eller rotstavelser (jfr fhty. pres. sg. *habēs*<**habēsi*, *habēt*<**habēdi*; vidare fhty. *zēri*, fisl. *véla*<**wēlian*, pret. konj. *hétir*<**hētīr* m. fl.).

pres. ind. av starka verb, såsom fsv. *brister* (<**brēstizi* <**brēstezi*), fhty. *biris* (*birit*) <**beresi* (*berēdi*), dat. sg. fhty. *henin* (<**haneni*; härtill väl även fsv. *spini* 'spene' <**speneni* jämte *spæni* = fisl. *spene* <**spenan-*). Också i ställning frfr annat ursprungligt *i*-(*j*-)ljud torde ett sekundärt *i* (<*e*) i suffixstavelse vara att förklara på samma sätt, t. ex. ags. *zycer* (<**jukezi*, jfr got. *jukuzi*), *zyden* (<**zudenī*), fhty. *achis* (<**akwesī*, got. *aqizi*), *arizzi*, *fremidi*, fsax. *wōstinnia*, fisl. *hirpir* (<**herdejoj*) m. fl. Om däremot ett *i*, som uppstått ur äldre *e* i ultima, hunnit omljuda ett föregående suffixalt *e* (>*i*) i penultima, innan detta sista (*e*) av egen drift övergått till *i*, blir dock ovisst, t. ex. plur. fisl. *synir* (=fhty. *sunī* <**suniwiz* <**sunewez*), *skildir* (<**skeldēwez*), *vinbr* (=fhty. *winid* <**wenipiz* <**wenepēz*). Man tycker att den annars allmänna övergången av *e*>*i* i svagtoniga suffixstavelser borde ha skett ungefär samtidigt, antingen vokalen stod i ultima eller penultima, ty att räkna med två kronologiskt skilda övergångar i detta avseende, verkar föga troligt (jfr fhty. *sigi* <**sezēz* som *houbit* <**haubēda*, ags. *hnyte* 'nötter' <**hnutez* som *yfes* <**ūbeswō*). Nu är det ju tänkbart, att *e* i mellanstavelsen (av t. ex. **wenepēz*) varit något mindre svagtonigt än *e* i slutstavelsen, så att det förra hållit sig kvar längre än det sistnämnda och således (det senare) *i*-et i avledningsstavelsen även här uppstått genom *i*-omljud (alltså **wenipiz* <**wenepiz* etc.). Häremot talar kanske i viss mån avledningsvokalen *i* (<*e*) i några *a*-stammar, såsom det ovan anförda *houbit*, dessutom *irmin-* (<**ermēna-*) m. fl., där väl suffixet ursprungligen hade samma betoningsgrad som i föregående fall (**wenip-*), såvida icke avledningsvokalen (*i*) här hos *a*-stammarna uppkommit genom utjämning efter andra kasus med starkare betonad slutändelse och svagare betonad mellanstavelse. Emellertid skall det erkännas, att suffixbetoningen i t. ex. fhty. *houbit* (<**haubēdon*) och *winid* (<**wenepēz*) icke var absolut lika, ty det förra ordet hade i urgermanskan förlorat en nasal i ändelsen, varigenom den ursprungliga ultimavokalen blivit förlängd och starkare betonad, med påföljd att den föregående mellanstavelsen fick svagare betoning. I det senare fallet (*winid* <**wenepēz*) var och förblev den urgerm. ändelsen kort och försvann sedan utan någon dylik inverkan. Hur det nu än förhåller sig med den suffixala *i*-vokalen i fhty. *winid*, fisl. *skildir*, *synir* o. d., d.v.s. om den tillkommit genom *i*-omljud eller annorlunda, så måste i varje fall det

regressiva *i-(j-)*omljudet på kort *e* i suffixstavelser tillhöra den allra äldsta omljudsforeteelsen i germanskan.¹

Nästa omljudsforeteelse (i nord.-västgerm. språk) gäller *i*-omljudet på kort *e* i rotstavelser. Om tiden för och uppkomsten av detta omljud ha rätt delade meningar, och frågan är icke riktigt slutdiskuterad än. Axel Kock ville för nordiskans del samordna *i*-omljudet på kort *e* med (det senare) *i*-omljudet på bakre vokaler och försökte därvid även tillämpa sin berömda periodindelning med tvenne omljudstider och en omljudslös mellanperiod. Senare har Otto v. Friesen i en exkurs till »Röstenen» sökt hävda (och delvis bevisat), att *i*-omljudet på *e* måste vara äldre än det vanliga omljudet på bakre vokaler och att det i motsats till detta inträtt utan inskränkning, alltså även i kort rotstavelse frfr synkoperat *i*. Denna mening är nu också den förhärskande och säkerligen den riktiga. Valter Jansson anser dock (i NoB 33:198), att *i*-omljudet på *e* är samtidigt med *i*-omljudet på övriga vokaler, och detta är det sista auktoritativa uttalande, som gjorts i saken. Något bevis för sannolikheten av denna senare åsikt kan jag emellertid icke finna, utan tvärtom tala alla omständigheter för att *i*-omljudet på *e* är äldre än de andra omljuden. Urnord. belägg som *þirþijan*, *sigimara*, *ligi*, *birg* m. fl. äro *i* och för sig själva kanske ej så upplysande, då vi inte med säkerhet kunna fastställa vare sig inskrifternas ålder eller *i*-omljudets inträde f.ö. och det urnord. runalfabetet dessutom saknar tecken för de nya omljudsvokalerna (*ä*, *ö*, *ü*). Men vi ha andra kännemärken att ta fasta på. Ett äldre urnord. *i* (av germ. *i* eller *e*) verkar nämligen omljud (i rotstavelsen) på såväl kort *e* som alla bakre vokaler (jfr fisl. *vist* < **westi*- som *ferþ* < **fardi*- eller fsv. *gipt* < **gefti*- som *skyrþ* < **skurði*-, vidare fisl. *virki*: *yrki*, *viþill*: *smyrill* osv.). Ett yngre urnord. *i*, som något senare uppkommit ur *e* (i suffixet *-en-*) efter palatalkonsonant (*k*, *g*), såsom i urnord. *ragina*-, *slagina*-, omljuder endast bakre vokaler, såsom i fisl. *regin*-, *sleginn*, *dreginn*, *hleginn*, *kleginn*, *þueginn*, *ekinn* (< **akin*), *skekinn*, *tekinn*, *þenginn*, *genginn*, *þeginn*, *drykkinn*, *myrginn* (*mørginn*) m. fl. Däremot föreligger i sistnämnda fall aldrig något motsvarande *i*-omljud på *e* i andra likformigt byggda ord, nämligen

¹ Lika tidigt som *i*-omljud på *e* i suffixstavelser gjort sig gällande synes dock ett *u*-omljud på kort *o* (> *u*) i liknande ställning ha inträtt, såsom ack. sg. fisl. *þöpur* (< **þaþoru*ⁿ), fhty. *hanun* < **hanonu*ⁿ, neutr. pl. fisl. *hiqrtu* < **hertonu*, *þiqgur* < **þezoru*.

fisl. *freginn* (< **frezinar*, äldre **frezenar*), *leginn*, *treginn*, *vegin*, *þegin*, *lekinn*, *rekinn*. Detta visar att *i*-omljudet på *e* är äldre än på övriga vokaler, ty då *e* endast påverkas av ett äldre *i* och de bakre vokalerne jämväl omljudas av ett något yngre, kunna omljudsforeteelserna ej vara samtidiga. Men hur gammalt kan då *i*-omljudet på *e* vara? Skulle man döma av ett *i* urnord. inskrifter ofta förekommande ord *erilar*, borde det ej vara äldre än 500-talet, men då blir tiden mellan detta omljud och det senare (på bakre vokaler) väl knapp (detta sista omljud beräknas ha inträtt redan på 600-talet). Vi få nog icke fästa så stort avseende vid ovanstående namnform eller titelord, ty dels kan *e*-et i *erilar* vara nybildat efter en form med suffixavljud (urn. **erular*, jfr lat.-germ. (*H*)*eruli*), dels kan ordet vara av gotiskt ursprung (jfr de urnord. folknamnen *fervir* och *bergio* hos den gotiske historieskrivaren Jordanes, vilka troligtvis bero på got. ljudsubstitution för annars i urnordiskan väntat **firvir*, **birgio*).¹ En senare utveckling av *erilar*, som föreligger i det forniriska lånordet *erell* 'jarl', visar också att ordet ej kan vara en i urnordiskan uppkommen ljudlagsenlig bildning, ty då hade det lytt **irill* eller **irell*. Här ha vi således åter ett bevis på att *i*-omljudet på *e* måste vara av jämförelsevis gammalt datum, eftersom det ej längre gör sig gällande i yngre nybildningar eller lånord. Troligen är detta omljud att förlägga till tiden långt före 500-talet, kanske redan till det första århundradet av vår tideräkning. Ett västgerm. namn (*Sigimerus* hos Vell. Paterc.) har nämligen redan omljud vid denna tid, och då torde det väl även vara genomfört i urnordiskan (jfr hos Plinius beteckningen *Hilleviones* för de skand'naviska folken, vilket namn kanske är att läsa och förstå som *hilli-vihones* 'hillebardskämparna').^{2 3}

¹ Kort *i* förekom nämligen (i regel) icke frfr *r* i gotiskan.

² Att *i*-omljudet på *e* ägt rum mycket tidigt i urnordiskan, framgår väl även av omljudsformen fsv. *spini*, som måste ha uppstått i (gen.-)dat. sg. urnord. **spinin* (< **spenini*), medan särformen fsv. *speni* (=fisl. *spene*) återgår på andra kasus. Annars ändas gen.-dat. sg. hos *an*-stammarna redan i de äldsta urnord. beläggen på *-an*: Tune *-h(a)laiban*, Belland *keþan*.

³ Som en samtidig foreteelse parallell med övergången av *e* > *i* genom *i*-(*j*-)omljud vill jag anse den nord.-västgerm. uppkomsten av kort *u* i rotstavelser frfr ett följande *i*(*u*). Enligt min mening har nämligen kort *u* under ett visst skede i germanskan övergått till *o* och sammanfallit med det *o*, som uppstått ur förgerm. *ø* i förbindelse med sonantisk likvida eller nasal. Sedan har detta *o* blivit *u* (igen) i vissa ställningar, såsom bl. a. frfr *i*(*j*) eller *u*(*w*) i en följande

Vad det betydligt senare verkande *i-(j-)*omljudet på bakre vokaler beträffar, synes det i (ur)nordiskan ha skett i flera etapper. Detta får nu inte fattas på så sätt, att *i*-omljud först skulle ha inträtt på *a* t. ex., sedan på *u* osv., ty i det avseende har nog inte den påverkade vokalens kvalitet spelat någon roll. Det nordiska omljudet är till yttringarna uteslutande ett 'kvantitativt' omljud, som helt reglerats av de medverkande stavelsernas längd eller betoning. Ju svagtonigare (och kortare) den omljudsverkande vokalen eller ändelsen varit, desto förr har omljudet inträtt i den föregående (rot)stavelsen, och detta har ägt rum tidigare i lång sådan än i kort. Härpå ha vi flera kännetecken i nordiskan. Det viktigaste beviset härför är den av A. Kock påpekade omljudslösa mellanperioden, då inget *i*-omljud gjorde sig gällande i kort rotstavelse frfr ett under den tiden synkoperat *i*, t. ex. fisl. *matr* < **matir*, *burr* < **burir*, *pulr* < **pulir*, *Ragnaldr* < **Razin-waldr*, fsv. *Haralder* < **Hariwaldar*; pret. fisl. *flutta* < **flutidō*, *talpa* < **talidō*, fsv. *hulde* < **hulidē*, *vakte* (< **wakidē*) m. fl. Först har nämligen omljud inträtt i lång stavelse, om den omljudsverkande suffixvokalen sedan gammalt var kort och på grund av svagtonighet föll bort, t. ex. fisl. *gestr* < **gastir*, *eykr* < **aukir*, komp. *större* < **stōrirē*, *pyngre* < **pingirē*, pl. *fiendr* < **fjandir*, *büendr* < **buwandir*; fsv. *bryllop* < **brūpi-hlawa*, pret. *dömde* < **dōmidē*, *fælde* (< **fallidē*) osv. Detta omljud synes ha inträffat eller vara fullbordat omkring år 600.¹ Därefter infaller den omljudslösa mellanperioden, då *i*-omljud uteblir dels i kort rotstavelse vid bortfall av *i* (se ovan), dels i lång rotstavelse frfr f. d. långt *i* (dvs. *i* < *ī*), som likaledes föll vid denna tid, t. ex. fisl. *niōsn* < **niuhšīnu*, *lausn* < **lausīnu*, *sōkn* < **sōkīnu*, *Gunn-ulfr* < **Gunpi-wulfr* (urgerm. **gunpī*-). I vilken ordning *i*-omljudet sedan ger sig till känna, blir kanske något svårare att utreda, men då omljudet annars står i relation till vokalsynkopen, torde med ledning därav nu turen ha kommit till sådana långstaviga eller flerstaviga ord, som synkopera antesonantiskt *i* (< *ī*, *ij*),² såsom stavelse (se förf. Språkvet. problem 3:7 f.). Västgerm. namnformer från det 1. årh. ha likaledes *u* i sådan ställning, såsom *Strubiloscalleo*, *Asci-burgium*, *Burgundiones*.

¹ Den urnord. Stentofteinskriften (från 600-talet) har nämligen redan omljud i dat. pl. *-gestumr*, där det måste härstamma från sing. **gāstr* (< *gastir*). Beakta vidare i samma inskrift det ännu ej inträdda *i*-omljudet på *a* från kvarstående *i* i kortstavigt *Hari-wolafr* (= fisl. *Heriolfr*).

² Den (sen)urnord. Björketorpsinskriften har (antagligen) ännu kvar anteso-

bl. a. infinitiven av långstaviga kausativa verb, t. ex. fisl. *senda* < **sandijan*, pluralformer av *ija*-stammar (*mækar* < **mækijōr*), oblik kasus av *ijō*-stammar (*gyltar* < **gultijōr*), *ijan*- och *ijōn*-stammar (*ketta* < **kattijō*) m. fl. Samtidigt har väl *i*-omljud uppstått i lång stavelse från f. d. långt *i*, som förkortats och fallit i slutljud, t. ex. imper. sg. fisl. *sók* < **sōki* (äldre **sōki*, -*eje*), dat. sg. fisl. *gest* < **gasti*, nom. sg. *eng* < **angi*, fsv. *cœrm* (< **armi*).¹ Nästa *i*-omljud har antagligen verkats i kort rotstavelse från sådant *i*, som sonantiserats av *j* och sedan undergått synkope, t. ex. fisl. *vefr* < **wabiR* (< **wabjAR*), *net* < **nati* (**natja*), *fyl* < **fuli* (**fulja*), gen. pl. fno. *Nesna* < **nasinō* (**nasjanō*), fsv. *Bekna*- (< **bakjanō*, se förf. aa 2:33). Dylikt sonantiserat *i* (< *j*) är ännu bevarat i några runinskrifter från 800-talet, såsom Eggjum *haris* (< **harjas*), Oklunda *sakiR* (< **sakjAR*), Rök *sitiR* (se vidare förf. aa 6:38 med hänv.). Vad slutligen *i*-omljudet från ett *i* i den senare nordiskan bevarat *i(j)* beträffar, visar Rökinskriften ännu inget omljud därav, vare sig stavelsen är lång eller kort, såsom *marika* (dvs. *māringa*), *satin*, *uakin*, *huariR*, *huariaR* (jfr däremot *in* < **anpi*, *histR* < **hāhist*-). Omljudet från kvarvarande *i* måste emellertid även i detta fall ha inträffat tidigast i lång rotstavelse frfr kort svagtonig (omljudsverkande) ändelse och senast i kort rotstavelse med längre (och eventuellt bibetonad) ändelse. Att *i*-omljudet från kvarstående *i* tillhör den sista omljudsperioden, framgår dessutom av flera andra omständigheter. I sådana ord, där s.k. kombinerat eller blandat omljud förekommer, såsom från både *i* och *u* i t. ex. fisl. -*fərli* (< **fərli* < **farulī*), -*pəgli* (**pazulia*) m. fl., måste *u*-omljudet på *a* i rotstavelsen vara äldst, därefter sker *u*-synkopen i mellan-

nantiskt *i* i *utiaR* (< **ütijōR*) men däremot redan vanlig *i*-synkope efter lång rotstavelse i *b(a)rutR* (< **briutiR*). Se f. ö. förf. aa 1:12 f., 4:22 f.

¹ Dock förefaller det, som om dylikt *i* i vissa fall, åtminstone om det återgår på ursprungligt *i* och sedan gammalt stod i absolut slutljud, skulle ha fallit bort utan omljudsverkan under den ovan omtalade omljudslösa pausperioden. Det är i synnerhet det saknade *i*-omljudet hos några *ijō*-stammar, som föranleder ett sådant antagande, såsom bl. a. för fisl. *gunn-r* och sammansättningar därmed (jfr alltid utan omljud fisl. *Gunn-arr*, *Gunn-bjorg*, *Gunn-hildir*, *Gunn-lqþ*, *Gunn-vör*, *Gunn-ulfr*, *Ðór-gunnr*, *Arn-gunnr* m. fl.), vidare *unn-r* och namnbildningar härpå (*Ip-unn*, *Hreiþ-unn*, *Ðór-unn*), dessutom i *Huld-r*. Då *i*-omljud annars allmänt föreligger i denna stamklass, kan det ju lätt ha uppkommit genom utjämning efter flertalet oblika former med omljud i paradigmet (se annars Hesselman, Omljud och brytning i de nord. språken, s. 27).

stavelsen och sedan *i*-omljudet på den *u*-omljudda rotvokalen, ty om *i*-omljudet verkats först på mellanvokalen *u* ($>\ddot{u}$), hade inget *u*-omljud (på *a*) kunnat göra sig gällande (jfr vidare pret. konj. fisl. *þalpi* < **þoladī*). Dock har under lika betingelser omljud i allmänhet inträtt förr i avledningsstavelser än i rotstavelser, såsom väl bl. a. framgår av fisl. *apynia*, *ásynia*, *vargynia*,¹ där inget *u*-omljud verkats på *a* i rotstavelsen, därför att *u*-et innan övergått till *y* genom *j*-omljud. Å andra sidan är t. ex. *u*-brytningen i fisl. *Fiorgyn* (< **Ferzunju*) äldre än *i-(j-)*omljudet på *u* ($>\ddot{u}$) i suffixet, ty endast velar (ej palatal) vokal verkar brytning.

¹ Enligt I. Lundahl i Festskrift till J. Sahlgren, s. 13, skulle dock rotvokalismen i dessa exempel vara återställd efter resp. grundord (*vargr*, *ape* osv.). Dessutom vore orden att betrakta som ursprungliga sammansättningar med urn. **winjō* som efterled. Detta är mycket möjligt, men i så fall lär (med L:s hänvisning till Noreen aa § 226) det senare *y*-et ej ha uppkommit genom sonantisering av *w* > *u* och med *j*-omljud därpå. *-i*-et måste ju då först undergå synkope, vilket icke kan ske här i slutet stavelse frfr *n*. Hellre torde då *y* ha uppstått genom kombinerat *w*- och *u*-omljud på *i* i oblik kasus **winju* > **-(w)ynju*.

Korrekturmot. I slutet av denna lilla uppsats har jag sökt visa, att Axel Kocks periodindelning av det nordiska omljudet på bakre vokaler i huvudsak måste vara riktig. Men eftersom han ej framlagt några direkta bevis för sin hypotes, har denna emellanåt blivit dragen i tvivelsmål av flera forskare. Kock har varken åberopat de urnord. beläggen från Stentoften (*gest-umR*: *hari-*) eller Rökstensorden; ej heller har han anfört vissa f.d. trestaviga ordformer med omljud som stöd för sin teori. Dessa senare äro egentligen de viktigaste bevisen. I t.ex. pret. ind. fisl. *nefnda* (< **namnidō*) måste ju såväl synkope av *i* efter lång stavelse som omljud dessförinnan ha inträtt allra först, medan *i*-synkopen efter kort stavelse i exempelvis *valpa* (< **walidō*) ägde rum senare utan föregående omljudsverkan (under den omljudslösa mellanperioden). I pret. konj. ha däremot bägge orden omljud. I t.ex. 2. sg. *nefndir* (< **namnidīR*) uppstod som sagt omljudet i den långa rotstavelsen redan före den äldre *i*-synkopen (i mellanstavelsen); i kortstavigt *velpir* (< **walidīR*) kan emellertid omljudet ej ha uppkommit på detta sätt från den betydligt senare synkoperade mellanvokalen, utan här har det verkats ännu senare av den nuvarande ändelsen med bevarat *i*. Exemplen kunna mångfaldigas.

SVEN B. F. JANSSON

Till tolkningen av Gårdbysten på Öland.

Den runsten som nu står rest på Gårdby kyrkogård, invid dess östra ingång, har varit föremål för en livlig diskussion. Meningsutbytet har huvudsakligen rört sig om en egendomlig runföljd *halfitran*, en läsning, som har mer än hundraårig hävd i den vetenskapliga litteraturen. Jag skall till att börja med lämna en översikt av diskussionen om detta högst egendomliga »ord», då denna ur vissa synpunkter kan sägas vara upplysande.

Första gången Gårdbysten omnämnes är i Linnés *Öländska och Gothländska Resa*.¹ Resan »förrättades» som bekant år 1741. Linné skriver den 9 juni: »Gårby Kyrka låg $\frac{1}{4}$ mihl ifrån Sandby. På Kyrkogården, i S.O. från Kyrkan, lästes följande bokstäfwer på en Runsten»; därefter följer en på det hela taget god läsning av inskriften. Den runföljd som nu sysselsätter oss läser Linné *††††††††*

När C. G. G. Helfeling sommaren 1797 reser på Öland skriver han i sin *Rese Journal*:² »Comministern Herr : Mr : Hultén uti Sandby, en både snäll Bothanicus och Medicus : behagade benägit följa mig till Anexen Gårby; halp mig rengjöra och dechiffra därvarande Runesten; hvarefter han gjorde med mig en excursion för att visa mig den bekante Växten Ölands Tok, florerande med gula Blomster, i små busskar». I »Tabeller tillhöriga Resan genom Småland, Öland, och Gottland år 1797» finnes Gårdbysten avritad, se fig. 1. Helfeling läser runföljden *helfitran*.³ Det är huvudsakligen denna teckning som ligger till grund för N. H. Sjöborgs tolkning i *Samlingar för Nordens Fornälskare*;⁴ i detta arbete avbildas Gårdbysten på fig. 231.

¹ Stockholm och Upsala 1745, s. 102.

² KB, Fm 57:2, s. 38.

³ KB, Fm 57:5, nr 6. Liljegren återger i *Run-Urkunder* (1833), nr 1307, inskriften efter Helfeling: +*Helfitr*+in.

⁴ Tom. 2, Stockholm 1824, s. 58 f.

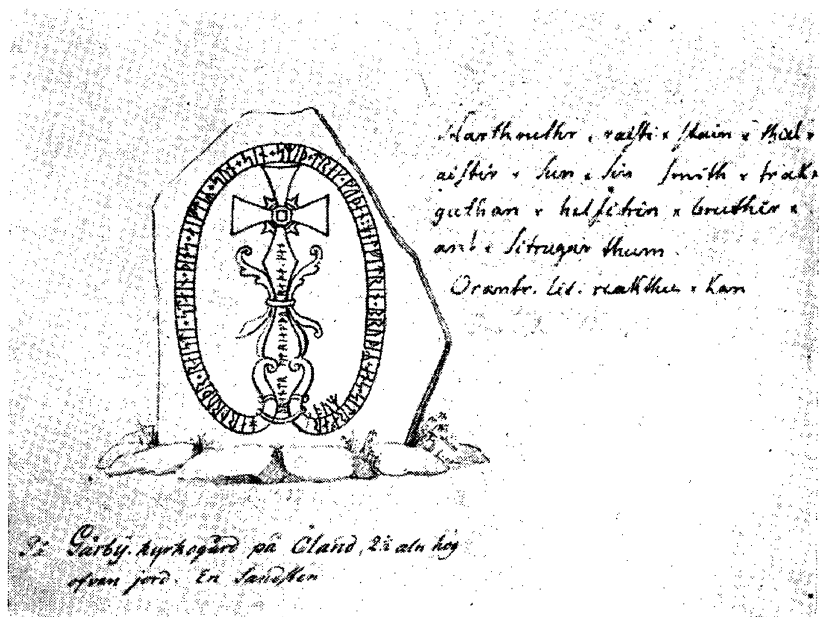


Fig. 1.

I *Ölands Historia och Beskrifning*¹ lämnar Abraham Ahlqvist följande upplysningar om Gårdbysten: »På Gårdby Kyrkogård, SO. om Kyrkan, finnes en uprest kalkflisa, tecknad med Runor i en wanlig korstecknad slinga ... Jag har med yttersta noggrannhet granskat inskriften ...» I motsats till Linné och Hilfeling läser han den näst sista runan i den här behandlade runföljden som **a**, sålunda **halfitran**. Samma läsning återfinnes praktiskt taget hos alla senare undersökare.

År 1874 undersöktes och avritades Gårdbysten av H. A. R. Sidén. Hans teckning förvaras i Vitterhetsakademiens arkiv; den bär följande påskrift: »Runsten på Gårdby kyrkogård, stenen är något förvittrad hvarföre jag fått runskriften något olika med Professor Sjöbergs och Ahlqvists uppgifter och är teckningen något afvikande

¹ II:2, Calmar 1827, s. 48. I »Antiquariskt inventeringsinstrument m. m. för Sandby och Gårdby församlingar» den 24 september 1830 (Vitterhetsakademiens arkiv) återges inskriften efter Ahlqvist.

från deras i anseende till dess yttre ... Genom stenens förvittrande torde skiljaktigheterna härleda sig.» Vår runföljd läser Sidén **halfitran**.

På Riksantikvariens uppdrag reste Sven Söderberg sommaren 1884 på Öland, och han ägnade då Gårdbysten en alldeles särskild uppmärksamhet. I hans reseberättelse, som trycktes i *Antiquarisk Tidsskrift för Sverige* IX:2 med titeln »Runologiska och arkeologiska undersökningar på Öland sommaren 1884», upptager behandlingen av denna inskrift nära en tredjedel av omfånget. Gårdbysten är dessutom den enda runsten som avbildats. I uppsatsens inledning skriver Söderberg bl.a.:¹ »En af de öländska runstenarne, nämligen den vid Gårdby kyrka, fick jag tillfälle besöka tvänne gånger; och då jag förvissat mig om att min teckning är riktig, meddelar jag densamma här jämte ett försök till tolkning af den i flere afseenden märkliga inskriften».

Den största svårigheten har för Söderberg varit att förklara »det elfte ordet», som han läser *††††††††. I kommentaren till sin läsning skriver han² om denna runföljd, att de tre första runorna (**hal**) äro »starkt hopträngda och kännestrecket i den mellersta runan (†) är mycket kort; det ser ut som om runristaren först glömt den mellersta runan och sedan inklämt den mellan de redan ristade * och †.» Runföljdens näst sista runa, som Linné och Hilfeling ha läst som **i**, uppfattar han i likhet med Ahlqvist och Sidén som **a**. Söderberg anmärker emellertid, att »runan skiljer sig från öfriga † i inskriften derigenom att kännesträcket ej når längre än till stafven.»

Söderbergs läsning, som oförändrad³ återges i Vitterhetsakademiens *Ölands runinskrifter* (1900—06), lyder i sin helhet:

harprubr × raisti × stain × pinsa × aiftin ×
sun × sin × smip × trak × kupan ×
halfitran × brupirans × sitr × karpum
brantr × riti × iak þu rapa × kan

Söderberg tolkar inskriftens mera schablonmässiga början på följande sätt: »Härtrud reste (lät resa) denna sten efter sin son Smed, en god

¹ A. a. s. 2.

² A. a. s. 10 f.

³ Den enda olikheten består i att skiljetecknen i regel ha ändrats från kryss till kors.

man.»¹ Tydningen av partiet **halfitran brupir ans sitr karpum** »erbjuder större svårigheter.»² Runorna **halfitran** »innehålla tydligen ett namn, till hvilket **BRUPIR ANS**, *brópir (h)ans*, är apposition.» Men denna runföljd kan »svårligen gifva ett nordiskt namn, huru man än tyder hvarje särskild runa. Vi måste antaga att dessa nio tecken innehålla mer än ett ord. De sju första gifva ett namn af en antaglig form: *Hallfindr*, motsvarande ett fno. *Hallfinnr*, af *hallr*, *sten*, och *Finnr*. Något sådant namn förekommer visserligen icke, men vi hafva andra sammansättningar med *Finnr*, hvilka äro fullkomligt synonyma». Söderberg hänvisar till namnen *Bergfinnr* och *Steinfinnr* och konstaterar: »Någon betänklighet att antaga ett namn *Hallfindr* kan således icke förefinnas.» Det återstår emellertid för Söderberg att finna en förklaring till de två sista runorna i **halfitran**. »Men hvad skola vi göra af de två återstående tecknen AN?» Söderberg uppfattar dem som »pron. *hann*, i hvilket *h* blifvit utelemnadt liksom i det efter *brópir* följande AN=hans. Vi träffa ofta, i synnerhet i gutniska inskrifter, subjektet på detta sätt upprepadt genom ett pronomen, och här har *hann* blifvit tillagdt af en särskild anledning: den som författat inskriften, har velat bringa orden i versform och genom inskjutande af det för meningen öfverflödiga *hann* har han erhållit både en behöflig stafvelse och en tredje rimstaf.» Söderberg anser sålunda, att »*Hallfindr hann/brópir hans* bilda ett par trestafviga versrader.» I en not³ erkänner han, att det ser »egendomligt ut, att två af rimstafvarne äro i *skriften* utelemnade. Men i *talet* kunde de icke saknas och de voro dessutom lätta att supplea för den med tidens skrift och språk förtrogne. Ett sådant utelemnande af *h*, som förekommer i andra landskaps folkspråk, är okänt i öländskan. Det är möjligt, att runristaren uteslutit dessa lätt tilltänkta tecken och skiljetecknen, som borde stå framför dem, blott af hänsyn till rummet, som mot slutet af slingan började blifva knappt.»

Ett stöd för att **halfitran brupir ans** utgör två versrader finner Söderberg i de två följande orden **sitr karpum**. Också de bilda nämligen enligt hans uppfattning en trestavig vers. Därtill kommer, att »konstruktionen med blott dat. *garpum* här tydligen blifvit vald för rytmens skull. Dessa ord kunna svårligen ordagrannat betyda annat än

¹ A. a. s. 12.

² A. a. s. 14 f.

³ A. a. s. 15 not 1.

sitter i gårdarna och det naturliga och regelbundna uttrycket härför hade varit *sitr í garpum*, som otvifvelaktigt hade blifvit valdt af runristaren, om han icke velat sätta orden i versform.»

Söderbergs tolkning av **halfitran** som *Hallfindr hann* skulle snart möta invändningar. Redan i nästa del av *Antiqvarisk Tidskrift* — sålunda tionde delen (1887—91) — framhåller S. Bugge, att Söderbergs tolkning »synes ... betänkelig. Naar det sluttande **an** opfattes som *hann*, fremkommer der en Ordstilling, hvortil man vanskelig vil finde Sidestykke. Naar *hann* lægges til, da vil Ordstillingen *Hallfindr bróðir hans hann sitr* være den regelrette (skjønt Forbindelsen *hans hann* vilde være ildeklingende). Ogsaa Ordstillingen: *hann Hallfindr bróðir hans sitr* har Sidestykker; men *Hallfindr hann bróðir hans sitr* er mig fremmed. Opfatter man **an** som *enn*, bliver Ordstillingen fremdeles meget paafaldende, og Mangelen af Skilletegn er da mindre forklarlig. Hvis **halfitr** her viser den rette Navneform, kunde det forstaaes som *Half-findr*, jfr *Halvdan*. Et Navn *Hallfindr* eller *Halffindr* er visselig ikke umuligt, men dog i denne Indskrift paafaldende. De sammensatte Navne, i hvilke *-finnr* danne sidste Led, er, saavidt jeg kjender dem, ikke svenske.»¹ Bugge föreslår, för att slippa ifrån svårigheterna med namnet *Hallfindr*, en annan tolkning: »I de Ord, som er skrevne udenfor Runebaandet, udtaler Runeristen selv, som Dr Söderberg med rette har fremhævet, at Indskriften tildels er vanskelig at forstaa. Den Dunkelhed, som Runeristen hentyder til, finder jeg i **halfitran**. Her er Runerne efter min Mening med Flid omflyttede. Det skal, tror jeg, forstaaes som **halfitan ir**. Der er skrevet **halfitran**, ikke **halfitRan**, uagtet der skulde skrives **iR**, naar Omsætning ikke var anvendt. **r** er at forklare deraf, at der efter **t** regelret blev skrevet **r**». Bugge återger stället *Halvdan er bróðir (h)ans, sitr (i) Gardum* och översätter det »Halvdan er hans Broder, opholder sig i Gardarike.»

Erik Brate konstaterar i samma arbete (Runverser),² att det är svårt att »döma mellan de skiljaktiga uppfattningarna af **halfitran** och hvad dertill hör ... Doc. Söderbergs tolkning blir tvifvelaktig, i synnerhet genom prof. Bugges inkast mot densamma rörande den invecklade ordföljden och å andra sidan synes man ej heller kunna

¹ A. a. s. 255 f.

² Antiqvarisk tidskrift 10:1, s. 259.

förlita sig på att prof. Bugges tolkning af den antagna omställningen är riktig. Det synes mig altså, att en tillfredsställande tydning af denna del af inskriften ej ännu är funnen.»

Adolf Noreen upptager som bekant i *Altschwedische Grammatik* (Halle 1904) också »Wichtigere runeninschriften». Där återfinnes Gårdbyinskriften som nr 10 (s. 486). Noreen uppfattar **halfitran** som *Halfindr æn* och översätter stället »*Sein bruder Hallfindr sitzt noch in Gardhar*».

När inskriften behandlas i *Ölands runinskrifter* (Stockholm 1900—1906) avvisar Erik Brate de tidigare tolkningarna:¹ »Noreens tydning träffas äfvenledes af Bugges invändning, att namn med *-finnr* som sista led icke förekomma i Sverige; ordet *æn* förekommer ej heller så tidigt i betydelsen 'ännu'.» Brate framlägger följande tolkningsförslag: »Mig synes **halfitran** kunna uppfattas som en form hörande till adj. isl. *all-vitr* 'meget forständig' Fritzner. I isl. är adj. *vitr* ett ofta förekommande loford, t.ex. *vitr maðr ok réttorðr*, i synnerhet i sup. *manna vitrastr*, hvilket till betydelsen ungefär motsvarar förstärkningen *all-vitr* ... Detta **halfitran** ser ut som aok. sg. m. *allvitran* och som bestämning till trak *dræng* jämte det föregående **kupan**, hvilket i språket så ofta sammanställdes med ordet *drængr*, att det med detta kunde tänkas hafva sammansmält till ett begrepp, som kunde mottaga en dylik bestämning.» Brate ser emellertid det betänkliga i att antaga en sådan dubbel bestämning, *dræng góðan, alvitran*. Han föredrar därför »att föra **halfitr**, nom. sg. f. *alvitr*, som bestämning till **harþrupr** och **an æn** 'och, men' till den följande satsen, ehuru som obetonadt ord sammanskrifvet med det föregående.»²

På grund av denna tolkning upptages i ordförteckningen till *Ölands runinskrifter* »*alvitr* adj. 'mycket klok'; **halfitr** nom. sg. fem.» Även på annan plats i arbetet har Brates uppfattning satt ett spår. Han menar (s. 143), att adj. *sniallr*, som i många runinskrifter från andra trakter brukas som berömmande bestämning, icke har använts på Öland. Där »har sannolikt *vitr* i stället brukats, jfr Öl. 28 **halfitr alvitr** ...»

Brates tolkningsförslag är ju långt ifrån övertygande. Man kan

¹ A. a. s. 91.

² Det exempel på att ett »lofordande adjektiv tillägges en moder» som Brate anför från runblocket vid S. Sätra, Sollentuna sn, Up, finnes icke; Brate har läst inskriften oriktigt, se *Upplands runinskrifter* nr 101.

bland svaghetera i hans tolkning anföra att han tvingas genom sin uppfattning av **halfitran** att söka namnet på brodern på annat håll, nämligen i inskriftens slutord. Transkriptionen i *Ölands runinskrifter* får därför följande högst onaturliga utseende:

Hærþrúdr rœisti stœin þensa œftir sun sinn Smid, drœng góðan, alvitr. Æn

*bróðir (h)ans
sitr Gardum Brandr.
Risti iak,
þý ráða kann.*

Översättningen lyder: »Härtrud reste denna sten, mycket klok, efter sin son Smed, en bra karl. Hans broder vistas i Gardarike (Ryssland), Brand. Jag ristade, därför kan man tyda.»¹

Vid mitt besök i samband med undersökningar av Ölands runinskrifter (oktober 1943) konstaterade jag bl.a., att läsningen **halfitran**, som har framtvingat så många olika, mer eller mindre skarp-sinniga, tolkningsförslag, är oriktig. Enligt min uppfattning ha tre runor lästs fel och jag måste tro att överensställelsen mellan granskarna har sin grund i en viss osjälvständighet gentemot tidigare läsningar. Den bästa läsningen av denna runföljd har faktiskt Linné åstadkommit: *††††††††. Den enligt min mening riktiga läsningen är **halfburin**. Det diskuterade stället kan knappast sägas vara särskilt svårläst. De naturliga fördjupningarna skilja sig, när ristningsytan är noggrant rengjord, ganska tydligt från de huggna linjerna. Anledningen till felläsningen är, att bistavarna i **b** äro något svaga och att bistaven i det därpå följande **u** är skadad nedanför mitten. Man har uppfattat en naturlig fördjupning som den vänstra bistaven i ett **t** och övre delen av **u**-bistaven som den högra bistaven i samma runa. Den **t**-runa som på detta sätt skapas har mycket oregelbundna bistavar. Att runföljdens näst sista runa av några granskare har lästs som ett oregelbundet **a** beror på att det finns en spricka i ristningsytan t.v. om huvudstaven. För fullständighetens skull återger jag min beskrivning.

¹ När slutligen Björn Helmfrid läser inskriften 1937 får han, av hans foto att döma, fullständigt samma läsning som Söderberg och Brate, d.v.s. den läsning som återfinnes i *Ölands runinskrifter*.



Fig. 2.
Gårdbysten uppmålad av förf. 1943.

Stenarten är grå kalksten. Höjd 1,46 m, bredd (något under mitten) 1,12 m, tjocklek 10 cm. Ristningsytan är relativt jämn och ristningen i stort sett väl bevarad. Några partier äro emellertid grunt huggna och särskilt runorna på korsfoten äro otydliga.

Läsning:

harprubr	+ raisti	+ stain	+ pinsa	+		
5	10	15	20			
aiftiR	+ sun	+ sin	+ smip	+ trak	+ kupan	+
25	30	35	40	45		
halfburin	+ brupiR	ans	+ sitr	+ karpum		
50	55	60	65	70	75	
(På korsfoten)						
brantr	+ rit	× iak	þu rapa	+ khn		
80	85	90	95			

»Härtrud reste denna sten efter sin son Smed, en god man. Halvboren, hans broder, sitter i Gårdarike. Brand högg in (runorna) rätt, därför kan man tyda.»

Till läsningen: Inga stungna runor förekomma i inskriften, som börjar utan skiljetecken. I 2 a är bst kort t.v. om hst. 38 m har förlorat hst ovanför bistavarnas utgångspunkt. Avståndet mellan 38 m och 39 i är stort på grund av stenyntans ojämnhet. I 45 k finnes mellan huvudstav och bistav en avlång fördjupning, som går parallellt med ramlinjen. Skåran är naturlig, vilket framgår av att den fortsätter utanför runan. (Det är denna fördjupning som gör, att Ahlqvist uppfattar runan som stungen.) Runorna 50 h, 51 a och 52 l stå tätt ihop. Det förefaller som om 51 a av ristaren hade uteglömts och senare insatts av honom mellan 50 h och 52 l. Mellanrummet mellan dessa två runor är nämligen normalt runavstånd. I 54 b äro bistavarna något svaga, men fullt säkra. 55 u har en grund, men fullt säker bst. Den är genom bortfall skadad ett stycke nedanför mitten. Från huvudstavens topp går snett nedåt vänster en något krokig skåra, som fortsätter tills den träffar 54 b. Den gör avgjort intryck av att ha uppkommit på naturlig väg. (Det är denna fördjupning som av granskarna har uppfattats som vänstra bistaven i en t-runa.) 56 r, 57 i och 58 n äro fullt säkra. Tillvänster om 57 i finnes en spricka, som säkerligen är naturlig. (Det är denna spricka, som av tidigare granskare har uppfattats som en a-bistav. Skiljetecken saknas efter 64 R. 75 þ, som står utanför slingan, saknar huvudstav ovanför bistavens övre utgångspunkt. Efter 77 m finnes inga säkra spår av skiljetecken. I 78 b äro bistavarna svaga. I runan 87 är huvudstaven säker. Från dess topp utgår åt höger en svag fördjupning som möjligen skulle

kunna uppfattas som bistaven i ett l eller början av en r-bistav. Det förefaller mig emellertid sannolikt, att runan 87 har varit ett i, följt av ett något otydligt skiljetecken i form av ett kors. I 90 k kan man möjligen tro sig skönja svaga spår av en övre bst. Efter 92 u och efter 99 n finnas inga säkra spår av skiljetecken. Runan 98 h är säker. Sannolikt har ristaren avsett ett a men råkat rista ett n, vilket rättats till a; därigenom har runan h uppstått; dylika fel förekomma ofta.

Hallborinn, som ursprungligen bör ha varit ett vedernamn, är eljest icke säkert styrkt i runinskrifter. Möjligen skulle man kunna förmoda, att det föreligger i en sörmländsk inskrift, runblocket vid Brössike, Ytterselö sn (*Södermanlands runinskrifter* nr 195). Denna inskrift slutar: **halburin: hiuk: a: runan**. E. Wessén uppfattar, i likhet med Brate,¹ ristarens namn som *Hallbiorn*, ett namn med utpräglad västnordisk utbredning. »*Hallbiorn* är f.ö. okänt i runinskrifterna» ... (Wessén a. a. s. 168).

halburin+brupin ans kan väl också tolkas som »hans halvbroder». Det som gör en sådan betydelse mindre sannolik, är emellertid, att inskriften då icke omtalar namnet på brodern.

Ytterligare en detalj i tolkningen av Gårdbyinskriften förtjänar måhända i detta sammanhang ett par ord. Söderberg ansåg, att inskriftens slutord, vilka han oriktigt tolkar »du kan tyda»,² måste syfta på en dunkelhet i inskriften. Det dunkla är enligt Söderberg³ »utan tvifvel uttrycket *sitr garpum*, som är tvetydigt. Dessa ord kunna nämligen ... öfversättas både 'vistas i Gardarike eller Ryssland' och 'vistas i Gårdby'» ... Det är enligt Söderberg »redan a priori antagligt», att Gårdby i äldre tid har hetat *Garpar*, en uppfattning som »bevisas ... af den närvarande inskriften ... Jag tror, att det ej kan råda något tvifvel om att uttrycket *sitr garpum* hade begge de nämnda betydelseorna. Runristaren har i inskriften skolat meddela Hallfinns vistelseort, men genom valet af ett dubbetydigt uttryck gifver han i sjelfa verket läsaren ingen säker upplysning derom, och det är härpå det syftas med det gäckande tillägget: *þú ráða kann(t)*.» Denna Söderbergs tanke har icke vunnit någon större avslutning. Redan G. Stephens menade, att *sitr garpum* endast kunde

¹ T.ex. i *Svenska runristare* (1925), s. 126.

² ATS 9:2, s. 16.

³ A. a. s. 17 f.

betyda 'vistas i Gardariki'¹ och Bugge anser, att det i detta uttryck icke är »tilsigtet nogen Tvetydighed».² Adolf Noreen godtager emellertid med tvekan Söderbergs tolkning av *karþum*: »d.h. Gårdby oder Russland?» (*Altschw. Gr.* s. 486).

Det kan icke råda någon tvekan om att Söderbergs tolkningsförslag 'i Gårdby' är oriktigt. Förutsättningen för hans uppfattning är ju, att gården och socknen »ursprungligen hette Garþar». Detta antagande bygger i sin tur på att första leden i ortnamnet har varit subst. *gård*. Tolkningen omöjliggöres givetvis redan därav att ortnamnet Gårdby återgår på fsv. *Gorby* och sålunda innehåller subst. fsv. *gor*, 'inälvor', sv. dial. *går*, *ger*, 'slam, dy'.³ Redan Hilfeling har f.ö., i sin *Rese Journal* år 1796,⁴ gett den riktiga etymologien: »Gårby skall ej deriveras från Gård, utan från går, eller innälvfor»

¹ ATS 9:2, s. 18.

² ATS 10:1, s. 256; jfr Brate i *Ölands runinskrifter*, s. 92.

³ Se Hj. Lindroth, *Från ortnamns- och dialektforskningen inom Kalmar län* (1926), s. 11. Söderbergs tolkning har föranlett E. Hellquist att förslagsvis upptaga *Gardha: Gårdby* som exempel på sekundär utvidgning med *-by* av gamla osammansatta ortnamn, se *Om namn och titlar* (1918) s. 132, *De svenska ortnamnen på -by* (1919), s. 94.

⁴ KB. Fm 57:2, s. 39.

TURE JOHANNISSON

Isl. *ankvista* (*antvista*) och nno. *forkvista*.

Västnordiskan uppvisar två verb, som förefalla vara sammansatta av en enstavig förled och en efterled *-kvista*. De båda verben äro fvn. nisl. *annkvista(st)* 'sörja för' och nno. *forkvista* 'förbanna'. Någon antaglig förklaring av deras ursprung har hittills icke givits. Ingen har veterligen antytt, att de ens skulle ha något med varandra att göra. Det förra har en smula vagt satts i samband med fvn. *onn* f. '(hårt) arbete; omsorg', nisl. *önn* (och dess avledning fvn. nisl. *annast* 'sörja för').¹ Det senare förmodas vara lånat från lågtyskan och identiskt med mlt. *vorquisten* 'fördärva, förstöra', got. *fragistjan* 'ds'.² Förklaringen är i förra fallet minst sagt ofullständig. I det senare fallet tala ordens skilda betydelse mot låneteorien. Enligt min mening äro de båda nordiska verben inhemska, nära besläktade och i huvudsak likformigt bildade.

Det förnvästnordiska verb, som ordböckerna uppföra under formen *annkvista(st)*³ och återge med 'försörja'⁴ förekommer i Stadsrhólsbók på två ställen med några raders mellanrum men tycks för övrigt icke vara anträffat i fornspråket. Fallen äro: *Nú fíðr maðr land með sér eða þeim manne, er hann vill ankvista,*⁵ *enda mæler hann svá, at ómagaeyrer skyle í því lande liggja, meðan hinn þarf framfærslu* Grágás efter AM nr 334 fol. (1879) 444:2; *Sá maðr er ankvist*⁶ *hefer ómagan,*

¹ Se Cleasby-Vigfusson s. 22. Där anmärkes: »the word is somewhat doubtful».

² Ross, Norsk Ordbog s. 203; Torp, Nynorsk etymologisk ordbok s. 131.

³ Ett undantag är Erik Jonsson, Oldnordisk Ordbog, som skriver *ankvista*.

⁴ Jfr Erik Jonsson: 'tage til Underholdning'; Cleasby-Vigfusson: 'to take care (*önn*) of'; Fritzner: 'forsørge'; Hægstad-Torp och Heggstad: 'forsyta'.

⁵ Skrivet *anquista*, jfr Corpus codicum islandicorum mediæ ævi 9 (1936), 76 r b 8. Grágás, ed. 1829: »... cujus curam gerere vult ...».

⁶ Skrivet *anquist*, jfr Corpus ... 9, 76 r b 26. Grágás, ed. 1829: »... qvi alendo sustentationem præbuit ...».

á at beiða sér bjargkviðar fimm heimilisbrúa ómagans, at bera of þat, hvárt honom være sú vist fengen, er honom være vært við, ef hann ...
ibid. 444:17.

Blöndal upptar ett verb *annkvistast*, som lokaliseras till Árnessýsla på Sydlandet. Det anges liktydigt med *annast* och översattes med 'sörge for, besörge'. Vid sidan av detta står *antvistast* (*að*) 'have n-t i sin Varetægt'; 'forvare n-t' (= *geyma*); 'besörge n-t, varetage' (= *annast um*). Här hänvisar Blöndal dels till Nordlandet, dels till Hallgrímur Schevings samling i Landsbókasafn. Han yttrar sig inte om det eventuella sambandet mellan de båda verben,¹ som ju förete beröringspunkter vad både form och betydelse beträffar. De äro säkerligen också ursprungligen identiska.

Både *ankvista(st)* — skrivningen *ann-* beror på folketytologisk anslutning till *önn* f., *annast* vb — och *antvistast* utgå nämligen från en ursprungligare form **andkvista(st)*. Denna innehåller en anhopning av icke mindre än fyra konsonanter (-*ndkv-*). Man har anledning vänta, att åtminstone en av de båda mellersta skall avlägsnas, helst som känslan för ordets struktur säkerligen tidigt gått förlorad. Utvecklingen har faktiskt skett enligt båda alternativen. I det ena fallet uppkom genom förlust av *d* formen *ankvista(st)*.² I det andra erhöles genom bortfall av *k* — som dessförinnan kommit den föregående explosivan att bli tonlös — *antvista(st)*.³

Verbet **andkvista* är ingen sammansättning av *and-* och *kvista* utan en avledning av ett substantiv, motsvarande ett icke anträffat fvn. **andkvist* < urgerm. **andakwesti-* f.⁴ Detta i sin tur är en partikel-

¹ Vid *antvistast* hänvisas till *annkvistast*, men ej omvänt.

² Utvecklingen *and->an'* enligt »trekonsonantregeln» är i hithörande fall mycket vanlig; se Noreen, Aisl. Gramm.⁴ (1923) s. 212; Skulerud, Tinnsmålet (1922) s. 428; jfr Seip, Norsk språkhistorie (1931) s. 118; Dens., NTS 9 (1938) s. 162.

³ Se Noreen, a.a.s. 182 och 214, där ett analogt fall anföres, nämligen fno. *Mortatr* (< **Myrk-dalr*). Jfr även nisl. *antælislegur* adj. (Blöndal) vid sidan av det liktydiga och ursprungligare *andhælislegur* adj. 'absurd, bagvendt, forkert; klodset m.m.' (ibid.) samt verbet nisl. *antyglast*=*andhyglast* 'kävles, strides m.m.' (Blöndal, Tillæg og Rettelser s. 1009). Också dessa ord innehålla partikeln *and-*.

⁴ Såsom jag sökt visa i den nyligen publicerade uppsatsen »*Andöva*. En studie i nordisk ordbildning och semantik» (MASO 7 s. 117 ff.) äro de nordiska verb, som innehålla *and-*, avledda av eller bildade i anslutning till nomina med denna förstavelse (a.a.s. 123 ff.). De ordbildningsprinciper, som den följande

betonad nominalbildning på *-sti* till det sammansatta stambetonade verbet urgerm. **and(a)kweðan*, *-kweþan*.¹ Verbet i fråga är välkänt i germanskan: got. *andqipan* 'tala med (ngn); säga farväl åt (ngn)', fht. *in(t)quēdan* 'motsvara',² fs. *antquedan* 'motsäga', fe. *oncweðan* 'svara; återskälla, genljuda; protestera'. En partikelbetonad nominalbildning härtill på *-ti* föreligger i fe. *andcwiss* f. 'svar'.³ Så när som på suffixet överensstämmer detta formellt med nyssnämnda fvn. **andkvist*;⁴ semantiskt ansluter det sig som synes väl till det fornengelska verbet.

Urn. **andkweðan* synes ha haft ungefär samma betydelse som sin fornengelska (och tyska) motsvarighet, nämligen 'svara; ansvara'.⁵ Nominalbildningen **andakwesti*- f. > fvn. **andkvist* har betytt 'svar; ansvar', och för den härtill bildade avledningen fvn. **andkvista* (>*ankvista*, *antvista*) har man att utgå från

framställningen anknuter till, ha utförligt belysts i nämnda arbete liksom i mina tidigare undersökningar Verbal och postverbal partikelkomposition i de germanska språken (1939; cit. PartKomp), Ordet ärende och dess släktskapsförhållanden (MASO 4, s. 1 ff.; 1941), Altenglisch *incūd* und *oncūd(đ)* (A philological miscellany presented to Eilert Ekwall, 1, s. 214 ff.; 1942), *Idrott*. En studie över den germanska verbalpartikeln *in-* som ordbildnings-element (MASO 5, s. 13 ff.; 1943), Fvn. *ørkola* (Festskrift till Jöran Sahlgren, s. 321 ff.; 1944).

¹ Avledningarna på *-sti* bilda en rätt fåtalig grupp i germanskan; se Olson, De appellativa substantivens bildning i fornsvenskan (1916) s. 331 f., 551 f. (med litt.); Kluge, Nominale Stammbildungslehre³ (1926) s. 68 f. Med avseende på suffixet förhåller sig fvn. **-kvist* till fvn. *kveða* st.v. som fe. *hlæst* f., fht. (*h*)*last* (ne. nht. *last*) till fe. *hladan* st. v., fht. (*h*)*ladan* (ne. *lade*, nht. *laden*).

² Jfr schweiz. *andchäden* (*end-*, *und-*) 'svara' (Schweiz. Idiot. 3, 148), tyrol. *anketen* 'ropa svar till en som ropar långt borta' (Die deutschen Mundarten 6 [1859] s. 292; Torp, Nynorsk etym. ordbok s. 343).

³ Jfr med avseende på stambildningen got. *anaqiss* f. 'hädelse' (: *anaqipan*), *gaqiss* 'överenskommelse' (: *gaqipan*), *usqiss* 'anklagelse' (: *usqipan*). Se Kluge, a.a.s. 68.

⁴ Beträffande suffixväxlingen *-sti* : *-ti* (i fvn. **andkvist* : fe. *andcwiss*) jfr t.ex. got. *haiþsts* f. 'stridighet, tvist' : fvn. *heipt* f. 'fiendskap, hat' (Kluge, a.st.; Noreen, Aisl. Gramm.⁴ s. 215).

⁵ I litterär tid motsvaras den gamla sammansättningen formellt av (*of*) *kveða* (där *of* är »expletivpartikel»), reellt bl.a. av förbindelsen *kveða við*, som betyder icke blott 'svara' (*hitki hann* [dvs. *ósnotr maðr*] *veit, hvat hann skal við kveða, / ef hans freista fyrir* Háv. 26) utan även — i likhet med fe. *oncweðan* — 'genljuda' (*svá sló hon* [dvs. *Guðrún*] *svárar sinni hendi, / at kvóðo við kálkar í vá* Sg. 29).

betydelsen 'ansvara, vara ansvarig för (ngn eller ngt)'. Denna föreligger i stort sett ännu i isländskan. Betydelsen 'försörja, sörja för' i Grágás och i nyisländskan innebär endast en lätt specialisering av den nyssnämnda huvudbetydelsen.¹ Verbet är sannolikt en gammal rättsterm.²

Utvecklingen har flera paralleller i nordiskan. Den allra närmaste erbjuder fvn. nisl. *andsvara* (*ād*), fda. fsv. *an(d)svara*, nsv. *ansvara*, som är avlett av fvn. nisl. nno. *andsvar* n. 'svar; ansvar', fsv. fda. *an(d)svar*, nsv. nda. *ansvar*. Substantivet å sin sida är en abstraktbildning till urn. **andswarōn* (*-swarian*). Motsvarande gäller fe. *andswaru* f., ne. *answer* och dess avledning fe. *andsvarian*, ne. (*to answer*).³

Nno. *forkvista* ingår i förbindelsen *forkvista seg på* 'forbande sig paa', som enligt Ross, Norsk Ordbog (1895) förekommer i Sogn (bl.a. Aurland). Sokneprest B. A. Rudjord i Aurland har haft vänligheten meddela följande om verbets nutida ställning i dialekten: »Uttrycket [*forkvista seg på*] er kjent av eldre personar her i Aurland, men svært lite brukt. Storparten av den yngre generasjon er heilt ukjend med dette uttrykket. Ordet tyder 'lova på' (nynorsk), 'forsikre' (bokmål). Til dømes: Han lova på (forsikret) at han skulle skriva til dei. *Han forkvista seg på* o. s. v. Uttrykket vert såleis brukt i ei noko mildare tyding enn 'forbanna seg på'.»⁴ Här föreligger en lättbegriplig betydelseutveckling. I folkligt språk äro eder och bedyranden så vanliga, att deras ursprungliga starkt affektiva innebörd lätt blir urvattnad.⁵ I fallet *forkvista* äro förutsättningarna för en omtolkning

¹ Jfr nsv. *ansvara* i betydelsen 'vara den som skall (sörja för och) stå (för ngt)', se SAOB A 1825. Beträffande de övriga betydelserna vid nisl. *ankvista*, *antvista* jfr det likformigt bildade nno. *andstemna* 'bestride, överkomme, klare etc.' (MASO 7 s. 126 med litt.).

² Jfr Heinertz, Studier i modern språkvetenskap 10 (1928) s. 22.

³ Se PartKomp s. 7 ff. samt MASO 7 s. 124 ff., där även andra hithörande fall behandlas.

⁴ Såvitt jag har kunnat finna, saknas ordet i George T. Floms båda monografier över aurlandsmälet (University of Illinois studies in language and literature 1, 1—2 [1915] och 29, 4 [1944]).

⁵ För många svenskar är sålunda *ge sig fan på* det enda naturliga uttrycksättet, när det gäller att återge 'vara (absolut) säker på; (på allvar) föresätta sig'. Ganska typiska äro den svenske beredskapsmannens uppmuntrande ord

särskilt gynnsamma, eftersom det här är fråga om ett fullständigt isolerat ord, statt i utdöende.

På särskild förfrågan upplyser sokneprest Rudjord, att *forkvista* har huvudtrycket på andra stavelsen. Denna betoning torde emellertid icke vara ursprunglig. Verbet bör nämligen förklaras på principiellt samma sätt som fvn. *ankvista*, dvs. såsom en avledning av ett partikelbetonat substantiv **forkvist* f. 'förbannelse'.¹ Detta har uppkommit som nominalbildning på *-sti* till ett verb, motsvarande urgerm. **frakwedan*, *-kweþan* 'förbanna'. Verbet föreligger i got. *fraþipan* 'förbanna', fht. *firquēdan* 'avvisa; förneka; förbjuda m.m.', fe. *forcwēdan* 'förtala; förneka; klandra'. Typen är överhuvud vanlig i germanskan.²

I västnordiskan representeras den dels av verb såsom fvn. *fyrirdœma* 'fördöma', *fyrirmæla* 'förbanna, fördöma' med ursprungligen trycksvagt, senare tryckstarkt prefix, dels av partikelbetonade nominalbildningar av typen fvn. *forbœn* f. 'förbannelse' (: urn. **furbidþjan*), nisl. *formæling* f. 'förbannelse' (: urn. **furmaþlian* > fvn. **fyrmcæla*³ > *fyrirmæla*).⁴

En avledning av fvn. *forboð* n., fsv. *forbuþ* — nominalbildning till urn. **furbeuðan* > fvn. *fyrbjóða* Skm. 34 > *fyrirbjóða* — är fvn. *forboda* (*að*), fsv. *forbuþa*.⁵ Primärverbet och avledningen förekomma sida vid sida i följande fall: *þat er fyrirboðet oc forboðat* NGL 2 s. 319 n. 12 (om uttryckets stilistiska innebörd jfr Seip, Norsk språkhistorie s. 337). Så klart som här hållas de olika prefixformerna ej alltid i sär. I många fall har *for-* utvidgat sitt område på bekostnad av *fyrir-*.

till fältprästen, som under konditionsträningen gjort flera misslyckade försök att forcera ett hinder: "Det går nog, bara pastorn ger sig fan på det." — Med nno. *forkvista* i dess ursprungliga betydelse kan jämföras: *Nághre aff Iudanar . . . förbannadhe sigh, at the hwarcken äta eller dricka skulle, til tess the hadhe dräpit Paulum* Bib. 1541, Apg. 23: 12; cit. SAOB F 2368 (Bib. 1917: . . . förpliktade sig med dyr ed . . .).

¹ Det är alltså en bildning av i huvudsak samma typ som det nedan behandlade fvn. *forboda* (*að*), fsv. *forbuþa*.

² Se PartKomp s. 128, 132.

³ Jfr Eddans *fyrbanna*, *fyrbjóða*, *fyrgera*, *fyrmunna*, *fyrnema*, alla med trycksvagt prefix; PartKomp s. 207 f.

⁴ Se härom PartKomp s. 198 ff.; Westergård-Nielsen, Låneordene i det 16. århundredes trykte islandske litteratur (=Bibliotheca Arnamagnæana 6, 1946) s. 72 ff. W.-N:s uppfattning om prefixformernas förhållande till varandra överensstämmer icke helt med min.

⁵ Se PartKomp s. 194, 222.

Sålunda uppvisar isländskan vid sidan av *fyrirmæla* 'förbanna' ett liktydigt partikelbetonat *formæla*; förledens form beror på inflytande från nyssnämnda *formæling* f. jämte övriga hithörande nominalbildningar.¹ Ett på detta sätt bildat *formæla* har sina principiella motsvarigheter i de isländska verben *andmæla*, *gagnmæla* och *mótmæla*, som skapats efter bl.a. *andmæli* n.pl., *gagnmæli* och *mótmæli*.² På motsvarande sätt erhålles som sidoförm till *fyrirdæma* ett liktydigt *fordæma*, bildat efter fvn. *fordæmi* n., *fordæming* f.³ Även de sammansättningar, som främst bero på anslutning till lågtyska verb, komponerade med trycksvagt *vor-*,⁴ ha i betoningshänseende anpassat sig efter de isländska språkvanorna och fått huvudtrycket på partikeln.

Helt annorlunda är förhållandet i norskan och — i än högre grad — i östnordiskan. Här verkar det främmande inflytandet med betydligt större kraft. Det medför, att även de partikelbetonade *for*-verben — dvs. de som avletts av eller bildats i anslutning till nomina med den nämnda förstaveln — övergå till stambetoning.⁵ Mot det alltsedan äldsta tid partikelbetonade fvn. nisl. *forvitna(st)* 'vara nyfiken' — avledning av *forvitinn* adj.⁶ — svarar sålunda det liktydiga nno. *forvitnast*, som enligt Aasen har huvudtrycket på andra stavelsen.⁷ Också nno. *forkvista* 'förbanna', avledningen av det partikelbetonade

¹ Westergård-Nielsen anför (a.a.s. 109) utom *formæling* f. bl.a. *formæli* n. 'förbannelse'.

² Se PartKomp s. 194 samt MASO 7 s. 134 n. 2, 135 n. 1, där det påpekas, att den nya verbtypen principiellt motsvarar bildningar som fvn. *halshogga*, *krossfesta*.

³ Se PartKomp s. 182, 194, 199.

⁴ Att de lågtyska verben på *vor-* spelat en betydande roll även för isländskan är oomtvistligt, något som också understrukits PartKomp s. 193 f. Emellertid visa de nyss anförda parallellerna *andmæla*, *gagnmæla*, *mótmæla*, att partikelformen *for-* har kunnat genomföras vid rent inhemska verb utan hjälp utifrån.

⁵ Jfr Falk-Torp, Dansk-norskens syntax (1900) s. 357 samt PartKomp s. 226 f.

⁶ Se Falk-Torp, a. st.; PartKomp s. 192, 194.

⁷ Samma sekundära betoning gäller för nno. *forviten* adj., *forvitna* f. (Jfr härmed: *enn himaldi* | *afhagsi sat* | *fás forvitinn* | *i fleti niðri Gautr.* II 5; *forvitni mikla* | *kveð ek mér á fornom stofom* Vm. 1.) Den är också den normala vid nsv. *förveten*, där den emellertid förefaller vara relativt sent genomförd; Weste anger uttalet *för'veten*, Dalin *fö'rvét'nn* och *förvét'n*; jfr Koock, Språkhist. undersökningar om svensk akcent 2 (1884—85) s. 290.

**forkvist* 'förbannelse', har av allt att döma undergått den nyss-nämnda accentförskjutningen.¹

¹ Som en avledning av fvn. **kvist* f., abstraktbildning till fvn. *kveða* st. v., bör möjligen det isländska verbet *kvista* 'nysa (om djur)', 'fnysa' (?) betraktas. Enligt Björn Halldórsson, *Lexicon Islandico-latino-danicum* (1814) används det om kattor, enligt Blöndal (med hänvisning till Austur-Skaftafellssýsla på Sydlandet) om nötkreatur. Om sammanställningen är riktig, anknyter **kvist* f. till *kveða* i betydelsen 'give fra sig eller lade høre en Lyd'; i de exempel på denna betydelse, som Fritzner ger, används verbet bl.a. om en hund, en kalv, en stormklocka och en stridslur. En avledning till verbet är *kvist* n. '(kattens) nysning' (B.H.).

HARRY ANDERSEN

Det yngre Runealfabets Oprindelse.

Spørgsmaalet om det yngre Runealfabets Oprindelse kan ikke siges at være endegyldigt løst. Fra Tid til anden har Forskerne kredset om Problemet. Det skal være denne Undersøgelses Formaal at belyse Problemet saa alsidigt som muligt og samtidig at give et positiv Bidrag til dets Løsning. Hvad er Grunden eller Grundene til at det gamle, fællesgermanske Alfabet med 24 Tegn blev reduceret til et Alfabet med 16 Tegn? Skyldes Reduktionen Lydudviklingerne i yngre Urnordisk (Tiden fra ca. 600 og opefter) eller Magi eller helt andre Ting? Har vi at gøre med en tidlig paabegyndt Udvikling, der har faaet sin faste Form i det 8. Aarhundrede? Selv om disse og andre Spørgsmaal ikke kan besvares med Sikkerhed paa Forskningens nuværende Trin, kan det alligevel lønne sig at skærpe Problemstillingen og fremsætte et Forslag til nærmere Overvejelse.

Det gamle Runealfabet havde denne Skikkelse:

ƿ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ	h Ɔ i Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ	↑ B M Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ
f u þ a r k g w	h n i j p r s	t b e m l ŋ d o

Det yngre Runealfabet findes paa den sjællandske Gørlevsten:

ƿ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ	* Ɔ i Ɔ Ɔ Ɔ	↑ B Ɔ Ɔ Ɔ
f u þ a r k	h n i a s	t b m l r

Der er brugt følgende Forkortelser: ANF=Arkiv för nordisk filologi, DR=»Danmarks Runeindskrifter» ved Lis Jacobsen og Erik Moltke under Medvirkning af Anders Bæksted og Karl Martin Nielsen (1942), GG=Brøndum-Nielsen »Gammeldansk Grammatik» I—III (1928—35), NTS=Norsk tidsskrift for sprogvidenskab. Med Krause henvises til Wolfgang Krause »Runeninskriften im älteren Futhark» (1937), med »Setrekammen» til Magnus Olsen »Runekammen fra Setre» (1933) i Bergens museums årbok, Hist.-antikv. række, 2.

Det der straks slaar en ved Betragtningen af dette tegnfattige System er, at der er to *a*-Tegn og to *r*-Tegn; paa dette Punkt viser det — set fra et moderne Syn — fonologisk udtrykt Forskelle. Ellers er Systemet det modsatte af Lydskrift, det er en stærkt forgrovet Retskrivning: **k** betyder *k, g, g* (og *nk, ng*), **t** betyder *t, d* (*nt, nd*), **a** *a* og *æ*, **u** *u, o, y, ø* og *ʉ* (*w*), **i** *i* og *e* etc. Der er en ejendommelig Skævhed i Systemet: **b** betyder *b* og *p* (*mb, mp*), men **t** og **k** betyder *t, d, k, g* (og *g*). Her kræver Logikken **b, d, g** eller **p, t, k**. Som bekendt gik **p**-Runen meget tidligt af Brug; den findes ikke i sammenhængende Tekster, men kun i Alfabet-Indskrifter.¹ Hvad er for øvrigt Grunden til, at **p**-Runen blev erstattet med **b**-Runen? Grunden er ikke lydlig, da **b**-Runen jo betød *b̄, b* (stemt bilabial Spirant og Klusil). Ved vi noget ufordelagtigt om **p**-Runen? Har Erstatningen noget at gøre med Runens Navn,² og skulde den saaledes være magisk bestemt? Den der regner med, at det magiske ikke ligger i Runerne som saadan — de var Datidens Bogstaver, de er omdannede Bogstavtegn — men i Trylleord og Formularer, som lige saa godt kunde være skrevet med latinske Bogstaver (jf. Oldtidens Magi og senere Tidens Trylleformularer) vil afvise en saadan Forklaring som helt usandsynlig.³

Jeg skal, inden vi gaar videre i vore Overvejelser, anføre nogle Udtalelser om den yngre Futhark. Carl J. S. Marstrander udtalte i 1937 (i en Anmeldelse af Konstantin Reichardts »Runenkunde». 1936): »Spørgsmålet om hvordan det yngre runealfabet har udviklet sig av det eldre, er fremdeles uløst. Skriften har ikke holdt skritt med sproget, mener Reichardt, det opstod usikkerhed, »man verzichtete auf Klärung des Verhältnisses von Sprache und Schrift und einigte sich darauf, die Lautgebilde nur andeutend wiederzugeben». Årsaken til reduksjonen av det gamle alfabetet stikker langt dypere og vil nok engang bli helt klarlagt.»⁴ Marstrander mener altsaa ikke, at det er Lydændringerne i yngre urnordisk Tid, der er de afgørende for Reduksjonen; han staar her i Modsætning til flere Forskere, som f. Eks. Otto von Friesen.

K. G. Ljunggren skrev i 1937: »Sannolikt går det icke att i detalj

¹ Se f. Eks. »Nordisk Kultur» VI (1933) p. 40.

² Om **p**-Runens Navn se bl. a. Marstrander NTS I (1928) p. 139 ff., Helmut Arntz i Anglia LXVII/LXVIII (1944) p. 208 f., DR Sp. 952.

³ Erik Moltke i ANF LVI (1942) p. 113.

⁴ NTS VIII (1937) p. 498.

klarlægga, hur det yngre alfabetet skapats».¹ Denne Bemærkning er rettet mod Magnus Olsens Hypotese med Udgangspunkt i det norske Strand-Spændes korte Indskrift, som vi vil komme nærmere ind paa. Peter Skautrup skriver i »Det danske Sprogs Historie» I (1944): »Denne mærkelige formindskelse af lydtegnenes antal får vi vel aldrig fuld forklaring på. Ukendt er en sådan forenkling dog ikke. I middel-dansk overholdes således normalt forskellen mellem *d* og *ǣ*, skrevet henholdsvis *d* og *th* (*dh*), og mellem *g* og *g*, skrevet henholdsvis *g* og *gh*, men denne skelen blev jo senere opgivet» (p. 121).

Som man ser: Forskerne staar famlende over for Grunden eller Grundene til Reduktionen af den gamle Futhark. Der hviler noget gaadefuldt over Forenklingen, noget der synes at unddrage sig en senere Tids Forsøg paa at trænge til Bunds i Problemet.

Hos Otto von Friesen hedder det i hans Bog om Runerne i Sverige: »Orsakerna till dessa radikala förändringar äro säkert flera, viktigast ha säkerligen ... de språkliga varit».² I Bindet om Runerne i Samlingsværket »Nordisk Kultur» gaar han nærmere ind paa Spørgsmaalet om hvor og hvordan den yngre Futhark kan være opstaaet.³ Allerede paa Eggjum-Stenen med dens 21 Tegn, hævder han, skinner den yngre Runerækkes indre Struktur klart igennem, og Grunden søges i de Ændringer, som det urnordiske Lydsystem har undergaaet i Folkevandringstiden, specielt ved Omlyd og Overgangen af Spiranterne *b*, *ǣ*, *g* til Klusilerne *b*, *d*, *g* (i Forlyd). Han mener at de sydlige Dele af det gamle Norge fra Nordsøen til Oslofjorden og Bohuslän har været Grobund for den yngre Futhark; her bruges Runerne tidligst til Indskrifter paa rejste Stene. Listerbystenene peger mod norsk Oprindelse. De to Søkendegrupper: den svensk-norske og den danske Runerække viser hen til et fælles Kulturomraade. Lister- og Listerbystenene er Overgangsgruppe til de ældste danske Stenindskrifter i Skaane, paa Sjælland og Fyn. Otto von Friesen skriver: »Överhuvud äro båda de yngre runraderna resultat av ett medvetet bemödande att inskränka antalet tecken och att i möjligaste måtto inknappa runornas yttre form ... Det var som vi nyss funno sparsamhet med arbete och utrymme som var den ena av de ledande princi-

¹ ANF LIII (1937) p. 294.

² »Runorna i Sverige» 3. uppl. (1928) p. 22.

³ »Nordisk Kultur» VI (1933) p. 145 ff.

perna vid omstöpnigen av den äldre runraden till den yngre. Längst hade denna sparsamhet drivits i den svensk-norska runraden.»¹

Den fantasifulde og kombinationsrige norske Forsker Magnus Olsen har udbygget Otto von Friesens Tankegang paa dristig Vis. Han mener, at der ikke er noget der tyder paa, at det yngre Runealfabet er opstaaet i Danmark. Med Otto von Friesen tænker Magnus Olsen sig Norge eller Vest-Sverige. Han gaar ud fra det norske Strand-Spændes Indskrift, der læses: **siklismAhli** og tolkes *sigli's na(uda)hlé*, d. e.: Smykket er Beskyttelse mod eller Lindring af Nød, altsaa med **k**-Runen=*g* og **i**=*e*.² Han kommer til det Resultat, at den yngre Futhark, de saakaldte danske Runer er fra første Halvdel af det 8. Aarhundrede. Det er meget dristigt at bygge paa en saa kortfattet Indskrift, hvad forskellige Forskere med Rette har indvendt mod Magnus Olsen. Indskriften kan tolkes anderledes, Marstrander har et helt andet Tolkningsforslag.³ En Mand — siger Magnus Olsen — har med overlegent Greb reformeret den gamle Runeskrift i Overensstemmelse med Tendenser, der længe havde gjort sig gældende.

Eggjum-Stenen — hvis vanskelige Dateringsforhold jeg skal komme nærmere ind paa — har en enkelt Gang **k**-Runen=*g*: **fokl**, ellers **g**: **lagi**, **gotna**. Efter Lis Jacobsen har vi **i**=*e*: **il**=*el*, **u**=*o* og **t**=*d*: **tu** **misurki**=**do** **misyurki**.⁴ Krause læser ikke **tu**, men **lu**,⁵ hvis dette er rigtigt kan vi henvise til Eksemplet **læt**=*lænd*.

Efter Otto von Friesen kan **k**-Runen allerede omkring 500 staa for *g*; den svenske Vångasten har **haukoþur**, som han læser vestnord. **haugoðr* Højlægning, der sammenstilles med Noleby-Stenens **hakupo** for **haugopu**.⁶ Men dette Eksempel maa udgaa, der er intet som helst der tyder paa, at von Friesens Opfattelse er rigtig. Krause læser **haukoþur** med *k* og opfatter **hakupo** (Akkusativ) som **haukoþu**.⁷

Den ejendommelige Rune **ng**, der betegner en Forbindelse af to Lyd (sml. senere Bogstavtegnet $x=ks$, $z=ts$ etc.) spiller en meget

¹ »Nordisk Kultur» VI (1933) p. 148.

² »Setrekammen» p. 75 f.

³ NTS VII (1939) p. 415.

⁴ »Eggjum-Stenen» (1931) p. 80 ff., sml. Magnus Olsen i »Setrekammen» p. 88.

⁵ Krause p. 108.

⁶ »Nordisk Kultur» VI (1933) p. 30 og 44. I »Röstenen» (1924) læser Otto von Friesen **harkopuR** (p. 39 ff.). Se ogsaa Hugo Jungner i »Festskrift till Hugo Pipping» (1924) p. 232 ff.

⁷ Krause Nr. 52 (se ogsaa Alexander Jóhannesson »Grammatik der urnordischen Inschriften» (1923) Nr. 56: vestnord. **Haukoþr*).

ringe Rolle i de urnordiske Indskrifter, vi har: **birngu** (60 Opedal), **mairnu** (74 d Tanem), **enwinar** (16 Årstad);¹ Køng Broncestatuette (DR 198) har **ŋ**, Indskriften (**xxŋo**) dateres arkæoæogisk til 5.—6. Aarhundrede. Det er mærkeligt, at **ŋ** bruges saa sparsomt i de urnordiske Indskrifter, Reistad har erstattet **ŋ**-Runen med **n+g**: **iupingar**. Om den ældre Opfattelse af **j**-Runen som **ŋ** kan læses i Otto von Friesens Bog om Röstenen (1924).² Finnur Jónsson opponerede skarpt mod von Friesens konsekvente Læsning af **j**-Runen (fraregnet Opedal): »For det første forsvinder alle *ing*-endelser ud af de gamle indskrifteres sprog, undt. i Reistad (hvor der ligefrem skrives *ng*). Det er dog ret mistænkelige forhold. I deres sted skulde man få et ret stort antal på *ja* og *jaR*, og næsten altid skrevet *ija*-»³ Finnur Jónsson holder fast ved **ŋ** og mener, at Tanum-Stenens **prawiŋan** (Otto von Friesen **prawijan**) er et afgørende Bevis mod von Friesen. Som bekendt har man ikke fulgt Finnur Jónsson i hans Betragtninger, hvad der tydeligt fremgaar af Krauses »Runeninnschriften im älteren Futhark» (1937). Finnur Jónsson glemte, at man i det urnordiske Tidsrum kan have foretrukket andre Dannelses typer end *-ing* og *-ung* (jf. dog **iupingar**) og videre, at det overleverede Materiale ikke er stort nok til Bedømmelse af **ŋ**: **j**. Men det er rigtigt, at det ser paa-faldende ud med de faa Eksempler med **ŋ** eller **n+g**. Har man ligefrem villet undgaa **ŋ**-Runen? Man fristes til at spørge om den er blevet tabueret, om der er en Sammenhæng med Runens Navn (Guden **Ingwaz*, Ing). Kan det tænkes at nogle Forskere i Fremtiden vil driste sig til at vende tilbage til **ŋ** for **j** i visse Ord? Det kan nævnes, at D. A. Seip, Brøndum-Nielsen og Skautrup holder en Dør aaben til Læsemaaden **holtinAR** for **holtijAR** (Gallehus Horn);⁴ de staar her i afgjort Modsætning til Runologerne: Otto von Friesen, Ivar Lindquist, Elias Wessén, Marstrander, Magnus Olsen (fra 1936), Erik Moltke, Lis Jacobsen, Anders Bæksted, Karl Martin Nielsen, Wolfgang Krause o. a.⁵ Det kan tilføjes, at Adolf Noreen allerede i 1923 sluttede

¹ Krause har fejlagtigt **un-** (se Erik Moltke ANF LVI (1942) p. 109).

² »Röstenen», Ekskurs p. 117 ff.

³ »Maal og Minne» 1931 p. 146.

⁴ D. A. Seip »Norsk språkhistorie til omkring 1370» (1931) p. 14 og 20, Brøndum-Nielsen GG §§ 429, 1 og 430 Anm. 2 (& 435,1 har *holtijaR*) og »Vort danske Modersmaal» (1941) p. 7, Peter Skautrup »Det danske Sprogs Historie» I (1944) p. 23.

⁵ Otto von Friesens Ekskurs i »Röstenen» (1924) med Henvisninger, Ivar

sig til von Friesens j-Læsemaade i 4. Udgave af sin »Altisländische und altnorwegische Grammatik».¹ Om Gallehus-Hornets j-Rune siger Otto von Friesen: »Då det skulle ur språklig synpunkt vara möjligt att läsa ng såsom i Gallehusinskriften är det ur samma synpunkt lika indicerat att läsa j. Och när vi ta de runologiska fakta i övervägande, visar denna läsning sig som den enda möjliga».² Krause siger lakonisk: »Eine Lesung ng kommt nicht in Frage».³

Kylver og Grumpan har p-Runen i Futharken. Paa Vadstena-Brakteaten og Fonnås-Spændet är hon ersatt med en b-runa, som väl tillfälligt något skiljer sig från b-runan».⁴ Vi har tidligere fremhævet, at de urnordiske Indskrifter ikke har p-Runen i sammenhængende Tekster; de ældste Eksempler paa Brugen af b-Runen for p er Björketorps sba=*spā* og Eggjum-Stenens warb=*warp*, kaiba=*kæipa*. At vi ikke finder Eksempler før, er ikke ensbetydende med, at Ord med p skulde have spillet en saa lille Rolle i Urnordisk, at der overhovedet ikke var Brug for dem i Skrift. Den rene Forlydsstilling skal vi se bort fra, da p her kun findes i Laaneord (jf. den germanske Lydforskydning); men vi har haft p efter Vokal og Kombinationer som lp, rp, mp, sp og pp, fra Oldnordisk kan f. Eks. anføres: *grípa*, *hlaupa*, *krjúpa*, *skapa*, *skíp*, *skipa*, *steypa*, *œpa*, *óp*, *hjalpa*, *skarpr*, *verpa*, *spá*, *spánn*, *spyrja*, *upp*, *uppi* etc. etc. Man fristes her — ligesom ved η-Runen — til at spørge, om p-Runen har været tabueret, og om man altsaa derfor har undgaaet Ord med p. Et Navn der begynder med p (det akrofonetiske System, sml. t, der havde Navnet **tīwaz*, oldnordisk *týr*) maa i Nordisk formodes at have været et Laaneord. Det er usikkert hvordan p-Runens Navn skal opfattes.⁵

Lindquist »Galdrar» (1923) p. 84, Elias Wessén i »Fornvännen» 1930 p. 169 f. og »Våra folkmål» (1935) p. 60 f., Marstrander NTS III (1929) p. 141 ff., Magnus Olsen »Runestenen fra Barmen i Nordfjord» (1936) i Bergens museums årbok. 1936. Hist. og antikv. rekke 1 p. 13 ff., DR Sp. 668 (Glossaret med Henvisninger) og Bibliografi Sp. 27, Krause i »Runeninschriften im älteren Futhark».

¹ Noreen »Altisländische und altnorwegische Grammatik» 4. Udg. (1923) p. 379. T. E. Karsten har i »Die Germanen» (1928) *holtijaR* (od. *holtingaR*) p. 160.

² »Röstenen» p. 140.

³ Krause p. 174.

⁴ »Nordisk Kultur» VI p. 45, se Krause Nr. 2. Krause regner med gammelt p 𐌰 paa Fonnåsspændet (Nr. 85 b).

⁵ Se Henvisninger p. 2 Fodnote 2.

Grunden til at E-Runen gik ud af Brug kan være, at den Lyd den repræsenterer (formodentlig en Lyd mellem \bar{e} og \bar{i}) ikke har haft nogen videre Betydning i Sproget, og man har saa erstattet den med den almindelige M-Rune; Åsum-Brakteaten (fra ca. 550) har ehe med E. Vi maa dog passe paa, at vi ikke lader os narre af Stoffets Tilfældigheder. Det er dog langt mærkeligere, at η - og p -Runen ikke betyder noget i de urnordiske Indskrifter.

De gængse Runetegn, det i Praksis brugte Alfabet, har altsaa haft følgende Tegn:

f u p a r k g w - h n i j z (R) s - t b e m l o d

et Alfabet med 21 Tegn. Stentofte har: $i : e, i : j, u : o, u : w, d : p, g : k$. Det vil med andre Ord sige, at Tallet 24 maa være knyttet til Futharkens oprindelige Skikkelse. Magnus Olsen siger om Skaberen af det yngre Runealfabet: Han valgte en anden Vej end Angelsakserne, hvor nye Tegn blev dannet. »I Norden må vi tænke oss at den gamle 24 runers række var hellig og ukrenkelig, uimottagelig for supplerende runer for omlyds-vokalene y, \bar{a}, o og \emptyset og for visse konsonanter (skille mellem p, d og d o.s.v.) ... Reformen var, utvortes betragtet, radikal, men der blev ikke rørt ved det som var livsnerven i den gamle runeskrift: futharkens anvendelighed i magisk øiemed led intet avbrekk, idet den også i sin nye skikkelse (jfr senere innskrifters tilsiktede talforhold bygget på 16-tallet) kom til å inneholde et multiplum av 8. Ad indirekte vei får vi således en bekræftelse på, at ikke bare 24-tallet, men også 8-tallet fra gammelt har været hellig.»¹ Jeg synes det er saa som saa med Ukrænkeligheden, naar 3 Tegn er fjernet i Praksis. Efter Magnus Olsens Opfattelse har det altsaa ikke gjort noget Afbræk i Futharkens Hellighed, at 2. og 3. Æt har mistet 3 Tegn, Tallet 8 har vi stadig i første Æt. Man kan stille følgende Spørgsmaal: har Risteren af Eggjum-Stenen overhovedet kendt E-, p- og η -Runerne? (Forbindelsen ng forekommer ikke i Eggjumindskriften). Har Risterne fra ca. 550 og opefter kendt disse Tegn, men blot ikke brugt dem? Hvis Risterne har haft det oprindelige Alfabet som Forlæg, maa de med Vilje have undgaaet disse Tegn — svarende til f. Eks., at man kender Tegnet x , men ikke bruger det, selv hvor det efter den officielle Retskrivning bør bruges. Dette synes da at blive en Form

¹ »Setrekammen» p. 85 f.

for Magi, men en anden end den Magnus Olsen opererer med. Jeg kan ikke godkende Magnus Olsens Opfattelse, at Runefutharken var hellig og ukrænkelig. Kunde man fjerne visse Tegn, kunde man vel ogsaa lave nye Tegn, ligesom man kunde ændre de enkelte Runers Struktur. Man kunde maaske gaa et Skridt videre og ræsonnere saaledes: hvis det nu er rigtigt, at Talmagien har eksisteret i et vist Tidsrum, er saa ikke disse 3 Runers Fjernelse et Udtryk for, at den ikke længer har haft Betydning. Her over for vil Magnus Olsen formentlig hævde, at Talmagien er bevaret, fordi 1. Æt er urørt, 8-Tallet er i sig selv en Garanti for Talmagien. Det vil være en betydningsfuld Opgave for en Forsker at fastslaa, om Talmagien skal henvises til Fantasiens Verden — for de urnordiske Indskrifteres Vedkommende.

Vi vil høre nærmere om, hvordan man har stillet sig til Magnus Olsens Mening. Elias Wessén er inde paa Spørgsmaalet i sin Anmeldelse af Setrekammen (1936). Han kritiserer Magnus Olsens Behandling af Strand-Spændet og skriver om den bevidste Skriftreform: »Det ligger något mycket tilltalande i denna tanke. Det är säkerligen ingen tillfällighet att reduceringen stannat just vid antalet $16=2/3$ av 24. Emellertid bör man helt visst framför allt betona de oerhörda svårigheter, som ljudanalysen erbjöd i en skriftlös tid. De har sannolikt utgjort det drivande momentet vid skriftreformen. Det var för ristaren en lättnad att ej behöva skilja på *k* och *g*, *t* och *d*, *p* och *b*, *i* och *e*, *u* och *o*. För läsaren fanns det alltid tillräckligt med anknytningar i situationen för tydningen. Det gällde ju ej snabbbläsning. Det som för oss ter sig som en avgjord försämring av skriftsystemet kan alltså för sin tids behov ha inneburit en förbättring.»¹ Kan dette være rigtigt? De »oerhörda svårigheter» synes de gamle Ristere fra ca. 200 til ca. 700 at have overvundet ganske godt. Den Rister der ristede *k* har vel i Almindelighed vidst om det skulde betyde *k* eller *g*, tilsvarende om *t* skulde betyde *t* eller *d*, *i* eller *e* etc. Om Risteren har haft 24, 21 eller 16 Tegn til sin Raadighed kan ikke have noget direkte at gøre med Lydanalysen. Hvis Wessén har Ret, maa det betyde, at Risterne fra ca. 750 har været langt mindre dygtige end deres Forgængere, ja næsten rene Fuskere i Faget. Hvad Wessén siger om Læseren er ikke uden videre rigtig, det vidner de senere

¹ ANF LII (1936) p. 360 f.

Læseres, Runologernes Vanskeligheder tydeligt om. Om en Forandring af et Skriftsystem er til det bedre eller værre kan kun afgøres, naar der er Enighed om, hvordan Forholdet bør være mellem Lyd og deres Gengivelse, og her har Synspunkterne skiftet igennem Tiderne. Man tænke blot paa de forskellige Retskrivningsfejder her i Danmark og tilsvarende i Norge og Sverige og andre Lande.

I 1937 har K. G. Ljunggren været inde paa Spørgsmaalet om det yngre Runealfabets Oprindelse i Forbindelse med Magnus Olsens Behandling af Setrekammen. Han kritiserer Magnus Olsens Opfattelse af det norske Strand-Spændes Indskrift; den giver ikke et fuldgodt Bevis for den yngre 'danske' Runerækkes Eksistens i Norge ca. 750; ingen af Tegnene her afviger fra Eggjum-Stenens Alfabet.¹ K. G. Ljunggren skriver: »Man känner sig frestad att framkasta frågan: Är det den rimligaste uppfattningen, att den 16-typiga, från fonetisk synpunkt mycket bristfälliga runraden kommit till i oavbruten kontinuitet med det ojämförligt bättre 24-typiga runalfabetet? Är det icke i grund och botten mera tilltalande att antaga, att det yngre alfabetet, som i varje fall icke från vår synpunkt är någon förbättring av det äldre, skapats av folk, som i någon mån mist kontinuiteten med det äldre alfabetet, men försökt — och lyckats — att reda sig ändå? ... Det kan därför förefalla, som om vägande skäl också skulle kunna dragas fram för att den nya runraden från början kommit till i en miljö, där kunskapen om det äldre alfabetet var bristfällig. Att en dylik miljö även kunnat finnas i västra Norge är väl icke otänkbart.»² Denne Opfattelse har jeg kritiseret i 1945.³ Det forekommer mig ikke paa nogen Maade sandsynlig, at Folk med manglende Runekundskab skulde have været i Stand til at skabe et brugbart — om end yderst groft — Alfabet; tyder to *a*-Tegn og to *r*-Tegn paa dette? Nej, den Mand (eller de Mænd, den »Kommission») som har dannet det yngre Alfabet har haft 21 Tegn for sig (eller alle 24, eventuelt 23 eller 22) og har ud fra et ledende Princip, som vi med et moderne Udtryk kan kalde planøkonomisk, udskiftet en Række Tegn, men af en eller anden Aarsag beholdt *q* og *r*. Efter det til Grund lagte Princip skulde 14 Tegn have været nok, idet *a* kunde rumme *q* og *a*, *r* *r* og *r*, hvad der ikke skulde være mærkeligere end,

¹ ANF LIII (1937) p. 293 f.

² ANF LIII (1937) p. 295.

³ ANF LX (1945) p. 111.

at *k* betyder *k*, *g* og *g*, *t* *t*, *d* etc. Den yngre Futhark er ikke blevet til ved et Slumpetræf — derom er der Enighed. Jeg vil hævde den modsatte Opfattelse af Ljunggrens: det Milieu — om i Danmark, Norge eller Sverige — hvor det yngre Alfabet blev skabt, var et, hvor Runekundskaben stod højt, hvor en Mand med et overlegent Greb — som Magnus Olsen har sagt det — har foretaget en stor Ændring. Han har saa vist ikke været konservativ.

Anders Bæksted skriver i sin lille, udmærkede Bog om Runerne (1943): »Det ser ud til, at denne nyskabelse er begyndt som en naturlig udvikling, men at en stabilisering saa er fastsat efter et nøje gennemtænkt system. Man maa engang i det ottende aarhundrede paa en eller anden maade ligefrem have besluttet, at fra nu af skulde runerækken være saaledes. Som alt nyt har da ogsaa dette baade fordele og mangler: de vanskelige gamle runer, som ofte har to hovedstave og i mange tilfælde er temmelig komplicerede, erstattes af nye, funktionalistiske former, der kun har en hovedstav og i det hele taget er enklere og lettere at hugge i sten eller skære i træ. For læseren var udviklingen derimod ikke saa fordelagtig; om man skal lære 24 eller 16 tegn, kan vel komme ud paa et, praktisk talt» (p. 47). Man kan umiddelbart forstaa, at Tegnenes Struktur blev gjort simple; det er — synes vi — en hensigtsmæssig Reform, at * blev til † o. lgn. Man maa give Bæksted Ret i, at Forskellen mellem 24 og 16 Tegn ikke er stor, det kunde komme ud paa et for Risteren. Dette staar i afgjort Modsætning til Wesséns tidligere citerede Opfattelse. Naar Bæksted taler om en naturlig Udvikling, tænker han vist først og fremmest paa Simplificeringen af Runernes Struktur. For det er jo ikke »naturligt«, at man har fjernet *p*-Runen. En moderne Parallel til *ŋ*-Runen afløst af *n+g* har vi i Bogstavtegnet $x=ks$, der nu almindeligt er afløst af *ks*; fra gammel Tid kan nævnes $z=ts$, *ds*.

Fr. Blatt skriver i sin Bog »Alfabetets historia» (1945) i Afsnittet om Runerne: »hela förändringen bär prägel av ett noga genomtänkt system, antagligen tilkommet för att underlätta arbetet för den, som skulle rista runorna» (p. 99). Dette er nærmest Otto von Friesens Synspunkt. Men Lettelsen maa dog i al Væsentlighed have ligget i Runernes Form og ikke i Antallet.

Peter Skautrup gør i »Det danske Sprogs Historie» I (1944) ret meget ud af Spørgsmaalet om den yngre Futharks Oprindelse (p. 121 ff.). De fleste Ændringer kan forstaaes. Idet *d* og *g* i Forlyd var

blevet til Lukkelyd *d* og *g*, og da Lukket følte mere afgørende end Stemtheden, blev Tegnene *t* og *k* foretrukket. Dette stemmer jo ikke med Afløsningen af *p*-Runen med *b*-Runen! Skautrup tilføjer: Det er dog mærkeligt, at *k*-Runen ogsaa kan bruges for den spirantiske *g*-Lyd. Videre nævnes det, at det er mærkeligt, at *ŋ*-Runen forsvinder. Det synes jeg nu er det mindst mærkelige, da det er det eneste Runetegn, der betød en Kombination af to Lyd. Mærkeligst er det, at der ikke har været Trang til at markere de nyudviklede Vokaler, siger Skautrup og yderligere om den stærke Reduktion: »Dette forstår man ikke hvis dannelsen af alfabetet har taget sigte på en blot i nogen grad rationelt præget tegnække. Man nødes da til at gisne på, at den nye futhark er dannet på et så tidligt tidspunkt, at de nye omlydsvokaler endnu ikke opfattedes som selvstændige enheder i systemet, og endvidere at futharken, ganske som den ældre har været beregnet for magien, men at den så — engang taget i brug — senere anvendes ogsaa som meddelelseskraft» (p. 122). Ændringen kan ikke være et Spil af Tilfældigheder; vi har en bevidst Omdannelse. Som vi ser er det i Virkeligheden Magnus Olsen, der ligger bag ved. Skautrup kombinerer en Lydforklaring — der ikke kan slaa til — med Magien. Men hvad har Omlydsvokalerne her at gøre? Og hvad vil det sige, at Futharken væsentlig har været beregnet for Magien? Dette staar i absolut Modsætning til Erik Moltkes Syn paa Runerne og ogsaa til Otto von Friesens.¹ Det maa stadig ikke glemmes, at Runerne er Skrifttegn, Datidens Bogstaver. Som jeg tidligere har fremhævet, ligger det magiske ikke i Runerne som saadan, men i Trylleordene — rigtige Ord eller ikke — og saa er det jo lige meget, om man har at gøre med 24, 21 eller 16 Tegn til Gengivelse af et magisk Ord. Det er muligt, at vi fuldstændigt skal forlade de Magnus Olsenske, de Agrellske og Marstrandiske Tankebaner med Hensyn til Rune- og Talmagi.²

Vi vil derefter betragte det lydlige og begynder med Omlydsvokalerne, som Skautrup slog ned paa. Der er intet som helst der viser, at den yngre Futhark er dannet paa et Tidspunkt, da de nye Om-

¹ ANF LVI (1942) p. 113 (Anmeldelse af Krauses Bog »Runeninschriften im älteren Futhark» (1937)). Se ogsaa Erik Moltke i »Fornvännen» 1947.

² Marstrander skrev i 1934: Der kan ikke påvises en eneste gammel runeinnskrift som kan sies å være ristet alene for et praktisk, profant formål (NTS VII p. 419).

lydsvokaler endnu ikke opfattedes som selvstændige Enheder i Systemet. Stentoftens, der har en meget konservativ Runografi, har med *i*-Omlyd **-gestumR** (: Gallehus **-gastir**).¹ En Form uden Omlyd ventede vi ristet **-gastumR**; *i*-Omlydens Tilstedeværelse omkring 700 har vi et Eksempel paa i det danske Kongenavn *Ongendus* (i Alcuin Vita S. Villebrord Kap. 9), der svarer til Nordhuglens **ungandir**.² *I*-Omlyden af *a*, *o* og *u* og *u*- og *w*-Omlyd af *a* kunde en Rister ikke udtrykke ved Hjælp af det ældre Alfabet; Risterne greb ikke til Digrafer som **ai**, **oi**, **au** etc., der vilde blive opfattet som Diftonger. Det yngre Runealfabet lod ogsaa Risterne i Stikken, saa længe Overgangen *e* > *æ* ikke var gennemført, og der ikke blev brugt Digrafer. Former som **sunir** og **aftir** (Flemløse) siger intet om *u* eller *y*, *a* eller *æ*, mens **liki**=*længi* (40 Randbøl) og **iftir**=*æftir* fortæller om *i*-Omlydens Tilstedeværelse. Der blev ikke indført Digraf **ui** til Betegnelse for *y*. Det ældste Eksempel paa Labialomlyd i Runedansk er aabenbart Glavendrupstenens **saulua**=*sólwa* (hvis vi da ikke har et Ord med Diftong).³ Svarende til de runedanske Former har vi i Urnordisk **lagi**=*læggi*, **manr**=*mænnr*, **misurki**=*misyrki* (alle tre fra Eggjumstenen). Et indirekte Eksempel paa *i*-Omlyd af *iu* giver Björketorps **barutr**=*b(a)rytr* (jf. vestnord. *brjtr* til *brjóta*): **bariutip** (Stentoftens). Der er med andre Ord intet som helst der tyder paa, at det yngre Runealfabet er opstaaet i et Tidsrum, hvor der endnu ikke var Omlydsvokaler som *æ* og *ø*, der var andre Fonemer i Systemet end *a* og *u*. Brugernes af det gamle Runealfabet kunde i Almindelighed ikke udtrykke *i*-Omlyden direkte, og det samme gælder for Brugernes af det yngre Runealfabet i dets ældste Periode (Helnæs-Glavendrup-Tiden). Brydningen lader jeg i denne Forbindelse ude af Betragtning; et *ia* og et *iu* kunde udtrykkes lige saa godt med det gamle som det unge Alfabet. Et *io* kunde udtrykkes med det gamle Alfabet — det findes ikke — og med det yngre ved *iau* (der findes; jeg regner ikke med triftongisk Udtale).

Vi ser saa paa Konsonanterne. Det hedder i GG: »De stemte Spiranter *b*, *d*, *g* udvikles i senere urnordisk Tid (senest 8. Aarh.) i Forlyd til de stemte Klusiler (Mediæ) *b*, *d*, *g*, hvilket faar Udtryk i Anvendelsen af

¹ Se nærmere om denne Form ANF LXI (1946) p. 166 med Fodnote 1.

² Se Magnus Olsen i »Norges Indskrifter med de ældre Runer» II (1917) p. 638. Sml. GG § 78 Anm. 1.

³ Se nærmere ANF LXI (1946) p. 165 ff.

fælles Runetegn for *Mediae* og *Tenuis* og Tabet af de særlige Runetegn for *d* og *g*: *kupi* ρ : *godi* Gode 76 Helnæs (men *gasti**r* Gallehushorn), *tuti**r* ρ : *dotti**r* 15 Sdr. Vissing (men *dohtri**r* Døtre Tunestenen) osv.» (§ 231=II p. 13). Dette Ræsonnement er gentaget i Skautrups »Det danske Sprogs Historie» I (1944): »Vi kan vel slutte dette også deraf, at vi i det yngre runealfabet har fælles runetegn for de stemte (*b, d, g*) og de ustemte lukkelyd (*p, t, k*)» (p. 49 f.). Det er kun Brugen at *t*: *p*, der viser noget. Havde en Rister i yngre Tid haft en Form *dotti**r*, havde han ristet med *p*; Ristemaaden *tuti**r*=*dotti**r* viser, at vi i Forlyd har faaet *d*. Da *k*-Runen betyder *k, g* og *g* (altsaa 3 Lydværdier), er den Rister, der skal riste *godi* (eller *gode, gudi, gude*) henvist til at riste *kupi*; han havde ingen anden Udvej. Brugen af *k*-Runen fortæller os kun, at vi har den Mærkelighed, at 3 Lydværdier rummes i et og samme Tegn (samt *nk* og *ng*).¹

Jeg vil altsaa hævde, at *i*-Omlyden (*a > æ, u > y*) og Overgange som *b, d, g > b, d, g* i Forlyd og *h > b* (populært *f > v*) i stemte Omgivelser, *b, d, g > b, p, x* i Udlyd (sml. Stentoftens *gaf* og *hariutip*), *g > k* og *d > t* i Udlyd ikke har nogen som helst Betydning for det yngre Runealfabets Oprindelse. Dannelsen af den yngre Futhark er fuldstændig uafhængig af disse Lydovergange; Former som urnordisk *-gestum* og runedansk *kupi* (Helnæs) er overordentlig talende. Vi har ikke en jævn og naturlig Udvikling, men et Spring; 21 Tegns Alfabetet (den oprindelige Futhark minus *p, E-* og *ng*-Runerne) er blevet ændret radikalt ved Fjernelsen af *e, o, d, g* og *w*; men *a* og *r* er bevaret sammen med deres Fæller *a* og *r*.

Det vil efter dette forstaas, at jeg ikke kan lægge Vægt paa B. Trnkas »Phonological remarks concerning the Scandinavian runic writings» (fra 1939).² Trnka omtaler ikke Otto von Friesens Arbejder i »Nordisk Kultur» VI (1933), og han synes ikke at kende Magnus Olsens Bog om Setrekammen. Trnka skriver — ud fra von Friesens Artikel om Runer i »Hoops Reallexikon der germanischen Altertumskunde» IV, hvor Reduktionen betragtes som Udtryk for en kulturel Degeneration, »reine Entartung»³ —: »The new alphabet is, therefore,

¹ ANF LX (1945) p. 109 (Anmeldelse af Peter Skautrup »Det danske Sprogs Historie» I (1944)).

² »Travaux du cercle linguistique de Prague» VIII p. 292 ff. Jf. GG § 243 Anm. 1.

³ »Hoops Reallexikon der germanischen Altertumskunde» IV (1918—19) p. 20.

to be regarded as a result of a rudimentary solution of spelling difficulties, arrived at without any help from Latin scribal tradition and, being based on a new valuation and unconscious classification of phonetic oppositions, it deserves the special attention of the phonologist. The cultural isolation of Scandinavian countries held to be responsible by von Friesen for the simplification of the old runic alphabet, represents rather an outward circumstance which is able to account only for the fact that this »spelling reform» was carried through without any mark of direct, or indirect, Latin influence, but hardly offers a positive explanation» (p. 293). Trnka beskæftiger sig med Konsonanterne, ikke med Vokalerne. Han gaar ud fra Overgangen \bar{b} , \bar{d} , $g > b$, d , g i Forlyd i det 8. Aarhundrede; det var ikke længere muligt at bruge de samme Tegn for d og \bar{d} , g og g , b og \bar{b} »because the voiced spirants became the variants of the phonemes g , b , x and f ». Men Runerne b , d , g betød jo fra gammel Tid saavel Spiranter som Klusiler!¹ Trnka slutter med disse Ord: »The final solution of the spelling difficulties, caused by the lack of graphemes on the one hand and their redundancy on the other, was simple, but indeed original: the total neglect of the voice of both spirants and plosives, without any regard to its different functional value. The use of one stave (b) for both p and b , which occurs as early as the 7th century, may have given an impulse» (p. 296). Den sidste Bemærkning skal jeg komme tilbage til. Da man erstattede p -Runen med b -Runen, betød denne jo — efter den almindelige Opfattelse² \bar{b} i Forlyd, og netop ikke b (Klusil); ventede man da ikke efter Trnka at b -Runen var blevet erstattet med p -Runen (jf. senere t og k). Trnka forklarer ikke Systemets ejendommelige Skævhed. Han fremhæver at Løsningen er original; men det er ikke noget nyt. En Fodnote som denne: »The use of the rune k for z (cf. $fokl = fugl$ in the Eggjum inscription a. 700) probably reflects an early dialectal change of z before l » (p. 294 Fodnote 3) øger just ikke Tilliden til Trnkas Synspunkter; jeg

¹ Se f. Eks. Lennart Moberg i »Om de nordiska nasalassimilationerna» (1944): Den senurnordiska förändringen av runografien behöver, vad det gäller konsonantismen, inte betyda någonting annat än att vid denna tid de viktiga uddljudande frikativorna övergått till explosivor, medan denna övergång redan tidigare kan ha ägt rum i förbindelsen $n\bar{d}$ och ng , kanske också i $l\bar{d}$ (p. 197).

² GG § 231.

kender ikke Eksempler paa en saadan Overgang; fra senere Tid kender vi derimod Tab af *g* efter *u* (jf. dansk *Fugl* uden *g* i Udtalen).

Den sidste der har været inde paa Spørgsmaalet om det yngre Runealfabet i Forhold til det ældre er Paul Diderichsen i 1945.¹ Han nævner ikke Trnkas fonologiske Løsning, men hans Oversigt synes at have sit Udgangspunkt i Trnka. Han skriver bl.a.: »Overgangen fra den længere til den kortere fupark frembyder en række pikante problemer, der endnu ikke er løst til fuld evidens. ... Endelig viser omdannelsen af alfabetet en sådan konsekvens, at man fristes til at betragte den som en bevidst reform, gennemført ud fra en intuitiv opfattelse af lydsystemets karakter. Forholdet fremtræder formentlig klarest, når man anlægger de moderne fonologers synsmåder, hvis særlige velegnethed til behandling af forholdet mellem systemer af lydlig og skriftlige tegn ikke synes at have gjort indtryk på runologerne. Det viser sig nemlig, at reduktionen kun rammer de dele af lydsystemet, hvor flere lyd dannes på samme sted i munden, men med visse artikulationsforskelle, der på ensartet måde gentager sig i flere grupper. ... Derimod tør man antage at undertrykkelsen af stemtheds-korrelationen til fordel for åbningsgradskorrelationen hænger sammen med, at fordelingen af stemt og ustemt hemmelyd har undergået en radikal ændring i løbet af den urnordiske periode.»¹ Her møder vi Trnkas og Skautrups Tankegang. Den samme strenge Planmæssighed møder vi ogsaa ved Vokalreduktionen; men her var dog ikke meget at vælge imellem, og Forfatteren maa indrømme, at *a* indtager en Særstilling (den staar uden for Systemet). Videre skriver Paul Diderichsen: »Fra et moderne standpunkt ser det ud som en ejendommelig inkonsekvens, at man trods denne vidt drevne økonomi bevarer særlige tegn for nasaleret *a* og almindeligt *a* samt for de to forskellige *r*-Lyd, der ret hurtigt synes at være faldet sammen, og hvis brug på omdannelsestiden allerede væsentlig var kombinatorisk bestemt. Muligvis hænger det sammen med at disse lyd ikke indgik i »systemer» som de ovenfor omtalte; måske har ønsket om af magiske hensyn at bevare visse talmæssige forhold i fuparken gjort sig gældende». Her møder vi Magnus Olsens Tankegang. »Men det er slet ikke på forhånd givet, at en sådan større økonomi i notationsinventaret er så upraktisk for de skrivende og læsende, som den synes ud fra vore tilvante forestillinger. I al fald er der næppe nogen indskrift, der på grund af

¹ »Nordisk tidsskrift» 1945 p. 320 ff.

notationen er virkelig tvetydig, og der ligger en interessant sproghistorisk opgave i at undersøge tilbunds, hvilke fordele og ulemper et sådant sparsommeligt notationssystem frembyder». Her møder vi i Virkeligheden Elias Wesséns Syn paa Sagen, der — som det tidligere er fremhævet — staaer i Modsætning til K. G. Ljunggrens; ej heller Anders Bæksted synes at have haft Øje for de Fordele dette System skulde byde den læsende. Jeg skal knytte nogle kritiske Bemærkninger til Paul Diderichsens Fremstilling; den bør ikke staa uimodsaagt.

Vi har tidligere fremhævet, at vi har at gøre med en bevidst Reform og ikke med et Tilfældighedernes Spil; det er indlysende. Hvad vil det sige at Skaberen af det nye Alfabet har haft en »intuitiv forståelse af lydsystemets karakter»? Naar man nu en Gang vil ændre Alfabetet paa den Maade, at Tegnenes Antal skal reduceres, var der ikke mange Veje at slaa ind paa, naar der skulde laves et brugeligt Alfabet. Nu resulterede Reduktionen i, at Tegnene **k**, **t** og **i**, **u** blev de foretrukne. Lad os tænke os et Alfabet med dette Udseende:

w (=w og f, d. v. s. $\underset{\cdot}{h}$), o (=o, u, ø, y), p, r (=r, R), g (=g, $\underset{\cdot}{g}$, k), h, n, e (=e, i, j), a (=a, æ), s, d (=d, $\underset{\cdot}{d}$, t), b (=b, p), m, l.

Hvad vilde en Fonolog sige til dette? Hvad vilde Trnka og Paul Diderichsen have sagt? At det gjaldt om at bevare Stemtheden. Om man har **u** der betyder *u* og **o** og **i** der betyder *i* og *e* eller omvendt synes at være ligegyldigt, da Tegnet i alle Tilfælde skal optage flere Lydværdier i sig. Ligeledes: Tegnet **k** betyder *k*, *g* og $\underset{\cdot}{g}$, **t** betyder *t* og $\underset{\cdot}{d}$, eller **g** betyder *g*, $\underset{\cdot}{g}$, *k* og $\underset{\cdot}{d}$ *d* og *t*. Det er muligt at vi i Stedet for at tale om en **b**-Rune skal tale om en **b/p**-Rune; **p**-Runen har Formen $\underset{\cdot}{k}$, i denne kan den kantede Form af **b** $\underset{\cdot}{\beta}$ for **B** være inkorporeret. Eggjumstenens Former **warb** og **kaiba** fortæller os ikke noget bestemt, da vi her møder saa vel det gamle som det ny System (**u**=*w*, **i**=*e*, **k**=*g* i **fokl**), mens Stentoftens **sba** siger mere, da vi her har det gamle System bevaret.

Ulemperne ved det ny System er store og lette at faa Øje paa; det blev heller ikke brugt i saa lang Tid. Derimod er det meget vanskeligt, for ikke at sige umuligt, at finde dets Fordele. Lad os prøve at lave et System i moderne Tid, der skulde svare til den yngre Futhark:

a, α (=a i Typen Kar) b (=b, p), d (=d, $\underset{\cdot}{d}$, t), e (=e, æ, sml. den, denne, Ven, vende, sende etc.), f (=f, v), g (=g, $\underset{\cdot}{g}$, k), h, i (=i, j), l, m, n, o (=o, å, o, sml. Bog, holde), r, $\underset{\cdot}{r}$ (=r i Udlyd, Typen kører), s, u (=u, y).

Dette System skulde bl. a. have sin Forudsætning i *pp*, *tt*, *kk* i Udlyd og Indlyd=ustemt *b*, *d*, *g*. Det er svært at se hvilke Fordele et saadant System skulde frembyde. Det synes kun at have Kuriositets Interesse.

Paul Diderichsen siger, at der næppe er nogen Indskrift der bliver tvetydig med den yngre Futhark. Det er nu en Sandhed med Modifikation. I hvert Fald er der ikke saa faa Ord, som det ikke har været mulig for en Eftertid at klare; det maa den sande, der har arbejdet med det genstridige, runedanske Stof igennem mange Aar.

Paul Diderichsen mener altsaa, at vi kan klare Problemet ved at anlægge en moderne (fonologisk) Sprogbetragtning. Han mener, at denne ikke har gjort noget Indtryk paa Runologerne. Det er muligt. Jeg mener, at vi her har et Skoleeksempel paa hvordan et nyt Syn — er det nu ogsaa saa nyt? — fører absolut paa Afveje. Paul Diderichsen skriver, att Reduktionen kun rammer de Dele af Lydsystemet, hvor flere Lyd dannes paa samme Sted i Munden. Det har man da vidst hele Tiden, det er saa indlysende, at man ikke behøver at diskutere det nærmere. For hvad i Alverden skulde Skaberen af dette Alfabet ellers have gjort, naar hans Formaal var at reducere Tegnenes Antal? Han var nødt til at bevare *m*, *n*, *l*, *r* etc., da han ellers vilde ødelægge enhver Mulighed for at skabe et anvendeligt Alfabet, et Alfabet med Mening i og ikke et Spil, hvor nogle Brikker var fjernet vilkaarligt (ved Lodtrækning el. Ign.). Han kunde — som det er sagt — have opnaaet det samme ved at have brugt Runerne *w*, *d*, *g*, *e* og *o*; vi har at gøre med en Vilkaarlighed inden for en snæver Ramme: *k—g—g*, *t—d*, *p—b*, *u—o* (*—y*, *ø*), *i—e*, *a*.

Hvad er da Grunden til denne Reduktion, der — saa vidt jeg ved — søger sin Lige inden for Alfabeternes Historie? Er vi kommet stort længere end da vi begyndte, eller har vi blot skærpet Problemstillingen? Er der ikke noget der tyder paa, at vi med Magnus Olsen skal regne med, at Skaberen af Alfabetet har haft til Hensigt at faa 16-Tallet frem. Man kan da gisne paa, at der er tre Faktorer der har virket sammen.

1. Vi maa prøve paa at sætte os ind i de Tanker Skaberen af den yngre Futhark kan have gjort sig. Han har det gamle Alfabet med 24 Runer for sig eller det i Praksis anvendte med 21 Tegn:

f u p a r k g w — h n i a (oprindelig j) R s — t b m e l o d

Han er begyndt at reflektere og har faaet den nærliggende Tanke, at det vil være formaalstjenligt at faa simple Runeformer til Brug ved Ristning paa Stene. Den første Æts to Runer **f u** Υ Ω og tredjes **t b** \uparrow \mathfrak{B} kalder specielt paa hans Opmærksomhed. Jeg vil slaa ned paa **t b**, Fløjrunen og dens Efterfølger i tredje Æt og søge en Løsning paa denne Linie. Den naturlige Tanke om en Simplificering af Runeformerne har han forfulgt og er slaaet ind paa den Vej, der er antydnet ved **b**-Runens Anvendelse for **b** og **p**; dette har været Impulsen til en yderligere Forkortelse (sml. Trnka, men ud fra et helt andet Synspunkt). Dette er ikke en fonologisk Løsning; det er ikke Lyd-systemets Karakter som saadan, der har sat ham i Gang; Forkortelsen er et Forsøg paa at lave en Datidens Stenografi; dette ser vi særlig tydeligt ved de saakaldte Hålsinge-Runer. Det har været forbeholdt kun faa Mennesker at riste Runer og tyde dem; de fleste maa have været Analfabeter. Det er ikke med Henblik paa den læsende, at han har reduceret; det er den skrivende der lancerer en Idé, en Manér, og den ny Mode har gaaet sin Sejrs gang i Norden. Det ny Alfabet vandt Udbredelse i et Par Aarhundreder til Trods for at det var ufuldkomment. Det er før set i Kulturhistorien, at noget ufuldkomment har klaret sig igennem Aarhundreder; derom aflægges den menneskelige, skrøbelige Natur mange sørgelige Vidnesbyrd. Omkring Aar 1000 begynder man at bøde paa det ved Hjælp af stungne Runer, og tidligt forsøgte man sig med Digrafer (**au**, **ai**, **ia**). Vi ved ikke om Brugerne af dette Alfabet har været tilfredse med det. Der er mange der følger den officielt anerkendte danske Retskrivning; men det er jo ikke ensbetydende med, at de er tilfredse med den.

2. En Simplificering af Runernes Struktur med Henblik paa, at de skulde bruges til Stenindskrifter begunstigede Valget af **t**, **p**, **u** og **i**. Runen \uparrow **t** er simple end \mathfrak{M} **d**, **p** er simple end \mathfrak{M} , Ω **u** end \mathfrak{X} **o**, **l** **i** end \mathfrak{M} **e**, sml. Bæksted, der taler om de »nye, funktionalistiske former». Runerne **k**, der blev til \mathfrak{K} og \mathfrak{X} **g** er vel jævnbrydige; \mathfrak{K} **f** vel snarest mindre simpel end \mathfrak{P} **w**, der til Gengæld ligner **p**.¹ Muligvis har den afgørende Impuls ligget i Runemesterens Betragtning af \uparrow Ω Runerne. Det vil ikke være muligt for noget Menneske nogensinde at afgøre, hvor han begyndte; men \uparrow var Fløjrunen i tredje Æt, og den var

¹ Sml. Anders Bæksted »Runerne» (1943) p. 47 (her tales om de nye funktionalistiske Former).

simplere i sin Form end \mathfrak{M} d. Mit Forslag er altsaa at $\uparrow\mathfrak{B}$ har været de igangsættende Runer; de har ført Alfabetkaberens ind paa de to Tankebaner: simplere Runeformer og Fjernelsen af de mere udviklede Runetegn til Fordel for de i Forvejen eksisterende Runer, som det var muligt at kombinere dem sammen med, naar man gav Afkald paa at gøre Ordene tydelige for den læsende.

Valget af Runerne \mathfrak{N} u for \mathfrak{X} o og \mathfrak{I} i for \mathfrak{M} e kan være støttet af, at de indgik i Diftongerne $\mathfrak{æi}$ (ældre ai), au (udtalt ou), iu , ia (eller $iæ$). Diftongen $\mathfrak{øy}$ (vestnord. ey) < au ved i -Omlyd (eller af $\mathfrak{æi}$ ved w -Omlyd) skulde egentlig være ristet uu , men ristes au som den ikke-omlydte; dette kan være undgaaet, fordi Ristemaaden var uheldig. Vi har her en Parallel til $a=a$ og $\mathfrak{æ}$; i Almindelighed har man ikke ristet ai eller ia for $\mathfrak{æ}$. Diftongen au udtalt ou skulde egentlig være ristet auu , idet $au=\mathfrak{ø}$ og $u=u$, men det er undgaaet ud fra Simpeltens Princip. Ristemaaden iau (Trigraf), der findes allerede paa Gørlevstenen (Kvindenavnet $\mathfrak{piaupui}$) skal ikke drøftes i denne Sammenhæng. Der er selvfølgelig intet til Hinder for, at man kan paastaa, at au skal tolkes som $au+u$. Det runografiske Sammenfald af $au=\mathfrak{ø}$ og $au=\mathfrak{ou}$ (Diftong) og $ai=\mathfrak{æ}$ (Omlydsvokal) og $ai=\mathfrak{æi}$ (Diftong), $ia=\mathfrak{ia/iæ}$ (Brydningsdiftong) og $\mathfrak{æ}$ taler ikke til Gunst for, at man skal søge en Løsning paa lydlig Basis, men paa en teknisk, eventuel sammenkædet med Diftongerne.

Hvorfor blev \mathfrak{r} flyttet til tredje Æts sidste Plads? Ligger der her noget lydligt bag ved? Forbindelsen \mathfrak{rs} har formodentlig paa denne Tid været assimileret til ss (sml. senere Glavendrupstenens $\mathfrak{pasi}=\mathfrak{pāssi}$ < $*\mathfrak{parsī}$ (jf. urnord. \mathfrak{par} , vestnord. $\mathfrak{pær}$).¹ Er det fordi \mathfrak{r} spiller en særlig Rolle som sidste Lyd i en Mængde Ord med to Stavelser (Type: \mathfrak{sunir} , \mathfrak{runar} , \mathfrak{stafar} etc.) og forskellige Enstavelsesord (Type $\mathfrak{sar}=\mathfrak{sār}$, \mathfrak{prir} etc.), at det er blevet flyttet hen paa Sidstepladsen?

Efter det til Grund lagte Princip havde vi ventet et Alfabet med 14 Tegn:

f u þ r k h n i a s t b m l

Men Alfabetkaberens har fastholdt $\mathfrak{a} : a$ og $\mathfrak{r} : r$. Hvorfor? Dette er det gaadefulde. Vi kommer til den tredje Faktor:

3. Differentieringen $\mathfrak{a} : a$, $\mathfrak{r} : r$ sammenholdt med f $\mathfrak{þ}$ k , t b , a i u

¹ GG § 254,2.

synes ikke at være Udtryk for, at det lydige er det afgørende. Hvis der ligger noget lydligt til Grund, skulde vi have den Ejendommelighed, at det var vigtigere at opretholde en Forskel mellem *q* og *a* og *r* og *z* end mellem *t* og *d*, *k-g*, *g*, *p-d*, *f-v* etc. Det er i hvert Fald ikke umiddelbart indlysende.

Har Skaberen af det yngre Runealfabet været bundet af noget magisk? Har ansuR-Runen været saa betydningsfuld, at den var »ukrænkelig» for at tale med Magnus Olsen. Har dette Ord, Ordet for Gud, vestnord. *áss* (sml. t-Runens Navn *týr* < **tīwaz*), været uundværligt? Og er det i saa Fald Korrespondancen *ǰ* : *a*, der har trukket *r* : *R* med sig og ikke omvendt, altsaa ikke Nasaliteten i sig selv, men Navnets Magt.

Skyldes Antallet 16 en Tilfældighed? Har det noget at gøre med Talmagi, saadan som Magnus Olsen opfatter det, og Paul Diderichsen nævner det efter ham. Jeg tør ikke — paa Forskningens nuværende Trin — kategorisk afvise Tanken om Magi; men vort Syn paa Magien, specielt Talmagien maa nøje efterprøves. En almenmenneskelig Trang til et »pænt» Tal, et lige Tal, kan ogsaa have ligget bag ved. Men 14 er ogsaa et »pænt» Tal (2×7), men 16 er maaske et »finere» Tal (2×8 og 4×4). Vi kan her komme til at bevæge os i en Cirkel og lave Cirkelslutninger, der er uden Beviskraft. Men: er Tallet 16 tilsigtet — og det hævder f. Eks. Elias Wessén (i sin Omtale af Magnus Olsens Forsøg) — maatte Alfabetkaberens, efter den Linie han var slaaet ind paa, tage *ǰ* og *R* med, saa meget mere, som de hørte sammen med *a* og *r*. Han kunde have udeladt *ǰ* og *R* og medtaget *e* og *o* eller *g* og *d*, men i begge Tilfælde fik han de mere indviklede Runeformer og Skævheder i Systemet, nemlig *g*, *d* : *i*, *u* eller *k*, *t* : *e*, *o*. Runerne *a*, *h*, *l*, *m*, *n*, *r* og *s* var urørlige; de kunde ikke undværes selv i det mest forenklede Alfabet. Er det tilladeligt at ræsonnere saaledes: er Tilstedeværelsen af *ǰ* og *R* et Udtryk for, at det har været magtpaaliggende at faa 16-Tallet frem. Det afgørende bliver om Skaberen af den yngre Futhark har staaet helt frit i sit Valg, om han har været bundet eller har ladet sig binde — for den Mulighed kan vel ogsaa tænkes — af magiske Hensyn.

Kan det tænkes at Alfabetet er lavet for at gøre Indskrifterne svære at læse, gøre dem ligesom fjernere, mere ophøjede ved at gøre Retskrivningen besynderlig? Denne Tanke mener jeg maa afvises, for i en lang Række Tilfælde har vi smuk Overensstemmelse mellem

Rune og Lyd, f. Eks. **runar**, **stain**, **sasi**, **þansi**, **þausi**, **þap**, **haraltr**, **uan**, **ala**, **kristna** etc. Derimod faar vi — specielt i Forlyd — afstikkende Forhold, hvor **k** betyder *g*, **t** *d* og **p** *p*: **karpi**=*gærði*, **kupi**=*godi*, **kunukr**=*kunungr*, **kunualts**=*Gunnvalds*, **tani**=*Dani*, **tutir**=*dottir*, **trutin**=*drottin*, **tarab**=*drap* etc.

Skaberen af den yngre Futhark eller Runemændene — vi har hele Tiden forudsat en Runemester — har arbejdet paa to Linier: Forkortelsessystemet har været det afgørende, men det er kædet sammen med et Talforhold (16), der muligvis har Relation til Magi (Magnus Olsens Opfattelse). Vi har i Indledningen gjort opmærksom paa Futharkens Skævheder, dens ulogiske Opbygning (**t**, **k** : **b**). Runen **k** korresponderer ikke med **h**, der kun kan betyde *h*. Man kunde have ventet en Korrespondance *x* : *g* svarende til **p** : **ā**, men da Runen **h** ændrede Lydværdi fra ustemt Sibrant til Pustelyd,¹ egnede denne Rune sig ikke godt. Fra den yngste Runeskrift (Codex Runicus af Skaanske Lov kendes dog Brugen af **h** for *gh*).²

Løsningen skal ikke søges paa en lydlig, fonologisk Linie, men paa en skriveteknisk, praktisk — der for os er upraktisk, som den ogsaa har været det for Samtiden, der relativt hurtigt bødede paa det mangelfulde System (Anvendelse af Digrafer og senere de stungne Runer). Som Otto von Friesen skriver i sin Bog om Sparlösastenen (1940): »Den 16-typiga runraden ägnade sig till följd av tecknens mångtydighet föga till meddelanden åt andra, men bättre till anteckningar för eget minne» (p. 104). Dette er sagt med Henblik paa den vanskeligt tilgængelige Sparlösasten, hvis Indskrift von Friesen tolker som et retsligt Dokument, mens Ivar Lindquist tolker den som en religiøs Tekst!³ Vi ved ikke med Bestemthed om Skaberen af den yngre Futhark først og fremmest har tænkt paa Mindestene.

Hvor og hvornaar er den yngre Futhark dannet i Norden? Vi har strejft dette Spørgsmaal i Indledningen ved Omtalen af Magnus Olsens Forsøg. Vi kan klare Kronologien til den ene Side nogenlunde ved Hjælp af de ældste danske Runeindskrifter (Helnæs, Flemløse, Snoldelev, Örja o. a.). Naar Otto von Friesen om den yngre Runerække skriver: »Den möter också i de norska inskrifterna på Strandspännet (Tröndelag, arkeologiskt daterat till andra hälften av 700-t.),

¹ GG §§ 20,7 og 230,b.

² GG § 34 Anm. 1.

³ Ivar Lindquist »Sparlösa-stenen» (1940).

Kirkjuböstenen (Färöarna) och Valbysten (Vestfold)¹ følger han Magnus Olsens Opfattelse af Strandspændet, men som det er fremhævet af Elias Wessén og K. G. Ljunggren er det et alt for spinkelt Grundlag at bygge paa.

Otto von Friesen opererer i sin Bog om Sparlösaasten med en Gennemgangsform til den danske og svensk-norske Runerække, som han kalder den »samnordiska»; denne Runerække har endnu visse af de gamle Runetegn, som vi kender dem fra urnordisk Tid. Han nævner den Mulighed, at Sparlösaastens Indskrift er ristet af selve Skaberen af den svensk-norske Runerække.²

Den der sidst har været inde paa det kronologiske Problem og Otto von Friesens Behandling af Sparlösaasten er Paul Diderichsen. Han skriver: »al sandsynlighed taler for, at alfabetreduktionen er foretaget af den runemester, der har indført skikken at rejse runestene på de danske øer. Han var netop ikke — sådan som de norske (og måske svenske) ristere — bundet af hensyn til en stedlig tradition, og det må anses for hans fortjeneste, at den i det øvrige Norden hendørende skik at rejse runemindesmærker genoplivedes på en ny jordbund.»³ Er det nu saa sikkert og vist? Paul Diderichsen kommer meget let forbi Eggjumstenen, hvis Datering, der som bekendt er stærkt omstridt, her kan blive afgørende. Lis Jacobsen hævder med stor Styrke, at Eggjumstenen er samtidig med de ældste danske Runeindskrifter: Kallerup, Snoldelev, Flemløse, Helnæs, ja hun regner med at de danske Indskrifter snarest er ældre end Eggjumstenen. Hun skriver: »Man bør derfor sikkert til Forklaring af den udbredte Anvendelse af de ældre Runer paa Eggjumstenen søge en anden Aarsag end den kronologiske. Og denne ligger da ogsaa lige for. De yngre Futharker med »danske» og »svenske» Runer kommer sydfra og østfra til Norge; det er da kun at vente, at Skriftudviklingen er videre fremskredet i danske (og sydsvenske) Indskrifter end i vestnorske. En Indskrift paa en Gravhelle fra Sogn og en samtidig Indskrift paa et fynsk Runemindesmærke maa vise forskellige Udviklingstrin i Brugen af den nye danske Futhark, som Talen her er om.»⁴ Lis Jacobsen fik i sin Datering Tilslutning fra Jöran Sahlgren,

¹ Otto von Friesen »Sparlösaasten» p. 95.

² Smst. p. 96 ff.

³ »Nordisk tidskrift» 1945 p. 324.

⁴ »Eggjum-Stenen» (1931) p. 88.

J. Sverdrup og Marstrander (8. eller 9. Aarhundrede), mens Marius Kristensen holdt paa ca. 700.¹ Krause daterer: Begyndelsen af 8. Aarhundrede.² K. G. Ljunggren skriver i sin Anmeldelse af Lis Jacobsens Bog om Eggjumstenen: »Mycket tänkvärda äro L. J:s påpekanden, att man måste räkna med en viss tidrymd, förrän den nya danska runraden trängt fram till västra Norge, och att därför ingenting i och för sig hindrar, att en inskrift från Danmark och en annan från Sogn kunna uppvisa olikheter i fråga om bruket av den yngre runraden och likväl vara någorlunda samtida.»³ Hos Ivar Lindquist hedder det (1940): »Eggjum-stenen torde visa oss 600-talets språk i Norge».⁴ Anders Bæksted skriver: »Rimeligst bliver det nok at opfatte Eggjum-stenen som hjemmehørende allersidst i de ældre runers periode, netop ved overgangen til det nye alfabet ... snarest kan den da henføres til sidste halvdel af 700-aarene».⁵ Den sidste der har ytret sig om Eggjumstenens Datering er Birger Nerman i Afhandlingen »Arkeologisk datering av runinskrifter» (i »Fornvännen» for 1947). Nerman skriver bl. a.: Först må framhållas, att det inte finns någonting, som skulle visa, att inte runristningen och figuren skulle vara samtida. ... Eggjumhästen har vissa mycket karakteristiska drag, som ge god datering (p. 121). Nerman daterer Eggjumhesten til Tiden før 700, anden Halvdel af det 7. Aarhundrede (p. 126). Denne Datering stemmer med Magnus Olsens Opfattelse, men ikke med Lis Jacobsens.

Lis Jacobsen har Ret i, at Eggjumstenens Indskrift sprogligt svarer til de ældste danske Runeindskrifteres Sprog. Synkoperede Former som *stain*, *fiskr*, *læt=lænd*, *mær=mænnr*, *skoren=skorenn* < **skorenar* svarer til Helnæsgruppens *stain*, *-ulfr* etc. Rent umiddelbart har man en Følelse af, at Eggjumstenens Milieu er ældre end f. Eks. Helnæs- og Gørlevstenens; men det kan man selvfølgelig ikke bygge paa. Runografisk er Eggjumstenen ældre end de danske Runeindskrifter fra ældste Tid; det staar fast. Vi kommer her ind paa det arkæologiske Forhold, der synes at være det udslagsgivende. Hvor gammelt er

¹ Se Bibliografi VII («Acta Philologica Scandinavica») Nr. 325, 327, 326 og 323.

² Krause Nr. 54.

³ ANF L (1934) p. 300 f.

⁴ Ivar Lindquist »Sparlösa-stenen» (1940) p. 13.

⁵ »Runerne» (1943) p. 30.

Hestehovedet? Elias Wessén siger: »Hästfiguren ensam torde knappast medgiva en fixering av inskriften på ett århundrade när». ¹ Erik Moltke, med hvem jeg har drøftet det omstridte Dateringsforhold, hævder med stor Bestemthed, at den arkæologiske Datering af Hestehovedet er absolut bindende; her maa Filologen vige for Arkæologen. Lis Jacobsens Datering og hendes Redegørelse for de arkæologiske Forhold ² ser Erik Moltke paa med stor Skepsis; han regner med det 7. Aarhundrede.

Det vil efter dette forstaas, at jeg ikke mener, at Eggjumstenen viser Indslag fra de »danske» Runer: $i=e$, $u=o$, $t=nd$, $d(?)$, $k=g$, men at den er den første urnordiske Indskrift, der har Spirerne til den senere og sejrende Praksis. Dette er ikke ensbetydende med, at det yngre Runealfabet er opstaaet i Norge, men det er vel ret sandsynligt. Hvis Magnus Olsen har Ret i sin Læsning af Strand-Spændet, har vi her $k=g$ og $i=e$; Læsningen $hli=hlē$ virker ikke usandsynlig; men som det tidligere er sagt kan vi have et helt andet Ord. Sølvesborgstenen fra Blekinge, der hører til Overgangen mellem de yngre urnordiske Indskrifter og den ældste danske Gruppe har endnu $P w$, $M m$, $*A$ og $F a$: $urti wAp(i) \dots (t)asmut sunusin$. Efter den almindelige Opfattelse har Rävsaalstenen fra Bohuslän ogsaa $P w$: $hariwulfs stainan$. Men Læsningen $hariwulfs$ er urigtig, som det er fremhævet af Erik Moltke. ³ Indskriften har $haripulfs$, og den er fra samme Tid som den ældste danske Runestensgruppe: Kallerup, Snoldelev, Helnæs o. a. ⁴

Vi er kommet til Vejs Ende med Undersøgelsen af det yngre Runealfabets Oprindelse, og vi hævder ikke at alle Problemer er blevet løst, men haaber at Problemstillingen er blevet skærpet og visse Forhold klarlagt. Løsningen skal efter min Opfattelse ikke søges paa en lydlig, fonologisk Linie, men paa en teknisk. De forskellige Lydudviklinger i yngre Urnordisk som $Omlyd$ og $b, d, g > b, d, g$ (i Forlyd) har ikke haft nogen som helst Indflydelse paa den yngre Futharks Opstaaen. Alfabetkabereren er fra en Trang til Simplificering af de mere indviklede Runetegn gaaet over til en Reduktion af Tegnenes

¹ ANF LII (1936) p. 362 Fodnote 1.

² »Eggjum-Stenen» (1931) p. 95 ff.

³ ANF LVI (1942) p. 112.

⁴ Se min Afhandling om Rävsaal-Stenen i »Fornvännen» 1947.

Antal, og han har skabt en Art Stenografi-Skrift. Hvorfor **b** tidligt har afløst **p** er ikke klarlagt. Det henstaar som uløst om Bevarelsen af **q** og **R** har noget at gøre med Talmagi (16), eller om det blot skyldes, at det har været følt som naturligt at **q**, **a** og **r** **R** skulde følges ad. Alfabetet er ikke opstaaet ved en jævn Udvikling, men i Spring, og der er ikke Tale om en Stabilisering i egentlig Forstand, men om en Maner, der hurtigt vandt Terræn i de nordiske Lande. Hovedimpulserne ser jeg i Runen **h**, der blev brugt for **h**, **b** og **p** og i 3. Æts to første Runer **T** **t** og **b**. Dette Alfabet, der var højst utilfredsstillende for de læsende, hævdede sig i et Par Aarhundreder og bukkede saa under. Det er ikke usandsynligt, at det er opstaaet i Norge;¹ Eggjum-Stenen har Spirene til det nye Alfabet.

¹ Se Otto von Friesen i »Nordisk Kultur» VI (1933) p. 148.

GUSTAF LINDBLAD

Kring adjektivändelsen *-er*.

B. Ejder: Adjektivändelsen -er i de nordiska språken, särskilt i svenskan (Lundastudier i nordisk språkvetenskap utgivna av Ivar Lindqvist och Karl Gustav Ljunggren. 3). Lund 1945. 262 s.

1.

Ett intressant bidrag till adjektivets historia lämnas av Bertil Ejder i hans gradualavhandling, som utgör en studie över ändelsen *-er* i nom. sg. mask. hos det starkt böjda adjektivet. Arbetet är särskilt välkommet, eftersom adjektivens ordklass hör till de mindre utforskade. Som förf. i inledningen s. 1 påpekar, »är det en lång rad frågor, som på detta område väntar på sin lösning». Någon tidigare specialundersökning av denna böjningsändelsens öden finns icke, lika litet som av någon annan adjektivändelse, och litteraturen därom inskränker sig till mer eller mindre knapphändiga omnämnanden i text- och dialektavhandlingar, grammatiska handböcker o. d. Dessa äldre bidrag belysa vanligen *-er:s* förekomst i vissa skrifter eller bygdemål eller lämna oss synnerligen summariska översikter av ändelsens frekvens i skriftspråket eller det nutida talspråket,¹ men de beröra mera sällan de drivande krafterna i utvecklingen. De låta oss på sin höjd dunkelt skönja vissa huvuddrag i adjektivändelsens historia.

Med Ejders avhandling föres forskningen på detta område ett avsevärt stycke framåt. På grundval av omfattande undersökningar lämnar författaren en rikt nyanserad framställning av *-er:s* förekomst i såväl tal som skrift. Men vad som främst ligger honom om hjärtat är att utreda orsakerna till dess bortfall resp. kvarlevande. Därför har han betraktat ämnet från en mängd olika sidor, ja från nära nog »alla utgångspunkter grammatiken erbjuder» liksom ur rummets och tidens aspekter och därvid, såsom han själv säger s. 258, funnit, att »de krafter, som driver utvecklingen framåt, ...

¹ Synnerligen värdefull är B. Hesselmans korta men starkt koncentrerade karakteristik av de moderna svenska dialekternas bruk av adjektivändelsen i fråga i Nysv. Studier 1931, s. 207 not 2.

även i ett specialfall som detta praktiskt taget (är) lika många som dem vi överhuvud har att räkna med i språkhistorien.» Att Ejder vid denna utredning stundom kunnat utnyttja tidigare forskares iakttagelser och uppslag är knappt ägnat att förväna.

2.

Det som vid en kritisk granskning av avhandlingen kanske först faller i ögonen är en något snäv avgränsning av ämnet. Förf. företar nämligen tre viktiga inskränkningar, som han redogör för i inledningen (kap. I).

För det första uteslutes norskan från undersökningen under motiveringen, att man ej kan följa den levande utvecklingen i detta tungomål, emedan det gamla inhemska skriftspråket i slutet av medeltiden ersattes av det danska och det nuvarande är en nyskapelse (s. 2). Detta påstående må gälla, vad det kan, men då icke heller isländskan och färöiskan behandlas, är det endast två av de fem nordiska språken, nämligen svenskan och danskan, som bli föremål för undersökning. Att isländskan och färöiskan lämnas därhän är ju fullt i sin ordning, då dessa i åtskilliga avseenden konservativa språk bibehålla det fornspråkliga adjektiviska böjningssystemet och alltså icke erbjuda något problem i detta sammanhang. Under sådana omständigheter framstår emellertid titeln på avhandlingen som något pretentiös.

Vidare är det anmärkningsvärt, att hänsyn ej tas till superlativformerna av adjektivet. Som skäl härför anföres s. 6 ff, att deras böjningssätt (starkt respektive svagt) i fsv. stundom på ett ganska förbryllande sätt avviker från det nutida och att detta icke är närmare utrett. Denna förklaring kan emellertid svårligen godtas. Att fördelningen av stark och svag deklination hos superlativformerna i fornspråket ej är helt klarlagd tycks nämligen icke lägga några hinder i vägen för deras utnyttjande vid en undersökning av den art, som Ejder här företar. Att olika flexionssätt möta i samma syntaktiska ställning, kan förf. ej anföra som försvar, ty att konstruktionen *han ær aldra sniældaster* Su 170:8 står vid sidan av *han ær aldra mildaste* Su 170:7, kan ju icke föranleda någon tvekan om, att en form som *høuitskast* i uttrycket *han ær aldro høuizskast* Birg 1 22:10 återgår på formen *høuitskaster* och icke på best. form. I alla händelser har väl förf. icke uppvisat någon ändelslös superlativform, vars deklinationsklass ej kan exakt bestämmas.

Däremot har Ejder pekat på svårbedömda former av adjektiv i positiv, nämligen i uttryck som *alzmæktogh gudh* (vokativ). Enligt A. Kock står det oböjda adjektivet här i stället för bestämd form *alzmæktoghe*, som också ofta möter i fsv., och hela frasen är kalkerad på tyska mönster (s. 109 o. där cit. litt.). Men som obestämt adjektiv i vokativ icke tycks vara en alltför ovanlig företeelse på ett äldre

språkstadium, exv. *alzualloghir gudh* Greg 284:8 f, kan *almæktogh* i ett uttryck som det ovan anförda även uppfattas som exempel på bortfall av *-er* (se s. 61). Belägg som *en wars herra godh wen* Christi Pina 104 och det ovan från Greg anförda ge vid handen, att den syntaktiska fördelningen av stark och svag deklination vid positiverna i fsv. på en och annan punkt skiljer sig från fördelningen i modern tid. Detta förhållande är mig veterligen icke heller utrett, men oklarheten i detta fall har som synes icke avskräckt förf.

Trots sitt bestämda avståndstagande från superlativerna i inl.¹ har förf. ej i den följande framställningen konsekvent undvikit dem. Vid redogörelsen för de olika texterna förtecknas nämligen — åtminstone från en del urkunder (se s. 58, 59, 60) — superlativformer utan *-er*. Man gör därvid den iakttagelsen, att adj. av denna komp.-grad äro en kategori av särskilt stort intresse i detta sammanhang. Ändelsen *-er* försvinner nämligen ovanligt tidigt vid dessa. Den ålderdomliga handskriften B av MB 1 och Birg 1 ha exempel på bortfall endast vid denna adj.-grupp (se s. 58), och redan i ä. nsv. tycks ändelsen här vara praktiskt taget obruklig. Ejder anför som yngsta belägg *öffuerster* från Tegel, Gustaf I:s historia, från år 1622 (s. 7). Ett ännu senare fall anträffas emellertid i 1734 års lag. Det är den gamla superlativformen *näster*, som här lever kvar (anförd av förf. s. 170:23).² Så till vida tar emellertid förf. avstånd från superlativerna, som han ingenstädes berör orsakerna till ändelsens tidiga försvinnande i dessa. Man undrar onekligen över denna kringgående manöver av förf.

Den avgränsning av ämnet, som inger de största betänkligheterna, ligger emellertid på ett annat plan. Man väntar sig en allsidig monografi över adjektivändelsen ifråga, och s. 2 förklarar förf. också, att avhandlingens syfte är »att söka teckna den process, som ligger mellan det klassiska systemet [dvs. då *-er* var obligatoriskt] och de två från varandra skilda tillstånd, som framträder i [de svenska och danska] skriftspråken [där *-er* är praktiskt taget försvunnet] och i folkmålen [där *-er* i betydande utsträckning lever kvar]. Men detta program förverkligas ej helt. Förf. underlåter nämligen att närmare behandla själva grundförutsättningen för processen ifråga, kasusutjämningen, upplösningen av kasussystemet, som sätter in under slutet av medeltiden. Han förklarar s. 6, att avhandlingen ej vill »vara någon systemstudie utan behandlar *-er* mer som en fristående företeelse». Det må så vara, att man kan få en historiskt riktig helhetssyn av vissa språkliga företeelser, även då de behandlas mera

¹ Förf. deklarerar s. 8: »Föreliggande avhandling kommer . . . endast att syssla med adjektiv i positiv».

² Förf. tycks ha förbisett, att ordet *näster* är gammal superlativ. Vid redovisandet för kvarstående *-er* i 1734 års lag anges ej komparationsgraden, lika litet som då det anføres från Arboga tänkebok: *han var nestir ath arfftalä* (se s. 170:23 o. 64:23). F. ö. är förf. noga med att hålla isär superlativer och positiver.

isolerat, men när det gäller adjektivändelsen *-er*, framstår ett dylikt tillvägagångssätt som mindre lämpligt. Dennas öde är på ett mycket intimt sätt knutet till upplösningen av adjektivets kasussystem överhuvud; dess bortfall utgör, som förf. flerstädes, exv. s. 200, poängterar, ett led i destruktionen av kasussystemet, och denna framstår som den naturliga utgångspunkten vid ett studium av ändelsens bortfall. Författarens förfarande innebär alltså, att en detalj brytes ut ur sitt organiska sammanhang, och leder till, att monografien över *-er* blir ofullständig på en väsentlig punkt.

Problemet om adjektivändelsens bortfall i förhållande till det adjektiviska kasussystemets upplösning överhuvud är följaktligen endast berört helt flyktigt, dels i inledningen s. 5 f, dels i det sista, sammanfattande kapitlet, där man finner ett avsnitt på fem sidor, betitlat: Förutsättningar för förändringar av det äldre tillståndet. I detta mera allmänt hållna parti betraktas det adjektiviska kasussystemets upplösning (och speciellt då bortfallet av *-er*) såsom ett led i språkets övergång från syntetisk till analytisk byggnad, varvid ändamålsenligheten utpekas som den dominerande principen. Kasusupplösningens problem ses alltså här ur inre, psykologisk synvinkel, och det skall villigt medges, att yttersta drivfjädern till kasusutjämningen är av inre art, en förändring av den psykiska inställningen till de formella kasusuttrycken. Men man måste även räkna med andra, yttre omständigheter som incitament vid utvecklingen, exv. formellt sammanfall av flera kasus.¹

Frågan om dylika »yttre», språkliga orsaker till *-er*:s bortfall behandlas mycket kortfattat i inledningen s. 5 f, och framställningen där ger f.ö. anledning till vissa invändningar och tillägg. I anslutning till A. Janzéns behandling av kasussystemets destruktion hos substantivet² påpekar Ejder som möjliga orsaker till *-er*:s försvinnande vid adjektiven: 1) Förekomsten av ett par grupper adjektiv utan *-er* i nom. sg. mask., nämligen typerna *smal*, *grön*, där *smn. R* assimilerats med föregående stamslutande konsonant, och *fri*, där ändelsen tidigt fallit efter stamslutande lång vokal. 2) Adjektivets ändelselöshet i nom. sg. fem. »Dessa grupper bör tillsammans ha bildat en mycket kraftig novationsbas», framhåller förf. 3) Lågtyskt inflytande, vilket dock enligt Ejder är av mindre betydelse (jfr nedan avd. 4). Vidare påpekas parallellismen i funktionellt avseende mellan det attributiva adjektivet och framförställd apposition, typen *konung Erik(er)*, där *-er* mycket tidigt bortföll, emedan det var »fullständigt funktionslöst». — Det saknas en erinran om, att man kanske även vid adjektiv kan räkna med påverkan från stamformen, vilken föreligger som förled i sammansättningar, exv. fsv. *goplynder* och *svartmald*.³

¹ Jfr A. Janzén, Substantivet i Bohuslän s. 33 f.

² Janzén, a.a. s. 32 ff.

³ Jfr Janzén, a.a. s. 40 f.

Att ändelselöshet hos det starkt böjda adjektivet i nom. sg. mask. kan tillskrivas inträngande av annan maskulin kasusform, såsom fallet ju är hos starka substantiv, där nominativen undanträngts av ackusativen, avfärdar förf. s. 6. Han påpekar, att utvecklingen vid adjektiven ej kunnat vara densamma som vid substantiven, då adjektiven i motsats till substantiven ha en särskild ändelse för ack. sg. mask., nämligen *-an*. Hade hos adjektiven ackusativen trängt ut nominativen, borde i nom. mask. av starka böjningen påträffas former på *-an*. Detta är emellertid enligt förf. en stor sällsynthet i skriftspråket och torde ej möta i Mellan- och Sydsveriges folkmål, och som slutkläm följer: »Man får alltså anse, att ändelselösa adj. i nom. sg. mask. helt enkelt mist *-em*.

Mot sist anförda resonemang kan en och annan invändning framställas. För det första kan konstateras, att ack.-form på *-(i)n* tidigt (vanl. före bortfallet av *-er*) inträngt i nom. vid vissa grupper av starkt böjda adj. och pron.¹ Detta inträffar 1) vid vissa adjektiviska pron.: *annar, nokor* samt trol. äv. *margher, mangher* (yngre *annan, nokon, marghin, manghin*). Men pronomen, som ersatt gammal nominativform på *-r* med form på *-n*, falla utanför ramen för undersökningen (se s. 4 f)! Det synes inkonsekvent, att *mangher* och *margher* uteslutas, när *aller* och icke minst *siælver* ägnas stor uppmärksamhet. 2) vid *mykil* och *litil*. 3) vid adj. på *-liker* (samt pron. **hwiliker*, som i nom. endast uppvisar form på *-n* i östnordiskan). Denna utveckling har försiggått efter mönster av adj.-typen fsv. *kristin* med *-in* i såväl nom. som ack.

Om adjektivena på *-liker*, som f. ö. röna en viss styvmoderlig behandling (se exv. s. 131), skriver Ejder s. 104: »Förhållandet mellan *-lik* och *-liker* är . . . vanskligt att studera, emedan den senare formen uttränges av *-likin*, samtidigt som *er* börjar försvinna. Vissa texter, t.ex. MB 1 A, har mest *-liker*, stundom *-lik*, sällan *-likin*. Andra, något yngre, har vanligen *-ligen*, stundom *-lig*, någon enstaka gång *-liger*. Det är emellertid problematiskt, om *-likin* intränger i nom. samtidigt som *-er* börjar försvinna. I en handskrift, åtskilligt äldre än MB 1 A, nämligen Cod. Bureanus från mitten av 1300-talet, som uppvisar ytterst få spår av kasusutjämning, påträffas i nom. mask. av adj. av denna typ endast former på *-liker* och *-likin*, men ej på *-lik*. Formen *-liker* är noterad 8 ggr och *-likin* 9 ggr.² Formen på *-likin* tycks alltså snarare ha inträngt i nom., redan innan bortfalls-tendensen gjort sig gällande.

Vad en utvidgad användning av ackusativformen på *-an* beträffar, så konstaterar förf. s. 6, att det finns mycket få belägg på användningen av *-an* i nom. i de svenska och danska skriftspråken, och det bestyrkes av framställningen. Det kan dock tilläggas, att dessa fall

¹ Se exv. Wessén, Sv. språkhist.² 1:74.

² Ottelin, Studier i Cod. Bur. 2:122; jfr s. 120 f.

påträffas i ganska ålderdomlig litteratur. I såväl de danska som svenska folkvisorna, vilka delvis leda sitt ursprung tillbaka till 1200- och 1300-talet, är den stora användningen av den gamla ackusativändelsen *-an* påfallande (s. 180 f.), och en och annan gammal urkund uppvisar ströfall, exv. Codex Bureanus.¹

Vidare är det emellertid möjligt, att det attributiva adjektivet på *-an(-en)* i vissa norrländska och östsvenska dialekter (åtminstone i viss utsträckning) återgår på den gamla ackusativformen, vilket också Ejder är fullt på det klara med (s. 4, 6). Följande sin ovan angivna metodiska inställning har han emellertid förbigått detta problem.²

I alla händelser existerar det i mask. sg. inom det starka adjektiviska paradigmet en viss tidig utjämningstendens, som utgår från ack. Den har dock icke slagit igenom utom i vissa ordgrupper.

Slutligen kan det framkastas som en rent teoretisk möjlighet, att någon eller några oblika kasus förlorat sin(a) ändelse(r) tidigare än nominativen och kunnat spela en roll vid *-er:s* försvinnande. En närmare undersökning av, i vilken ordning kasusändelserna föll bort, finns emellertid icke. Jämförelsevis flyktigt har frågan berörts av Söderwall.³ Enligt denne skulle ackusativändelserna *-an* och *-a* tidigast ha börjat försvinna. Redan i ä. fsv. skulle detta ha inträffat, då adjektivet stod som objektiv predikatsfyllnad, vilket emellertid är mycket tvivelaktigt.⁴ Närmast i tur, dock först under y. fsv. tid, skulle genitiven och nominativen ha kommit.

3.

Efter dessa påpekanden om ämnets omfång övergår jag till att granska författarens arbete, sådant det nu föreligger, alltså som en studie över adjektivändelsen *-er* »mer som en fristående företeelse» i de östnordiska språken.

Man finner därvid, att den egentliga framställningen inledes med en fyllig redogörelse för förhållandena i de nutida dialekterna (kap. II). Denna bygger dels på upplysningar om *-er*-elementet i dialektavhandlingar, dels på egna undersökningar av förf.; han har sålunda excerperat åtskilliga landsmålstexter och genomgått en mängd typordlistor och ordsamlingar från såväl Sverige som Danmark. Först klarlägges *-er:s* nuvarande geografiska utbredning: Medan det i norra

¹ Ottelin, a. a. s. 111; ej påpekat av Ejder.

² Det kan kanske i detta sammanhang förtjäna påpekas, att feminina adjektiv i attributiv ställning uppvisa den gamla ackusativformen i några områden i Sydsverige (s. 19 o. där cit. litt.).

³ Söderwall, De svenska kasusformerna under medeltiden s. 7, Om verbets rektion i fornsvenskan s. 13, Hufvudpokerna af svenska språkets utbildning s. 61.

⁴ Av S:s exempel bör *holl* i uttrycket *bipia sær sva gud holl* VgL I 7:2 (o. flerstädes där) utnönstras, då *gud* här rimligtvis är neutr. pl. och ej mask. sg. Det återstående belägget, ack. sg. fem. *vgill* (*pa skal late demæ hanc vgill* VgL I. 22:12), tycks stå isolerat i ä. fsv. litt. och är i så fall snarast felskrivning; jfr *vgiltæ* VgL II (Sjöros, Äldre västgötalagen 129, 176 o. där cit. litt.).

Sverige (och i största delen av Norge) har försvunnit på ljudlagsenlig väg, uppvisar det, såsom redan Hesselman antytt i Nysv. studier 1931, s. 207 not 2, en betydande livskraft i målen i en stor del av Svealand och större delen av Götaland. Särskilt vissa sydliga dialekter, t.ex. västgötska och västsmåländska, gynna adjektivformer av typen *långer*, *roliger*. Mycket sällsynt eller helt försvunnet är *-er* i vidsträckta delar av Svealand: Stockholm med omnejd, nordligaste Södermanland, Västmanland, Dalarna och Värmland; i Götaland möter det sparsamt (eller saknas helt) i Östergötlands och Smålands kustbygder. I Danmark slutligen äro adjektiv med bibehållen maskulin nominativändelse en sällsynt företeelse utom på Bornholm, som med avseende på bruket av *-er* ansluter sig till det sydsvenska området. Endast sporadiskt uppträder det i Jylland och på Fyen.

I de båda följande kapitlen redovisar förf. för de undersökta litterära texterna, i kap. III för de medeltida och i kap. IV för de nynordiska. Därvid konstateras, att adjektivändelsen *-er* i svensk litteratur ännu c. 1400 i stort sett är obligatorisk men därefter visar en ständigt avtagande frekvens fram till mitten av 1700-talet. Från o. 1740 är den så gott som bannlyst i icke dialektpåverkad prosa, och något senare försvinner den även i poesin. Numera är det väl endast de i juridisk stil hemmahörande adjektiven *saker* 'skyldig' och *rätter* i uttrycket *rätter ägare* o.d., som ha en allmännare spridning. I förbindelser av typen *ungersven* och *dummerjöns* är adjektivformen icke längre levande utan inkapslad i sammansättningen.

Danskan är före i utvecklingen. Redan i förlitterär tid har kasussystemet råkat i upplösning, så att kasusböjningen hos adjektiv liksom hos substantiv är så gott som slopad redan i vissa tidiga urkunder. Detta gäller framför allt de jylländska handskrifterna, exv. Flensburgs stadsrätt från c. 1300, medan formsystemet är mindre anfränt, ju längre österut man kommer. Därav följer även, att adjektivändelsen *-er* under forndansk tid är vanligare i ödanska skrifter än i jylländska och allra vanligast i skånska. Ändelsen håller sig i prosalitteraturen kvar till slutet av 1500-talet, i poesin något längre.

Det excerperade litterära språkmaterialet är både stort och mångsidigt. Möjligen kunde dock fornspråken ha tillgodosetts något bättre. Det är ju av särskilt stort intresse att studera de tidigaste spåren av bortfallstendensen. Så har förf. icke excerperat de yngre danska runinskrifterna, där man med hänsyn till förhållandena i den äldsta danska handskriftslitteraturen kunde vänta att finna ett och annat belägg på adjektiv utan *-er*. En undersökning av dessa språkkällor ger också resultat.

Adjektivet 'röd', brukat som binamn, möter i nom. sg. mask. utan ändelse två ggr. Det äldsta belägget återfinnes på ett rökelsekar från Hesselager på Fyen (från förra hälften av 1200-talet): *mæstar iakop ryþ af sinnæbuuhr gøræ mik* 'Mester Jakob Röd af Svendborg

gjorde mig'. (DR¹ nr 175): det andra står att läsa på en dopfunt från Bårse på Själland (från ca 1250—75): *Esgervs rath me fecit* (DR nr 224). Dessutom påträffas samma adjektiv utan ändelse som nomen proprium i två inskrifter från Heden och Hundstrup på Fyen, *mæster røp* DR nr 174 resp. *magistær røp* DR nr 176 (båda från förra hälften av 1200-t.). Tydligt avses ovannämnde *iacop ryb*, som i en fjärde inskrift — från Stenstrup på Fyen, DR nr 180 — benämnes *iækop rølut*. Det karakteriserande adjektivet transkriberas med fda. *røplytr* 'rødfarvet, med rød lød'. Dessa inskrifter vittna om, att *-er* på de danska huvudöarna börjat försvinna senast under förra hälften av 1200-talet.

Vad fsv. beträffar, kunde urvalet av profan skönlitteratur möjligen ha utökats något. Förf. beklagar s. 76, att denna kategori är av en sådan blygsam omfattning, men han har knappast tillräckligt utnyttjat det som står till buds. Bland icke excerperade texter av detta slag, som erbjuda ett visst intresse i detta sammanhang, kan nämnas Sju vise mästare A. För att vara en prosatext från mitten av 1400-talet² uppvisar den ett ganska betydande bortfall av *-er*, nämligen i ungefär $\frac{1}{4}$ av samtliga fall.

4.

Framställningen i kap. II—IV är icke enbart en torr redovisning för antalet former med eller utan *-er* i resp. texter utan även av kommenterande karaktär. Förf. diskuterar nämligen genomgående det framlagda språkmaterialet, som f.ö. är mycket vidlyftigt, och påvisar förhållanden, som kunna belysa orsakerna till *-er*:s försvinnande resp. kvarlevande in i nutiden. I det sista huvudavsnittet, kap. V, sammanfattas de synpunkter på *-er*:s frekvens och livsbetingelser, som tidigare anförts, och slutsatser dragas på grundval av den tidigare framställningen, bl. a. rörande förhållandet mellan tal- och skriftspråk i fråga om bruket av *-er*. Vid en dylik disposition kan självfallet icke en viss splittring undvikas. Ett och samma problem kommer att beröras på ett flertal olika ställen.

I fråga om adjektivändelsens bortfall konstaterar Ejder, att den yttersta förutsättningen därför är kasussystemets upplösning, men de »yttre», språkliga betingelserna för denna går förf., som förut påpekats, icke närmare in på, dock med ett undantag. Frågan om främmande påverkan diskuteras flerstädes. Även en studie över *-er* »som en fristående företeelse» kräver nämligen ett ställningstagande till detta viktiga problem.

¹ DR = Danmarks Runeindskrifter ved Lis Jacobsen og Erik Moltke. Text.

² Den återfinnes i handskriften Cod. Holm. D 4, som enl. E. Noreen, Fornsvensk läsebok, s. 160 är från 1450-talet. Enligt Klemming, Svenska prosadikter (SFSS 28) s. 359 är den ännu äldre, nämligen från c. 1430-talet »ehuru med äldre språk».

Tidigare forskare, som sysslat med kasussystemets destruktion, ha i allmänhet allvarligt räknat med utländskt inflytande, lågtyskt eller danskt eller bådadera.¹ I danskan hade ju de formella skillnaderna mellan olika kasus upphävts långt tidigare än i Sverige, och även förhållandena i tyskan kunde befrämja den svenska utvecklingen. Predikativt adj. stod där oböjt, liksom efterhand även attributivt adj. som var efterställt sitt huvudord (s. 87 o. där cit. litt.).

Ejder kommer allt som oftast in på denna fråga men ställer sig genomgående skeptisk mot teorin om ett starkare främmande inflytande och menar, att utländsk påverkan visserligen varit för handen men ej spelat någon större roll för adjektivändelsens bortfall i nom. (se särsk. s. 6, 113 f och 257). Främmande (lågtyiskt) inflytande inskränker sig enligt förf. väsentligen till vissa uttryck: *wærdogh fadher* (och liknande uttryck, där adj. står som personepitet), *vara god för, fri, kvitt, ledig och lös* (i vissa sammanställningar)² och *blev död* (se s. 6, 109 ff, 257 m.fl.) samt till adj. i vissa ställningar i Eufemiasvisorna (och därav beroende poesi). Dansk påverkan på fsv. ifrågasätter förf. ej på allvar.

Emellertid innebär det resultat, som författaren kommer till vid utredandet av förhållandet mellan skriftspråket och dialekterna (s. 251 ff), en gensaga mot denna uppfattning, vilket gör en kort framställning av hans syn på detta särskilt betydelsefulla problem nödvändig. Det gäller därvid för förf. att förklara, varför *-er* försvunnit så tidigt i det svenska skriftspråket, fast flera av de dialekter, som ligga till grund för det småningom utvecklade riksspråket, ännu i större eller mindre utsträckning bibehållit ändelsen. Man kunde då förmoda, att bortfallet av *-er* är mycket gammalt i något eller några av de tongivande centralsvenska målen och att skriftspråkets bruk emanerar därifrån. Detta synes emellertid icke förf. troligt. Han påvisar, att äldre dialektlitteratur (bröllopsdikter från 1600- och 1700-talet) även från områden, som nu sakna eller högst sparsamt nyttja *-er*, använder ändelsen i avsevärd utsträckning, samt tar fasta på uttalanden av språkmän från 1800-talets mitt, att *-er* allt som oftast mötte i vardagligt tal. Härav drar han slutsatsen, att »*-er* ännu i 1600-talets och delvis i 1700-talets talspråk var allmänt brukligt» (s. 220) och att *-er* först omkring och efter 1800 på allvar började bli sällsynt i »gemene mans talspråk» (s. 252).³

Lösningen på problemet ser emellertid förf. däri, att en liten »social överklass» ursprungligen nyttjat ändelselöst adjektiv. Som de tidigaste

¹ Tidigast Söderwall, De sv. kasusformerna s. 1 och Hufvudepokerna s. 57.

² Jfr Hesselman, I och y s. 246 not 1; ej citerad av förf.

³ Förvånansvärt är med detta resonemang för ögonen författarens påstående s. 84, att Hist. Trojana från början av 1500-talet »ifråga om *-er* (*-er* 189 ggr, bortfall 286 ggr) befinner sig på en ståndpunkt, som för länge sedan passerats av den fria utvecklingen». Med »den fria utvecklingen» avses väl talspråksutvecklingen?

företrädarna för denna utpekas Hemming Gadh och Erik XIV.¹ Som senare representanter nämnas Axel Oxenstierna, Columbus, Spegel och Erik Dahlberg (i senare delen av hans dagbok). Ända framemot 1800-talet »har formerna utan *-er* i synnerhet varit den aristokratiska världens, de med *-er* deras, vilkas språk varit mer folkligt» i de delar av Sverige, där *-er* icke ljudlagsenligt bortföll. Ännu en utgångspunkt för bruket att utelämma *-er* framhålles s. 253, där det heter: »Städerna är också centra, från vilka det moderna skicket spritt sig.» Dessa miljöer — och då väl främst den förstnämnda — skulle så ha påverkat skriftspråket.

Godtar man denna förklaring, står man inför frågan: »Hur har detta språkbruk hos överklass och borgerskap uppkommit?» Här lämnar förf. oss i sticket; detta fundamentala problem har han ej med ett ord vidrört. Läsaren tvingas att dra sina slutsatser på egen hand, och dessa kunna knappast gå i mer än en riktning. Eftersom Ejders tidigare resonemang gör det mindre troligt, att en utveckling på inhemsk dialektal basis förelegat,² tränger sig tanken på utländskt inflytande fram. Och denna förklaring förefaller ganska rimlig dels med tanke på, att den sociala överklassen och stadsbefolkningen i Sverige vid tiden för ändelsen *-er:s* bortfall voro de befolkningsskikt, som stodo i intimast förbindelse med utlandet — ja till och med i viss utsträckning utgjordes av främlingar —, och dels med tanke på de allmänt kulturella förhållandena i Sverige under senmedeltiden. Bl. a. har väl aldrig svenskt språk stått så lågt i kurs som vid denna tid.

Den svenska aristokratien upprätthöll redan före och ännu mer under unionstiden mycket nära förbindelser med den danska. Svenska stormän ägde jordegendom i Danmark och danska i Sverige, och släktskapsband förenade många av de två rikenas adelssläkter. Man kan rentav tala om en »gemensam-skandinavisk» adel under denna tid.³ Och det i kulturellt liksom i politiskt avseende dominerande landet i Norden var Danmark, där kasusupplösningen gjort sig gällande redan ett par århundraden tidigare. Icke alldeles betydelselös för adelns bruk av ändelselöst adj. är kanske den omständigheten, att den svenska »riddarpoesien», inledd med Eufemiavisorna, efter tyskt mönster i betydande utsträckning saknar *-er*.

¹ Författarens ordagranna framställning på denna viktiga punkt är följande: »Emedan *-er:s* i kap. II konstaterade frånvaro alltså på många orter bevisligen är av sent datum, har tydligtvis det till värdighet av förebildligt riksspråk upphöjda skicket endast haft en smal bas att utgå ifrån. Seden att icke använda *-er* vid adj. har från början uppburits av en social överklass, som i vårt äldre material representeras t.ex. av Hemming Gadh och Erik XIV» (s. 251).

² I så fall måste man väl räkna med mycket tidigt bortfall av *-er* på många håll. De ovan anförda personerna, som (så gott som) saknade ändelsen ifråga i sitt språk, representera ju flera skilda dialekter. Men ett sådant tidigt allmänt bortfall av *-er* synes efter författarens framställning mindre sannolikt.

³ Se exv. G. Carlsson, Medeltidens nordiska unionstanke s. 54 f.

Den svenska stadsbefolkningen, som också skulle ha gått i spetsen för den nya utvecklingen, bestod under yngre medeltiden till stor del av tyskar, och att tyskan under denna period och långt in i nyare tid satte sin prägel på städernas språk är så välbekant, att jag ej behöver gå närmare in derpå.¹ — Däremot vill jag peka på ett par omständigheter, som äro av visst intresse för frågan om tysk påverkan på adjektivböjningen (o. spec. på bortfallet av *-er*):

Den stora strömmen av tyska låneord innehöll även adjektiv, som väl icke godvilligt läto infoga sig i det svenska böjningssystemet. Förf. påvisar också, att adjektiv på *-igh* och *-ugh*, som till stor del äro tyska låneord, i betydande utsträckning sakna *-er* redan i de medeltida språkkällorna men anser detta bero på rytmiserande tendenser (s. 119). Rec. är ej fullt övertygad därom.

Vidare var Hemming Gadh, den äldste representanten för den sociala överklass, som ej gör bruk av *-er*, väl förtrogen med tyska. Det föreligger flera brev på lågtyska av hans hand, och hans språk, sådant det framstår i hans litterära kvarlätenkap, är liksom språket i den senmedeltida diplomlitteraturen överhuvud i flera avseenden påverkat av lågtyskan.²

Slutsatsen att *-er* först saknas i högrestånds- och stadsspråk medför alltså konsekvenser, som förf. ej tycks ha insett. Den rycker undan grunden för hans tes, att utländskt inflytande ej skulle ha spelat någon större roll vid adjektivändelsen *-er*:s bortfall.

5.

Kasusupplösningen är ett led i språkets övergång från syntetisk till analytisk byggnad. De analytiska tendenserna borde i detta speciella fall resultera i ett fullständigt bortfall av *-er*, något som emellertid inte inträffat. De motverkas nämligen av andra tendenser, vilka verka konserverande. Eller med andra ord: Ändelsen *-er* förlorar visserligen sin gamla kasus- och genusmarkerande karaktär — spår därav påträffas endast i några få nutida dialekter — men får stundom nya uppgifter och lever då vidare. På utredandet av denna utveckling har förf. nedlagt mycket arbete och kan även glädja sig åt vackra resultat. Genom att belysa ämnet från en mängd olika sidor har han kunnat påvisa åtskilliga faktorer, som man måste räkna med. De äro av olika slag: fonetiska, syntaktiska, semologiska, stilistiska, dialektgeografiska m. fl.

¹ Se t. ex. Wessén, Om det tyska inflytandet på svenskt språk (Nord. tidsskrift 1929) o. Sv. språkhist. 1:99.

² Påpekat för rec. av fil. lic. Seth Gustafson. — I förbigående kan nämnas, att Gadhs brev trots deras livfulla och litterärt högtstående karaktär väl närmast böra föras till gruppen »diplomlitteratur». Ejder behandlar dem s. 83 f tillsammans med Namnlös och Valentin, Historia Trojana m. fl. skönlitterära arbeten.

En faktor, som förf. särskilt och med all rätt understryker, är rytmiken. Ändelsen *-er* står hellre efter starktonig än efter svagtonig stavelse och oftare framför starktonig än framför svagtonig stavelse. Typen *kvicker*, *nödder* är alltså vanligare än typen *kallader*, *fattiger*. Rytmiken har f.ö. enligt Ejder icke blott bevarande utan även destruktiv inverkan. Så tillskrives exv. det tidiga bortfallet av *-er* vid adjektiv på *-igher* och *-ugher* och vid particip av typen *kallader* rytmiserande tendenser (se exv. s. 119). Om detta (genomgående) är fallet vid adjektiven på *-igher* och *-ugher* är problematiskt, men under alla omständigheter spelar rytmen en stor roll för adjektivändelsen *-er*:s vara eller icke-vara.¹

Av en stor betydelse för *-er*:s fortlevande synes även adjektivets (vari ju i denna avh. även inbegripes det adjektiviska svaga participets) satsfunktion ha varit. Predikativt adjektiv uppvisar nämligen större frekvens för *-er* än det attributiva. Detta förhållande har ytterst sin grund däri, att det predikativa adjektivet mestadels står som psykologiskt predikat i satsen och alltså är särdeles betydelsefullt för sammanhanget. I denna ställning erhåller det satsaccet och kräver noggrannare språklig behandling, varvid även den degenererade ändelsen *-er* kan utnyttjas (se särsk. s. 43 och 232 f.).

Vidare kan nämnas, att ändelsen länge kvarstår, om den fått syntaktisk funktion, vilket är fallet vid substantiverade adjektiv, exv. *en blinder*, *en svensker*, *feger* »djävulen», att den håller sig längst kvar i talspråket och i detta närstående arter av skriftspråket och att känslöbetoning gynnar dess förekomst, i vilket fall *-er* kan betecknas som »affektivt suffix».

Icke övertygande dokumenterad synes mig emellertid författarens teori, att adjektivändelsen *-er*:s frekvens är beroende av vilket ljud som föregår den (s. 209 ff; jfr s. 256). Adjektiv med stamslut på dental (*d*, *t*) skulle sålunda nyttja nominativändelsen i större utsträckning än andra adjektiv på grund av anslutning till de av dentalt stamslut kännetecknade svaga perfekt participerna, vilka (på grund av sin mestadels predikativa ställning) oftare uppvisa *-er* än adjektiven. Möjligheten att *d* och *t* rent fysiologiskt bilda det mest gynnsamma utgångsläget för artikulationen av det konsonantiska elementet i *-er*, framkastas emellertid även s. 213.

Som stöd för detta antagande anföres först, att de adjektiverade part. *mätt*,² *rädd* och *trött* (med lång dental) i SAOS oftare uppvisa *-er* än adjektiven *kall*, *klok* och *lam*, som icke sluta på dental (*mätt*:

¹ Jfr Seip, Lydverket i Åsdölmålet s. 65 f, där rytmikens betydelse för svarabhaktivokalens existens i Åsdölmålet hävdas. (Dialekten ifråga har ljudlagsenligt bortfall av *-r*). — Jfr numera V. Jansson, Eufemiavisorna s. 281 (tryckår 1945), som för Eufemiavisornas del påpekar accentuerings betydelse för *-er*:s frekvens.

² Hellquist, Etym. ordb.² räknar alternativt med, att *mätt* är bildat till substantivet för 'mat' medelst tillhörighetsuffixet *-id-*.

13 -er, 25 bortfall; *rädd*: 53 -er, 20 bortfall; *trött*: 14 -er, 23 bortfall; *kall*: 2 -er, 42 bortfall; *klok*: 9 -er, 59 bortfall; *lam*: 6 -er, 20 bortfall).

Antalet jämförda adjektiv är alltför ringa för att man skall kunna våga draga några generella slutsatser. — Rec. har emellertid på måfå utvalt fyra enstaviga adj., vilkas stam ej slutar på dental: *blyg*, *hemsk*, *njugg* och *näpp* 'knap', och som hastigast undersökt, i vilken utsträckning -er möter vid dessa i SAOB:s språkprov från 1526 till 1700 (femininformerna undantagna). Resultatet blev för *blyg*: -er 10, bortfall 3; *hemsk* (äv. 1700-talsbeläggen): -er 6, bortfall 13, *njugg*: -er 8, bortfall 6, *näpp*: -er 5, bortfall 5. Vid *blyg* är alltså -er ngt vanligare än vid *rädd*, och vid *njugg* och *näpp* vanligare än vid *trött* och *mätt*! Detta antyder, att adj. på lång dental med avs. på bruket av -er icke inta en sådan särställning gentemot adj., vilkas stam ej slutar på dental, som förf. gör gällande, och man blir något skeptiskt inställd till teorien om en fonetisk faktor.

Vidare bör vid bedömningen av -er:s frekvens vid dessa adj. hänsyn tas till faktorer, som bevisligen spela en roll för ändelsens förekomst, exv. adjektivets funktion i satsen. Stå de anförda adjektiven i lika stor utsträckning predikativt? I författarens exempelsamling (ca 20 ex.) möta formerna *mätter*, *trötter* och *rädder* i predikativ ställning utom 1 g. Förekomma de vidare i ungefär samma procent i ordspråk och ordspråksliknande talesätt; dessa utmärkas ju av stark språklig konservatism (30 av de 53 formerna *rädder* i ordspråk)? Är möjligen några av adjektiven särskilt affektbetonade? Detta är några av de frågor, som böra besvaras. Det skall dock villigt erkännas, att förf. har beaktat ett par av dem.

Vi återgå emellertid till författarens resonemang. S. 211 f. söker han visa upp, att äv. adj. med stamslut på enkelt *d* och *t*, exv. *svart*, på grund av formell likhet med participen av typen *sålder*, *köpter* gynna -er-elementet. Adjektivets anslutning till participet framgår enl. a. a. s. 213 särskilt tydligt därav, att adj.-typen *röder* (med enkel dental efter vokal) är mycket sällsyntare i svenskan än i danskan, som i motsats till svenskan har bevarat en perf. participtyp *flydher* (med vokal+ensam dental). Förf. stöder sig vid detta resonemang på två tabellariska framställningar, vilkas beviskraft på denna punkt han dock överskattar. I tabellerna, av vilka den ena avser svenska och den andra danska texter, möta endast belägg på -er-formen.¹ Men eftersom det ej uppges, hur de *er*-lösa beläggen äro fördelade på adj. med stamslut på dental (och underavdelningarna) och på adjektiv utan dental i stamslutet, kan man ej draga de slutsatser, som Ejder gjort.

¹ Tabellerna ange antalet belägg vid adj. med stamslut på dental, varvid skiljes mellan adj. med lång dent. eller kons.+dental å ena sidan och adj. med kort dental å den andra. Vidare lämnas uppgift på totalantalet adj. på -er, de på -ig o. -ug frånräknade.

6.

Nyssnämnda förbiseende, som icke är i sitt slag ensamstående, sammanhänger med författarens sätt att bearbeta sitt material. För detta redogör han s. 14: »Av praktisk-statistiska skäl förtecknas för medeltiden vanligen endast undantagen från den klassiska grammatikens regler. För nynordiska källor registreras tvärtom huvudsakligen *-er*-formerna. Med det förra tillvägagångssättet avser jag att vinna insikt om i vilka ställningar i satsen eller i vilka slags ord *-er* icke trivs. Med det senare får man kunskap om de faktorer, som gynnar *er*:s kvarblivande».

Detta är ett för författarens del arbetsbesparande system, som räcker för vissa av hans syften, men icke för alla. Vi få nämligen icke i allmänhet en klar uppfattning om hur vanliga procentuellt sett *er*-former resp. *er*-lösa former äro i en text, och det kan vara av den största vikt. Stundom tillkännages, att ändelsen är rätt vanlig eller mycket vanlig, och stundom lämnas sifferuppgifter men så obestämda, att läsaren ej får klar uppfattning om styrkeförhållandet. Detta gäller äv. texter, som spela en stor roll för bevisföringen, exv. Hemming Gadhs egenhändiga brev. Gadh står ju som äldsta representant för den sociala överklass, som ej nyttjar *-er*. Förf. uppger sålunda s. 83 f., att han i dessa funnit *-er* endast 5 ggr och att hela antalet adj. och part. i nom. mask. sg. utgör »åtskilliga tiotal». Här hade ett exaktare angivande varit önskvärt.

Som ytterligare ett konkret exempel på författarens redovisning för materialet kan anföras »Tabellen över *-er* i en del genomgångna dialekttexter» s. 33. Man finner där antalet adj. o. part. på *-er* registrerat, men vi ha ingen möjlighet att konstatera ändelseformens procentuella frekvens. Förf. kunde åtminstone ha uppgivit sidantalet i de excerperade texterna, så hade siffrorna i kolumnerna blivit något mer upplysande — detta så mycket mer som de genomgångna textpartierna äro av så olika storlek. H. o. E., Folkminnen omfattar ett helt band i serien Svenska Landsmål (över 700 sidor), texterna från Öland däremot endast 5—6 sidor. — Därtill kommer, att tabellen siffermässigt är opålitlig. Smålandstexterna i SvL 2:9 t.ex. innehålla ett avsevärt större antal belägg på *-er*, än förf. redovisar.

Allvarligare är det emellertid, att förf. flera gånger vid sin bevisföring åberopar denna tabell som stöd för tendenser, som ej gå att utläsa av den. Så är fallet s. 38, där tabellen säges utvisa, att *-er* vid perf. part. av 1 konj. samt bildningar med suffixet *-öd* är »svagt företrätt i dialekterna». Av tabellen framgår endast, att ändelsen ifråga är anträffad vid perf. part. av 1. konj. 67 ggr; vid perf. part. av de övriga konjugationerna 120 ggr. Men som vi ej känna till de fall, då *-er* saknas, kunna vi ej av dessa siffror dra slutsatsen, att *-er* är »svagt företrätt» vid 1. konjugationens perf. part.

Liknande betänklig överskattning av tabellens bärvidd möter s.

40, r. 16 ff., där den säges visa, att trestaviga perf. part. av typen *kallader* »är vanliga, ja de enda förekommande i texterna från Västergötland», samt s. 42, där den får tjäna som stöd för författarens påstående, att adj. på *-er* äro vanligare i predikativ än i attributiv ställning.

Dessa påpekanden innebära icke, att rec. betvivlar tillvaron av dessa tendenser. Den kommenterande framställningen i kap. II—IV talar avgjort för riktigheten av de gjorda antagandena.

7.

Till slut några små marginalanteckningar, som gjorts under läsningen.

Svarabhaktivokalen i den äldsta fgutn.handskriften, Cod. Holm. B 64 (Gutalagen), tecknas ej enbart med *i*, som det uppgives s. 3:13. Även *a* och *u* möta i några fall, exv. *kunungur*.¹

Med anledning av uppgiften s. 5:20, att »efter *l, n, r, s* hade *r* i en mängd fall assimilerats före svarabhaktivokalens uppkomst» (jfr s. 205), kan anmärkas, att det ej är supradentalt *r*, som assimilerats med föregående *l, n, r, s*, utan det palatala och frikativa *r*-ljud, som utvecklats ur *z* och betecknas *x*.

Författarens påstående s. 8:26 ff, att Rydqvists exempelsamling på fornsvensk adjektivböjning (i Svenska språkets lagar 2:370 ff) »stadigt» uppvisar *-er* i nom. sg. mask. och att han förtiger existensen av en ändelselös nom.-form, är ej fullt korrekt. Belägg på bortfall påträffas sålunda åtminstone s. 381 *Thu æst fromber ok mykið lærdh* (Alex. 462) och s. 396 ett par ggr.

Brøndum-Nielsens framställning om adjektivändelsen *-er* (Acta phil. scand. 17:145 ff) är ej fullt riktigt återgiven. Den danske forskarens uttalande, att *-er* är förbundet med en viss emotionell färg (alltså i uttryck som *en grimmer Dreng, en slemmer Karl*) avser ej samtliga ödanska dialekter, som Ejder s. 10:8 ff påstår, utan endast det köpenhamnska talspråket.

I uttrycket *jæmpn, stadwghir ganghir* (Spec. Virg. 161:16) s. 60:7 föreligger inget exempel på *-er*-bortfall. I *jæmn* har ju redan på tidigt stadium, innan svarabhaktivokal utvecklats, maskulinändelsen *-x* assimilerats med föregående *n*. Detta har till följd, att det i den av Ejder excerperade delen av Spec. Virg. endast finns ett säkert belägg på bortfall, nämligen superlativen *fæghirst* 98:21.

S. 120 diskuterar förf. upplösningen av skrivningen medh *vtlendskē här* i ett av Laurentius Andreaes egenhändiga brev. Utgivaren, N. Lindqvist, upplöser till medh *vtlensker här* under antagande, att nasalstreckket står för tillämnat förkortningstecken för *-er*. Ejder är inte säker på, att åtgärden är berättigad, och framkastar som en

¹ Se H. Pipping, Gutalag och Gutasaga, Inl. s. XXV ff, XXVII.

möjlighet läsningen medh *vtlendskan* (väl tryckfel för: *vtlendsken*) här. Även rec. är av den meningen, att akkusativform är avsedd — låt vara, att nasalstreck och det viggliknande förkortningstecknet för *er* ofta sammanblandas.¹ Det finns nämligen i L. Andreaes egenhändiga brev (tryckta som »Bilagor» i N. Lindqvist, Reformations-tidens bibelsvenska) ett par säkra belägg på ack.-form av adj. efter prep. (*innan benempdan tijdh* 11: 1, *vthi longan tijdh* 15: 7), men inget på *er*-form varken i denna eller annan ställning (jfr Ejder s. 120). Ändelsens *e* för väntat *a* behöver ej inge några betänkligheter. L. Andreaes brev uppvisa i likhet med åtskillig samtida litteratur exempel på *e/ä*-skrivning för äldre svagtonigt *a*, exv. *senest* 2: 27, *haffuä* 6: 6, *annet* 7: 21 och *annen* 12: 12 (och flerstädes). Av stort intresse är, att utgivaren ifrågasätter, om icke *benempdan* 11: 1 bör läsas *benempden* (s. 11 not 1).

Slutligen kan påpekas, att förf. (s. 226) menar sig ha funnit ett avsevärt äldre belägg på adjektivet *yster* än det, som anföres i gängse ordböcker (Dahlgrens äldsta belägg är daterat 1664), nämligen *Han täncker swijk som yster leffuer* ('lämnar') *smør*, Sv. Ords. A 8 b (1604). Hur förf. tänkt sig sammanhanget, få vi inte veta, och försiktigtvis tillägges: »Vilken karaktär -er där har, kan icke avgöras». Ordspråket ifråga föreligger emellertid i något förvanskat skick i Sv. Ords. (1604). Det återfinnes i Peder Låles Samling af danske og latinske Ordsprog (utgiv. år 1506) och lyder där: *Han tencker swigh, som isther eewen* (för: *isther leewen*; jfr 1515 års uppl.: *ister leff*) *smør*.² Det är alltså icke adjektivet *yster*, som möter här, utan substantivet *ister*, vilket utgör första sammansättningsleden i ordet *isterlev*, »isterkaka» (dvs. en kaka varpå strukits ister eller fett eller som bakats i ister). Innebörden av ordspråket är något omstridd. Axel Kock håller det för sannolika, att betydelsen varit: Den som giver den rike något, har alltid en baktanke.³

Det är vid recensioner en gammal sed att väsentligen uppehålla sig vid svagare eller diskutabla punkter i det behandlade arbetet, medan de berömvärda sidorna få ett flyktigare omnämnande eller rentav förtigas. Även denna anmälan har offrat väl mycket åt den negativa kritiken, men jag hoppas, att också avhandlingens förtjänster i någon mån blivit belysta. I alla händelser vill jag till slut understryka, att Ejders monografi över adjektivändelsen -er är av stort intresse och i flera avseenden synnerligen värdefull. Säkerligen kommer den att stimulera till ytterligare forskningar rörande det svenska adjektivets historia.

¹ Jfr S. Jansson i Nord. kultur 28 A s. 128.

² Kock och af Petersens, Östnordiska och latinska medeltidsordspråk I nr 397; jfr II s. 174.

³ A. a. II s. 174. Ejder har — enligt muntligt påpekande vid ventileringen av avhandlingen — frångått sin tolkning.

INGEBORG HOFF

Tinnsmålet.

Olai Skulerud: Tinnsmålet. I. Ljodlære. Fyrste bolken, Halle 1922. Andre bolken, Oslo 1938.

Sekstan år etter at fyrste luten av fyrste bandet i Olai Skulerud sitt store arbeid um målet i Tinn i Nord-Telemark kom ut, og heile tvoogtjuge år etter at den målgeografisk-historiske innleidinga »Telemålet» var prenta, fekk me endeleg andre bolken av Ljodlæra, som femner um vokalskipnaden i målet. Med dette er fyrste bandet ferdigt, men enno ligg tri band av dette veldige verket uprenta: formlære, målprøver, ordbok. Heile verket var, i minsto i hovuddraga, ferdigt alt då fyrste bolken kom ut. Det har soleis drygt uvanleg lenge med utgjevinga, og lagnaden åt boka er eit godt døme på dei tronge kår norsk målføregranskning arbeider under. Dette livsverket åt Olai Skulerud har difor vore i fåre for å få ein lagnad det ikkje fortente, å verte foraldra fyre utgjevinga enno var ferdig. No er verket so framifrå godt at det nok ikke kjem til å lide denne lagnaden, endå um mange ovringar i målet truleg hadde kome klårare fram um dei var sedde frå ein målgeografisk synsstad i endå større mun enn gjort er, og um det hadde vore lagt større lag på å sjå dei tilstemnene som rår i målvoksteren, og noko mindre på detaljar. Det gjev likevel slikt eit vell av kunnskap, ikkje berre um målet i Tinn, men og um andre Telemark-mål og ei mengd ulike norske målføre, framlagde og tilskipa med ei grannsemd og skynsemd som er so stor at alle me som freistar å finne ut noko um livet og voksteren åt dei norske folkemåla eller driv med nordisk målgranskning elles, vil lære noko nytt um norsk mål kvar gong me nyttar boka. Det er stor skade at me har late eit verk som dette liggje so lenge uprenta, med det veldige tilskotet det gjev til betre kunnskap um og skyn på norsk mål.

Tinnsmålet lyt ein kalle Olai Skulerud sitt livsverk, jamvel um denne granskaren elles har ein stor og verdefull produksjon attum seg. Berre bak uppskriftene — råtilfanget til verket — ligg det månader og år med trottugt arbeid hjå uppskrivaren og hjå alle dei bygdefolka som med tolmod og velvilje har hjelpt han med opplysningar um

heimemålet sitt. Dei har gjeve av si knappe kviletid, stundom teke av arbeidstida med, og elles hjelpt granskaren på tallause vis. Me står i takkskuld til alle desse folka for den kjærleiken til norsk mål dei har synt med dette.

Det som ligg attum eit arbeid som Tinnsmålet av eldhug for emnet, umtanke, grannsemd og tolmod let seg ikkje møte. Det er desse tinga som har gjort Tinnsmålet til den mest vidfemnande og nøgnaste målføreskildringa me har til dessar. Ho er heilt upp sætande og truverdig. Ein finn mest ikkje slurv i boka — i minsto har ikkje eg gått åt ein einaste av dei vanlege slurvefeil, inga vrangskrivne namn, inga gamalnorske former som den gamle litteraturen ikkje syner døme på, utan at dei er merkte med stjerne, og det beste av alt, inga lettlynde teoriar på sviktande grunnlag. Det er heller ikkje mange misprentingar på dei um lag åtte hundre sidene, andre enn dei bokmeisteren sjølv har retta i tilleggga. Serleg gjeld dette fyrste bolken, Andre bolken er ikkje so heilt fri for dei. Ein kan t.d. nemne *he du fin'je de n(gjmcæriŋ)?* (s. 474) for *du*, *næv'ra* (b.f.) for *-e* (s. 475), *lænja* adv. (s. 477), medan det er fastslege s. 669 at endinga i dette ordet er *-e*. Det er då ikkje visst at desse tvo siste skrivemåtane er misprentingar; kannhende er dei heller eit vitnemål um at det ofte er vrangt å høyre skilnad på *-e* og *-ə* i endingar, slik eg sjølv har høyrte det er i grannebygda Uvdal i Numedal. Men ein finn ikkje dette tilhøvet umtala nokonstad i boka. Noko meir slikt finst nok her og der, men uvanleg lite er det.

Olai Skulerud har eit sers fint måløyra, ein stor tame og sikker skoloring i å skrive upp levande mål. Difor kann ein lite trygt på uppskriftene hans. Nyttar han ulike ljodteikn, kann ein vera viss på at det og verkeleg er ein ulik artikulasjon til stades. Dette skulde vera eit sjølvsagt krav, og ikkje verdt å nemne; men eg er viss på at det nett på dette umkvervet er meire av mistak hjå dei som skriv upp målføre enn ein skulde tru, av di dei er bundne av sin historiske målkunnskap og ikkje legg stort nok lag på um ljodavbrigda kallar fram ein skilnad i tyding (relevans). Um Skulerud er i ringaste tvil kjem han med reservasjonar: »Dette trur eg å ha høyrte». Seruttale i einskilde strok eller hjå enskildmenne er det teke omsyn til, og jamvel til skilnad millom dei ulike ættleder (t.d. *tæv* m. i vest, men *tæv* ofte i Austbygde, s. 471, *þæt* hjå sume individ, men *þæt* hjå andre, s. 505, o.s.b.) Dette er mykje viktugt. Ein får ofte ein tokke av at uttalen i bygdemåla ikkje kann vera so heilsleg som bokskrivarane vil gjera ho. Variantane kjem ofte ikkje med hjå mange.

Noko anna er det spursmålet um ein uppskrivar alltid kann finne den rette skrivemåten for ein ljod, eller um han ikkje må vera bunden av det jamføringsgrunnlaget han har i sin eigen uttale. Skulerud skriv jamnan *æ* for den gamle stutte *e*-ljoden i Numedal, t. d. pres. *tæk*. Sjølv har eg skrive upp denne ljoden, men lyt nytte *e*, av di ljoden er mykje ljosare enn den upplenske *æ*-ljoden eg har frå

barndomen, medan Skulerud vel sin skrivemåte av di ljoden er lægre enn hans heimlege *ε* og *ε* i Tinn. Ein kann då ikkje visst vita kva som er rettast. Ser ein på funksjonen til ljoden vert det vel *æ*, so og um ein jamfører med Tinnsmålet.

Ærlegdom og grannsemd er grunnhåtten i granskingane til Olai Skulerud. Kjærlieken til sanninga ser me lyse fram or alt. Men stundom kann, som me veit, jamvel gode ting verte overdrivne; me får stundom vita noko for lite. Det gjeld serleg uttydinga åt orda, av di S. nokre gonger held seg for nøgje til den tydinga heimelsmannen gjev; men ho er ofte for trong. Ein lyt då hugse at det ikkje er so greitt for heimelsmennene å fortelja med ord kva eit ord tyder. Endå um ein veit det med seg sjølv, kann ein ofte ikkje få ordlagt seg, og ein hugar jamvel ofte ikkje å få med alt. Skal ein uppskrivar difor få fullrett tyding, lyt han helst kjenne målet sjølv frå barndomen. Det er kannhøge og naturleg at ein ikkje legg slik vekt på å få tydinga fullnøgjande fram, når det er ljodlæra og uttalen som har hovudinteressan.

Døme på for trong tyding er t.d. *ū'nå* (s. 316), som er umsett med »rovdyr; utøi; stygge mennesker». Det er visst at *ū'nå* er alt dette. I grannebygda i Numedal har eg høyrte ordet i tydinga »trollskaþ», og ei umsetjing som »noko skadelegt, t. d. rovdyr o.s.b.» el. likn. var vel betre.

For konkret er tydinga av same grunn ofte for vid: *hō'nə* f. er umsett »unggeit» (s. 281), men tyder vel »årsgamal geit som har fått kje», slik som i Øvre Numedal. Jamvel Tuddal har denne tydinga etter samlingane til Norsk Ordbok. Horvelde (s. 395) er umsett med »løkke laget av en sammenslynget vidje», men det er vel som i andre målføre ikkje alle slag vidjelykkjer som ber dette namnet, men berre ei som dei nyttar til å stengje ein klave med, jfr. Østfold overell, tverrtre øvst i klave. Nedveltandes adj. er umsett frugtsommelig (s. 254), medan meininga er at kona er på »fallande føter»; det gjeld den siste tida før ho får barnet. *ō'sit* m. har fått tydinga »vevender» (s. 496). Det får ein til å tenkje på det fyrste og siste stykket av den ferduge veven, men i røynda må det vera endingane av varpgarnet som sit att på veven. Aasen har denne tydinga greidt i ordboka, under avsetor, og det hadde greidt seg å setja um med det. *hi'vīl'* (s. 426) er umsett med »håndtak», ein annan stad med »hank». Det må tyde byttehonk eller anna slag bygelvoren honk, men eg tvilar for at dei kann nytte hevel um ein dørhave eller honka på ein steintykkopp. Skyr (s. 365) er umsett »brosten mjølk». Meininga er vel, som elles ofte i bygdemåla, sur mjølk som har stade so pass lenge at ho har broste. »Brosten mjølk» får ein til å tenkje på sur mjølk som er oppvermd, slik at ho får breste. Ho treng berre vera lite sur for at det skal gå slik. Ein kann jamvel breste søtmjølk, um ein har noko skyr eller vasle i ho og vermer ho upp.

Plantenamn som geitskor og modregras (s. 360, 316) er umsette med »dueurt» og »engerøde». I Noreg er det ikkje eit liv som skynar

kva dette er for blomar. Desse namna står ikkje i Norsk riksmålsordbok og ikkje t.d. i Blytts flora, men er tekne frå Aasens umsetjing til dansk i ordboka. Ein kunne nytte dei ålmenne bokmålsorda, »geiterams» og »maure» til umsetnad, men det rettaste er å nytte dei latinske namna i døme som desse, der ein er stød på at bygdemålsordet berre tyder ein einskild vokster. Då vil ein alltid vita kva for ein vokster det er meint.

Ofte er det nytta tvo eller fleire ord til umsetjing, der det vel greidd seg med eitt, t.d. *røv'ju horev* (=revtik) (s. 353); det er mykje av dette, og det tyngjer framstillinga svært. Ofte er tydinga gjevi både på bokmål og nynorsk: fivrelde, sommerfugl. Det er og lite turvande. Bokmål er i det heile heller ofte nytta i uttydingane, utan at det er nokon grunn til det.

Tinnsmålet er breidt oppbygt, med grundig handsaming av kvart einskildt fenomen, rik mengd med døme, jamføringar med andre mål, tilvisingar o.s.b. Eg vil kritisere inndelinga i alt for lange paragraffar og alt for mange underdeilder under dei. Det er ovleg vandt å finne tilvisingane, når ein t.d. skal slå upp § 253, 1. A. 2. c. β., og det gjer boka tung i bruk.

Trass i dei mange tilvisingane er det svært mykje uppattaking, som har gjort verket for langt og tungt utan at det var turvande. Same ting kan stå med umlag dei same orda på tvo ulike steller, t.d. i utgreidinga um *gvål'björk* s. 330 og s. 582, um kvendenamnet *svå'noug* s. 384 og s. 582, for å nemne nokre døme millom dei mange. I Tinnsmålet er som ofte elles mange konsonantar halvlange fyre annan konsonant. Det var då naturlegt å greide ut um dette under kvantitetslæra og på same stad fortelja kva konsonantar det galdt. I staden tek Skulerud det upp under kvar einskild konsonant, so ein må leite på ei mengd ulike steller, um ein vil ha ei utsyn over dette: det står under *m* s. 410, *b* s. 312, *p* s. 335, *g* s. 331, *k* s. 347, o.s.b. Slikt må gjera boka for lang og tungvinn. Det er i heilo trulegt at mange ting utan skade kunne vera strokne. Skulerud går stundom alt for mykje inn på ting som er velkjende frå fyrr for granskarane, og som berre skulle ha vore siterte um ein hadde noko nytt å fortelja um saka eller motmæle mot læresetningane.

Verket er mykje tyngt av siteringar og jamføringar. Ein kann segja at lange ordrette siteringar har vorte ein uvane hjå Skulerud. Etymologiar frå Torp og andre er hermd i det lange og breide, der ei tilvising hadde greidt seg lenge. Ofte har etymologien lite å gjera med samanhengen ordet er nemnt i; når *þepp* (s. 483) er teke til døme på voksteren *e>e*, er det av liten interesse å vita at den frumgermanske forma må ha vore **kippa-*, for allslag gno. *e*-ljod går likt her. Ofte har likevel forf. eit fyremål med å gjeva etymologien, som t.d. s. 479, der ein ser døme på *æ* av gno. *e*-ljod fyre *r*, som *hær* m., *bær* f.. Her er etymologien gjeven for alle orda, og ein ser då at

æ i dei fleste høve kjem or gno. *i*-ljodbrigda *a*. I same stoda gjev gno. *e* i regelen *e*, sjå s. 482—83. Her er det soleis att leiver av ein eldre regel med ulik vokal for gno. *e* og *e*, vissa i sume høve. No peikar ikkje forf. på dette tilhøvet, og viser heller ikkje til s. 482—83; men han må visseleg ha hatt det i tankane, og reknar med at lesaren sjølv kann finne det ut.

Eg skal nemne eit par døme på heilt uturvande jåmføring og sitering. I samband med overgangen *s*>*ss* etter lang vokal (*te skråss* o.dil.) kjem ei lang utgreiding um stadnamnet Skåsheim i Sogn. Dersom fyrste lekken her er skå adj. — men det er ikkje brått visst det er so — syner det ein heilt annan vokster av kvantiteten. Her hadde då i staden høvd ei jåmføring med austl. *te kness'* o. dil. Like uturvande er det å nemne dei bygder i Noreg som har *dann*, *da* pron. <*pan*(*n*), *pat*, når Tinn sjølv har *dænn*, *dæ*, som jåmvel S. meiner er eit gamalt austno. *ben*(*n*), *pet* (s. 480).

I andre bolken er det ei forvitneleg utsyn over *ø*- og *ö*-ljodane i Tinn. Målet held i nokon mun uppe den historiske skilnaden på gno. *o*- og *ö*-ljod, og båe ljodane har fått nye tilskot (*ø*<*e*, *y* i tiljåmningar som *vø*'*vå'*, *kløv*'*jå* v., *ø*<*y* ofte elles, *ö*<*e* ved runding, <*y* fyre *r*, *ey* fyre *m* og *st* m.fl.). Ein stutt merknad um andre mål som har denne skilnaden og um den måten han er tilskipa på i andre bygdemål interesserar i denne samanhengen. Men i staden får me 6½ side med sitat frå ymis bruk av *ø*-ljod på ulike kantar av landet, jåmvel frå bygder som ikkje held denne skilnaden uppe. Ei slik ålmenn utgreiding um *ø*-ljodane kann vera nyttig nok, men høver lite her, av di ho ikkje gjev oss nokor hjelp til å skyna Tinnsålet betre, og det er no eingong dette målet som er emnet for etterrøknaden. Ved slik sitering, som krev so stort rom, legg forf. ofte, slik som her, rå-tilfanget fram for oss; han skulle i staden ha drege fram voksterlinene i ei greid og knapp form.

Voksteren åt *e*- og *æ*-ljodane i store luter av landet har fått rom i eit langt ekskurs (nr. 1, s. 681—702) med endelaus sitering frå eigne uppteikningar og frå prenta og uprenta kjelder. Det spørst verkeleg um resultatet er verdt all den møda som er nedlagd i dette arbeidet. Retteleg skyna voksteren åt ein einskild ljod kann me ikkje, um me ikkje ser han i samband med heile ljodvoksteren i det einskilde målføret. Det er greidt å skyna at Tinnsålet har kunna halde ved lag den gamle skilnaden millom *o* og *ø*, *é*, *e* og *æ*, av di målet i seg sjølv er mykje atterhaldsamt og har mindre enn vanleg av samangliding millom nærskyldige ljodavbrigde: *o* og stytt *ó* held seg og vel ut frå einannan: *vött* m., men *vått* adj. n.; stytt *y* og *o*, *ø* likeins: *mörk* adj. <*myrkr*, *mörk* f. <*mörk*, jfr. østl. *mörk*, Østfold *mørk* i båe tydingar. Noko djupare skyn på kvifor dei tronge *e*-ljodane har vunne seg rom i sume mål, dei breide i andre, får ein soleis ikkje av ei slik utsyn. Same innvendinga kann ein og gjera mot ekskurs 9., um voksteren åt *a* i austlandske og andre mål.

Millom ekskursa finn ein på andre sida reine perler av grammatiske og språkhistoriske etterrøknader, so t.d. ekskurs 11 um dualispronomenet i 1. og 2. person fleirtal, oblik form, med påvising av millom-alderforma dat. *okkom* og det denne forma tvillaust har hatt å segja for no livande former som *okko(n)*, og av den verknaden eigedomspronomenet *okkarr* med sine bøygningsformer må ha hatt. Det er synd denne artikkelen skal stå so avgøynd her. Den grammatiske litteraturen vår er ikkje so rik, og slike etterrøkjingar trengst vel. Ein får her og greide på dei målgeografiske tilhøva.

Ei heil forvitneleg avhandling for seg sjølv er ekskurs 14 um fortid fl. åt sterke verb, der voksteren frå gamalnorsk gjennom millomnorsk (med døme frå brevriket) til dei former me no finn (eller finn leiver av) i gamalvorne målføre er klårlagd. I Tinn, Øvre Numedal og (etter Aasen) i Hallingdal og til deils i Valdres rådde *o—o* i pret. fl. av gamle sterke verb av 4. og 5. klasse, der gno. hadde *ǫ* (*bǫrum*, *sǫtum*) forutan i 6. klasse, der gno. hadde *ó*: (*fórum*). I Hallingdal og Valdres finst no stundom *å* i lågo, såto, åto, kåmo, og på Voss og i Hardanger i de i tri fyrste verba. Dei andre verb i desse klassene har der ein vokal som svarar til gno. stutt *o* eller *ǫ*. M. Hægstad meinte at denne ljoden var innkomen frå partisippa med gl. *o*, i fjerde klasse: bore, skore. *O* har trengt seg inn i partisippa i 5. klasse i mange vestno. mål: gove, lose. Skulerud derimot peikar på at den ljoden som svarar til gno. *o*, *ǫ* kann vera innkomen i preteritum fleirtal ved ei jamlaging med preteritum eintal, med di ein ålmenngjorde den opphavlege stuttleiken åt eintalvokalen, og ein fekk eit skifte *bar—*bǫrum*, som var velkjend frå andre bøygningar, der eit opphavleg skifte *a—ǫ* låg attum. (s. 749). I Tinn har desse fleirtal no jamvekttonelag: *o'tō'*, og ein spør då um dei jamvel her skal forklårast so at stutt vokal er innkomen frå gamalt. Ein kann då, segjer Skulerud, meine at vokalismen *o—o* er framvaksen ved jamning med *-o* i endinga, av di *o* truleg har vorte fast endingsvokal i pret. fl. heller tidleg, og sigra over det opphavlege vokalsamhøvet, — etter mynster frå 1. person med ljodrett vokster *um > o*, truleg og deils ved draging til partisippet. I dei vestlege austno. fjellbygdemåla rår no *-o* i endinga i mest alle pret. fl. Stytinga har og vore framhjelpt av den stutte vokalen i partisippet, som andre stader ofte verkar på pret. fl. Endinga med fullvokalen *-o* finst i desse måla mest berre i opphavleg stuttstava ord (jamvektord). Alt dette talar for at vokalen har vore stutt i Tinn og jamvel i Numedal, Hallingdal og Valdres. Dei siste måla har ikkje no etterlutstrykk i jamvektord, slik som Tinn.

Ein skulle tru Skulerud har rett i dette at her må vera innkomen ein stutt vokal i eldre tid. Eg tykkjer då likevel at nærare enn verknaden frå partisippet (*boren*) og pret. eintal (*bar*), jamvel um dei kann ha verka med, ligg verknad frå dei mange stuttstava pret. fl. i fyrste og andre bøygningsklasse (*bitu*, *flugu*). Det berre spørst um overføringa av stutt vokal kom so tidleg at ho var med og skipa til

vokalvoksteren ved tiljamning. Det er noko tvilsamt um *-o* har vore fast ending i pret. fl. so tidleg at tiljamninga er regulert etter denne ljoden. Me har i Tinn og Numedal ikkje lite att av leiver etter ending med *-u* der vokalsamhøvet so kravde: † *fʃū'gu* Uvdal (eiga uppt. 1942), jfr. Tinn *flo'gō'*; *skri'kū'*, *bi'tus'* Tinn, fingū Hall., Vald. (Ross). Ein lyt og minnst at fullvok. *o* i endingar ikkje berre er halden i gamle stuttstava ord, men jamvel og i gamle langstava preterita og andre høve: *ston'ŋo*, *ŋiŋ'ŋu*, *ŋiŋ'ŋo* o. fl, s. 750, s. 670—671, *kō'vu*, i *grū'vu*, obl. kasus av linne hokynsord, s. 670. Eg trur helst dette er ljodrett; *o*, *u* i absolutt utljod tykkjest ikkje vera redusert til *-ə* i desse måla, vissa ikkje i alle stoder eller høve. Ein må difor helst meine at vokalkvaliteten *o* i pret. fl. av desse verba er ei overføring frå dei verb som vart bøygde som *fara* (6. kl.), nett slik som tilhøvet er i færøymålet. Stytinga i vokalen og oksytoneringa i Tinn er ei seinare overføring frå 1. og 2. klasse. Jamvel pret. fl. av vera, voro, som vaks fram tidleg i austlandsk (*ó* > *ó* etter *v*) har hjelpt til å føre inn *o* i dei andre verba.

Mykje forvitnelegt er det Skulerud fortel oss um framvoksteren til formene med *-o* i millomalderen. Dei syner seg lite i skrift fyre 1400. Eldst er *voru* (fyrste eks. 1302); frå Skienssysla finst ein gong *oto* (Lunde 1360), *gofwe* Fyresdal 1465, *soghom*, *som*. Den siste forma er ljodrett i vikvermåla, der *ó* > *ó* > *ō* beint fyre *u* i ending (*tō* f. mot Tinn *tå*), og det er mange døme på ho i vikske brev frå 1300-talet. Det ser ut til at rørsla mot *o—o* i desse preterita opphavleg har teke til i vikverbygdene um Oslo, der ho kunne stø seg til *vórom*, *sóm*, forutan til typen *fórom*. Seinare har ho so breidt seg til dølemåla. Alle leiver etter serskilde fleirtalformer i dei sterke verba er no longo burtmádde i austlandsk flatbygdemål.

Millom dei andre ekskursar er nr. 12 serleg lærerikt. Det fyrste syner oss at det har vore tilvik til ein overgang *á* > *o* fyre *m* i sørnorske mål, vikv., Telem., Robyggjelag, noko som ingen har vore merksam på fyrr.

Tinnsmålet gjev oss grundig utgreiding um aksent- og kvantitets-tilhøva i Tinn, um vokal- og konsonantvoksteren, med ei mengd døme, so at me jamvel får eit godt bilete av syntaksen og det rike ordfanget, av lånordtilfanget og av ordlaginga. Tinn har i mykje halde på sers gamle trykktilhøve, med di jamvektord under noko sterkare trykk fær hovudtrykket på siste staving (*vi'kū'*). I samansette ord er det og att mykje av hovudtrykk på siste lekken, og det vert utgreidt um dette i det einskilde. Ein får ei mengd med opplysningar, men saknar ei nøgnare påvising av den verknaden stavingstalet i andre samansetningslekken har hatt. Forf. snertar innpå det s. 158, men elles tek utgreidinga mest berre umsyn til stavingstalet i fyrste lekken. Um me går ut frå »Beckmans regel» skulle me vente hovudtrykk på andre lekken, um han er tvostava, men fyrste lekken einstava, som t.d. i Tinn *hōglōm'de* n. huglynde, men i andre høve hovudtrykk

på fyrste lekken: *dræg'mælt* adj. I Tinn er det ei mengd undantak frå dette; men storluten av dei orda som kann få oksytonering (har »rørlig aksent») høyrer til den fyrste typen. Her tykkjest soleis gamle trykkhøve vera haldne i ein stor rest av ord, endå um sers mange ord av denne typen har vanleg norsk hovudvekt på fyrste stavinga: *dål føre* n. Me lyt rekne med både austlandsk innverknad og analogisk nylaging. Eit stød for at me her kan sjå leiver av eit tilhøve som um lag har fylgt den nemnde regelen, ser me i det at tvostava framlut i mest alle høve ber hovudtrykket. Er jamvel andre lekken tvostava, syner leiver som er att at der har vore eit slag jamvekt millom dei tvo lekkene, når ljodmassen i dei var umlag like stor. Men er siste lekken eit tvostava jamvektord, ber det hovudtrykket. Her grip då jamvektlova i si tinnske utforming inn. Det hovudtrykket ho krev skal leggjast på siste staving i andre lekken, har drege til seg hovudtrykket i heile ordet. Difor er det og annleis når jamvel fyrste lekken er eit jamvektord. Tvo hovudtrykk, på siste stavinga både i fyrste og siste lekken er sjeldhøyrte, men finst stundom: *sånår'konū'*, s. 167. Det vanlege er då overgang til vanleg fyrsteledstrykk.

Den andre store gruppe av undantak finn me når fyrste lekken har utljod på vokal: *skoktūt'* (merk stytt ó), *mjhånk'* f. Det ser ut som slike ord er inndregne under jamvektlova, med di andre lekken har hatt noko større ljodmasse og berre ein konsonant, som høyrde til andre lekken, skilde dei åt. Skulerud syner oss at det er mindre av dette når den konsonanten som skil er endingskonsonant i fyrste lekken.

Jamvel samansetningar som har konsonanttengsle i komposisjonsfugen får stundom etterlutstrykk: *matkópp'*, *farvæg'*. Her lyt ein visst ofte rekne med innverknad frå bøygningsformer med tvostava etterlut: *matkóp'pæn*, *farvæg'æn*.

Tinnsmålet skil seg og frå austlandsk i det at partikkelen i samansette verb oftast ber hovudtrykket, i motsetnad til austlandsk, og det er berre sjeldan ein høyrer aksentbundlar med aksent 2. Um dette hender, då er det ikkje i samansette verb, men ved verb og lause adverb som no, so, då. Me ser her kva stode denne gruppelaginga tok til i, jamvel i austlandsk.

Utgreidinga um dette er fylgt av eit langt stykke um tilhøva i Hjartdal. Her er eit stort materiale framlagt (s. 218 ff). Det vert sagt at Hjartdal er ei overgangsbygd til austlandsk i dette stykket, men lærdomen lyt elles lesaren sjølv draga or døma. Um ein går gjennom tilfanget, går ein åt koss skiftet frå det eldre tilstandet til tilhøva no må ha gått fyre seg i austlandsk flatbygdemål med. Det heiter: så eg fekk'-da sjå deg att', men: eg må få'-att ditten vøndøye; dynne gjekk upp', men: no ha eg lett'-upp dynne. Gruppelaging med tvostavings tonelag finst mest fyre trykksterkt objekt, noko Skulerud er fullt klår over, sjå s. 222. Ved tvostava verbalform er det noko meir av aksentbundlar: du heve a gje'ra-på,

no. Det er, som ein ser or dette og fleire døme, ikkje berre den trykkveike stoda fyre trykksterkt objekt som er grunnen til at hovudtrykket vert kasta over på verbet, men jamvel at partikkelen smeltar ihop med verbet til eitt umgrip. Logiske grunnar må ha spela ein rolle med i denne overgangen.

Kvantitetshøva i Tinn er som me frå fyrr veit mykje gamalvorne i det at gamle stuttstava fleirstavingsord framleis har stutt vokal. Elles fylgjer voksteren av gamle stutte einstavingsord mest med vestlandsk, soleis at det er vokalen som vert lengd, men *o* fyre *r* held seg stutt. Dette er eit austlandsk drag i kvantitetslæra som forf. ikkje tek omsyn til i si målgeografiske utsyn i »Telemålet», s. 114 f. Eit vestleg og nordleg konservativt drag er det at lang vokal er halden i fl. som *rø'ta* (s. 273), medan det serleg i Vest-Tinn syner seg eit kvantitetsdrag som knyter Tinn til bygdene i Vest-Telemark og Indre Agder, ei lengjing på vokalen fyre *l*+labial eller velar, med burtfall av *l*: *bæg* m. <*belgr* (s. 277).

Kvantitetslæra er skrivi ut frå måtilstandet i våre dagar. Dei kvantitetshøva som no rår er skildra og førde attende, kvart einskilt høve for seg, til opphavet sitt i gno. Dette er heller instruktivt, når det gjeld kvantitetslæra. Same skipnaden er og nytta ved utgreidingane um konsonant- og vokalvoksteren. Her er han både ein fyremun og eit bægje for skynet — kann hende er veilene størst. Største fyremunen er at me får ei god utsyn over målet, slik det no er. For gran-skarar som vil sjå målet frå synkronisk synstad eller gjeva ei moderne fonologisk utsyn over det høver skipnaden vel. Men ein finn trass i ordmengda ikkje so lett dei døme ein treng. Det er ikkje so greitt t.d. å finne ut kor mange vokalfonem Tinnsålet eig. Det har tri millomhøge og låge fremre urunda ljoðar, *e*, *e*, *æ*, med tyding-skiljande evne (*l'et'e'* m. latskap, *l'e't'e'* pts. late; *l'æ* v. *læ*, *l'e* n. (i gjerde); *j'æv* adj., *j'ëv* pres. gjev); men koss er det med *ø* og *ö* — er dei sjølvstendige fonem eller berre fonetiske avbrigde (variantar) av same fonemet? Det gjev »Tinnsålet» ikkje svar på. At skilnaden når vokalen er lang er burtmådd (nøytralisert) syner døma på s. 505; men når *ø* og *ö* er stutte, trur eg dei må vera tvo fonem. Rett nok varierer *ø* og *ö* i ord som *gl'ögg*, *öks* (s. 507), slik at det jamvel her må vera nøytralisasjon. Men fyre *r*+kons. tykkjest bae finnast, so jamvel fyre *st*, endå um ein ikkje finn døme på »minimale par» i boka. Korsom er, syner framstillinga oss at Tinns. har eit mykje høgt vokalfonemtal, 11 eller 12 fonem som ein kann setja upp soleis:

	<i>a</i>	
	<i>æ</i>	<i>å</i>
	<i>e</i>	<i>(ö)</i>
<i>e</i>	<i>ø</i>	<i>o</i>
<i>i</i>	<i>y</i>	<i>u</i>

— mot 9 i riksmålsuttalen og 10 (i regelen) i austlandsk.

Det ville likevel vera urettvist å laste forfattaren for at framstillinga ikkje i alle ting høver for eit fyremål som han ikkje har hatt sjølv. Ein moderne granskar vil finne mykje meire av det stoffet han treng i Tinnsmålet enn i nokor onnor historisk utgreiding um norske målføre.

Den skipnaden Skulerud har gjeve vokallæra gjev oss og god greide på dei vokal- og konsonantavbrigde som har falle i hop; men dette er no meir turvande i lenger framkomne mål enn i det atterhaldsame Tinnsmålet. Avhandlinga um Tinnsmålet er ei historisk ljodlære. Me ville då gjerne ha visst koss målet har vakse, kva makt dei ulike rørsleane i målvoksteren har hatt, kva motstand dei møtte. Ein treng ei samla utsyn over koss t.d. dei lange vokalane voks frå gno. tid til no — i dette høve i Tinn koss dei heldt seg, so at skiftet \bar{a} til \bar{a} og tapet av \acute{o} som sjølvstendig ljod er dei einaste viktuge brigde attåt skiftet $u > o$ fyre m, n . Ein vil vita koss vokalopning og lægjing grip um seg, kva verknad jamvektlova hadde, kva trykkveik stode hadde å segja, um det har vore labialisering- eller avrundingstilstemmer o.s.b. Alt dette og meir til kann den gaumsame læsaren sjølv finne ut, men med stor møde. Det er til dømes den same lægjingstilstemna fyre nasal som valdar overgangane $e > \bar{e}$, mot \acute{e} fyre andre konsonanter (*kræm'mæ* v., *jæn'tæ* f.), $ei > \bar{e}i$ mot vanleg $\acute{e}i$ (*ræim* f., *stæim* m.), $u > o$ mot vanleg u (*dom'bæ* f., *ronn* adj.), $o, \acute{o} > \bar{a}$ mot vanleg \acute{o} (*tånn* f., *grån* f.), $y > \bar{o}$ mot elles oftast y (*skrømt* n., *sønd* f.), og som truleg jamvel er årsaka til overgangen $a > \bar{a}$, som ein ofte finn fyre $\eta < ng$. Men i »Tinnsmålet» lyt me leite minst seks ulike stader for å få full kunnskap um denne lægjinga. Det er i desse høve heller ikkje tilvisingar. Um lag på same vis er det med lægjinga fyre \acute{o} i stuttstava ord. Vokaltengsler som *mb, nd, ng, ld* kunne vera handsama på same stad; då vilde me lære betre kor langt innjamninga av klangfør okklusiv etter homorgan nasal eller likvid var komi, og me ville då sjå at overgangen var mest omfattande — difor truleg jamvel eldst — ved dei tvo ljodane som står nærast kvarandre i artikulasjon, *ld*. Ved nasalane er overgangen enno ikkje fullført; *mb* held seg i vest, men er jamvel der og i eit vidare strok assimilert fyre r (s. 408, *tim'mær* n., o.l.); *nd* held seg best, men spreidde døme syner koss tilstemna til assimilasjon har vore frampå i Tinn, men vart drivi attende: *ronn* adj., *grønn* f. grend, *ævnbendiŋ* m. med opphavleg *rn*. Når vernekraftene i målet set inn, vil dei jamt over overdrive utbreidsla til dei ljodane som skal haldast uppe mot åtak, og setja dei inn der dei ikkje opphavleg eig heime, jfr. *fånd* f. fonn, Numedal, *dembæ* f. demme Hallingdal o. fl. Slikt finn ein då i strok der overgangstilstemna eingong har verka. Det kann ikkje kallast for granneopposisjon, det er får etter ein strid for å halde dei gamle tilhøve ved lag. I Tinn er *ld* mest berre halden i preterita og i substantivsuffixs på *-d*: *gvild* f. o. fl., av di suffikset ikkje måtte øydeleggjast eller verbalbygninga skiplast. Når målet kann greide å halde *d* uppe i desse tvo høve, trass i at assimilasjonstendensen elles har sigra, kjem det av at det ligg innåt

og stød seg til mål som framleis har *ld* i dei fleste ord; det er ikkje so lenge sidan assimilasjonene kom til Tinn som det er sidan dei sigra på Austlandet. Difor har og substantivsuffixet *-d* etter *l* svunne heilt i austlandsk, og verbet har lote føre inn ein *t* for den gamle *d'*-en. I Tinn er det mindre av *ld* i aust: *fjåld*, men Austbygde *fjål*. Ein må sjå både under *l* og *d* um ein vil finne samanhengen i voksteren åt *ld* (s. 393, s. 313).

Innjamning av *r* i ljodtengslene *rn*, *rs*, *rl* er resultat av ei og same tilstemne og har gått fyre seg på um lag same tid, men i »Tinnsmålet» er dei vidt skilde. Differensiering lyt me ofte sjå i samband med ei assimilasjonstilstemne, som ei åtgjerd mot ho, soleis *mjorm* av gno. *mjoðm* i samband med innjamning av *ð* fyre *m*, t.d. i *vam'mål* n. (s. 409).

Konsonantburtfall får ikkje rom i Skulerud sitt skjema, av di det skulle syne berre dei ljodane som er idag, ikkje dei som har vore. Denne ovringa er likevel medteki under kvar einskild konsonant, men fell klårt utanfyre den råma som er vald. Konsonantutskot er teke for seg til sist (§ 238), og dette fenomenet får me eit klårt skyn på, men å få nokor greide på fenomen som metatese eller segmentasjon er heilt vonlaust. Bokskrivaren sjølv har kjent at det skorta noko her, og har difor sett upp ei tavle over konsonant- og ei over vokalvoksteren baki kvart band. Der er og den konsonantvoksteren som ikkje kann rømast i skjemaet medteken, med tilvising til alle dei stader der det er noko å finne um dette. Det hjelper noko. Det er likevel mødesamt å finne fram til utsyna, til dei store linene for tilstemnene i målvoksteren, slik ei historisk utgreiding skulle gjeva oss det. Mest av alt saknar ein ei samla utgreiding um tiljamninga, som i Tinn skifter sterkt i styrke i dei ulike høve (*bå'kå'*, *vø'tå'* v., men *gø'tū'* f., *dre'gål'* m.). Tiljamninga er umtala ei mengd ulike stader, men klare liner er det vrangt å få. Forf. har sjølv merkt dette med, og gjev ei utsyn i eit tillegg til andre bolken. Ei slik framferd er lite rasjonell, av di det vert so mykje uppatt-taking. Utsyna er og skjematisk og knapp.

Heilt framifrå og sers lærerik er derimot den utsyna som er gjevi um voksteren åt *e*- og *ø*-ljodane i Tinn, sjå s. 459—65, 471 ff. Her får me innblikk i ein viktig lut av grunnhåtten i målet, den atterheldsame karakteren det har.

Det målgeografiske synet og verdet av det har prof. Skulerud eit ope auga for. I inleidinga, »Telemålet», som eg ikkje skal gå inn på her, har S. gjeve ei utsyn over den målgeografiske stoda (s. 82—99) og drege fram det som bind Tinn til austnorsk, det som knyt bygda i hop med Vest-Telemark, og dei serdrag ho har i lag med dei andre dølemåla. Skulerud nyttar og denne målgeografiske kunnskapen sin, som han har vunne ved granskingsferder i grannebygdene, t.d. når han skal døme um kvifor *ld* vert *dd*, *rd* vert *rd* og um fleire slike ovringar som berre i nokon mun finst i Tinn, eller kvifor *l* fyre labial og velar

berre kverv i sume ord. Men det er ikkje allstødt forf. nyttar ut det han veit. Når det er so mykje meir enn i austlandsk av »tunn» *l*, særleg fyre *t* i bøygingssending, som i *fælt*, *hålt*, adj. n. (s. 381) og fyre *j* (s. 382) er det ikkje nemnt at dette har noko å gjera med den mål-geografiske stoda, og det er ikkje vist til den staden i »Telemålet» der forf. er innpå dette, og der tilhøvet ved *lj* ikkje er medteke.

Um me soleis har vanskar med å fylgje samanhengen i ljodvoksteren, av di kvar einskild ljod er halden for seg, og um jamvel og tidefylgja er vrang å få greide på, med di ein finn handsama i hop vokstrar som er skilde frå einannan med hundravis av år, so kann då lesaren, um han er tolmodug nok, finne ut alt det ein kunne tenkje seg å ha hug til å vita um målet i Tinn, når han går gjenom det veldige tilfanget. For ein stor deil er verket liksom ihopsett av ei mengd med einskild-granskingar, som ofte er djuptgåande og forvitnelege, og allstødt nøgne og samvitsfulle. Olai Skulerud har ellers ofte synt oss, og syner det jamvel her mange stader, t.d. i det nemnde stykket um *e* og *ø*-ljodane, at han mykje vel skynar å vurdere dei tilstemnene som verkar i eit målføre. Den planen boka er sett upp etter, tykkjest difor vera noko i vegen for klårleiken i ei historisk utgreiding. Det er likevel i detaljgransking Skulerud har sin store styrke. Høgst kjem han når han tek fyre seg ein liten eller vel avgrensa overgang innanfyre eit større målvald; då kjem hans historiske syn og mål-geografiske metode best til sin rett og fører med seg sikre vinningar for vår kunnskap um norsk mål. Slik er det i dei ekskursar som alt er nemnde, eller t.d. på s. 630—35, der det vert lagt fram prov for at det har vore ein midstad for voksteren *y > iu* fyre *r + dental* i Indre Agder og V. Telemark, og ikkje berre i austnordisk, som me fyrr trudde, eller s. 571—74, der det er framlagt eit stort tilfang til å kaste ljøs over voksteren åt germ. *aiw > já, jó, æ* i norsk, som vil vera umissande for dei som vil taka upp dette innfløkte spursmålet til etterrøkjing, o.s.b.

På ymse stader finn me ei mengd gode etymologiar, som er verdefulle tilskot til vår etymologiske gransking, t.d. tydinga av elvenamnet Kåla (til *kárr* adj. krusut), s. 380—81. Skulerud syner at alle andre etymologiar som fyrr er framsette er reint håplause. Gode uttydingar er og elvenamnet *honn'la* (til got. *hinnpan*, fange) s. 428, *drók kvó'u* (av **dráttkvøðu*, ikkje **drop-*), s. 348, st. n. *sjedēr'n* til skjella v, skjelle f. skarp vind, s. 320, o. m. fl.

Andre gonger kann ein vera usamd i tydinga, endå um ein stødt lyt vedgå at det ligg mykje ettertanke attum dei resultat han har kome fram til; *sjaf(f) söl* (s. 358, 377) er truleg ikkje eit **sjalfsol* »eigl. = sal n., jfr. Shl. saal, av sol?, sjølsal.» Dette høver, tykkjer eg, ille med tydinga, »frivillig, men unødig gjerning». Ordet finst mest i bundi form og er tydeleg eit gamalt n. fl. **sjalfsvold* av *sjalfsvald* n. som verkeleg finst i gno. No kunne det tala mot dette at Tinn og har ei form forutan *s*, *sjø'vål'* (s. 393, 386), som syner meir austleg vokalvok-

ster. Men det er inkje merkelegt i at eit ord i Tinn kann ha både ei vesttelemarksk og ei austtelemarksk form. Jfr. at målet har både *sjøl* og *sjäv* til former av det usamansette pronomenet, sjå s. 515. Voksteren $\varrho > \text{å}$ i ending er unormal i Tinn. Vanleg er det at ϱ vert til ö , utan fyre nasal. Dømet *sjøvål'* er ikkje medteke §252 millom dei undantaka frå denne regelen som der er nemnde. Ho tykkjest upphavleg ha heime i Mid-Aust-Telemark, som har mykje av $\varrho > \text{å}$, t.d. Gransherad, og er vel innkomi til Tinn derifrå.

Skulerud reknar ofte med analogiverknad frå andre ord når han vil finne grunnen til avvik i ljodvoksteren. Det er tvillaust at slik verknad er mogeleg, og at han har funnest i mange høve. Men granskinga i våre dagar plar vera noko meir varsam med analogiane enn dei var fyrr. Det lyt vera ei årsak til analogien. Assosiasjonsgrunnlaget er då anten formelt, av di orda høyrer til same bøygningsklasse, slik som Austfold *net'tær* fl., *nā'ta-* i samansetjingar, upphavleg av (*h*)*not* f., no *nett*, laga etter andre konsonantstomner som hadde skiftet ϱ -*a-e*, eller av di ei bøygningsklasse var påverka av ei onnor, so i austl. pts. *grō'vi* grave o. fl., etter *bā'ri* < *boret* o. fl., eller reelt, når det er skyldskap i tyding eller bruk. Men ein likskap i form utan nokor av desse tilknytningane kann ikkje vera nok. Det må, trur eg, vera beint ut gale når Skulerud slår på at *miral'je* kvitrev m. kann ha vorte påverka av andre ord som tek til med *mi-*, slike som *mi'gār'n* st. n., s. 498. Det er mogeleg at *gal'sjivar* (s. 365), kann vera umtydd etter *gard*, av di det er ei viss tilknytning i tyding. Men dette lånordet kann ein skyna på ei onnor vis, som tykkjest meg rimelegare. Det kann vera innkome til Tinn over austlandsk. Der fekk det kakuminalljod, *ss*, (Austfold *ga'sšivær*), og det er ljodrett der. (*stj* > *ss*). Same ljoden har vikversk av *ls*: *hæss* m. hals. Det er då ikkje å undrast på at dei i Tinn allstad bytte ut *ss* med *ts* som svarar til vikv. *ss* < *ls*: *hals*. Tinn har ikkje *ss*. *Hekt* f. hogold er kannhende påverka av *hake*, med di det er nokon likskap i utsjånad, men me har heller ljodrett vokster her. Or gno. fl. **heglidir* (i litt. berre *hagldir*) er det laga eit **heglid*; *d* vil gjerne falle i ending, jfr. austl. *hæł(ə)*, *ræphæł* f. I Tinn, Num. o. fl. er *d* restituert som *t*; sidan fell so *ł*. Sjå s. 345. *Dumbjölle* f. (s. 409) heng ikkje ihop med *dumb* adj., men må vera gno. **dumbjalla*, som svarar til det nedskrivne *dymbjalla* som no. mlf. *dun* til *d yn*, sjå Ross. Overgangen *nb* > *mb* er vanleg nok.

Dei gno. formene handsamar S. med stor skynsemd. Berre sume stader er ei yngre form oppført: *skass* (s. 362) som døme på *ss* av gno. *ss*, medan gno. jamvel har ei eldre form *skars* n. trollkvende, som Torp set ihop med gno. *skjarr* adj., *skirra* v. skræma.

Talle m. er sett til døme på gno. *ll*, men her har då vore *ðl*, jfr. *tað* n., sjå Torp.

Ein kann sjølv sagt ikkje i ei melding gå inn på alle dei ovringane denne boka fortel um og dryfter. Ho gjev oss eit detaljrikt og grannsam samt bilete av målet i Tinn. Me ser at grunnhåtten er austnorsk,

med dei gamle austnorske aksenttilhøve som syner seg i vokalsamhøve og gjennomføring av jamvektlova. Her har Tinn halde trutt på ting som no er burtmåde i austlandsk, vokalsamhøve etter stutt staving jamvel i bøygningsformer som *ka'sē'* fl. av *kōs* f., *l'mi'* av *lēm* m. < *līmr*, halden stutt staving og jamvekttonelag i tvostava jamvektord. Til gjengjerd er siste staving lengd i trykksterk stode: *vi'kū'* f. Denne lengjinga er truleg mykje gamal, med di det må vera ho som er årsaka til voksteren *a>ā* i ending: *bā'kå'v*. baka. Tiljamninga er i dette høvet, ved ending på *-a*, mykje sterkare i Tinn enn i vanleg austlandsk, som har baka. Men det er ikkje lite med *ā—ā* i upplendske mål. Ulike tilstemner må ha styrt voksteren i jamvektorda, med di det er mindre av tiljamning på *-u* og *-i* enn i austl., A. Telem. elles og Numedal.: *gō'tū'* f., *ne'ri'* mannsnamn mot *gūtu*, *nīri*.

Tinn har og kakuminaler, men i mykje mindre mun enn austno., og yngre austno. drag som *hv>gv*. I »Telemålet» har Skulerud synt oss dei serdraga som bind målet til anna austtelemål, og dei som skil det ut derifrå og knyt det til dei andre dølemåla. Tinn har og nokre vestnorske drag som alle desse måla meir eller mindre har i hop: sterke far etter *u*-ljodbrigde, vestno. kvantitet i gl. stutte einstavingsord, burtfall av *r* i ending (her er ikkje A. Tel. med), og til deils av *m* i same stoda.

Eit hovuddrag er det atterhaldsame vokalverket, med dei eldre ljodavbrigde *o*, *u*, *å*, skilnad på *é>e*, *æ>æ*, *e*, *e>e*, *ø>ø*, og *ø>ö*; stutt *o* er *ó* og fell ikkje i hop med *ö* eller *å*; dei høge, stutte vokalane held seg godt; *i>i* jamvel i stutt, stengd staving: *vit* n. (som i V. Tel), men *y* vert til *ø*-ljod, so og i lang staving fyre *r*: *mörk* adj., *klöv* f. Berre lægjinga fyre nasalar og *ä* bryt dette konservative tilstandet. Konsonantvoksteren er au noko stuttare framkomen enn i austlandsk (*nd*, Dal *mb*, *g*, *þ*), men ikkje so mykje, og er med dei nemnde undantaka heilt austno. i sin grunnhått: *tl>sl*; *ft*, *fs*; *fn* < *mn* o.s.b. Hallingdal og Valdres har mange fleire vestno. drag i konsonantvoksteren, jamvel Øvre Numedal har lite meir.

Me saknar no hardt den bolken av Tinnsmålet som femner um formlæra. Me har so fåe vitskapleg fullnøgjande utgreidingar um formlæra i norske målføre. Denne luten av norsk målføregranskning, som fekk slik ei lysande byrjing med Ivar Aasen sin norske grammatikk, og som jamvel Hans Ross arbeidde so mykje med, har sidan vorte vansteld. Kunne me so få ordboka med tilvising til sider (ikkje til dei lange uppdeilte paragraffane), so vart verket meir brukført. Utan ei ordliste er det no mykje vrangt å finne det ein leitar etter. Då kann me og lett gjera upp ei meining um ordtilfanget i Tinn. Ein vil visst finne skyldskap både med austno. og vestno.

For norsk målføregranskning vil »Tinnsmålet» til alle tider vera som ein brunn å ause or. Me har inkje anna einskildverk som fortel oss so mykje um eit målføre som det Olai Skulerud her legg fram um det vene, ordrike og gamalvorne målet i Tinn. Me skal vera fegne

for at dette verket er gjort medan påverknaden frå skriftmål og bymål enno ikkje har røyvt ved grunntoet i målet. Det er likevel visseleg so, at mykje av det Skulerud har skrive upp etter gamle folk av sjeldhørde ord og vendingar alt no kann vera utdøytt, eller snart ikkje er høyrande meir. Ein vert full av takksemd mot granskaren for strevet hans. Tinnsålet er eit storverk i norsk målføregransking.

”Gilzla oc grutha” i Smålandslagen.

Den bevarade kyrkobalken av Smålandslagen inledes av ett kort textparti, vars ställning och innebörd blivit föremål för diskussion. Partiet i fråga lyder:

»Gwz frither oc sancte marie. vari meth us. hiit komande. oc haethan farande. The seen alle skylde till gilzla oc grutha. ey aeru biltugha eller banzatte. alle the som boa innæn mioaholt. oc myrtlekis. oc. maellin brutabek oc biurekis.»¹

I Holmbäck och Wesséns översättning tolkas ställets innebörd på följande sätt:

»Guds frid och Sankta Marias vare med oss, som komma hit och fara hädan.

De vare alla skyldiga giva gisslan och grid, som ej äro biltoga eller bannlysta, alla de som bo innanför Mjöhult och Mörtlek och mellan Bråtabäck och Björkö.»²

Stället har av SCHLYTER ansetts vara hemmahörande i en nu förlorad kungabalk till Smålandslagen och ha fått sin nuvarande placering genom interpolation i någon förlaga till de bevarade handskrifterna.³ Denna mening bygger han därpå, att här förekommer uttrycket »gisslan och grid», som annars endast är känt från vissa landskapslagars kungabalkar och där avser den gisslan och lejd, som landens menigheter gav den nyvalde kungen, när han red sin eriksgata.⁴ Eftersom lagen avsåg Tiohärads lagsaga, och denna först ganska sent började delta i hyllningen i samband med eriksgatan, drager Schlyter härav den slutsatsen, att det citerade stället, och därmed hela Smålandslagen, måste sättas till en ganska sen tidpunkt.⁵ HOLMBÄCK och WESSÉN har i sin kommentar till stället likaledes ansett att orden »gilzla oc grutha» måste åsyfta hyllningen i samband

¹ Samling af Sveriges gamla lagar, 6, sid. 97.

² Svenska landskapslagar, Ser. 5, sid. 423.

³ Samling af Sveriges gamla lagar, 6, sid. XXI f. Jfr Schlyter, Juridiska afhandlingar, 1, sid. 13 ff.

⁴ Upplandslagen, Kg 2, Södermannalagen Kg 2.

⁵ Samling af Sveriges gamla lagar, 6, sid. XXIII.

med eriksgatan, samt att stället sålunda egentligen hör hemma i en kungabalk. I detta sammanhang polemiserar de mot ett yttrande av A. BRATT, som ansett att det berörda textpartiet vore en inledning till hela lagen och att formeln för skyldigheten att deltaga i kungahyllningen endast vore ett allmänt uttryck för den samhörighet som rådde mellan lagsagans invånare.¹ I avseende på dateringen hävdar Holmbäck och Wessén en mot Schlyters uppfattning avvikande mening. Eftersom formeln om kungahyllningen skulle antagas ha inkommit genom interpolation, borde lagen i sin helhet vara äldre och sålunda sättas till tiden före Upplandslagens slutredigering 1296.²

För en bedömning av ställets rätta innebörd är vi i själva verket hänvisade endast till dess egen text, eftersom vi faktiskt inte vet mycket om dess kronologiska ställning, och följaktligen inte vet om dess ord och uttryck utan vidare är jämförbara med uttrycken i de andra landskapslagarna.

Stället har alldeles tydligt en ålderdomlig språklig prägel. Närmare bestämt är större delen av det uppfyllt av allittererande ordpar.³ Samma egendomlighet stöter man ofta på i andra delar av kyrkobalken.⁴ Den allittererande, halvt rytmiska formen är sålunda inte främmande för kyrkobalkens redaktör. Att vårt textparti härrör från kristen tid, synes tydligt genom allitterationen »biltugha eller banzatte», där termen för den världsliga fredlösheten allittererar med termen för kyrkans bannlysning. Något särskilt skäl att skilja partiet i fråga från kyrkobalken framkommer alltså ej av formella grunder.

Skälet till att man velat skilja partiet från kyrkobalken och tillskriva det en förlorad kungabalk är i stället av saklig natur: förekomsten av uttrycket »gilzla oc grutha», som anses vara karakteristiskt för hyllningsceremonierna efter ett kungaval. Härvid har man emellertid förbisett en stark logisk diskrepans inom texten själv, som blir följden av en sådan tolkning. Texten synes nämligen stadga, att alla lagsagans invånare skulle vara skyldiga att deltaga i hyllningen, med undantag för de fredlösa och bannlysta. Ett sådant stadgande är emellertid utifrån tidens egen ståndpunkt orimligt. Den fredlöse stod ju utanför det mänskliga samhället, och att för hans del ifrågasätta en eventuell skyldighet att deltaga i hyllandet av kungen på hans eriksgata har säkerligen aldrig fallit någon in. Tolkningen blir så mycket egendomligare, som eriksgatan vederligen ej berörde Tiohärads område, och lagsagan endast med ombud vid Junabäck deltog i hyllningen.⁵ Vad hade då de fredlösa inom lagsagan med det att göra?

¹ A. Bratt i Kyrkohistorisk årsskrift 1905, sid. 151, not 2.

² Svenska landskapslagar, ser. 5, sid. 434 f.

³ Jfr *ibid.*, sid. 434, där saken påpekas.

⁴ Jfr t.ex. Samling av Sveriges gamla lagar, 6, sid. 98 (SmåLL, fl. 3).

⁵ Jfr Holmbäck och Wessén i Svenska landskapslagar, ser. 5, sid. 435.

Orden om de fredlösa och bannlysta pekar tvärt om hän på förhållandena inom lagsagan själv. Uttrycket »gilzla oc grutha» måste här ha en annan betydelse än som för övrigt är känd; det måste helt enkelt avse tingsfriden.¹ I detta sammanhang kan påpekas att ordet »skylder», som i förevarande sammanhang brukat översättas med »skyldig», även kan betyda »skyld», »besläktad», »samhörig».² Stället skulle alltså kunna tolkas sålunda: »de vare samhöriga till gisslan och lejd, alla som kommer hit (till tinget) och far härifrån, alla som ej är fredlösa eller bannlysta». Men även om »skylder» här skall betyda »skyldig», så kan stället avse tingsfriden. Man kan då översätta: »de vare skyldiga att ge (varandra) gisslan och lejd, alla som kommer hit (till tinget) och far härifrån, alla som ej är fredlösa eller bannlysta». Uttrycket »gisslan och grid» är visserligen inte annorstädes belagt i annan betydelse än den ovan citerade ur kungabalkarna, men detta argument ex silentio har uppenbarligen ingen giltighet. Det kan mycket väl vara en slump att vi inte har bevarad någon formel, i vilken orden om gisslan och lejd utan vidare måste avse tingsfriden. Att formeln kommit till kungabalkarna ur gamla tingsfridsbestämmelser förefaller däremot ej osannolikt.

Betraktar man ur de anförda synpunkterna det diskuterade textstället, så synes det rimligast att uppfatta det helt enkelt som en inledning till hela lagen, av innebörd att Guds fred lystes över den församlade menigheten samt att tingsfrid påbjöds för färder till och från tinget; eftersom en sådan frid hade speciell karaktär, kan man ha ansett sig föranlåten att understryka, att den likväl ej inneslöt de fredlösa och bannlysta. Ställets karaktär av inledning till hela lagen understrykes ytterligare genom att det avslutas med en kort karakteristik av lagsagens utsträckning.³

Såsom resultat av undersökningen kan sägas, att det behandlade stället ej, såsom antagits, hör hemma i en kungabalk, att orden om gisslan och grid ej avser kungahyllningen utan tingsfriden, samt att som följd härav ställets — och Smålandslagens — kronologiska ställning ej kan bestämmas under hänsyn till eriksgatans utveckling, utan möjligen i samband med tingsfrids-, fredlöshets- och bannlysningsinstitutens historia.

Lund.

FOLKE DOVRING.

¹ Jfr Söderwall under »gruþ», som översättes med »fred och säkerhet», »lejd».

² Se Söderwall under »skylder».

³ Ang. lokaliteterna, se Härenstam, Finnveden, sid. 374 f.

Ett ställe i Äldre Västgöotalagen.

I Ä Vg SB 3:1 heter det *Danski ok norin æghu bætær a sarum sum hærlenskær* .Ψ.⁴ Ställets reala tolkning erbjuder inga vanskligheter, men de formella förhållandena är oklara. Frågan är, hur de åtminstone tillsynes inkongruenta *danski* och *norin* skall uppfattas. Man har bl. a. antagit skrivfel av olika art. Redan 1883 hade Otman (Äldre Västgöotalagen öfversatt och förklarad, s. 24 f not 8) ändrat till *danskær*, och samma läsning föredrages av Cederschiöld (Om några ställen i Äldre Västgöotalagen s 4, GHÅ 4, 1898). A. Noreen antog emellertid i Arkiv 5. 389 ff, att *norin* bör vara *norni*, men lämnade oavgjort, huruvida *danski* och *norni* är sing. eller plur. Det är icke fråga om annat än olika utläsningar av samma skriftbild; det gäller, om tre staplar med ett streck över skall läsas *-in* eller *-ni*. I sin utgåva av ÄVg 1897 följer Vendell helt A. Noreen, läser sålunda *norni* (s 15 med not) och bestämmer sig icke för om sing. eller plur. skall anses föreligga (s 82). A. Kock har 1911 varit inne på frågan i SvLjh 2.40 not, där han hänvisar till den nynorska bestämda adjektivformen *danske* i substantiviskt bruk 'en dansk', medan *norin* betraktas som substantiverat i obestämd form. I Äldre Västgöotalagens ordsfatt s 9 avstår H. Pipping från att yttra sig om *danski*'s numerus; *norin* fattas som sing. (s. 35). Pipping återkommer till stället i SNF 7.1.56, där den av Noreen förordade ändringen — ett något oegentligt uttryck — under hänvisning till Kock avböjes såsom »onödig». Sjöros ansluter sig i kommentaren till sin utgåva (s. 169) i fråga om *danski* till Kock. Därav drar han emellertid i motsats till denne slutsatsen, att det står eller är avsett att stå *norni*. Av Beckmans översättning 1924 framgår åtminstone, att han anser de omtvistade orden stå i sing.: »Dansk och norrman.» (aa 23). Sist är frågan berörd hos Holmbäck-Wessén, Svenska landskapslagar 5.56 (1946), där man synes ansluta sig till Noreens och Sjöros' linje.

God metod bjuder, att man skall uppfatta *danski* och *norin/norni* såsom stående i samma numerus. Skall man läsa *norin*, bör *danski* i symmetriens namn vara singularis. Har skrivaren menat *norni*, kan formerna, som Noreen säger, — åtminstone teoretiskt — vara best. form sing. eller obst. plur.

Man måste härvid göra klart för sig, hur det gamla palatala *r*-et behandlas i cod. B 59, speciellt i nom. plur. mask. och fem. hos adjektiv och particip. Sjöros framhåller a. st., att *r*-bortfall i dylik ställning är sällsynt. Att detta påstående icke är något överord kan numera styrkas genom Hultmans noggranna dokumentation i Efterl. skrifter 1.40 ff; om räkneorden 68 ff. Av adj. och part. har 45 mask. och 9 fem. *-r*, medan 3+0 uppvisar bortfall; bland räkneorden står 73+47 med *-r*, och blott 2+5 former är utan.

⁴ Så hs. I fortsättningen anföres Sjöros' normaliserade text.

Rent statistiskt är det alltså absolut sannolikast, att *danski* och *norin/norni* är sing. Vidare är att observera, att landskapslagarnas formuleringar är kasuistiska, tar sikte på typfall. Det heter sålunda i ÄVg nästan alltid *Bær mapær ænskæn man ællær sundriskæn* BB 2, *Dær pypiskær mapær* ÆB 14:1, *Værpær supærman dræpin ællær ænskær man* Md 5:6 o. d., omkring 10 fall. Plur. står endast i *Pylik lagh ok ræt, sum vtlænskir mæn gæræ os, pylikæn vilium vir pem gæræ* ÞB 12:2, där sing. naturligtvis är omöjlig, och i *Æn varir landæ kænne sin grip i apru landi ællær vtlænskir mæn i varu landi* þB 13. — Särskild uppmärksamhet förtjänar naturligtvis singularen *hærlænskær mapær*, som parallelliseras med *danski ok norin/norni*. Slutligen tillkommer, att en svag form som *danski* i denna text snarast är vad man väntar. Ty formen är i våra dagar karakteristisk icke blott för nynorska, såsom med rätta framhålles av Kock a. st., utan också för en rad västsvenska mål. Hos Kalén, Fageredsmålet (s. 349) heter det *svånsker* men i best. form '-en'; hos Leander, Holsljungamålet (s. 11) *dånsker* eller *dånske*, best. form '-en'; hos Lindberg, Skeemålet *dånske* (s. 12) och *svènskæ* (s. 75). Denna typ sträcker sig ganska vida omkring, åtminstone när den österut ända bort i Kinne-Fjärdings härad: *svènsken, dånsken*.¹ Det torde då språkgeografiskt vara väl motiverat att förutsätta, att det är denna böjning, som återfinnes i ÄVg.² Och detta anser jag kunna gälla icke blott *danski* utan även *norin/norni*. Kock, på vilken Pipping bygger, synes efter ordalagen icke räkna med detta, tydligen emedan en svag form **norne* ej är betydgad i nyare språk. En dylik slutsats e silentio vore emellertid utan tvivel förhastad, emedan hos det nynorska adjektivet *norrøn* betydelsen 'norsk' åtminstone enligt ordböckerna numera är utdöd (Aasen² 540, /Torp, NynoEtOrdb 462/). Och det huvudsakligen i västgötalagarna uppträdande fsv. *noren, -æn* är försvunnet ur folkmålen. Likväl är den moderna svaga formen *danske* icke unik utan har sällskap med *svenske*, se ovan.

Det torde alltså vara alla skäl att beakta de tidigare gjorda invändningarna mot *norin* och i stället läsa *norni*.

Lund.

BERTIL EJDEN.

¹ Meddelande av lektor P. G. Nordin. ULMA:s Västgötaordbok har ingenting att upplysa om dessa ting.

² Vår ÄVg tillkommit är en omtvistad fråga. Götlind håller på någon ort i Viste eller Barne härad, andra forskare föredrager något sydligare eller östligare trakter. Se Götlind, i SpråkvetSällskUppsFörh 1919—21 s. 63 ff (instämmande från Hesselman, Språkformen i MB I s. 29); debattinlägg har vidare gjorts av Wennström i Arkiv 39. 150 ff, Palmér i Arkiv 40. 70, Götlind i Arkiv 44. 325 ff, Wennström i Arkiv 47. 164, Götlind, VästergFolkm 1 (1940—44) s. 24 f, 54, 57, 60, 62 ff.

Om tiden och sättet för Hertig Fredriks försvenskning.

I sin uppsats Hertig Fredriks datering har Per Wieselgren med många belägg styrkt, att dateringsformeln i A-handskriften icke behöver vara korrumpierad, och att den alltså skulle innebära en datering omkring den 1 november 1300, vilket ju icke allt för mycket avviker från G-handskriftens, som anger en tidpunkt omkring den 1 mars 1301, och han har också framkastat den möjligheten, att försvenskningen av Hertig Fredrik på något sätt kan stå i samband med den norska flottdemonstrationen på sommaren år 1300, vari även drottning Eufemia deltog, vilket skulle stämma med Valter Janssons försök att lokalisera Eufemias besök till västra Sverige. Likväl slutar hans framställning med ett resignerat påpekande av att vi icke exakt kan ange tiden för Hertig Fredriks översättning till »vårt mål».¹

Denna resignation är emellertid icke berättigad. Ett hittills obeaktat dokument, vars politiska innebörd jag kommer att analysera i annat sammanhang, kan kanske ge en ledtråd även vid lösningen av Eufemias problem. Den norska drottningen behöver nämligen icke vara den, som tidigast fört kunskapen om tysk riddardiktning till vårt land.²

I flera, märkligt nog fullständigt förbisedda, notiser berättas det nämligen om en svensk beskickning till Braunschweig år 1273, och genom anteckningar av Rasmus Ludvigsson och Palmsköld vet vi, att den svenska ambassaden bestod av dominus Gregorius, dominus Petrus Näf, dominus Gudmarus och dominus Jonas, att fördraget avslöts den 13 september 1273, och att det från braunschweigsk sida beseglades av hertig Johan, hertig Albrekt, herr Otto, electus till Hildesheim, herr Konrad, »Werdensis ecclesie postulatorus» samt hertig Johans svärfar, greve Gerhard av Holstein. Av dessa var de fyra första bröder och söner till hertig Otto Barnet, som i sin tur var brorson till kejsar Otto IV.

Det är ju självklart, att den svenska ambassaden blivit synnerligen väl och gästfritt mottagen, såsom ju tidens höviska seder krävde, och att den blivit på bästa sätt underhållen under sin vistelse i Braunschweig. Bör man icke under sådana förhållanden ha använt någon kväll till att föredraga ättens eget epos, Hertig Fredrik av Normandie, som ju just skall ha diktats under Otto Barnets sista levnadsår några decennier tidigare? Och med tanke på den popularitet, som dikten tycks ha vunnit, när den tolkats på svenska, får man väl räkna med att den gjort lycka redan nu och att i varje fall kunskapen om den

¹ ANF Band 62 s. 1 ff.

² Se min uppsats En diplomatisk aktion av konung Valdemar (HT 1948), vartill jag även för det följande ber att få hänvisa.

och kanske rent av en avskrift följt med de svenska sändebuden till deras hemland.¹

I vilka kretsar kan då minnet av dessa händelser och därmed kunskapen om den tyska Hertig Fredrik ha bevarats? Den frågan kan besvaras, om det lyckas oss att något så när säkert identifiera och lokalisera de svenska underhandlarna. Till en del kan detta också ske med visshet, till en del med sannolikhet. Dominus Gregorius kan icke gärna vara någon annan än Birger jarls oäkta son, Greger konungsbroder, som man skulle ha kallat honom i Norge. Dominus Petrus Näf är också känd: han var lagman i Västergötland på 1250-talet men fick sedan vika för Algot Brynolfsson. Dominus Gudmarus kan icke gärna vara identisk med Gudmar Magnusson, som också längre fram var lagman i Västergötland, ty han kan vid denna tid knappast ha varit gammal nog för att anförtros ett diplomatiskt uppdrag, men det kan vara en äldre frände till honom, kanske den, som lever ännu 1291.²

Vårre är det med dominus Jonas. Han kan inte gärna ha burit detta namn, som i de nordiska länderna endast förekom som latinisering av Jon.³ Herrar med namnet Johannes är det emellertid rätt gott om, men för min del lutar jag närmast åt den »dominus Johannes», som 1268 får en gård i värmlandslagmannen Höldos testamente. Det stämmer i varje fall bäst med att konung Valdemar synes ha avfärdat beskickningen från Gälakvist, där han vistades på eftersommaren 1273, och att två av de andra deltagarna tillhört den västsvenska aristokratien. Kunskapen om den tyska Hertig Fredrik bör alltså ha varit koncentrerad till rikets västra delar men kan också ha traderats i Greger Birgerssons släkt, vars traditioner, enligt vad jag i annat sammanhang⁴ hoppas få visa, torde ligga bakom stora delar av Erikskrönikans inledande partier. Något samband mellan denna ätt och Eufemiasvisorna synes man emellertid icke kunna konstatera.

Nu har emellertid Jerker Rosén visat,⁵ att den mäktigaste västgötsläkten, Algotssönerna, vid en något senare tidpunkt, i slutet av 1280-talet, företrätt en mot den officiella svenska politiken fronderande

¹ Om förhållandet mellan förf. till den tyska Hertig Fredrik och det braunschweigska hovet samt till Berthold v. Holle, som härstammade från Hildesheim och tillägnat hertig Johan en av sina dikter se A. Lütjens, Herzog Friedrich von der Normandie (Münchener Archiv für Philologie des Mittelalters und der Renaissance 1912, Heft 2) s. 95 f.

² Det sigill med inskriptionen »Secretum Gotmari», som B. E. Hildebrand i Svenska sigiller från medeltiden III n:o 77 tillskriver Gudmar Magnusson kan ju likaväl tillhöra en äldre frände med samma förnamn.

³ Danmarks Gamle Personnavne I. Fornavne sp. 682, 686.

⁴ I en under arbete varande biografi över Matts Kättilmundsson, en dotterson till herr Greger.

⁵ J. Rosén, Striden mellan Birger Magnusson och hans bröder (Lund 1939) s. 17 f.

uppfattning och arbetat för ett närmande till det norska riket. Dessa strävanden skall ha legat bakom den kupp, som blev ättens olycka och som drev flera av dess medlemmar, bl. a. Peter kansler och hans broder Bengt, i landsflykt till Norge, där åtminstone den förre kom att stå kungahuset nära och användes i diplomatiska uppdrag. Mellan det norska och det svenska hovet däremot var förbindelserna under den närmaste tiden ytterst sparsamma, tills en förändring omsider kom till stånd 1302. Med Braunschweig däremot upprätt-hölls kontakten även under Magnus Ladulås, som blev svåger till hertig Johan 1276 och slog hertig Albrekts son till riddare 1289.¹

Som ett förspel till det nämnda svensk-norska närmandet kan man betrakta den flott demonstration mot Danmark, som konung Håkon Magnusson företog på sommaren 1300 och vid vilken han synes ha varit åtföljd icke blott av drottning Eufemia utan också av fyra biskopar och många världsliga stormän. Drottningen var under alla förhållanden med, då flottan den 22 juni låg utanför Öckerö, och Munch anser, att hon även deltagit i det fredsmöte, som troligen i september hölls någonstans i Halland, enligt hans mening sannolikt på Balgö i Varbergstrakten.²

Direkt var ju Sverige icke engagerat i dessa företag, men är det tänkbart, att det norska kungaparet helt underlåtit att söka känning med välvilligt sinnade kretsar i Västergötland? Frestelsen måste ha varit stor, och situationen i Sverige torde ha gjort sådana förhandlingar tämligen riskfria. Hovet vistades troligen i landets östra provinser och marsk Tyrgils med hela flottan låg i Nevamynningen eller var på sin höjd stadd på hemfärd därifrån. Algotssönernas sak hade å andra sidan redan tidigare börjat förbättras: i samband med kung Birgers bröllop i slutet av år 1298 hade sålunda Magnus Algotsson blivit frigiven, och någon gång före slutet av 1302 fick Rörik Algotssons barn tillbaka hans förbrutna egendomar.³

Redan på hösten 1301 finner vi Bengt Algotsson åter i Sverige, och det har sitt intresse att se, att när den norskvänliga orienteringen några år senare (1307) blir fullt genomförd, så möter vi som löftesmän för den icke bara honom utan också Gudmar Magnusson och Bengt Hafridsson, även han lagman i Västergötland och möjligen en son till Peter Näf. Möjligheter att komma i kontakt med det norska kungaparet hade man givetvis under alla förhållanden, men det kan vara värt att konstatera, att Gudmar Magnusson ägt jordbesittningar mellan Partille och Fässberg, varifrån vägen icke är lång till Öckerö och icke heller till Balgö.⁴

Har nu vänskapliga förbindelser mellan norska och västgötska

¹ Erikskrönikan. utg. av G. E. Klemming vv 1158 ff., Pipping, Kommentarer till Erikskrönikan s. 379 f.

² P. A. Munch, Det norske Folks Historie IV:2 s. 337 ff.

³ Erikskrönikan vv 1452 ff., D. S. 1256—59, 1268, Rosén a. a. s. 25 f.

⁴ D. S. 1547, 1867—68, 1896. Rosén a. a. s. 25 f.

kretsar inletts, så ligger det nära till hands att förmoda, att också andra än politiska frågor kommit på tal och att därvid Hertig Fredrik, som bör ha kunnat intressera båda parterna, berörts. Därvid kan någon ha givit uppslaget till en tolkning på svenska av den populära riddardikten, och drottning Eufemia, som gärna ville befordra både sitt gamla och sitt nya fosterlands intressen, kan ha åtagit sig att ombestyrja saken. Det fattas bara, att vi visste, att den lärde och bildade Peter kansler, som studerat i Paris och vars broder, biskop Brynolf, betecknats såsom tidens finaste poetiska begåvning, ännu varit i livet, så kunde vi kanske t.o.m. ha utpekats den sannolike översättaren. Men om Peter vet vi ingenting efter 1292, och troligen var han vid denna tid redan död.¹

Har det hela tillgått så, som jag här antagit, så bör arbetet ha igångsatts, så snart kungaparet återvänt till Oslo, där vi med säkerhet vet, att kung Håkon befann sig den 9 november, d.v.s. just vid den tidpunkt, som kan utläsas ur dateringsformeln i A-handskriften, och det bör enligt G-handskriften ha avslutats omkring den 1 mars 1301. Den 26 i samma månad är konungen, som övervintrat på Östlandet, ännu kvar i Oslo. Överensstämmelsen är så god, som man gärna kan begära.²

Nu är det emellertid inte sannolikt, att drottning Eufemia lagt ned allt detta arbete endast för att glädja sina västgötska vänner. Vi har anledning att tro, att hon syftade längre än så. Skulle man åstadkomma ett utrikespolitiskt systemskifte i Sverige och ett närmande till den norska politiken, så gällde det först och främst att vinna marsken Tyrgils Knutsson. Men nu är det märkliga, att alla de tre västgötaätter, som vi i det föregående lärt känna, stått honom särskilt nära. När han första gången möter i urkunderna 1283, är han vittne tillsammans med bl. a. Peter kansler och Bengt Algotsson. Med lagman Bengt Hafridsson och hans halvsysster Ramfrid Gustavsdotter har han varit befryndad. Gudmar Magnusson blir exekutor av hans testamente. Peter Näf, Bengt Hafridsson, fru Ramfrid och Gudmar Magnussons sväger för i sina vapen lejonet såsom han själv.³ När därtill Tyrgils Knutsson, såsom Rosén visat, själv år 1302 verkställer omläggningen av Sveriges utrikespolitik, så kan det samband, som här antytts, icke gärna vara en tillfällighet.⁴

¹ N. Beckman i Svenskt Biografiskt Lexikon I s. 395 (om tidpunkten för Peter kanslers död jfr dock Rosén a. a. s. 82), A. Blanck, Bellman vid skiljevågen (Stockholm 1941) s. 63.

² Munch a.a. s. 343 f., 347 not 1.

³ D.S. 774 (med Bengt Alneson, som nämnes i detta brev, där namnen delvis är illa korrumpierade i avskriften, kan icke gärna avses någon annan än Bengt Algotson), 1373 (orden »dilectum consanguineum meum», som teoretiskt kan avse både biskop Brynolf och Tyrgils Knutsson, synes av språkliga skäl böra föras till den senare), Svenska sigiller från medeltiden III n:o 18, 103, 173, Rosén a. a. s. 28 och där anförd litteratur.

⁴ Rosén a.a. s. 28 ff.

Med anledning av vad jag sålunda framhållit vill jag till sist sammanfatta det resultat, vartill jag tror mig ha kommit.

1. Hertig Fredrik har översatts till svenska vid den tid, som något olika anges i handskrifterna A och G.

2. Drottning Eufemia har därvid, såsom den svenska traditionen hävdar, spelat en ledande roll.

3. Vid sidan av henne framträder västgötska stormän med gamla förbindelser i Norge och Braunschweig.

4. Översättningen har troligen varit avsedd som en gåva icke till hertig Erik utan till marsken Tyrgils Knutsson.¹

Lund.

BJ. BECKMAN.

¹ Om vi kände Hertig Fredriks tyska förlaga, skulle det kunna vara möjligt för oss att påvisa drag i översättningen, som direkt syftar på Tyrgils Knutsson. Man kan t.ex. tänka på vv 3167 ff., 3205 ff. Å andra sidan finns det ett par detaljer i dikten, som avgjort talar emot, att den dateras så sent som till 1308. Den stränga rannsakingen med konung Malmrits upproriska vasaller, bland dem även hans egna fränder, måste vid den tiden ha väckt oangenäma minnen av hertigarnas förödmjukande underkastelse i Kolsäter, och skildringen av den fångne riddaren, som har fötterna bundna under hästens buk, påminner ju direkt om Tyrgils Knutssons skymfliga färd från Kungslena till Stockholm. Denna händelse kan dock icke ha givit upphov till skildringen, ty motivet finns redan hos Hartmann v. Aue, och omdömet »slikt ær vndha manna sidh» är ju otänkbart i en dikt, som drottning Eufemia velat skänka hertig Erik till tröst och uppmuntran 1308. Fr. (E. Noreens upplaga) vv 637 ff., 1161 ff., Erikskrönikan vv. 2460 f., Lütjens a. a. s. 47 f., Valter Jansson, Eufemiavisorna (Uppsala 1945) s. 7 ff.

Natan Beckman †.

Den 27 juli 1946 slutade professor emeritus Karl Fredrik Natanael Beckman sitt in i det sista så verksamma och innehållsrika liv.

Född i Hassla i Västergötland den 26 januari 1868 såsom äldste sonen till sedermera kyrkoherden i Synnerby prostens Claës Beckman, tillhörde Natan Beckman både på fädernet och modernet — modern hette Fredrika Linnarsson — kända västgötsläkter, och detta hans landskapliga ursprung satte alltså en omisskännlig prägel på hans personlighet och bestämde även i viss mån hans mångsidiga, rent vetenskapliga verksamhet.

Efter skolstudierna i det vittberömda Skara-läroverket, vars historia han sedermera med stark inlevelse skrivit (»Vår skolas historia»), kom han till Uppsala 1886 och blev självfallet medlem, småningom hedersledamot, av Västgöta i Uppsala studerande nation. I det senare 80-talets och 90-talets livliga kulturdebatter vid universitetet i Uppsala var västgöten Beckman en uppmärksam deltagare med självständiga och ej alltid till partigrupperingarna anpassliga ståndpunkter, och inom den egna nationen var han en så flitig debattör, att någon spextidning vid ett tillfälle bebådade utgivandet av hans samlade tal på nationen i, om jag ej missminner mig, ett tjugotal tomer.

Samlingspunkten för det livliga intellektet blev språkstudierna, främst i Adolf Norens vid den tiden så blomstrande seminarium. Med entusiasm kastade sig Beckman på de nya lingvistiska studierna, skolade sig som fonetiker och hade därvid redan från början en god talspråksbakgrund i Skara-bygdens av honom väl kända folkmål. Men det rent filologiska studiet försumrades ej heller. Beckman blev som bekant en av våra verkligt lärda kännare av den äldre nordiska litteraturen. Docenturen, från 1895, kom emellertid att formellt gälla endast svenska språket och likaså i sinom tid den »rörliga» professur vid Göteborgs Högskola, upprättad till minne av Ivar Wærn år 1918, till vilken han kallades som dess förste innehavare.

Innan detta skedde hade Beckman prövat på åtskilligt, bl.a. en rikhaltig pedagogisk verksamhet. I senare hälften av 90-talet vistades han ett halvt år i Norge såsom »4-november-stipendiat». Denna Norge-vistelse blev anledningen till hans ingående kännedom om den moderna norskan, varav bl.a. den i flera upplagor utgångna Dansk-

norsk-svenska ordboken blev en frukt. I Norge fann han tillika, i likhet med flera av den tidens 4-november-stipendiater, sin maka. Docenturen överflyttades 1897 till Lund; Beckman var där under ett par år medarbetare i Svenska Akademiens Ordboks redaktion. Men sedan övergick han på allvar till den pedagogiska verksamhet, som han redan tidigare prövat på, första gången karakteristiskt nog vid sitt eget gamla läroverk i Skara.

Ett brinnande intresse ägnade Beckman sin lärarverksamhet. Vad han betytt såsom inspirerande undervisare, främst i modersmålet, men även i andra mer eller mindre närliggande ämnen, hör ju, såsom väl vanligen är fallet med undervisningsverksamhet, till det myckna här i livet, som ej är så lätt att efteråt registrera och värdesätta. Men många f.d. lärjungar ha livligt betygat sin tacksamhet för den nya syn på vårt modersmål och vår litteratur de genom hans undervisning fått. Och ett förblivande vittnesbörd om detta hans pedagogiska intresse finnes i de många vetenskapliga eller populärvetenskapliga arbeten av hans hand, som beröra undervisningsfrågor.

Främst bland dessa helt eller väsentligen pedagogiska skrifter bör erinras dels om hans svenska grammatik, enligt lärofadern Adolf Noreen (år 1913) »den ojämförligt bästa nysvenska grammatik vi äga, på många punkter av banbrytande natur och lärorik ej blott för den publik, till vilken den i första rummet vänder sig, utan även för vetenskapsmannen av facket», dels ock om avhandlingen »Språkpsykologi och modersmålsundervisning». Denna senare bok, som åtminstone till en viss grad kan betecknas som den vetenskapliga motiveringen för grammatiken, framlade Beckman, några år efter doktorsavhandlingen »Bidrag till kännedomen om 1700-talets svenska», såsom ett nytt disputationssprov (för lektorat). Beckman, som ju icke saknade en berättigad självkänsla och uppskattning av sina egna insatser som nydanare, beklagade sig en gång inför den, som skriver detta, över den officiella bedömningen (med 'non sine') av den senare avhandlingen. Doktorsavhandlingen, som han själv betecknade som ett rutinarbete i redan mera hävdvunnen stil, hade blivit bättre bedömd än den andra avhandlingen, som varit frukten av åratals självständiga funderingar och studier. Säkert är att denna språkpsykologiskt pedagogiska studie varit ofantligt många modersmåls lärare i vårt land på olika undervisningsstadier till ovärderlig hjälp och äggelse. Framställningssättet är, såsom alltid, omedelbart, livligt och klart, här kanske ännu mer personligt än eljest, så att en läsare, som kände honom, då och då frestas att i all vänskap dra på munnen.

Ett par uppskattade populära böcker i samma stil äro »Språkets liv» (1918) och »Modersmålsundervisning, pedagogiska kåserier, memoarer och undersökningar» (1920) — titeln på den senare kan nog anses betecknande för sin författares som sagt ovanligt personliga framställningssätt.

Beckmans undervisning vid läroverken var naturligt nog väsentligen förlagd till gymnasialstadiet, men uteslöt ej praxis även på lägre skolstadier. Som relativt ung skolman prövade han även på skolchefs verksamhet, dels i Uppsala vid den av Lundell och Noreen nyskapade Samskolan, dels i Skövde i hemlandskapet.

Efter att vid ett par professorskonkurrens i Lund ha förklarats utan tvekan kompetent nådde emellertid Natan Beckman det mål, som han med sällsynt energi strävat emot, i och med professorsutnämningen i Göteborg. I 17 år verkade han här vid sidan av den ordinarie professuren i nordiska språk innehavare, fr.o.m. 1919 den nyss bortgångne Hjalmar Lindroth, sedan Bengt Hesselman nämnda år kallats till Adolf Noreens efterträdare i Uppsala.

Det är icke lätt att försöka sig på någon sammanfattning av en så rik och mångsidig vetenskaplig verksamhet som Natan Beckmans. Redan vid professorskonkurrensen i Lund 1916—17 kunde en av de sakkunniga (Otto von Friesen) framhålla, att hans produktion, som omfattade mer än 2.800 oktavsidor oavsett hans många artiklar i Akademins ordbok, rörde sig på så många språkliga områden som följande: fornsvensk och nysvensk språkhistoria, nysvensk, dansk och norsk ordforskning, inklusive ortnamnsstudier, systematisk nysvensk grammatik, svensk och fornordisk metrik, fornisländsk och fornsvensk filologi och realfilologi; dessutom uppsatser och avhandlingar som ligga på gränsen av eller utanför det språkliga området: logik, historia m.m. Och under de tre decennierna sedan dess har denna livliga forskarverksamhet fortsatt och lagt nya områden under sin domvärjo, samtidigt med att gammal mark plöjts vidare.

Såsom ett särskilt intressant belägg för Beckmans uppslagsrikedom och obundenhet av gamla körbanor erinrar man sig, hur han som den skicklige matematiker han var ej tvekade att tillägna sig nödiga astronomiska kunskaper för att kunna sätta sig in i den forntida kronologin. Så kunde han i sina »Annalstudier» (i Pippings Studier i nordisk filologi) uppvisa, att de isländska annalerna fr.o.m. år 1131 bland sina källor ha inhemska uppteckningar, gjorda samtidigt med de historiska händelserna själva; han fick ju också det synnerligen krävande uppdraget att (väsentligen ensam) utgiva Islands komputistiska litteratur. Ett annat bevis på hans forsknings utfärder utanför allfarvägarna är hans uppsats (i den nämnda finländska tidskriften) om »Jaroslavs rätt och de svenska landskapslagarna». Dessa utflykter utanför filologins vanliga rämärken förde honom allt oftare tillbaka till den västgötska hembygdens historiska bygder, städer och vägar. En östgöte som den som skriver detta kunde nästan känna sig smickrad av att dessa studier även utsträcktes till den minnesrika bygden öster om Vättern, där han ock slog ned sina bopålar under några semestervistelser, men så är det ju också en trakt som står i stark historisk förbindelse med västgötarnas gamla rike. Väl kända och uppskattade av våra medeltidshistoriker äro Beckmans skarpsinniga

undersökningar rörande Sigrid Storrådas och Margareta Fredkullas domänkomplex i olika svenska landskap och deras vidare öden, vittnande också om förtrolig kännedom om de gamla arvsdragarna (Tre konungaätter och deras jordegendomar i Sverige, i Personhistorisk Tidskrift 1912).

När man bläddrar igenom den senaste tillgängliga förteckningen över Beckmans tryckta skrifter (i Göteborgs Högskolas matrikel 1941), måste man häpna över mångsidigheten i hans intressen — och skrivelser. Där slungas man från »Pedagogisk antiseptik och aseptik» till »Knutsdagen och julfriden» eller »Nordbornas väderstreck», från »Vetenskapligt liv på Island under 1100- och 1200-talen» till »Några skolminnen och skolpojktankar», från några iakttagelser om pytagoreiska trianglar till »Informatorsinstitutionen, in memoriam», från »Tideräkning och historia» till »Vardagslivets logik», från »Skolastik och matematik i läroverkens logikundervisning» till »Befordringsgrunder» och »En nedrig ämbetsmans tankar om byråkrater, pojkar och andra glädjeämnena», från en mängd artiklar i Svenska Akademiens ordbok och i Svenskt biografiskt lexikon, de senare mest om västgötar i gammal och ny tid, till »ett stort antal bidrag till dagspressen i skol- och kommunikationsfrågor m.m.»

Beckmans huvudsakliga forskargärning gäller ju emellertid filologin i egentlig, om också rätt vidsträckt fattad betydelse. Efter att i unga dagar ha givit oss en självständig tolkning av en så viktig detalj inom den talspråkliga traditionen som de sekundära nasalvokalerna i nordiska dialekter — en tolkning som ända tills helt nyligen stått helt oemotsagd — samt dessutom ha givit den första sammanfattande framställningen av den svenska metriken, liksom även bidrag till den fornsvenska och fornnordiska metriken, inträngde han alltmer i den fornsvenska och allmänt fornnordiska litteraturen. Men särskilt betecknande för hans forskning är väl hans samtidiga intresse för den muntliga och den skriftliga traditionen. Ett originellt utslag av denna hans dubbla inställning till språkvetenskapen är »Studier i utgivna fornsvenska handskrifter» (i Svenska Fornskriftsällskapetets samlingar 44), med undersökning av deras dialektala proveniens, en skrift varav man särskilt gärna skulle ha önskat en fortsättning. Även i hans rikhaltiga hembygdsbetonade författarskap märker man detta samma drag i hans forskning. Att han skulle mer än en gång återkomma till den gamle västgötske dialektforskaren Sven Hof's efterlämnade skrifter är under dessa förhållanden begrippligt, liksom att Västgötalagen, »vår äldsta bok», skulle i honom finna en trogen tolkare och kommentator.

Det är mänskligt, om ett så omfattande och livligt forsknings- och författararbete som Beckmans stundom kunde visa spår av den raskhet, varmed väl det hela måste koncipieras; han har ej heller undgått anmärkningar av sådan art. Men vida märkligare är att en över så stora ämnesområden spännande forskning avsatt en sådan mängd av

resultat som måste anses i det hela beståndande. Så mycket märkligare är det, som en betydande del därav har måst utarbetas och nedskrivs vid sidan av och under »lediga stunder» från ett praktiskt lärararbete, som så helhjärtat fångade hans intresse. Talet om att »vetenskap och pedagogik äro fiender av begynnelsen» får knappast någon bekräftelse av fallet Natan Beckman.

Beckmans göteborgske biograf J. Viktor Johansson (i Kungl. Vitterhets- och Vetenskapssamhället i Göteborg) frågar sig, »varför Beckman, som otvivelaktigt var en av de rikast begåvade, mest originella och uppslagsrika bland sin generations nordiska filologer,» och tillika en synnerligen stimulerande undervisare, mycket omtyckt av sina elever, inte fick något större inflytande som lärare. Det berodde, säges det, på ett drag i hans väsen, som hänger samman med hans originalitet: »han var en mycket självupptagen man ... Hans sanningskärlek och rättskänsla visste inte av någon prutmán ... Hans hetsiga temperament gjorde honom snar till vrede, men han lugnade sig fort. Det är karakteristiskt, att han i fråga om behandling av skolungdom utarbetat något, som han kallade sin 'förlåtelsepedagogik', och som han höll mycket styvt på. Han var i själva verket en hjärtans snäll och god man.»

Att en person med en så rik utrustning både på intellektets och känslans område och med hans verkliga lidelse för »sanning och rätt» skulle ha lätt för att råka i personliga konflikter, var att vänta. Det blev också så, både i hans offentliga uppträdande som samhällsmedlem och i forskargärningen. Han stack ej under stol med sin oförgripliga mening, vare sig det gällde att hävda vad han ansåg vara rätt och riktigt i egna befordringsfrågor eller i allmänna samhällsangelägenheter. Hans recensioner och kritiker av medforskares arbeten kunde också någon gång bli rent av svidande vidräkningar med andras svagheter. (Man läse t.ex. hans kritik av Ruben G:son Bergs doktorsavhandling om den poetiska friheten i 1800-talets svenska diktning, i *Pedagogisk Tidskrift* 1904!)

Men här om någonsin tänker man på fransmannens ord om »les défauts de ses qualités». Den som själv är så gammal att han kan ha personliga minnen av Natan Beckmans gamla barndomshem i den västgötska prästgården, med dess religiositet och dess verkligen stränga moralism, tror sig kunna härleda vissa väsentliga drag i hans karaktär ur den prästgårdsidealitet, varförutan en rätt god del av svensk lärdomshistoria aldrig skulle blivit en realitet.

Borghamn.

GIDEON DANELL.

Recensioner.

Sigurður Nordal, Hrafnkatla. 84 s. Reykjavík 1940 (Íslenzk fræði --- Studia Islandica 7).

I serien *Íslenzk fræði (Studia Islandica)*, som år 1937 inleddes med Einar Ól. Sveinssons uppsats »Sagnaritun Oddaverja», ha nu åtta häften utkommit. De två senaste utgöras av Sigurður Nordals »Hrafnkatla» (1940) och Magnús Jonssóns »Guðmundar saga dýra» (1940). I denna serie publiceras i första hand föredrag, som ha hållits och diskuterats på seminarieövningar i isländsk litteratur och historia vid Islands universitet, och för den som har följt serien utgör den bl.a. ett klart vittnesbörd om den höga nivå, som den isländska sagoforskningen nu står på. Man kan lugnt konstatera, att ingenstädes undersökningar på detta fält bedrivs med en sådan intensitet och framgång som vid det isländska lärosätet. Då denna forsknings ypperliga resultat utgivnas på isländska, betyder det, att det numera är ofrånkomligt att kunna läsa isländskt nutidsspråk för att icke utestängas från den viktigaste vetenskapliga litteraturen på detta centrala område inom den nordiska filologien.

Sigurður Nordals senaste bidrag till *Íslenzk fræði*, där han framlägger sin uppfattning av Hrafnkels saga Freysgoða, ger ytterligare ett exempel på den isländska forskningens skarpsinne och friskhet.

Författarens intresse för Hrafnkels saga är av gammalt datum, och däri ligger intet förvånande. Sagan hör ju otvivelaktigt till de litterärt sett förnämligaste av alla släktsagorna, och den förtjänar att i likhet med t.ex. *Eigla* och *Njála* ha ett kortnamn, ett smeknamn, vilket nu Nordal har gett den, då han kallar sin uppsats om sagan för »Hrafnkatla».

Nordals allmänna uppfattning om Hrafnkatla har han muntligt antytt vid flera tillfällen, och man har väntat länge på att den skulle framläggas i tryck. Ett vetenskapligt verk, som man har hört mycket talas om och vars resultat delvis äro kända, har en benägenhet att, när det slutligen utkommer, bereda läsaren en känsla av besvikelse: »Es ist schön. Und doch: Schöner ist es nicht? Das ist das Ganze?» Efter läsningen av Nordals lilla uppsats är intrycket för en gångs skull det motsatta: Var det verkligen så mycket!

Den som går igenom den vetenskapliga litteraturen om Hrafnkels saga skall finna, att forskningen har uppfattat den som en av de mest »pålitliga» och »sanna» av släktsagorna. P. E. Müller, som bl.a. granskade sagornas trovärdighet, inledde för 130 år sedan Hrafnkatlaundersökningarna med konstaterandet, att »Sagaen synes aldeles paalidelig. Den indeholder vel ingen Vers, men flere karakteristiske Træk, saavel om Freirs Dyrkelse som om Rettergangsmaaden ... Sagaen er neppe skrevet senere end 12 Aarhundrede».¹ I stort sett kan man nog säga, att forskningen sedan dess har haft en likartad inställning. Ett betecknande uttalande gör t.ex. Finnur Jónsson: »Med h.t. sin komposition er sagaen et mesterstycke, en ren perle blandt slægt-sagaerne ... At stilen tilhører den klassiske tid, må betragtes som sikkert, og at kompositionen forbyder at sætte sagaen til en senere tid end o. 1200, er en afgjort sag; den kan godt være ældre.»²

Hur stark tilltron till Hrafnkatlas källvärde i själva verket har varit, framgår av att man, när uppgifterna i sagan strida emot Landnáma, har ansett den förra företräda den historiska sanningen. Om man betänker, att Landnáma är vad den ger sig ut för att vara, nämligen en på säkrast möjliga tradition grundad skildring av Islands tidigaste historia, är det ägnat att förvåna, att just de forskare, som särskilt hålla på den isländska traditionens värde, kunna behandla denna gamla källas uppgifter med mindre respekt än en släktsagas. Sagorna skrevos dock icke i första hand för att ge eftervärlden historiska upplysningar.³ Nordals träffande anmärkning förtjänar att i

¹ Sagabibliothek med Anmärkningar och inledende Afhandlingar. Første Bind. Kiøbenhavn 1817, s. 108. Sagan var då ännu icke utgiven; Müller gjorde sitt sammandrag efter en avskrift i Suhms samlingar i det Kgl. Bibl. Den första utgåvan ombesörjdes av Konrad Gíslason och P. G. Thorsen år 1839, *Sagan af Hrafnkeli Freysgoða*.

² Den oldnorske og oldislandske litteraturs historie, 2. uppl. (1923), s. 516 f. Hj. Alvings uttalande i inledningen till sin översättning visar också en stark tro på sagans källvärde: »Händelserna utspelas helt på Island och under 900-talets förra hälft, alltså vid en tid, då hednisk åskådning ännu satt i orubbat bo på den avlägsna ön, och det är framför allt genom den inblick sagan skänker i de hedniska nordbornas tanke- och känslövärld som den har sitt höga värde.» (Isländska sagor, 1945, s. V). Gudbrandur Vigfússon (*Origenes Islandicae* II, 1905, s. 488) visar onekligen en rättigare uppfattning av Hrafnkatla: »based firmly enough on historical facts, but having, in the course of the six or seven generations, through whom it was transmitted till it was put into writing, been so artfully handled that it comes to us as a work of art with a complete plot wrought out with Shakesperean appreciation, not only of character, but of the growth and decadence of character, and in accordance with the most absolute poetical justice.» Det är denna uppfattning som går igen i Paasches uttalande i *Norsk litteraturhistoria* I (1924), s. 331: »baade ved denne saga, og ved de faa andre som kommer den nær i fast bygning, tør vi vel forutsætte at kunsten har fortrængt adskillig historie.»

³ Sedan Nordals uppsats utkom, har den unge isländske historikern Jón Jóhannesson i en grundlärld doktorsavhandling, *Gerdir Landnámabókar* (1941), gett sig i kast med problemet om Landnámans tillkomst och de olika redaktionernas förhållande till varandra. Jag hoppas att i annat sammanhang få åter-

detta sammanhang citeras: »Þeim mönnum, sem annt er um traustid á íslenzkar arfsagnir, vil eg benda á, að þetta traust eflist ekki við að taka sögu eins og Hrafnkötlu fram yfir Landnámu, svo sem gert hefur verið. Í því kemur fram furduleg skammsýni. Það er líkast því sem fornfræðingunum hafi oft verið svo ríkt í huga að trúa hverri einstakri sögu, sem þeir voru að fást við í það og það skiptið, að þeir hafi ekki íhugað víðtækari afleiðingar þess. Það eru gildar ástæður til þess að álíta, að meginstofn Landnámu sé ritaður snemma á 12. öld, efninu hafi þá verið safnað frá beztu heimildarmönnum, sem kostur var á, og höfundar hennar hafi gert svo allt far um að herma það eitt, sem þeir töldu sannast og rettast ... Þó að vér gerum oss ljóst, að Landnáma sé ekki eins áreiðanleg og ef hún væri góð samtímaheimild, þá megum vér ekki fórna traustinu á hana fyrir trú á Íslendinga sögur, sem ritadar eru allt að 180 árum síðar og að minnsta kosti ekki eingöngu í fræðimannlegum anda, heldur líka til skemmtunar. Með því er kippt grundvellingum undan öllu skynsamlegu mati hins forna fróðleiks, hið visna tré látið standa, en hinu græna í eld kastad.»¹

Hrafnkels saga gör þá varje läsare ett intryck av fasthet och reda; den är helstöpt, logisk och klar. Det är utan tvivel dessa egenskaper som till väsentlig grad har skänkt sagan dess anseende för pålitlighet.²

Nordal ställer då frågan: Förtjäna Hrafnkatla sitt anseende som sanningsvittne? Bygger sagan på en historiskt värdefull muntlig tradition? Frågan är av vikt icke endast för Hrafnkatla, utan också i viss mån för hela problemet om ättesagornas uppkomst. »Ef Hrafnkatla, sem getur ekki verið rituð fyrr en 300—350 árum eftir að atburðirnir gerast, væri áreiðanleg í öllum adalatridum, þá hlyti hún að hafa geymt allan þennan tíma í nokkurn veginn föstu formi í arfsögnum. Hún er svo stutt og samfelld, að hún hafði betri skilyrði til þess en nokkur önnur Íslendinga saga, sem eg kann að nefna. Hún hefur engar vísur við að styðjast, svo að hún væri þá sérstaklega glöggt dæmi þess, að arfsögn í sundurlausu máli einungis hefði haldizt vel og lengi. Og ef hún væri rituð að mestu leyti eins og hún hefur verið sögd, þá er hún svo ágætt listaverk, að fyrir því væri lítill takmörk, hverjar hugmyndir vér mættum gera oss um þroska hinnar munnlegu sagnalistar.»

En utgángspunkt för sin prövning av sagans sanningshalt finner Nordal i de för händelseutvecklingen ytterst viktiga personerna

komma till detta ypperliga arbete, som på ett avgörande sätt har fört Landnámaforskningen framåt.

¹ A. a. s. 7 f.

² En ganska lärörök parallell erbjuda handskrifterna till Eiriks saga rauda och till Fóstbrædra saga. De kortare, klarare och mera »klassiska» handskriftstyporna ha av forskningen ansetts stå den ursprungliga avfattningen närmare än de »folkligare», omständligare. Att det icke förhåller sig så, tror jag mig ha visat i *Sagorna om Vinland I* (1944).

Porkell Þjóstarsson och hans broder Þorgeirr. Dessa bröder göra som bekant sin entré i sagan på ett dramatiskt och utomordentligt väl förberett sätt. Situationen är ju den, att Þorbjörn at Hóli och hans brorson Sámr Bjarnason ha kommit i ett förtvivlat läge; ingen av alla hövdingarna vågar bispringa dem i deras rättssak mot Hrafnkell freysgodi, och Þorbjörn, som tidigare i sagan har uppträtt med utpräglad självhävdelse, vill nu ge upp hela saken och rida hem från Alltinget; Þorbjörn karl säger till Sámr, när han vaknar efter en orolig natt i alltingsboden: »Þat er ráð mitt, at þú látir reka at hesta vára, ok búumst heim. Er nú sét, at oss vill ekki annat en svívirðing.» Efter Sáms kärva svar tillfogar sagan: Þá fær Þorbirni svá mjök, at hann grætr. Detta för en sagohjälte sällsynta känsloutbrott, vilket just genom sin sällsynthet skarpt belyser Þorbjörns och Sáms dystra belägenhet, följes omedelbart i sagan av mötet med hövdingasonen Porkell Þjóstarsson. Hans inträde på scenen är omsorgsfullt beräknat — han är sagans deus ex machina: »Sá var hár maðr ok ekki þrekligr, er fyrstr gekk, í laufgrænum kyrtli ok hafði búit sverð í hendi, réttleitr maðr ok raudlitadr ok vel í yfirbragði, ljósjarpr á hár ok mjök hærðr. Sá maðr var audkenniligr, því at hann hafði ljósan lepp í hári sínu inum vinstra megin ... Sámr spurði þenna mann at nafni, en hann nefndist Porkell ok kvadst vera Þjóstarsson. Sámr spurði, hvar hann væri ættadr eða hvar hann ætti heima. Hann kvadst vera vestfirzkr at kyni ok uppruna, en eiga heima í Þorskafirdi. Sámr mælti: »Hvært ertu godorðsmaðr?» Hann kvad þat fjarri fara. »Ertu þá bóndi?» sagði Sámr. Hann kvadst eigi þat vera. Sámr mælti: »Hvat manna ertu þá?» Hann svarar: »Ek em einn einhleypingr. Kom ek út í fyrra vetr. Hefi ek verit utan sjau vetr ok farit út í Miklagarð, en em handgenginn Garðskonunginum, en nú em ek á vist með bróður mínum, þeim er Þorgeirr heitir.» »Er hann godorðsmaðr?» segir Sámr. Porkell svarar: »Godorðsmaðr er hann víst um Þorskafjörð ok víðara um Vestfjörðu.» »Er hann hér á þinginu?» segir Sámr. »Hér er han víst.» »Hversu margmennr er hann?» »Hann er við sjau tigu manna,» segir Porkell. »Erud þér fleiri, bræðrnir?» segir Sámr. »Er inn þripi,» segir Porkell. »Hverr er sá?» segir Sámr. »Hann heitir Þormóðr,» segir Porkell, »ok býr í Gørðum á Álftanesi. Hann á Þórdísi, dóttur Þórólfs Skalla- Grímssonar frá Borg.»

I mitt tycke är detta en av de ståtligaste presentationer som den isländska litteraturen har att uppvisa. Dialogen är uppbyggd med stor skicklighet; de korthuggna replikerna hålla spänningen vid makt, och Porkells storhet växer gradvis till det ögonblick, då presentationen avslutas med omnämmandet av själve Egill Skallagrimssons berömda brorsdotter. Det hela är ypperligt! Är scenen också »sannsöguleg»? Vad först själva skådeplatsen beträffar måste den sägas vara felaktigt vald; Alltinget var icke rätt forum: rättsmålet efter dråpet på Einarr skulle icke handläggas där, ty enligt Ari gällde lagen, att dråpsaker skulle behandlas på det ting, som låg närmast platsen för brottet.

Även uppgifterna om ett par av de uppträdande förefalla vid närmare granskning något dubiösa. Sålunda är det egendomligt, att de två godarna Porkell och Þorgeirr Þjóstarsson eljest ingenstädes omtalas. Vad den tredje brodern, Þormódr, angår, nämnes han visserligen i Landnáma, men uppgifterna där strida på ett uppseendeväckande sätt mot Hrafnkatlas. För det första är han enligt Landnáma icke gift med »Þórdísi, dóttur Þórólfs Skalla-Grímssonar frá Borg», utan med Þurídr Þorleifsdóttir, Ávangssonar í Botni. Þórdís á sin sida var ju enligt Egilssagan (och Landnáma) gift med Grímr Svertingsson.¹

Enligt Hrafnkatla är brödernas släkt »vestfirzkr at kyni ok uppruna» (se ovan). Icke heller detta stämmer med Landnámas uppgifter om Þormódr.

Nordal frågar sig varför alla källor tiga om de två i sanning sago-mässiga godarna Porkell och Þorgeirr, när den enligt Hrafnkatla mindre betydelsefulla Þormódr omtalas i sammanhang, där de andra brödernas namn helt enkelt hade bort vara med — om de hade existerat. »Það undur virdist hafa gerzt um þessa vestfirzku höfðingja, að minning þeirra er hvergi varðveitt nema í sögu af öðru landshorni» säger Nordal, som därefter på ett enligt min mening övertygande sätt visar, att det helt enkelt icke har funnits plats för dem i Þorskafjörðr, se s. 13 ff. Allt talar för att hans slutsats är riktig, nämligen, »að þeir hafi sennilega aldrei verið til». Det som berättas om dem i Hrafnkatla »hlýtur að vera tómur skáldskapur.»²

I viss mån gäller detsamma också om huvudpersonens maktställning i Fljótsdalr. Källorna till landnámets historia i dessa trakter flyta tillräckligt rikt för att man skall kunna fastställa, att det icke har funnits plats för en Hrafnkell av de dimensioner som Hrafnkatla tecknar: »Ofan í mitt landnám Brynjólfs gamla hefði nú Hrafnkell átt að setjast, félaus og nidurlægður, og verða þar alls ráðandi á fáum árum». Det finns onekligen fog för Nordals mening, att det icke är

¹ Magnus Olsen har i *Maal og Minne* 1945, s. 93 f. sökt förklara denna oriktighet i Hrafnkatla dels genom den »utvortes likhet mellem *Þurídr Þorleifsdóttir ór Botni* og *Þórdís Þórólfsdóttir frá Borg*», dels genom att visa, »at der kan trekkes op visse forbindelseslinjer mellem de sydvestlandske slekter vi her har å gjøre med ... Vi ser at Tormods morbror Gnuþ er stefar til Grim Svertingsson. De to halv-søskenbarn Grim og Tormod er gift med henholdsvis Tordis og Turid, og her har forvekslingen funnet sted.»

² I den tidigare citerade uppsatsen »En navnefeil i Hrafnkels saga» (*Maal og Minne* 1945, s. 93) skriver Magnus Olsen: »Tormod Tjostarsson og miljøet omkring ham har interessert østfjordingene, og vi kommer nærmest frem til et centrum som denne interesse har kunnet samle sig om, når vi fester oss ved det kardinalpunkt i Hrafnkelssagaens handlingsforløp at Tjostarssønnene var medvirkende ved tildragelsene på Altinget. I navnefeilen Tordis istedenfor Turid ... torde det da være berettiget å spore en antydning av at der er en historisk kjerne i skildringen av hvorledes Tjostarssønnene optrådte på Altinget som Torbjørns og Såms hjelpere mot Ravnkjel.»

större utrymme för Hrafnkell freysgodi i Fljótsdalr än för Þjóstarsönerna i Þorskafjörðr.

Ingen som läser Hrafnkels saga kan undgå att märka den stora roll i sagan som ortnamnen spela. Också dessa ha ansetts i hög grad styrka sagans pålitlighet. Det kan här vara tillfyllest att hänvisa till inledningen i *Austfirðinga sögur*, där Jakob Jakobsen bl.a. skriver:¹ »Der findes flere afvigelser i stednavne mellem Hrafnk. s. og Landn., og det er allerede i fortalen til første udgave af sagaen (1839) og ligeledes av G. Vigfússon blevet påpeget, at det snarest er Hrafnk. s., som har ret overfor Landn.» Likaså konstaterar F. S. Cawley,² att »the general accuracy of its topographical allusions indicates its origin in a good local tradition ...»

Även på denna punkt har Nordal en avvikande mening: Några av ortnamnen äro visserligen äldre än sagan (Hrafnkelsstaðir, Hallfredargata, Eyvindarfjöll) men i dessa fall ha de i sagan fått en oriktig förklaring, andra ha skapats av sagan (Adalból, Einarsdys, Eyvindartorfa, Freyfaxahamarr). Nordal slutar detta viktiga avsnitt med följande anmärkning: »Yfirleitt hafa menn blandað staðalýsingum og sannindum allt of mikið saman. Og hin bókvísa íslenzka alþýða, sem hefur skirt fjölda af stöðum upp eftir sögunum á síðari öldum, hefur ekki gert fræðimönnum auðveldara fyrir að átta sig. Um ornefnið í Hrafnkelsdal má geta nærri, hver skilyrði þau höfðu til þess að haldast óbreytt og án áhrifa frá sögunni allar þær aldir, sem dalurinn var að mestu eða öllu óbyggður.»

Även ifråga om »Freysgodanafnið» och Freyfaxi ställer sig Nordal frågande, och överhuvudtaget är det tydligt, att man hädanefter måste vara mycket försiktig, när man använder Hrafnkatla som källa. I en uppsats med titeln Freyfaxi (*Maal og Minne* 1945) skriver Aslak Liestøl, att »det er vel ingen grunn til å tvile på at dette sentrale emnet har eit historisk grunnlag».³ Nordal har onekligen visat, att det finnes grund att tvivla. »Það ætti nú þegar að vera orðið ljóst, að einungis örfá atríði í Hrafnkötlu fá studning af öðrum heimildum, í raun og veru ekki önnur en þau, sem sögunni og Landnámu ber saman um: að Hrafnkell hafi verið höfðingi, numið Hrafnkelsdal og búið þar og átt tvo sonu, Ásbjörn og Þóri. Hin eru miklu fleiri,

¹ *Austfirðinga sögur* udg. for S.T.U.A.G.N.L. ved Jakob Jakobsen, København 1902, s. L. Det kan måhända, eftersom förhållandet icke uppmärksammas i den vetenskapliga utgåvan av sagan, förtjäna att påpekas, att handskrifter av Hrafnkatla finnas på Kungl. Bibl. i Stockholm, nämligen papp. 4:o n:r 15:7, papp. 4:o n:r 27:5 samt papp. fol. n:r 59:4. Den sistnämnda handskriften är en avskrift av n:r 15:7, se Gödel, *Katalog*, s. 171. En hastig genomgång visar, att KB n:r 15:7 står nära AM. 443, 4:o (av Jakobsen betecknad C) medan KB n:r 27:5 står närmare AM. 158, fol. (B). En grundligare genomgång har jag i detta sammanhang ej kunnat utföra, då de arnemagnæanska handskrifterna av sagan äro utlånade till Island, där en ny utgåva förberedes.

² Hrafnkels saga freysgoda, 1932, s. xxiv.

³ A. a. s. 60.

sem gildar ástæður eru til þess að telja tilbúning, og meðal þeirra eru meginatríði sögunnar.»

Hur skall man tänka sig, att en saga som Hrafnkatla har kommit till? Finnas i den några säkra spår av att sagan har nedtecknats efter en muntlig berättelse. »Hefur hún myndast smátt og smátt í þjóðsögnunum, eða hefur einn maður samid hana?» Finnas drag som äro utmärkande för folklig berättarkonst, eller är det naturligare att anse, att den har skrivits av en högt bildad och begåvad författare? För att finna svaret på dessa frågor undersöker Nordal i uppsatsens tredje kapitel Hrafnkatlas källor (s. 35—42).

Det förefaller säkert, att sagan har utnyttjat Íslendingabók (eller någon skrift som har citerat denna källa), Droplaugarsona saga och Landnáma. Förhållandet till Landnáma är självfallet det i detta sammanhang viktigaste. Olikheterna mellan dessa båda texter äro så stora, att det är naturligt, att man hittills har förnekat varje samband mellan dem. Nordal menar emellertid, att olikheterna mellan sagan och Landnáma bero på att sagoförfattaren på fri hand har ändrat uppgifterna så att de bättre skulle passa i den »skáldsaga» som han skrev. Denna uppfattning kan förefalla överraskande men är dock, som Nordal framhåller, betydligt troligare, än att traditionerna om Hrafnkell skulle ha fördärvats på Östlandet, sedan Landnáma var skriven, och att författaren av Hrafnkatla skulle ha varit okunnig om Landnámas existens. »Menntun þess manns, sem tók sér fyrir hendur að rita sögu Hrafnkels goða, hefði mátt vera skrytilega höttótt, ef hann gat sótt ættartölu Haralds hárfagra, nafn Þormóðar Þjóstarssonar og Hallsteinssonu í ritadar heimildir, en hefði ekki vitað, að um söguhetju hans væri neitt skrásett í sjálfri Landnámu.» Hrafnkatla kan knappast vara skriven »af bóklausum manni». Han bör ha varit väl bevandrad i den litteratur som på hans tid fanns på Island, även om han inte har i högre grad sökt sitt stoff i denna litteratur, när han skrev sin korta saga. »Menntun hans hefur hjálpað honum til þess að finna sjálfan sig og fara sínar eigin götur.»

Den tveklösa säkerhet som präglar framställningssättet i Hrafnkatla kan också tagas som ett tecken på att sagan är ett självständigt verk. Man kan lägga märke till, att det t.ex. aldrig förekommer uttryck sådana som »svá er sagt». Om författaren hade återgivit muntliga traditioner, som han ansåg bygga på verkliga händelser, skulle han icke ha uttryckt sig med en sådan självklar säkerhet och haft ett så påfallande säkert grepp om stoffet. En jämförelse med sagor som med skäl anses bygga på folklig, muntlig tradition är på den punkten högst upplysande. En sådan jämförelse gör Nordal i kapitlet »Samsetning og frásagnarháttur», som samtidigt blir en stilistisk analys av sagan. Analysen fortsätter i det välskrivna avsnittet om personteckningen i sagan (s. 55—66) och resultatet blir, att Hrafnkatla icke visar några drag av folklig berättarkonst. Komposition, stil och personteckning i

denna realistiska saga äro frukter av en lång litterär utveckling och såvitt jag förstår har Nordals datering av sagan till 1200-talets slut fullt fog för sig.¹

Det är givet, att det resultat om Hrafnkatla, som Nordal har kommit till även kan ha en viss betydelse för uppfattningen av de isländska sagorna överhuvudtaget. Men allmänna slutsatser böra dragas med stor försiktighet, när det gäller en litterär grupp, sammansatt av så olikartade element som släktsagan. Många bevisligen oriktiga uppfattningar på detta område bero just på att man har utgått från någon sorts helhetssyn i stället för börja med mera begränsade undersökningar. En helhetsuppfattning om t.ex. släktsagans uppkomst måste bygga på mycket ingående undersökningar av varje saga för sig.

Nordal har sålunda med sin uppsats velat visa, att Hrafnkatla är en roman, eller kanske rättare en novell. Vi skulle därmed kort sagt, ha förlorat en historisk källa. Men vi ha i Hrafnkatla en av världslitteraturens yppersta noveller. »Mér þykir alveg jafnvænt um Hrafnkötlu, þó að eg geti ekki lagt sams konar trúnað á hana og áður. Hrafnkell er jafnraunverulegur í mínum augum, þó að hann hafi aldrei búið á Hrafnkelsstöðum, eins og Hamlet er það, þó að Shakespeare láti hann eiga heima á Helsingjæyri, svo mikil fjarstæða sem það er. Það má vel vera, að allt, sem Landnáma segir frá Þormóði Þjóstarssyni, sé rétt og nakvæmt. En hver myndi yfirleitt hirða um Þormóð þann, að undanteknum ættfræðingum, ef hann hefði ekki átt sér þessa bræður, sem sköpuðust í höfði snillings austur á landi, hafa aldrei verid til, en eru jafneilífir fyrir því?»

På ett ställe säger Nordal, att den som har läst igenom Hrafnkatla och sedan ser på sidantalet knappast tror sina ögon; det är otroligt, att ett så stort stoff har kunnat berättas på samma gång så levande och så koncentrerat. Något liknande skulle man kunna säga om Sigurður Nordals bok om sagan. Den är sitt föremål värdig. Efter läsningen förvånas man över, att »petta skuli allt hafa rúmazt í svo lítilli bók.»

Stockholm

SVEN B. F. JANSSON.

Chr. Westergård-Nielsen: *Låneordene i det 16. Århundredes trykte islandske Litteratur (Bibliotheca Arnarnagnæana Vol. VI., København 1946, cviii+406 S.)*.

Den tykke og tunge Kvart, der nylig er udsendt som VI. Bind af den arnamagnæanske Kommissions Skriftserie, er sikkert det største Arbejde, nogen dansk Filolog har skrevet om islandsk Sprog. Medens

¹ Jfr E. V. Gordon i *Medium Ævum* 1939, s. 27. Gordons utmärkta uppsats visar på det hela taget många slående överensstämmelser med Nordals.

norske og svenske Filologer ved Siden af deres Arbejde med Modersmaalet stadig leverer værdifulde Bidrag til Studiet af Islands Sprog og Kultur, er der siden Wimmers og Kålunds Dage fra dansk Side kun fremkommet mere spredte Bidrag til denne Gren af den nordiske Filologi. Universitetsundervisning og Udgiverarbejde har overvejende været varetaget af islandske Forskere, saa at de danske Filologer har savnet et ydre Incitament, der kunde vende deres Opmærksomhed fra de mere nærliggende Opgaver i den nationale Sprogforskning; og i den yngre Generation, der i stigende Grad har maattet specialisere sig paa begrænsede Felter, er Westergård-Nielsen den eneste, der har helliget sig et alsidigt Studium af Islandsk i alle dets Faser; hans Indsigt i dette store Omraade overgaas næppe af nogen nulevende Filolog, der ikke selv er født paa Sagaen.

Emnet for hans første større videnskabelige Arbejde kunde næppe være mindre taknemmeligt, og det er da heller ikke ham selv, der har valgt det. Det blev stillet som Prisopgave ved Københavns Universitet for 1936, og da Westergård-Nielsens Besvarelse indbragte ham Prisen, var det et naturligt Ønske hos den arnamagnæanske Kommission, at det store Materiale, han havde samlet, blev offentliggjort, saa at det kunde udnyttes af Forskningen; W-N. har med Henblik paa Trykningen suppleret sine Samlinger og omarbejdet dem i Ordbogsform, hvilket letter Benyttelsen, men maa have kostet uendelig sur Møje. Ifølge hele sin Karakter kan Bogen blot tjene som en fyldig og velordnet Materialesamling for en kommende historisk Ordbog over det islandske Sprog eller for et af de mere triste Kapitler i den islandske Sproghistorie, som Forskningen af forstaaelige Grunde hidtil ikke har haft megen Lyst til at beskæftige sig med.

Laaneordsstudier er et Yndlingsemne i den positivistiske Lingvistik; de giver Anledning til solide Overvejelser efter vel prøvede Metoder paa et nogenlunde fast afgrænset Materiale; de fængsler ved kuriøse Detailiagttagelser og staar i umiddelbar Forbindelse med den almindelige Kulturhistorie, hvad man uden videre betragter som en Garanti for deres videnskabelige Betydning. Men det er maaske en kort Overvejelse værd, hvilken Rolle saadanne Studier er i Stand til at spille inden for den samlede Sprog- og Kulturforskning.

Det hører til den sammenlignende Sprogvidenskabs elementæreste Principper, og blev allerede bemærket af Rask i hans Prisskrift (1814), at man ved »Sprogudledningen» maa skelne mellem Arveord og Laaneord; bygger man paa Lydkorrespondenser i laante Ord, føres man let til Fejlslutninger om Sproglægtsskab. Ogsaa for den beskrivende Lingvistik er Sondringen af Vigtighed; har man inden for en given Sprogtilstand paavist dybtgaaende Forskelle i Ordstruktur, er det en stor Hjælp ad historisk Vej at kunne paa vise de fremmede Strukturtyper, der giver Nøglen til Afbigelserne. Hvad de nordiske Sprog angaar, er Ord materialet imidlertid saa indgaaende behandlet i etymologiske Ordbøger og lydhistoriske Haandbøger, at Studier

af den Art som de foreliggende næppe vil kunne faa væsentlig Betydning. De Tilfælde, hvor der kan være Tvivl om et Ords hjemlige eller fremmede Oprindelse, vil altid være af den Beskaffenhed, at Ordets hele Struktur paa det nøjeste stemmer med den hjemlige Sprogbygning, og Oprindelsen bliver da ud fra Sproganalysens Synspunkt irrelevant.

Det er da ogsaa paa et Omraade uden for den egentlige Sprogbeskrivelse, at Laaneordsforskningen i nyere Tid har fejret sine største Triumfer; den har vist sig at være et ypperligt Instrument til at maale Omfanget og Beskaffenheden af Kulturpaavirkninger. Hvor sikre og væsentlige Resultater man ad denne Vej kan naa, har Vilh. Thomsen vist i sit berømte Værk om den gotiske Sprogklasses Indflydelse paa den finske (1869). Men jo mere man fra anden Side kan oplyse om de kulturelle Forbindelser, des ringere Betydning faar Sprogets Vidnesbyrd, og naar det — som i det foreliggende Tilfælde — drejer sig om Undersøgelsen af en Litteratur, der væsentlig bestaar af slaviske Oversættelser med velkendt Forlæg, og en Epoke, hvor Kulturpaavirkningernes Retning og Styrkegrad er klart oplyst gennem historiske Kilder, kan Laaneordsstudiet blot i Detailler bekræfte og udfylde det Billede, man ad andre og lettere tilgængelige Veje kan danne sig. Hertil kommer, at det kun undtagelsesvis er muligt med Sikkerhed at datere Optagelsen af de Laaneord, vi finder i det 16. Aarhundredes islandske Bøger, idet de to foregaaende Aarhundreders Litteratur kun er mangelfuldt udgivet og ekscerperet, og at de laangivende Sprog (navnlig Norsk, Dansk, Tysk) ligner hinanden og Islandsk saa meget i deres Bygning, at Laanenes Veje i Regelen ikke lader sig eftervise med fuld Evidens. Man vil altsaa næppe kunne finde noget Omraade af Nordisk, hvor Laaneordsstudier paa Forhaand kunde vides at give ringere Udbytte, og man har vanskeligt ved at forestille sig en i sin Ensidighed mindre vel egnet Metode til Karakteristik af dette mørke Tidsrum i Islands Sprog-historie end et Leksikon over Laaneord. Det væsentlige maa jo dog her være at danne sig en Forestilling om, hvordan Sproget som Helhed adskiller sig fra det nærmest foregaaende Sprogtrin, og hvilke af disse Særudviklinger der har haft Betydning for den senere Udvikling; herom vilde man faa meget bedre Besked ved en strukturel Beskrivelse af nogle faa typiske Værker, et Arbejde, der hverken vilde være saa langtrukket eller saa kedsommeligt som dette leksikalske Puslespil. — Dog, maaske ser Sagen anderledes ud for islandske Læsere. Kampen for at holde Skjaldenes og Sagaernes Sprog rent for alle Fremmedelementer spiller for dem sikkert en betydeligt større Rolle end sprogteoretiske Overvejelser, og Synet af disse 400 Sider ubehjælpomme Barbarismer maa kunne udløse stærke Affekter, dels Afsky, dels Lettelse over at saa mange af de fremmede Vanskabninger er blevet drevet ud igen.

Om den leksikografiske Behandling er der efter Anmelderens Skøn

kun godt at sige. Ved hvert Ord anføres Formerne fra Originalsproget og fra de øvrige nordiske Sprog, med Angivelse af Aarstal eller Kilde for den ældste kendte Forekomst, Betydning og Konstruktion illustreres ved et fyldigt Udvalg af præcist afgrænsede Citater, ofte med oplysende Parallelsteder fra Oversættelsesgrundlaget. Ikke blot Laaneord i strengeste Forstand, men ogsaa Oversættelseslaan, fremmede Betydninger og Forbindelser er registreret, hvilket vidner om et overordentlig præcist Kendskab til Sproget, navnlig da saa mange af de paagældende Anvendelser ikke umiddelbart virker fremmede paa den, der har Dansk til Modersmaal eller er fortrolig med den tilsvarende danske Litteratur. De korte Bemærkninger om Laaneforholdene, der meddeles, er præget af en kritisk Reservation, der ikke er alt for udbredt i etymologiske Haandbøger. Den godtroende Benytter vil næppe blive lokket paa Vildspor.

Undersøgelsens mere almindelige Resultater gøres op i en udførlig Indledning. Den giver først et kort Rids af de sparsomme Kulturforbindinger, der har muliggjort sproglig Paavirkning udefra: den islandske Kirkes Tilknytning til Ærkesædet i Nidaros (1152—1537); Hanseaternes Handel paa Øen, der dog ikke synes at have medført tilnærmelsesvis saa intime Berøringer med Befolkningen som i det øvrige Norden, idet det var Købmændene forbudt at overvintre; endelig den danske Krones Administration og Reformationsbevægelsen, der blev trumfet igennem med Vold for at bryde Kirkens politiske Magt. Der gøres Rede for de tre, indbyrdes nært sammenhængende Aarsager til, at Islandsk ikke i 14.—16. Aarhundrede blev Sprog for en saa radikal Omdannelse som de øvrige nordiske Sprog: Landets isolerede Stilling, Folkets trofaste Vedhængen ved den gamle Litteratur, og Sprogets arkaiske Struktur, der gjorde det vanskeligt at assimilere Nydannelser morfologisk.

De følgende Afsnit giver en Oversigt over Materialet, der klassificeres efter forskellige Synspunkter: Ordenes Grad af Fremmedhed, deres Oprindelse, deres Tilknytning til forskellige Kulturomraader. Det væsentligste Resultat af denne Undersøgelse kan i Korthed formuleres derhen, at der ikke i det undersøgte Materiale er eftervist væsentlige Spor af fremmed Paavirkning, som ikke maa eller kan være formidlet enten gennem Norsk eller Dansk (bortset fra latinske Laan, der kan være optaget direkte). De Fremmedelementer, der ad denne Vej er kommet ind i 16. Aarh.s Islandsk, er næsten alle af tysk Oprindelse, de litterære væsentligt højtyske, de mere folkelige eller faglige overvejende nedertyske; derimod er de faa Ord af fransk eller engelsk Oprindelse sikkert alle optaget i ældre Sprogperioder, og de Træk, som er af genuin dansk eller norsk Oprindelse, er af en flygtig og tilfældig Karakter. Dette sidste Faktum, som ikke udelukkende kan forklares ud fra den gamle Lighed mellem Sprogene (Dansk var allerede

paa Reformationstiden et fra Islandsk helt forskelligt Sprog, som ikke var umiddelbart forstaaeligt for en Islænding) eller ved den svage kulturelle Forbindelse (som jo dog var stærk nok til at medføre en formelig Invasion af tyske Elementer), fremtræder i klarere Belysning, hvis man i Steden for Forfatterens kulturhistoriske og geografiske Synspunkter, anlægger et rent lingvistisk. Naar man ser bort fra Kulturord, der betegner Genstande eller Forhold, som ikke tidligere havde været kendt, og som næsten alle kom til Norden over Tyskland, vil det vise sig, at den overvejende Del af de nyoptagne Fremmedelementer i Islandsk saavel som i de andre nordiske Sprog bestaar i Afledninger og Sæmmensætninger af Typer, som enten helt mangler eller kun forekommer mere sporadisk i ældre Tid, men som flourerer livligt i Tysk. I hvilken Grad det havde været muligt eller hensigtsmæssigt at klare sig med Dannelser af nordiske Ordelementer, forbundet efter hjemlige Strukturtyper, er et interessant Sprogrogsproblem, som det havde været naturligt at tage op i denne Sammenhæng; men det kan ikke være tvivlsomt, at man har følt et stærkt Behov for saadanne komplekse Ordtyper, der for en meget stor Del er Udtryk for abstrakte Begreber (som *bljúgheit*, *óterligheit*, *klókskapur*, *spursmál*, *bivísing*, *tukt*, *undirsáti*, *undirvísa*, *forstanda*). De fællesgermanske Præfikser var jo svundet allerede i Urnordisk, og af de mange gamle Suffikser var de fleste paa Grund af lydlig Omdannelse ophørt med at være produktive. Nordisk var, før den latinske og tyske Indflydelse satte ind, et usædvanlig derivationsfattigt Sprog, og det er derfor naturligt, at et Flertal af de indlaante eller efter fremmede Mønstre nydannede Ord er Præfiks- eller Suffiksdannelser (til de første kan man ogsaa regne det store Antal ægte Verbalsæmmensætninger af hjemligt eller tysk Ordmateriale, som karakteriserer den yngre Middelalders og Reformationstidens Sprog, og som nu igen er paa Retur). Dette har W.-N. naturligvis været fuldt opmærksom paa, idet han har meddelt en udførlig Oversigt over Præfikser og Suffikser i Laaneordsmaterialet; men hans teoretiske Forudsætninger har ikke tilladt ham at drage alle Konsekvenser af de gjorte Iagttagelser.

Det maatte ogsaa have været muligt at uddybe det kulturhistoriske Perspektiv, fx. ved at foretage en statistisk Sammenligning af Laaneordsprocenten i danske eller svenske Værker med beslægtet Indhold og en Opgørelse over, hvor mange af Laaneordene der virkelig er blevet optaget i Sproget og ikke blot er tilfældige Nødoversættelser. Selv om det sidste Aarhundredes maaltbevidste Purisme og Mangelen af leksikalske Hjælpemidler til det 17.—18.Aarh.s Litteratur vilde hindre en fuldt retfærdig Bedømmelse, skulde det dog nok paa Grundlag af de mange Detailundersøgelser i det foreliggende Arbejde med nogenlunde Sikkerhed lade sig konstatere, at en meget væsentlig Del af det store Stof aldrig er blevet Folkets Eje, og at den Litteratur, som har afgivet Materialet til W.-N.s Undersøgelse, netop

hvad Ordforraadet angaar, giver et misvisende Billede af dette Stadium i det islandske Sprogs Udvikling, der efter alt at dømme har været langt mere immunt over for fremmed Paavirkning end de tilsvarende Stadier af Søstersprogene. Det næste Spørgsmaal bliver da, om dette Forhold alene bør forklæres ud fra den manglende kulturelle Kontakt med Omverdenen, eller om det tør betragtes som et Vidnesbyrd om, at den aandelige Kultur (netop paa Grund af Landets isolerede Beliggenhed) ikke havde naaet et Udviklingstrin, hvor der var Behov for et større Inventar af abstrakte Derivationsdannelser. Det interessanteste Problem i det 15.—16.Aarh.s Sproghistorie er den Sammenhæng der skimtes mellem de nye religiøst-litterære Genrer (Bønnebøger, Homilier, Reformationsskrifter, Salmer) og den omfattende Optagelse og Nydannelse af sproglige Abstraktudtryk;¹ begge Dele lader sig opfatte som Udslag af, at større Kredse i Folket var modnet til at søge Udtryk paa Modersmaalet for et fremvældende indre Liv, som var ganske ukendt for deres Fædre. Det vilde derfor være interessant, hvis andre Vidnesbyrd om Periodens aandelige Liv kunde inddrages som Baggrund for den sproglige Konservatisme.

Westergård-Nielsen meddeler en Række interessante Iagttagelser og Ræsonnementer angaaende den Maade, hvorpaa det fremmede Stof tilpasser sig til det islandske Sprogssystem; ogsaa disse Bemærkninger vilde utvivlsomt have ført til mere præcise Resultater, hvis Forfatteren ikke havde delt den blandt Flertallet af nordiske Filologer herskende Uvilje mod at anvende strukturelle Synsmaader ogsaa i den historiske Lingvistik. Jeg skal belyse dette med et Par Eksempler: S. LIX—LXIV gives der en indgaaende Oversigt over Genusforholdene i de indlaante Substantiver; det paavises, at de fleste Afvigelser fra Ordenes oprindelige Genus enten kan skyldes Tilslutning til Ord med lignende Form (henh. Betydning) i Islandsk eller viser samme Køn som Norsk, henh. Dansk. Dette betragtes med Rette som en vigtig Bekræftelse af, at den tyske Paavirkning som Regel har fundet Sted gennem et af disse Sprog; men dermed forrykkes ogsaa Grundlaget for Sammenligningen; det er nu det danske (henh. norske) Genussystem og ikke det tyske, der skal sammenholdes med det islandske; og her fremtræder for Danskens Vedkommende en interessant Inkongruens, idet Forskellen mellem Maskulinum og Femininum i de fleste Tilfælde er synkretiseret i et »Fælleskøn» paa Grund af Endelsernes Bortfald og Brugen af *den* i Steden for *han/hun*; ved Overførelsen til Islandsk maa denne Synkretisme opløses, og det væsentlige Problem bliver da, efter hvilke Principper

¹ Tanken om en Sammenhæng mellem Derivationspraksis og Kulturudvikling er i nyere Tid navnlig blevet hævdet af Marouzeau, bl. a. i et Foredrag paa Københavns Universitet i Oktober 1946.

man erstatter Fælleskøn med enten Hankøn eller Hunkøn, og hvilken Rolle Tyskens Genus her kan tænkes at spille.¹

Ganske analoge Spørgsmaal melder sig ved den fonematiske Tilpasning af det danske Lydsystem til det islandske; fx. er i Dansk *t-* og *th-* sammenfaldet i Forlyd, medens de adskilles i Islandsk. Det viser sig nu ved en Gennemgang af Ordbogens Materiale, at Islandsk kun erstatter et dansk *t-* med *p-*, naar det danske *t-* gengiver tysk *d-* (denne Substitution i Dansk frembyder et analogt Problem); dette sker ikke blot i Ord, som indeholder Stammer, der i Forvejen var kendt i Islandsk som fx. (ó)*pakknaemiligur*, *pénari*, men ogsaa i Ord, hvor de beslægtede islandske Stammer lydligt eller betydningsmæssigt laa temmeligt fjernt som i *brykkja*, *banki*; i *prúga* for dansk *druve*, mnt. *druve* skyldes *p* sandsynligvis Tilknytning til *prúga* i Betydning 'Vinperse' (sml. Sideformen *vindrúfa* med normal Substitution). De Ord, som er optaget med *t-* synes overalt at have etymologisk *t-* i Dansk/Svensk/Norsk og Tysk,² og den i Dansk hyppige Skrivemaade *th-* for *t-* har næppe fremkaldt nogen islandsk Form med falsk *p*.³ Tilpasningen af Vokalsystemet (baade det grafiske og det lydlig) frembyder ganske tilsvarende Problemer; men disse er af en saa kompliceret Art, at Undersøgelsen deraf vilde sprænge Rammerne for en Recension.

København.

PAUL DIDERICHSEN.

Bertil Björseth, Dialekt och riksspråk i en bohusslänsk socken. VIII+307 sidor. Göteborg 1946.

Björseths avhandling är ett synnerligen värdefullt bidrag till närmare kännedom om en företeelse, som tidigare ej varit föremål för någon mera ingående undersökning i vårt land: dialekternas i våra dagar i rask takt pågående utjämning och förändring i riktning mot ett mer eller mindre enhetligt riksspråk. Undersökningen gäller språkförhållandena i Ödsmåls socken av Inlands Nordre härad i södra Bohuslän, ett område där det rikssvenska inflytandet har ett drygt arbete att utföra på grund av dialektens starka anknytning till götiska dialekter, till norskt och till danskt språk.

¹ Den S. 394 ff. registrerede Brug af *þann* for *sá* i bestemt afgrænsede syntaktiske Typer medfører ingen væsentlige Genussynkretismer i Islandsk, kun en Kasussynkretisme Nom./Akk.

² Man maa derfor foretrække Falk-Torps Etymologi til Ordet *treiskur* (<nt. *trérsch*) for Noreen-Hellquists (<mnt. **dretsçh*).

³ I Ordet *thrón(n)*, *trón(n)* bevares — som i Dansk — ofte den græsk-latinske Skrivemaade *th-*; men den svarer sikkert til en Udtale med *t-*, uanset at *th-* under tiden indsættes for *p* i de gamle Tryk.

Materialsamlingen uppfyller mycket höga anspråk. Genom att indela meddelarna i ej mindre än sju åldersgrupper, den äldsta (grupp 1) omfattande personer födda 1840—1845, den yngsta personer födda efter 1920, och redogöra för de olika faktorer, som jämte åldern inverkat på deras dialekt, samt genom att återge ett stort antal meddelares uttal av varje upptecknat ord och därvid uppge meddelare, den åldersgrupp han tillhör och den del av socknen han representerar, den konservativa östra (Ö) eller den mera påverkade västra (V), har Bj. givit talrika livfyllda bilder av förändringarna i dialekten under den tid, varom de i huvudsak efter år 1918 utförda dialektuppteckningarna kunna ge besked. I den omfattande redogörelsen för ljudskicket (s. 18—214) kan utvecklingen därtill mycket lätt och bekvämt avläsas, tack vare det att materialet till stor del är synnerligen överskådligt uppställt i jämlöpande spalter med uttalsformerna från Ö-området till vänster och från V-området till höger.

En viss oklarhet angående accenten vållas ibland av att tecknet för grav-cirkumflex (˘) genomgående använts även som tecken för akut-cirkumflex (˙), t. ex. i *lûn* 'luren' s. 215, *lêt* 'lädret' s. 199, *pâln* 'pallen' s. 46. Om skrivningen *lûn*, som härrör från annan upptecknare, (D. Palm), säger Bj. a. st., att akut-cirkumflex »troligen» avses. Läs i stället »utan tvivel». I formen *gâl̄t* 'gallan' (s. 218) är accenten tydligen (genomgående?) grav-cirkumflex, beroende på att dialektordet *gall*, n, troligen genom riksspråksinflytande (jfr nedan) blivit tvåstavigt, såsom framgår av de alternativa formerna *gâl̄ot*, *gâl̄at* (a. st.). Grav-cirkumflex föreligger säkerligen i *lûn* 'lunden' (s. 126, 216); jfr not 1 s. 216 och ordet *lunde* i registret. Eller har accenten blivit akut genom riksspråksinflytande? Även t. ex. i uttrycket *i jâns*, i ordet *lârft* och i presens av verbet *kôra* kan man vänta sig grav-cirkumflex. Avses sådan i formerna med ˘ av dessa ord s. 235? — Att ordet *sâda*, plur. *sâdor*, »trol. alt. kunnat ha akut, fastän någon dylik form ej är belagd i Ödsmål» (s. 90), är utan tvivel ett alltför äventyrligt antagande. Synnerligen anmärkningsvärd är uppgiften om grav accent hos en meddelare i *läser*, *säljer* och *bläser*. Är den verkligen så alldeles riktig?

Man saknar en sammanfattande beskrivning av dialektens språk-ljud. En sådan är särskilt önskvärd, eftersom Bj. företagit vissa normaliseringar i det material han hämtat från andra upptecknare (se s. 10). Kort *å*-ljud skriver Bj. alltid *a* utan att närmare beskriva ljudet (s. 10), medan D. Palm i viss utsträckning använt tecknet *o*, åtminstone i subst. *tomt* s. 102 och i förbindelsen *øy* 'ung' s. 104. Med den senare kvaliteten stämmer rätt väl det uttal *rêvvarâmp* (*a*→*o*), som anm:n för flera år sedan antecknat vid ett tillfälligt besök i Ödsmål. Ljudet *o* har säkerligen ett visst intresse, när det gäller att förstå den av Bj. förmodade substitutionen av *u* med *å* i t. ex. *sjunga* (s. 246, 248). Vokalen *o* är kanske närmast en substitution för detta *o* (uppkommet av äldre *u* vid kontakt med götiskt *o*? Jfr

dock Bj. s. 12.). Även i fråga om *u* och *ø* råder någon oklarhet med avseende på ljudkvaliteten. Då Bj. skriver *u* i *bäntröja* 'stickad tröja' s. 135 o.a. fall, där en annan upptecknare, Erik Larsson, har *ø*, är man benägen att anse den senare formen som yngre och tillkommen på grund av den »tendens att ersätta *u* med *ø*», som omtalas s. 131, 134, 137 m. fl. st. Det bör dock observeras, att E. L. åtminstone i ett fall, som anm:n haft tillfälle att kontrollera, nämligen i ordet *buske*, ej har *ø* utan *ö*, avseende ett labialiserat *ö*-ljud, som finnes i Göteborgs-dialekten (se s. 15) och torde vara vida utbrett i bohuslänska dialekter. Att detta vokalljud förekommer även i Ödsmål är otvivelaktigt. Jfr Bj:s uttalande s. 134: »Gränserna mellan *u* och *ø* kunna i vissa fall och hos vissa individer vara ganska flytande.» Mellanljudets förekomst i dialekten kan kanske i någon mån bidra till att belysa »den oregelbundna växling mellan *u* och *ø*», som omtalas s. 137.

Bj. avser ej att ge en språkhistorisk beskrivning av Ödsmåls-dialekten. Icke desto mindre uttalar han sig ganska ofta i språkhistoriska frågor. Om fördelningen av *u* och *ø* i förbindelserna *um*, *øm* vågar han t. ex. påstå, att vokalismen i stort sett bestämmes av de föregående konsonanterna (s. 134). Och kort *u*, som motsvaras av kort el. långt *ö* i riksspråket, förutsättes s. 252 vara utvecklat ur kort resp. långt *ö*. Utvecklingen ur långt *ö* säges ha ägt rum »framför vissa konsonanter och företrädesvis i öppen stavelse» (a. st.). Detta är emellertid med säkerhet att undervärdera betydelsen av vokalismens olika ursprung. Det *u*, som jämte vanligare *ø* och sporadiskt *ø* förekommer i orden *fluw* 'flöjel' och *fluw* v. imperf., *hust* 'höst', *nudohår* 'nöthår', *nudövur* 'slarvig', 'snuskig', *sprud* 'vävspännare', *stram* 'ström', *tum* 'töm' m. fl. ord, går t. ex. utan tvivel tillbaka på äldre *au*. Andra exempel på utveckling ur diftongen *au* äro *o*, *ø*, *u* i *löda* osv. 'lördag' (se s. 118) och *g* i *ryv* 'podex', som enl. Bj. »säkerligen» utgår från kort *o*. Ur äldre *ey* skall förklaras det *u*, som uppträder i *løber* 'löpe' (s. 129) m. fl. ord. Jfr Envall Dala-Bergslags-målet s. 43 f., 276. På motsvarande sätt ha *tækøn* ~ *tékøn* 'tecken' (s. 205) och *stænog* 'Stenung' (ortn., s. 199) fått sitt *ä*-ljud ur den gamla diftongen *ei* (*æi*). Jfr t.v. *Ålseröd* Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län (OGB) 18, s. 54, *Elsängen* OGB 20, s. 18 f. och *Häd-* 'hed-' OGB 20, s. 107 och 231 samt Göteborgs och Bohus läns fornminnesförenings tidskrift 1939, s. 146 f. Den av Bj. tillgripna teorin om »slutledsbetoning» i *stænog* saknar stöd i verkligheten liksom i fråga om **holdung* 'hulling' s. 64, *apel* s. 65 och *navar* s. 57; jfr Envall a.a. s. 122. I andra ord med äldre *ei* har *i*-elementet tagit överhand: *bænt* 'benet' (s. 184), *løgøri(ø)* ~ *è* 'ekorre', *rægøhin*, *-hina* 'brynsten för rakknivar' — i detta ord tycks även Bj. räkna med utveckling direkt ur diftongen *ei*; se s. 176 —, *sina* (*i* ~ *e*) 'sedan' (förmodligen < **seinna* 'senare'; annorl. Bj. s. 177). Bj:s uttalande s. 12, att »alla spår av gamla diftonger (utom *iu*) saknas» i dialekten, torde alltså vara förhastat.

Även i ett annat viktigt avseende torde Bj. ha felbedömt dialekten. Då ett stort antal gamla kortstaviga ord ha kort vokal i dialekten (*droppe*, *hosor* 'strumpor' och ord med *e*+konsonant, t. ex. *bêdê* 'bit', *blêga* 'blixtra', *lêva* 'leva'), menar Bj., att vokalen i dessa ord först förlängts och sedan åter förkortats. Att utvecklingen varit sådan framhålles ibland som ett faktum (s. 11, 106, 113, 180, 182, 184, 186, 254, 255), medan uttalandena i andra fall äro försiktigare (s. 182, 188, 194, 251, 254). S. 254 säges övertvägande sannolikhet tala för att hithörande ord haft vokalförlängning i samma utsträckning som i rent götiska mål. De fall av förkortning av lång vokal, som skulle kunna åberopas som stöd för detta antagande, äro emellertid ytterst få: framför urspr. *p* endast *lûbêr* 'löpe' (?), framför *s* två à tre: *rôsêr* 'rosor', *rôsêta* 'rosig' (s. 118) och *stênarûs* 'stenröse' (s. 140), framför *v* intet enda! Då Bj. påstår, att vokalförkortning framför *p* är vanlig i dialekten (s. 106) eller att sådan »ofta» inträder framför *v* (s. 255), är alltså detta något som återstår för honom att bevisa. Enligt anm:s mening ha de nämnda kortstaviga orden, särskilt i V-området, bevarat kort vokal och fått den följande konsonanten förlängd på samma sätt som skett t. ex. i sydöstra Dala-Bergslagen; jfr Envall a. a. s. 77 ff. Utvecklingen sammanhänger med länge bevarad kortstavighet på Tjörn; jfr Lindroth i Hist. geogr. statist. beskrivn. över Sverige, utg. av Sjögren, III, s. 738. Den sporadiska förkortningen av lång vokal resp. diftong innebär säkerligen i första hand en övergång till kortstavig typ.

Ödsmåltdialekten påverkas ej blott av riksspråket (s. 271 egendomligt nog definierat som »västsvenskt lokalt riksspråk och götisk normaldialekt») utan också av andra dialekter. Det förefaller dock, som om Bj. klarare än som skett borde ha framhållit riksspråkets betydelse, även då det i första hand synes vara fråga om dialektalt inflytande. Utbytet av hårt *sk* i ord som *skära*, *skjorta* etc. säges t. ex. »ej utslutande eller ens i främsta rummet» bero på riksspråkets inverkan. »Det är väsentligen fråga om en dialektal rörelse med riktning från norr till söder» (s. 33). Riksspråket säges ha medverkat »som sekundär faktor», men hur stor roll det därvid spelat anses »svårt att säga» (s. 247.) Emellertid kan det väl knappast råda något tvivel om att riksspråket ensamt bestämt riktningen av utvecklingen. Om riksspråket hade haft hårt *sk*, så skulle utvecklingen ha gått i motsatt riktning! Samma invändning kan göras mot uttalandet s. 242 om förändringar i substantivböjningen, t. ex. *hêsta*—*hêstar*. Om man fasthåller vid att riksspråket haft avgörande inflytande på utvecklingen, kan man i sådana fall, såsom Bj. gjort i fråga om utbytet av förbindelsen *ôgg* mot *ygg* (s. 253), tala om »kombinerad påverkan från riksspråket och angränsande dialekter».

De viktigaste förändringarna i dialekten drabba (enl. s. 271) sydsvenska (danska) och norska drag, säkerligen i de flesta fall på

grund av samverkan mellan riksspråket och götiska dialekter. Dialektdrag som ha vidsträckt utbredning i västsvenska dialekter, visa däremot stor motståndskraft mot riksspråket (s. 245, 271). Detta gäller såväl i fråga om dialektens fonemsystem (se särskilt s. 270) som i fråga om dess formsystem och ordbildning (s. 242). De lexikaliska förändringarna äro däremot stora (anf. st.). Till de sistnämnda är det av logiska skäl nödvändigt att räkna även de flesta av de förändringar som Bj. kallar »fonematiska» (om termen se s. 242; ex. ges s. 270 f.), nämligen sådana som innebära omformning av dialektord till likhet med motsvarande riksspråksord; sådan omformning föres av Bj. själv till typen 'riksspråkspåverkan inom ordförrådets område' (s. 242). Jfr även Bjs uttalande s. 24 om utbytet av *sk* mot *sje*-ljud och s. 248 om ersättandet av *y*, *ju* med *ju* vid kontakt med motsvarande riksspråksord. Termen »fonemförändringar» får då innebörden 'förändringar — även lexikaliska — som beröra viktiga delar av fonemsystemet'. Som ex. på fonempåverkan som ej är lexikalisk, kunna nämnas: *šëghöstä* 'kikhosta' > *šëkhöstä* (s. 261; av Bj. bedömt som om det vore fråga om lexikalisk påverkan), *skÿda*, v. 'skjuta' > *fÿda*, *bad* (subst. n.) > *bat*, trol. en hypersvecism; annorl. Bj. s. 83, 232), *lysa*, v. > *juša*, säkerl. en hypersvecism; jfr nedan (annorl. Bj. s. 158).

Goda resultat har Bj. nått genom att med exempel belysa de olika faktorer som förmedla riksspråksinflytandet på dialekten (s. 272 ff.). Bland i detta sammanhang anförda »handelsord» hade kunnat upptagas ordet *droppe* — om »svårförklarlig» riksspråkspåverkan i detta ord se s. 106, 260 — i formen *droppar*: *Hoffmans droppar*, *bröst- och nervdroppar*; jfr Peterson Valldamålet sp. 185. Ordet *galla*, n. (!), som undanträngt det genuina **gall*, n., kunde ha upptagits bland »skolorden» (»levern avsöndrar galla»). Det av många bohuslänningar åtminstone ännu på 30-talet som riksspråk ansedda *ljusa*, v. 'lysa' hör väl till de ord som använts i »officiella sammanhang», osv.

Med rätta har Bj. själv reducerat några äventyrliga teoretiska spekulationer i anslutning till Hj. Lindroths »systemologi», som han hängivit sig åt under rubriken »Metoder» i inledningen till sin avhandling (s. 13 ff., andra och fjärde styckena), till »endast en utgångspunkt» (s. 15). Han talar i detta sammanhang och i avslutningen (s. 277) om »speciella uttalstraditioner», som korsa de »krav, som dialektsystemet ställer». Detta kunde enligt anm:s mening läsas: »fakta som vederlägga grå teorier».

Trelleborg.

ELOV SILFORS.

Litteraturkrönika (1947).

Under år 1947 har en ny språkvetenskaplig tidskrift sett dagen i Sverige. Att det andra världskriget skulle ha mycket ogynnsamma återverkningar på de internationella tidskrifterna var från början uppenbart, och genom utvecklingen i Tyskland försvann en lång rad gamla välkända tidskrifter på obestämd tid från den internationella språkforskningens horisont, och även på andra håll i världen var tidskriftsdöden märkbar. Även om enligt uppgift ett förvånansvärt stort antal tyska vetenskapliga tidskrifter har levt upp igen, fast de av olika skäl endast i undantagsfall har trängt över Tysklands gränser, finns det tydligen ett påtagligt behov av nya språkrör för allmän och jämförande språkforskning. För att i någon mån tillgodose detta behov har två yngre till Lunds universitet knutna forskare, romanisten och fonetikern Bertil Malmberg och iranisten Stig Wikander grundat *Studia linguistica. Revue de linguistique générale et comparée* (C. W. K. Glerup, Lund. E. Munksgaard, Köpenhamn), till vilken varje lingvist, som har någon teori eller iakttagelse av allmänt eller metodiskt intresse hälsas välkommen som medarbetare. Redaktionen understryker, att den icke vill göra tidskriften till språkrör för någon särskild skola eller exklusiv forskarkrets, och den föreliggande första årgången bär syn för sägen. Den innehåller t.ex. bidrag av bl.a. L. Hjelmslev (»Structural analysis of language»), N. Holmer (»Ibero-Caucasian as a linguistic type»), N. Kjellman (»Die Übersetzung der griechischen Verbalkomposita mit εις- in der gotischen Bibel»), B. Malmberg (»L'espagnol dans le Nouveau Monde — problème de linguistique générale»), P. Naert (»Arbitraire et nécessaire en linguistique») och A. Rosetti (»Sur le traitement des gutturales en indo-européen»). Det är att livligt hoppas, att den nya tidskriften skall kunna verksamt stimulera till språkteoretiska diskussioner långt utanför Nordens gränser.

Bokproduktionen på Island har under kriget nått en oanad höjd och en förbluffande kapacitet. Ett imponerande tecken härpå är den serie islänningasagor, som i rask takt har utsänts i tolv band under 1946—47, *Íslendinga sögur. Rvfk 1946—47. (I. Landssaga og landnám. XXXII+439 s. — II. Borgfirðinga sögur. X+475 s. — III. Snæfellinga sögur. X+503 s. — IV. Breiðfirðinga sögur. X+483 s. —*

V. *Vestfirðinga sögur*. X+445 s. — VI. *Húsvetninga sögur*. I. IX+486 s. — VII. *D:o II*. X+484 s. — VIII. *Eyfirðinga sögur og Skagfirðinga*. XII+453 s. — IX. *Þingeyinga sögur*. XI+440 s. — X. *Austfirðinga sögur*. XIII+491 s. — XI. *Sunnlendinga sögur I*. IX+498 s. — XII. *D:o II*. XIV+468 s.). Redaktör har varit Guðni Jónsson, tidigare känd som utgivare av bl.a. *Grettis saga* i serien *Íslenzk Fornrit*, och avsikten har varit att åstadkomma en fullständig utgåva — den första i sitt slag — av allt som kan rubriceras som *Íslendingasögur* och samtidigt en folkupplaga med möjlighet att bli proportionsvis lika spridd som den i slutet av 1800-talet utgivna serien med samma namn och med syfte att vidmakthålla det isländska folkets mångomvittnade men förklarligt nog av de nya tiderna icke helt oanfrätta litterära bildning. Första bandet innehåller bl.a. *Íslendingabók*, *Landnáma bók*, *Kristni saga* och sagorna om Grönlands- och Vinlandsfärderna, medan de återstående sagorna har grupperats efter Islands topografi. Redaktören lämnar kortfattade inledningar, kommentar till verser o.d. I den mån goda vetenskapliga utgåvor finns av de ifrågavarande diktverken spelar givetvis denna nya utgåva inte någon större roll för forskningen, men det bör kraftigt framhållas, att *Íslendinga sögur* utöver den välbekanta, ofta och väl utgivna raden av klassiska sagor, innehåller en lång rad efterklassiska arbeten i samma anda, vilka hittills har varit föga eller alls icke kända utanför Island och praktiskt taget otillgängliga för närmare studier. Dessa senare sagor, som delvis är av helt sent datum, t.ex. de av Gísli Konráðsson i början av 1800-talet författade verken, och som delvis aldrig tidigare utkommit på tryck, är väl av växlande värde men alltid av stort intresse såsom hittills föga eller alls icke beaktade vittnesbörd om den isländska sagoskrivningens livskraft genom tiderna. Det är därför icke för mycket sagt, att den nya serien — åtminstone utanför Island — öppnar nya perspektiv på ett av de viktigaste kapitlen i landets litteraturhistoria. Ett trettonde band skall innehålla register över samtliga person- och ortnamn och bör sålunda bli ett viktigt hjälpmedel för forskningen.

En omfattande filologisk och litteraturhistorisk undersökning rörande ett skott på en annan av den isländska prosalitteraturens grenar föreligger i en doktorsavhandling från Aarhus, *G. Albeck, Knytlinga, Sagaerne om Danmarks Konger (352 s. Khvn 1946. Nyt Nordisk Forlag. A. Busck)*. Häri upptages bl.a. till behandling frågan om sagans förlorade början och förhållandet till *Jómsvíkingasaga*, ett par supponerade *Knutssagor* (om *Knut den store* och *Knut den helige*), *Saxo m.m.* Albeck gör, närmast i polemik mot C. Weibull, gällande, att *Knytlingasagas* författare har känt en redaktion av *Saxo*s böcker 14—16 och att överensstämmelserna sålunda icke beror på en gemensam källa för *Saxo* och *Knytlingasagas* sista del.

Det första livstecken från Tyskland, som nått Arkiv för nordisk filologi efter det tredje rikets sammanbrott, är tillika ett tecken på

att intresset för en i landet alltid livligt omhuldad gren av den nordiska litteraturen alltjämt lever. *Eddische Heldenlieder herausgegeben von Felix Genzmer (120 s. Heidelberg 1947. Carl Winter Universitätsverlag)*, som är avsedd för den akademiska undervisningen, innehåller sången om Hunnerslaget, Hamdismål, Völundarkvida, Atlakvida, Sigurdarkvida in forna (Brot), Helgakvida Hundingsbana II, Valkyrialiód (Darradarliód), Guðrúnarhvöt, Hervararkvida m. m. Texten, som närmast ansluter sig till Neckels Edda och Heusler-Ranischs Eddica minora, åtföljes av kritisk variantapparat med anmärkningar och ordlista. Även om urvalet är gjort med tanke på att visa kontinentalgermanska motivs behandling i Norden och icke innehåller en del eddadikter, som nordiska studenter under alla förhållanden bör få stifta bekantskap med, kan den lyckade lilla läseboken helt visst nyttjas även vid nordiska universitet, där man under senare år starkt har känt bristen på just eddatexter.

I Norge har kung Håkons 40-årsjubileum som regent givit universitetet i Oslo ett passande tillfälle att i faksimil utgiva den norska medeltidslitteraturens stora skatt, *Speculum regale (Konungs skuggsiá. Festgave fra universitetet i Oslo til H. M. Kong Haakon VII på hans 75-årsdag 3 august 1947)*. Det har blivit en praktfull volym i stor folio, inledd av bl. a. D. A. Seip, som helt kortfattat redogör för vad man tror sig veta och kunna utläsa om det märkliga arbetets författare, och L. Holm-Olsen, som mera utförligt skriver om de norska handskrifterna av Kongespeilet.

Ett annat norskt jubileum under 1947, som har satt spår i en ny utgåva av ett klassiskt arbete, är 300-årsminnet av Petter Dass' födelse. Med anledning härav utkom *Nordlands Trompet av Petter Dass utgitt ved Didrik Arup Seip (172 s. Oslo 1947. Aschehoug o. Co.)*. Seip har ju redan tidigare utgivit detta förunderligt friska verk (1927), men i den nya vackra upplagan har en tidigare otillgänglig och en hittills helt okänd handskrift kunnat anlitas. Texten, som i huvudsak bygger på det första trycket (1739), åtföljes av historik, fyllig variantapparat och kommentar.

Även i Sverige har under året ett jubileum satt spår i form av ett praktfullt faksimilverk. Med anledning av att 600 år förflutit, sedan konung Magnus Eriksson utfärdade de s.k. Kopparbergsprivilegierna, som ingående reglerar förhållandena vid Sveriges berömda koppargruva i Dalarna och som är en av Sveriges såväl kulturhistoriskt som språkligt intressantaste 1300-talsurkunder, har Stora Kopparbergs Bergslags Aktiebolag till ett varaktigt hugfästande av 600-årsminnet bekostat en utomordentligt vacker volym i stor folio: *Medeltida urkunder rörande Stora Kopparberget ... utg. av Elias Wessén ... Med en inledning av riksarkivarien Bertil Boethius samt med upplysningar om urkundernas sigill av riksheraldikern Harald Fleetwood (113 s. Sthlm 1947)*. Här återgives i faksimil, transskription, nysvensk och engelsk översättning biskop Petrus i Västerås bytesbrev 1288, konung Magnus

Erikssons privilegier 1347, samme konungs brytningsstadga 1360, Sveriges olika regenters stadfästelsebrev fram t.o.m. Gustav Vasas av år 1525 samt Stadga för Sankt Örjens gille vid Kopparberget. Prof. Wessén har försett texterna med språklig och saklig kommentar — som sig bör har framför allt 1347 års brev ingående granskats.

Genom prof. E. Noreens förtidiga bortgång i slutet av 1946 har det blivit ovisst, hur det skall gå med den inledning, som man väntat på till den av Noreen, delvis tillsammans med T. Wennström, 1935—41 utgivna *Arboga stads tänkebok*. I ett annat avseende har emellertid utgåvan av den icke minst i språkligt avseende intressanta och värdefulla texten nyligen fullständigats, nämligen genom ett omfattande registerband, utarbetat av fil. dr *Sven Ljung* (296 s. = *Samlingar utg. av Svenska Fornskriftsällskapet. Häft. 195*), vilket givetvis i hög grad underlättar utnyttjandet av källan, i första hand för historiker men även för t.ex. namnforskare.

En större text på fornsvenska och äldre nysvenska har blivit tillgänglig i *Kumla kyrkas räkenskapsbok 1421—1590. Med inledande studier utgiven av J. L:son Samzelius* (CXL + 234 s. *Grad.avh. Lund 1946*. = *Närke. Studier över landskapets natur och odling. N:r 4*). Endast sju medeltida räkenskapsböcker från Sverige och Finland har bevarats till vår tid, och Kumla kyrkas är den mest omfattande av dessa (151 s. i utgåvan). Texten bjuder på mycket av lexikografiskt intresse och innehåller, som man kan vänta, också ett betydande ortnamnsmaterial från framför allt Kumlabygden. Av den mångsidiga och grundliga inledningen bör i detta sammanhang uppmärksamheten särskilt riktas på kapitlet »Bebyggelse och nyodling» (s. LV—LXVII), vari Samzelius med stöd av bl.a. ortnamnen skisserar socknens bebyggelsehistoria.

Av arbeten rörande svenska språket i allmänhet, må nämnas två nyutkomna arbeten, avsedda för den grundläggande akademiska undervisningen i utlandet. Under många år har prof. E. Wessén i Stockholm brukat giva en kurs i svenska språket vid universitetet i Oslo, och ur denna verksamhet har nu en bok vuxit fram: *E. Wessén, Svensk grammatik för norrmän* (100 s. *Oslo 1946. Aschehoug o. Co.*). Det andra arbetet härrör också från en av Stockholms högskolas lärarekrafter: *G. Bergman, A short history of the Swedish language* (106 s. *Sthlm 1947. The Swedish Institute for Cultural Relations*). Det är i första hand avsett att nyttjas som bakgrund till undervisningen i nutida svenska vid universitet och colleges i den engelsktalande delen av världen och förefaller, liksom det föregående arbetet, ha alla utsikter att väl tillgodose sitt ändamål.

Nämnden för svensk språkvård har under 1947 utsänt nummer 3 och 4 i sin skriftserie. I nr 3, *E. Wellander, Vi gå eller Vi går? En speciell språkriktighetsfråga ur allmän språkvårdssynpunkt*. (48 s. *Sthlm 1947. Svenska Bokförlaget*) upptages frågan om predikatsverbets kongruens till ny granskning. Prof. Wellander försvarar ivrigt

och talangfullt pluralformerna, men sitt största intresse ur språkvetenskaplig synpunkt har skriften genom den med utmärkta exempel belysta diskussionen av språkvetenskapernas — faktiskt — stora möjligheter att inverka på språkutvecklingen. I huvudfrågan torde skriften knappast vara representativ för nämndens uppfattning. Nr 4, som är avsedd att vara en praktisk hjälprede, heter *Skrivregler* (29 s. *Sthlm 1947. Svenska Bokförlaget*) och innehåller regler och råd rörande kommativering, avstavning, bruket av stor begynnelsebokstav, förkortningar m. m. i svenska språket.

Inom fornsvenskans område faller endast en större under 1947 utkommen undersökning, A. Bengtson, *Nils Ragvaldi, Domareboken och Linköpingslegendariet. En filologisk författarbestämning och ett bidrag till kännedomen om det senmedeltida vadstenaspråket* (273 s. + 2 pl. *Lund 1947. = Lundastudier i nordisk språkvetenskap* 4). Man har sedan gammalt antagit, att den i en handskrift från 1526 (Cod. A 1 fol. i Kungl. bibl.) bevarade Domareboken översatts av generalkonfessorn i Vadstena Nicolaus Ragvaldi († 1514), liksom fallet är med den i samma handskrift föreliggande Josua bok. Ett liknande förhållande möter i en Linköpingshandskrift (Cod. B 70 a), där ett legendparti uttryckligen uppgives vara översatt av samme Nicolaus, varpå följer en rad legender utan direkt angiven översättare. Frågan huruvida dessa arbeten verkligen har samme översättare har emellertid förut endast dryftats mera i förbigående, varvid dock ingenting framkommit, som kunde tyda på motsatsen. Bengtson har nu i sin doktorsavhandling företagit en ingående granskning av språkförhållandena i de nämnda arbetena och därvid kunnat fastslå, att de språkliga överensstämmelserna är så stora, att det är höjt över varje tvivel, att Nicolaus Ragvaldi översatt även de mer eller mindre anonyma partierna. Själva författar- eller översättarfrågan har väl inte erbjudit något större problem, men härutöver har B. genom ingående studier av förhållandet till förlagorna, av översättaremetod, ordförråd, frasering m.m. lämnat ett flertal intressanta bidrag till kännedomen om det s.k. Vadstenaspråket och om den litterära verksamheten i Vadstena kloster. En utförlig granskning kommer att inflyta i nästa häfte.

Ett nytt bidrag till den gren av svensk stilforskning, som har grundlagts genom A. Wifstrands »Andlig talekonst» (1943), föreligger i G. Nelson, *Schartaus bildanvändning. En undersökning och registrering.* (102 s. *Sthlm 1947. Svenska Kyrkans Diakonistyrelses bokförlag*). Nelson, som är en av Sveriges mera kända teologiska författare, intresserar sig väl inte i första hand för bilden som språklig och litterär företeelse utan tager i stället framför allt fasta på dess idéhistoriska funktion, vilket ingalunda gör framställningen mindre intressant för den psykologiskt inriktade stilforskaren. Henrik Schartau, grundaren av en betydelsefull riktning inom svenskt kyrko-

och fromhetsliv, är snarast sparsam i bruket av bilder (jämförelser och metaforer), men Nelsons registrering har bragt i dagen ett stort material, vilket dock kan bli rätt utnyttjat först när motsvarande undersökningar företagits på en rad jämförelsepunkter.

Ett helt annat stilområde behandlas ingående i *G. Langenfelt, Officersjargong och manskapsslang i Sverige 1645—1945* (312 s. Uppsala 1947. Kooperativa Förbundet). Den flitige och högproduktive samlaren och forskaren behandlar här i en rad kapitel den svenska militärslangen ur såväl historisk som deskriptiv synpunkt under anförande av en mångfald exempel. Senare hälften av arbetet utgöres av en ordbok, byggande på såväl tidigare publicerade ordlistor som på hittills otryckt material.

År 1944 utkom första delen av prof. Skautrups brett lagda skildring av det danska språkets historia. Nu föreligger redan en ny stor del av detta monumentala verk, *P. Skautrup, Det danske sprogs historie. Andet bind. Fra Unionsbrevet til Danske lov* (VI+455 s. Khvn 1947. Gyldendal). I det nya bandet skildras under rubriken »Yngre middeldansk» tiden 1350—1500, vidare reformationstiden (1500—1600) och »den lærde tid» (1600—1700) — de valda gränserna kan givetvis diskuteras; det ligger i sakens natur, att de i viss mån är godtyckliga. Framställningen är lika mångsidig och lika fängslande som i förra bandet. Särskilt förtjänar kanske att framhållas de välskrivna redogörelserna för språkkällorna och för det danska språkets ställning, inte minst förhållandet till låg- och högtyskan, under de olika perioderna, samt kapitlen om olika språksfärer och om händelserna på språkfronten under reformationstiden (Christiern Pedersen, Poul Helgesen, Hans Tausen, Anders Sørensen Vedel). Det är uppenbart, att Skautrups språkhistoria kommer att bli en av den nordiska språkforskningen flitigt anlita handbok, och man kan inte annat än livligt önska, att författaren får möjlighet att fullborda sitt storverk med en planerad tredje del. Den nya delen kommer att bli föremål för närmare granskning i nästa band.

Ett danskt arbete av vida större vetenskapligt intresse än titeln låter förmoda är *P. Diderichsen, Elementær dansk Grammatik* (XVI+299 s. Khvn 1947. Gyldendal), som kan betecknas som ett stort anlagt försök att sammansmälta vårt traditionella grammatiksystem med de nyare strukturlingvistiska synpunkter, som i hög grad har satt sin prägel på 30- och 40-talens språkteoretiska diskussioner i Danmark. Boken sönderfaller i två delar, ordlära och syntax; i den förra redogöres för ordklasserna, närmast på grundval av V. Brøndals system, vidare — mera kortfattat — för avledning samt för böjningssystemet. Framställningen av syntaxen har sina närmaste utgångspunkter i välkända arbeten av O. Jespersen och Aage Hansen, vilkas synpunkter dock mer eller mindre kraftigt modifierats efter linjer, som man åtminstone delvis tidigare mött i förf:s gradualavhandling »Sætningsbygningen i Skaanske Lov». Det må lämnas osagt, huruvida boken i

enlighet med författarens avsikt verkligen lämpar sig som dansk universalgrammatik för realskola, gymnasium, seminarium och universitet, men säkert är, att den kommer att lämna många spår i den framtida språkteoretiska diskussionen och genom sin goda bibliografi bli en gärna anlitaad handbok. För den språkvetenskapligt bildade läsaren är den en mycket stimulerande läsning.

Huvudsakligen inom den filologiska lärdomshistorien och stilistiken faller en bok av *H. Toldberg, Grundtvig som filolog (152 s. Khvn 1946. G. E. C. Gad)*. Arbetet vill belysa Grundtvigs filologiska studier och arbetsformer under jämförelse med dessas återspeglings i skaldens originalarbeten och översättningar eller bearbetningar, och Toldberg granskar ingående dessa sidor i den mån de icke hänger samman med G:s teologiska författarskap, vilket lämnas å sido. Utan dylikt mödosamt detaljarbete är det omöjligt att nå fram till en någorlunda riktig värdering av ett sådant författarskap som Grundtvigs.

Inom personnamnsforskningen är att anteckna ett större arbete av seniorn inom svensk namnforskning, *E. Ekwall, Early London personal names (XIX + 207 s. Lund 1947. Skrifter utg. av K. Hum. Vet.-samf. i Lund XLIII)*, vilket bör nämnas i denna översikt på grund av den uppmärksamhet, som ägnas åt namnen av skandinaviskt ursprung — dessa må ha kommit till London över Danelagen eller Normandie. Liknande studier över namnskicket i Nordens gamla städer finns ännu inte i nämnvärd utsträckning, men här erbjuder sig ett flertal forskningsuppgifter, allteftersomtillgången på användbart material blir rikare.

En större ortnamnsundersökning på nordiskt område är *B. Åkerblom, Handelsnamnen på Kopper-, Koppar(e)- och deras förhållande till namn på Kopp(e)-, Kapper-, Kappar(e)-, Kapp(e)-, Kaupar(e)-, Köpar(e)-, Kaup(e)-, Köp(e)-. (142 s. Hfors 1947. Även i Folkmålsstudier XIII)*. Ett mycket stort namnmateriel förtecknas och granskas, och förf. vill i de flesta fallen i dessa namn se spåren av gångna tiders köpenskap. En hake är givetvis, att ett *kopper, koppare* = köpslagare, köpman (mlt. *kopere*, holl. *kooper*) knappast med visshet kan påvisas som självständigt ord i svenskan, vilket är ägnat att förvåna i betraktande av ortnamnsmateriellets omfång, men för övrigt finns det åtskilligt, som talar för att förf. kan ha rätt i flera fall. Äventyrlig är den nya etymologi, som mera i förbigående framlägges s. 128 för det i och för sig dunkla verbet *köpa* och enligt vilken nära släktskap skulle föreligga med isl. *kópa*, stirra, och ordet vara en kvarleva från den stumma handels tid, då parterna »glodde» på varandras varor.

Ett betydande arbete — liksom det föregående ingående i en tidskrift — är *E. Hjärne, Roden. Upphovet och namnet. Området och jarlen (96 s. Namn och bygd 35)*. Prof. Hjärne lyfter här på förlåten till sina mångåriga, djuplodande forskningar rörande det svenska rikets politiska indelning i förhistorisk och tidigt historisk tid, särskilt med hän-

syn till ledungsväsendets organisation. *Roden* och *Roslagen* tolkas — med ingående språkvetenskaplig motivering — som egentligen betydande 'skeppen' resp. 'skeppslagen', och Rodens territoriella utsträckning bestämmes som åtskilligt snävare än i ett flertal inlägg i senare tid; dess egentliga område avgränsas till Tiundaland. Även om åtskilliga punkter i framställningen icke torde vara slutdiskuterade, är det tydligt, att det grundlärdade arbetet bjuder på ting av det största intresse för svensk ortnamns- och historieforskning.

Huvudsakligen inom ortnamnsforskningen faller också en nyligen i Uppsala ventilerad doktorsavhandling, *B. Lindén, Dalska namn- och ordstudier gällande särskilt Mora tingslag och Österdalsområdet (XXIII+171 s.+1 karta. Uppsala 1947)*. Avhandlingen, som enligt en på omslagets s. 3 meddelad plan är n:r 1 i en av förf. planlagd stor serie, innehåller tretton helt fristående studier, flertalet rörande ortnamn och förhållanden, som kan belysas genom ortnamn — i ett par kapitel behandlas t.ex. ortnamn på *-stad* i betydelserna 'strand, landningsplats' och 'plats, där något finnes el. göres', i ett annat *djur* 'kreatur' i Siljanstraktens ortnamn o.s.v.

Från dialektforskningens arbetsfält är att nämna, att av den stora framställning av Nylands svenska folkmål, vars första avsnitt omnämndes i litteraturkrönikan i band 60, nu ytterligare ett större parti föreligger, *V. E. V. Wessman, Bidrag till kännedomen om de nyländska folkmålen med särskilt beaktande av Sibbomålet (S. 131—326. Hfors 1947. Även i Folkmålsstudier XIII)*. Det nya partiet behandlar målens vokalism.

Slutligen må uppmärksamheten riktas på ett stort etnologiskt arbete av betydande intresse även för den mera kulturhistoriskt och språkgeografiskt orienterade språkforskningen, *A. Eskeröd, Årets äring. Etnologiska studier i skördens och julens tro och sed (381 s. Sthlm 1947. Nordiska Museets Handlingar 26)*. Arbetet innehåller en utförlig och frejdig principdiskussion rörande traditionsmorfologi och traditionspsykologi — som traditionsforskare är förf. närmast lärjunge till C. W. v. Sydow — och elva undersökningar rörande slätter- och skördebruk och vissa därmed sammanhängande julbruk (julkärve, julbröd o.d.). Ett mycket stort material redovisas, belyst av väl utförda kartor.

K. G. LJUNGGREN.

Meddelanden.

Den 11 september 1947 avled i Stockholm denna tidskrifts medredaktör professor emeritus Hjalmar Lindroth. Minnesord kommer att inflyta i nästa band.

Till medredaktör efter framlidne professor Erik Noreen har utsetts professor Valter Jansson, Uppsala.

Till red. insända skrifter. (Obs. även Tillägg.)

Acta Jutlandica. Aarskrift for Aarhus Universitet. XIX. 1947 — Acta Philologica Scandinavica. Aarg. 19. H. 1—3. 20. H. 1—2. — Budkavlen. Årg. 25. H. 1—4. Årg. 26. 1947. H. 1. — Sven Clausen: Årbog for nordisk målstræv. IX. 1946. — Danske Studier. 1945. H. 1—4. — Edda. Årg. 33 band XLVI h. 1—4, 1946. — Folkmålsstudier. Årg. XII. 1946. — Fornvännen. 1946. H. 5—6. 1947. H. 1—4. — Leuvene Bijdragen. 36. Jaarg. 1—4. Bijblad. 1—4. — Modern philology. Vol. 44. Nr 2—4. 45. Nr 1—2. — Moderna språk. 1947. Nr 1—9. — Modersmåls-lärarnas förening. Årsskrift 1946. — Namn och bygd. Årg. 34. H. 3—4. Årg. 35. H. 1—2. — Neuphilologische Mitteilungen. 47 (1946), h. 7—8. 48. h. 1—4. — Niederdeutsche Mitteilungen. Jahrg. 2. 1946. — Nordisk tidskrift (Lett.) 1946. H. 8. 1947. H. 1—4. — Nysvenska studier. 26 årg. H. 3—5. — Ortnamns-sällskapets i Uppsala årsskrift 1947. — D:o. Ortnamnsregister till årgångarna 1936—1945. Uppsala 1947. — Selskab for nordisk Filologi. Aarsberetning for 1944—45, 1946. — Skírnir, Timarit hins íslenska bókmenntafélags. cxx. ár. Reykjavík 1946. — Sprog og Kultur XV. H. 1—4. XVI. H. 1—2. — Språkfronten. Årg. 4 (1947). Nr 1—12. — Studia linguistica. Revue de linguistique générale et comparée. Année 1. N:o 1. Lund 1947. — Svenska landsmål och svenskt folkliv. 1946. H. 1—4. Bil. 1—2. — TNC-spalten. Korta uppsatser om ord och uttryck publicerade i tekniska tidskrifter under år 1946 av Tekniska Nomenklaturcentralen. — D:o 1947.

Annales Islandici posteriorum sæculorum. Annálar 1400—1800. IV, 5. Reykjavík 1946. — Arboga stads tänkebok. Register av Sven Ljung. 296 s. Uppsala 1946. (Saml. utg. av Svenska Fornskriftsällskapet. H. 195.) — Birgerus Gregorii, Legenda Sancte Birgitte. utg. av Isak Collijn. 27 s. Uppsala 1946. (Saml. utg. av Svenska Fornskriftsällskapet. Ser. II. Latinska skrifter. Bd IV.) — Dass, P., Nordlands Trompet. Utgitt ved Didrik Arup Seip. 172 ss. Oslo 1947. — Diplomatarium Islandicum. Íslenzkt fornbréfasafn. XIV, 3 (1565—1567). Reykjavík 1946. — Grundström, H., Lulelapsk ordbok. Fasc. 1: abbis—kál'pak. Uppsala o. Khvn 1946. — Handlingar rörande Sveriges utrikespolitik 1561—1566. Utg. genom Ingvar Andersson och Sture Arnell Sthlm 1946. (= Historiska handlingar 33:1.) — Harding, E., Språkvetenskapliga problem i ny belysning eller Bidrag till Nordisk och germansk språkhistoria. H. 7. Lund 1946. — Íslendinga sögur, utg. av Guðni Jónsson. Reykjavík 1946—47. I. Landssaga og landnám. XXXII + 439 ss. — II. Borgfirðinga sögur. X + 475 ss. — III. Snæfellinga sögur. X + 503 ss. — IV. Breiðfirðinga sögur. X + 483 ss. — V. Vestfirðinga sögur. X + 445 ss. — VI. Húnavetninga sögur I. IX + 486 ss. — VII. Húnavetninga sögur II. X + 484 s. — VIII. Eyfirðinga sögur og Skagfirðinga. XII + 453 s. — IX. Þingeyinga sögur. XI + 440 s. — X. Austfirðinga sögur. XIII + 491 s. — XI. Sunnlendinga sögur I. IX + 498 s. — XII. bindi. Sunnlendinga sögur II. XIV + 468 s. — Kumla kyrkas räkenskapsbok 1421—1590. Med inledande studier utgiven av Jonas L:son Samzelius. CXL + 234 s. Uppsala 1946. (= Närke. Studier över landskapets natur och odling nr IV.) — Ljunggren, K. G., se Söderwall, K. F. — Medeltida urkunder rörande Stora Kopparberget. På uppdrag av Stora Kopparbergs Bergslags aktiebolag utgivna av Elias Wessén. 113 s. (stor fol.) Sthlm 1947. — Samzelius, J. L:son, se Kumla kyrkas räkenskapsbok. — Söderwall, K. F., Ordbok över svenska medeltidsspråket. Supplement. H. 12 av K. G. Ljunggren. Lund 1947. — Tekniska Nomenklaturcentralens publikationer TNC 8. Benämningar och beteckningar inom hållfasthetsläran, elasticitets- och plasticitetsteori. 36 ss. Sthlm 1946. — D:o. 9. Fyr-språkig illustrerad teknisk ordlista för floder och kanaler. Sthlm 1947. — D:o 10. Ordsamling. Alfabetisk sammanställning av ordrekommendationer som lämnats eller godtagits av Tekniska Nomenklaturcentralen. Sthlm 1947.

Bengtson, A., Nils Ragvaldi, Domareboken och Linköpingslegendariet. 273 s.+2 pl. Lund 1947. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap 4.) — Bergman, G., A short history of the Swedish language. 106 s. Sthlm 1947. — Diderichsen, P., Elementær dansk Grammatik, XVI+299 ss. Kbhvn 1946. — Dovring, F., Attungen och marklandet. Studier över agrara förhållanden i medeltidens Sverige. 369 ss. Lund 1947. — Ekwall, E., Early London personal names. XIX+208 s. Lund 1947 (Skrifter utg. av Kungl. Hum. Vet.-samf. i Lund XLIII.) — Eskeröd, A., Årets äring. Etnologiska studier i skördens och julens tro och sed. 381 ss. Sthlm 1947 (=Nordiska museets handlingar 26.) — Lagerroth, Fr., Den svenska landslagens författning i historisk och komparativ belysning. VIII+219 ss. Lund 1947. — Langenfelt, G., se Officersjargong. — Lindstam, C. S., Göteborgs gatunamn. 281 s. Gbg 1945. — Nelson, G., Schartaus bildanvändning. En undersökning och registrering. 102 s. Sthlm 1947. (Samlingar o. studier t. Svenska kyrkans hist. 15.) — Nissen, M., Vort nordiske modersmål i vort gränselands kamp. 24 ss. Toftlund 1946. (Sydslesvigske flyveskrifter 11.) — Nordisk-dansk ordliste. Udg. av landsforeningen Dansk Forening til Nordisk Sprogøgt. Khvn. 1947. — Nordlander, J., Ångermanländska folkminnen från 1800-talets förra hälft. 159 s. Sthlm 1947. (Norrländska samlingar. H. 18 (V:1)). — Officersjargong och manskapsslang i Sverige 1645—1945. Ordbok med inledning av G. Langenfelt. 313 ss. Sthlm 1947. — Ólason, Páll Eggert, Jón Sigurdsson, Foringinn mikli. Sidari hluti. S. 321—489. Reykjavík 1946. — Seip, D. A., Fornorskingen av vårt språk. 2. utgave 75 s. Oslo 1947. — Skautrup, P., Det danske sprogs historie. Andet bind. Fra Unionsbrevet till Danske lov. VI+455 s. Kbhvn 1947. — Skrivregler. 29 s. Sthlm 1947. (Skrifter utg. av Nämnden för svensk språkvård 4.) — Wellander, E., *Vi gå eller vi går?* En språkriktighetsfråga ur allmän språkvårdssynpunkt. 48 s. Sthlm 1947. (Skrifter utg. av Nämnden för svensk språkvård 3.) — Wessén, E., Svensk grammatik för norrmän. 100 s. Oslo 1946. — Wessman, V. E. V., Bidrag till kännedomen om de nyländska folk-målen med särskilt beaktande av Sibbåmålet. S. 131—326. Hfors 1947. (Även i Folkmålsstudier XII.) — Åkerblom, B., Handelsnamn. Ortnamn på Kopper-Koppar(e)- och deras förhållande till namn på Kopp(e)-, Kapper-, Kappar(e)-, Kapp(e)-, Kaupar(e)-, Köpar(e)-, Kaup(e)-, Köp(e)-. 142 s. Hfors 1947. (Även i Folkmålsstudier XIII.)

Andersen, H., John Svenssons Brydnings-Teori. (Särtr. ur Danske Folke-maal XV (1947).) — Dens., Hvordan bør Runeindskrifter transskriberes. (Särtr. ur Danske Studier 1945.) — Dens., Nyt om Glavendrupstenen. (Ur Selskab for nord. filologi. Aarsber. 1946.) — Bergman, G., Anmärkningar om svenskt uttal. (Särtr. ur Modersmållärarnas förening. Årsskrift 1947.) — Borgström, C. Hj., De prosodiske elementer i norsk. (Särtr. ur Festskrift til professor Olaf Broch. 1947.) — Bucht, T., Ett ångermanländskt växtnamn. (Särtr. ur Ångermanland. 1947.) — Carlsson, Lizzie, Om bad och badstugor i äldre tid. (Särtr. ur Rig 1947.) — Flemström, B., Ett jämtländskt berg-namn. (Särtr. ur Ortnamnssällskapets i Uppsala årsskrift 1947.) — Dens., Minnen av Ragundasjön i ortnamn och tradition. (Särtr. ur Jämten 1946.) — Hakulinen, L., Les dictionnaires des parlers populaires et la linguistique moderne. (Särtr. ur Studia Fennica III.) — Hamre, H., Målet på Børnlo i Sunnhordland. Stutt utsyn over lødverket. (Särtr. ur Bergens Museums Årbok 1945.) — Hansen, Aage, Et ordbogscauseri. (Ur Translatøren 1947, nr 5.) — Heinertz, N. O., Werft-entwerfen. (Särtr. ur Studier i modern språkvetenskap XVI.) — Dens., Ränning. (D:o.) — Hellevik, A., Viktor Rydberg og norsk målreising. (Särtr. ur Syn og Segn 1946.) — Holm, G., Sockennamnet Bure. (Särtr. ur Ortnamnssällskapets i Uppsala årsskrift 1947.) — Holm-Olsen, L., De norske håndskriftene av Kongespeilet. (Särtr. ur Konungs skuggsiá. Fest-gave .. til H. M. Kong Haakon VII .. 3. august 1947.) — Hovda, P., Norsk Stadnamarkiv 1921—1946. (Särtr. ur Maal og minne 1946.) — Jansson,

S. B. F., Några okända uppländska runinskrifter. (Särtr. ur Fornvännen 1946.) — Korklén, G., Språkundervisningen vid universiteten. Några reflexioner och reformtankar. (Särtr. ur Moderna språk 1946.) — Langenfelt, G., Gallehusproblemet. (Särtr. ur Fornvännen 1946.) — Dens., The roots of the propword one. (Särtr. ur Studier i modern språkvetenskap XVI.) — Ling-Lander, Y., Ett språkpsykologiskt rättelsesystem. (Särtr. ur Pedagogisk tidskrift 1947.) — Lundahl, I., Antika versmått och rytmer hos Viktor Rydberg. (Särtr. ur Nysvenska studier 1946.) — Dens., Ortnamn av typen Gökhem. (Särtr. ur Namn och bygd 34. Årg. 1946.) — Dens., Ortnamnen på -inge. (d:o.) — Låftman, S., Cocktail. (Särtr. ur Moderna språk 40.) — Dens., Fiasko. (Särtr. ur Nysvenska studier 1946.) — Malmberg, B., Svensk romanistisk forskning under det senaste decenniet. (Särtr. ur Ord och bild 1947.) — Dens., Till frågan om språkets systemkaraktär. (Särtr. ur Vetenskaps societeten i Lund. Årsbok 1947.) — Dens., Notas sobre la Fonética del Español en el Paraguay. (D:o.) — Dens., Mauricia Grammont. (Särtr. ur Studia Linguistica 1947.) — Modéer, I., *Hester* och *skog* i sydsvenska ortnamn. (Särtr. ur Namn och bygd 1946.) — Mägiste, J., Rec. av L. Hakulinen, Suomen kielen rakenne ja kehitys [Finska språkets struktur och utveckling]. (Särtr. ur Studia linguistica 1947.) — Nerman, B., Arkeologisk datering av Vendeltidens nordiska runinskrifter. (Särtr. ur Fornvännen 1947.) — Nilsson, M. P:n, Hanavrå Måns. (Särtr. ur Sv. Landsmål 1946.) — Petron, S., Rec. av Svenska landskapslagar, tolkade och förklarade för nutidens svenskar av Åke Holmbäck och Elias Wessén. Femte serien: Äldre Västgötalagen osv. (Särtr. ur Svensk juristtidning 1946.) — Pipping, R., Randanteckningar till Östergrens ordbok. (Särtr. ur Finsk Tidskrift CXLI h. 3.) — Dens., Den norsk-isländska skaldediktningen. (Särtr. ur Finsk tidskrift CXLI, 1947.) — Rasmussen, N. L., »Inte en vittne». Ur ett myntnamns historia. (Särtr. ur Fornvännen 1947.) — Rūke, Velta, Latviešu valodas atlants. (The Atlas of the Latvian Language). (Särtr. ur Acta Societatis Philologorum Latviensium Suecanæ I (1947) [Stencilerad skrift].) — Dens., Kāds vārdu nozīmes diferencējuma gadījums. (On differentiation in the meaning of words.) (D:o.) — Sahlgren, J., Namnet Uppsala. (Särtr. ur Ortnamnssällskapet i Uppsala årsskrift 1947.) — Dens., Rec. av Corpus codicum Suecicorum mediæ ævi I, V, VI, Gotländsk ordbok, red. av H. Gustavson, Kumla kyrkas räkenskapsbok, utg. av J. L:son Samzelius, R. Iversen, Secret languages in Norway 1—2. (Särtr. ur Namn och bygd 34.) — Seip, D. A., Om forfatteren av Kongespeilet. (Särtr. ur Konungs skuggsjå. Festgave ... til H. M. Kong Haakon VII ... 3. august 1947.) — Dens., Om suffikset *-else* i nordisk. (Särtr. ur Festskrift til professor Olaf Broch. 1947.) — Springer, O., Germanic bibliography 1940—1945. (Särtr. ur The journal of english and germanic philology 45 (1946).) — Dens., Otfried von Weissenburg: Barbarismus et solocismus. Studies in the medieval theory and practice of translation. (Särtr. ur Symposium 1947.) — Strömbäck, D., Om Draumkvædet och dess källor. (Särtr. ur Arv 1946.) — Wellander, E., Bildspråk och vetenskaplig terminologi. (Särtr. ur »Harald Nordenson 60 år», Sthlm 1946.) — Wessén, E., Den isländska eddadiktningen. Dess uppteckning och redigering. (Särtr. ur Saga och sed 1946.) — Wieselgren, P., Isac Börk och Suno Engwall. Ett bidrag till kändedomen om »Narva literata». (Särtr. ur Vetenskaps societeten i Lund. Årsbok 1947.) — Wikander, Klara, Gamla namn vid Kullens stränder. (Särtr. ur Kullabygd 20.) — Zetterholm, D. O., Det oenhetliga ljudsystemet. (Rec. av B. Björseth, Dialekt och riksspråk i en bohusslänsk socken.) (Särtr. ur Nysvenska studier 1946.)

Tillägg:

Leuense Bijdragen. 37. Jaarg. 1—2. Bijblad 1—2. — Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning. Bd 7. — Modersmålsläraarnas förening. Årsskrift 1947. — Nysvenska studier. 27 årg. H. 1—2. — Språkfronten. Årg. 5 (1948), nr 1.

Eddische Heldenlieder herausgegeben von F. Genzmer. 120 s. Heidelberg 1947.

Gierow, Kr., Den evangeliska bönelitteraturen i Danmark 1526—27. VIII + 440 s. Lund 1948. — Mutén, A., August Bondesons berättarkonst. 107 s. Gbg 1947. — Nordistmødet i København 1946. 132 s. Khvn 1947.

Elovson, H., Modern svenska i nyare litteratur. (Särtr. ur Festskrift till Johan Forsell.) — Forsell, J., Synpunkter på språknormer och språkvård. (Särtr. ur Folkskolans årsbok 1948.) — Lie, H., Jorvikferden. Et vendepunkt i Egil Skallagrimssons liv. (Särtr. ur Edda 33 (1946).) — Olsen, M., Runebrynet fra Holm på Helgeland. (Särtr. ur Festskr. til professor Olaf Broch=Avh. utg. av Det norske Vid.-Ak. II. 1947.) — Rydbeck, M., Medeltida måleri och skulptur. (Särtr. ur Lunds stift i ord och bild.) — Skautrup, P., De store bogstavers historie. (Särtr. ur Sprog og Kultur 16.) — Wifstrand, A., Bildning. Ett begrepps historia. (Särtr. ur Lychnos. 1946—47.) — Zetterholm, D. O., »Den springande punkten». (Särtr. ur Nysvenska studier 1947.)

Lund 1947. Håkan Ohlssons boktryckeri.

UNIV. - BIBL.
LUND

31 AUG 1949